תנ״ך · ראשונים

ריב"א על התורה

רבנו יהודה ב"ר אליעזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ריב"א על התורה

רבנו יהודה ב"ר אליעזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ריבא-על-התורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 6
פרק א 6
פרק ב 7
פרק ג 9
פרק ד 10
פרק ה 11
פרק ו 11
פרק ז 12
פרק ח 13
פרק ט 16
פרק י 17
פרק יא 17
פרק יב 17
פרק יג 18
פרק יד 19
פרק טו 20
פרק טז 21
פרק יז 22
פרק יח 23
פרק יט 28
פרק כ 30
פרק כא 30
פרק כב 32
פרק כג 32
פרק כד 33
פרק כה 37
פרק כו 39
פרק כז 40
פרק כח 42
פרק כט 46
פרק ל 47
פרק לא 49
פרק לב 52
פרק לג 54
פרק לד 55
פרק לה 56
פרק לו 57
פרק לז 58
פרק לח 62
פרק לט 64
פרק מ 65
פרק מא 65
פרק מב 67
פרק מג 67
פרק מד 69
פרק מה 71
פרק מו 73
פרק מז 75
פרק מח 76
פרק מט 78
פרק נ 80
שמות 81
פרק א 81
פרק ב 81
פרק ג 83
פרק ד 83
פרק ה 85
פרק ו 85
פרק ז 87
פרק ח 88
פרק ט 90
פרק י 90

פרק יא 92
פרק יב 93
פרק יג 101
פרק יד 102
פרק טו 103
פרק טז 104
פרק יז 107
פרק יח 108
פרק יט 110
פרק כ 114
פרק כא 116
פרק כב 128
פרק כג 130
פרק כד 131
פרק כה 132
פרק כו 133
פרק כז 136
פרק כח 137
פרק כט 137
פרק ל 138
פרק לא 139
פרק לב 139
פרק לג 141
פרק לד 142
פרק לה 146
פרק לו 146
פרק לז 147
פרק לח 147
פרק לט 147
פרק מ 148
ויקרא 148
פרק א 148
פרק ב 150
פרק ג 151
פרק ד 151
פרק ו 151
פרק ז 152
פרק ט 154
פרק י 155
פרק יא 157
פרק יב 158
פרק יג 159
פרק יד 160
פרק טו 162
פרק טז 162
פרק יח 164
פרק יט 164
פרק כא 168
פרק כב 169
פרק כד 171
פרק כה 172
פרק כו 174
פרק כז 176
במדבר 177
פרק א 177
פרק ג 178
פרק ד 179
פרק ה 179
פרק ו 181
פרק ז 181
פרק ח 182
פרק ט 183
פרק י 183
פרק יא 184

פרק יב 186
פרק יג 186
פרק יד 188
פרק טו 188
פרק טז 190
פרק יז 192
פרק יח 192
פרק יט 193
פרק כ 194
פרק כא 195
פרק כב 196
פרק כג 197
פרק כד 198
פרק כה 198
פרק כו 198
פרק כז 201
פרק כח 202
פרק כט 202
פרק ל 202
פרק לא 204
פרק לב 206
פרק לג 206
פרק לו 206
דברים 207
פרק א 207
פרק ב 209
פרק ג 211
פרק ד 211
פרק ה 211
פרק ו 212
פרק ז 212
פרק ח 213
פרק ט 213
פרק י 213
פרק יא 213
פרק יד 214
פרק טו 214
פרק טז 215
פרק יז 216
פרק יח 217
פרק יט 218
פרק כ 218
פרק כא 218
פרק כג 221
פרק כה 222
פרק כו 222
פרק כז 223
פרק כט 224
פרק לא 225
פרק לב 225
פרק לג 226
פרק לד 229

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית פירש"י מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו א"ה לישראל ליסטים אתם שכבשתם שבעה ארצות עכו"ם והם יאמרו להם וכו'. והקשה ר"ת מאוריליינאש היאך יאמרו לסטים אתם והלא כתוב עבד עבדים יהיה לאחיו ומה שקנה עבד קנה רבו ואם כן שלהם היה. ותירץ הרב ר' אהרן מפטר דאיו זו תשובה כל כך להשיב לא"ה אם יאמרו לישראל ליסטים אתם כי מאותו טעם נתחייבו ליתן חלק בארץ לבני יפת כדכתיב יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו. משמע שנתקלל כנען להיות עבד גם ליפת. ואע"פ שכבר נצח גביהה בן פסיסא בתשובה את בני אפריקי כשבאו לדון עם ישראל על דבר הארץ כדאיתא בחלק. היינו לעניין לסלק אותם מן הארץ כי אין ברירה איזה חלק מגיע לשם ואיזה חלק מגיע ליפת ומאחר שאין ברירה היו ישראל יכולין לומר להם אתם עבדינו וכל מה שיש לכם שלנו הוא לנו מארצינו וכשיבא יפת אנו והוא נחלק הארץ לרצונינו. אבל לענין לסטים אתם אין זו תשובה נצחת כיון שהם מחזיקים בארץ בני יפת בלא רשותם:

פסוק ב

ורוח אלהים מרחפת על פני המים. פרש"י כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים וכו'. אומר הר"ר אליקים שלפי שכסא הכבוד הוא אחד מן הדברים שנבראו קודם שנברא העולם כדאיתא פרק מקום שנהגו ואם כן ודאי הקב"ה יושב עליו לפיכך פי' הענין גבי כסא הכבוד:

פסוק יא

עץ פרי עושה פרי. פירש"י שיהי' טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי וכו'. וא"ת והלא כתיב ויהי כן אחר תדשא הארץ לאלתר. וי"ל שלפיכך פי' רש"י וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ שלישי שכתוב ותוצא הארץ על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי עכ"ל. וכל זמן שעמדו על פי הארץ ע"ז אמר ויהי כן היה טעם העץ כטעם הפרי. אבל כשקבע יום יציאה נשתנה טעם העץ מטעם הפרי. ועי"ל ויהי כן פרט. ותוצא הארץ כלל הרי כלל ופרט. ומדה זו נדרשת בתורה כל מקום שנאמר כלל ופרט הפרט פי' של כלל ואין בכלל אלא מה שפרט:

פסוק יב

ועץ עושה פרי. וא"ת והרי יש הרבה אילנות שאינם עושים פרי. ותי' ר"ת מאורליינאש דלא כתיב כל עץ אלא עץ:

פסוק יד

להבדיל בין יום ובין הלילה. פירש"י נגנז האור הראשון אבל בשבעה ימי בראשי' שמשו האור והחשך הראשונים זה ביום וזה בלילה אומר הר"ר אליקים שמה שפי' בפי' רש"י אבל בשבעה טעות סופר הוא וראוי לכתוב אבל בשלש' למבין. וראיה לדבריו יש בבבא בתרא אורה שנבראת משׁשׁת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה לפי שהיא מכהה גלגל של חמה ובלילה אינה יכולה שלח נבראת אלא להאיר ביום. והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעת"ל שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אתמר לא שלשה הם לא ברביעי נתלו מאורות אלא כאינש דאמר כך וכך אנא מפקר לז' ימי המשתה ר' נחמיה אומר אלו שבעה ימי אבלו של מתושלח הצדיק שהשפיע להם הקב"ה אורה עכ"ל. הרי לך מתוך לשונו שלא שמש האור הראשון כי אם ג' ימים. ואמנם בפי' קהלת הרב ר' יוסף ש"ץ מטרווי"ש מוכיח מתוך המקראות כי גם לאחר קביעו' המאורות שימש האור הראשון ולא נגנז עד מוצאי שבת עכ"ל:

פסוק טז

המאורות הגדולים וא"ת כתוב אחד אומר את שני המאורות הגדולים את המאור הקטון מתחלה קורא שניהם גדולים דמשמע שהם שוים בגדולה ואח"כ המאור הקטן. ואומר הר"ר אליקים בשם הר"ר בכור שור מתחלה כשכולל את שני המאורות יחד קורא אותם גדולים. ולפי שהם גדולים לגבי הככבים אבל בסיפיה דקרא דאינו כוללם יחד כתב ואת המאור הקטון. לפי שאף קודם שנתמעטה היתה אור החמה [גדולה] משל לבנה. עי"ל שקורא ללבנה את המאור הקטון לפי שנתמעטה:

פסוק כ

שרץ נפש חיה. פירש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הקרקע קרוי שרץ וכו' ובבריות כגון חולדה ועכבר. פי' הר"ר אליקים ובבריות לשון תרנגולת הבר שילוו"א בלע"ז:

פרק ב

פסוק ג

ויברך אלהים ברכו באורה כיון ששקעה עליו אורה בערב שבת בקש הקב"ה לגנזה וחלק כבוד לשבת. ול"ו שעות שמשה אורה פי' ע"ש וליל שבת ויום שבת:

אשר ברא אלהים לעשות. ועשה היה לו לומר מהו לעשות זה רוח צפונית שאינה מסודרת וכשיבא גוג ומגוג ויעשה עצמו אלוה להטעות העולם אמר לו הקב"ה אם אתה אלוה לך וברא יצירה חדשה ויצוה לו לבראת רוח צפונית כדי לנסותו ולנצחו בו ולטרדו מן העולם. ומיהו רש"י ז"ל הרגיש בקושיא זו שמפרש גבי לעשות המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה אותה בששי כמו שמפורש בב"ר עכ"ל. ומכח הקו' פי' כן: ית' שמו של הקב"ה שברא תיקוני העולם וכאדם הבונה בית ומכין צרכי בנין ואח"כ עושה מטלטלין כך הקב"ה תיקן כל צרכי הבנין ביום ראשון שכל תולדות השמים והארץ נבראו בו ביום כדמוכח במדרש תנחומא וביום השני תיקן הרקיע עם כל הגלגלים. והשלישי הפריש מים התחתונים מקום מרבץ דגים ותנינים ומשם המשיך נהרות ומעיינות ללחלח היבשה ולהשקות בריותיו ואילנות וצמחים כאדם המרביץ קרקעיתו וברביעי תלה המאורות כאדם הפותח לביתו חלונות להאיר. ובחמישי וששי דגים ועופות ורמשים ובהמות וחיות שהם מטלטלין לכאן וכאן. ולפיכך לא נאמר מיום הראשון עד חמישי לא יצירה ולא בריאה כי לא עשה רק תיקון למעשה יום ראשון ולפי שנגמר בנין הבית ברביעי אמרו רז"ל אין מסיימין בד' שהרי הקב"ה סיים בנינו בד' ושוב לא בנה בנין אחר וכך נהגו שהמסיים בד' לא מסתייע להתחיל ע"כ מיסוד בכור שור:

פסוק טז

מכל עץ הגן אכל תאכל. ואם תאמר מאחר שצוה הקב"ה לאדם מכל עץ הגן אכל תאכל אכל מעץ החיים. וא"כ למה נקנסה עליו מיתה הרי כתוב ואכל וחי לעולם. וי"ל שלא היה עץ החיים מועיל אלא לאותו שאכל כבר מעץ הדעת שהוא צריך לרפואה. וזה משל לסימנין שמרפאין החולה. ומחלין הבריא. עי"ל דשמא לא אכל ממנו כי לא היה בגן עדן רק זמן מועט ואפילו אם נפשך לומר שאכל ממנו. שמא עץ הדעת סם המות גם לעץ החיים. ועי"ל דשמא לא אכל גם מעץ החיים כי טרם שאכל מעץ הדעת לא היה בו בינה להבחין ולהכיר עץ החיים משאר אילנות:

פסוק יז

ביום אכלך ממנו מות תמות. תימא שהרי לא מת באותו יום. ואו' הר"ר אליקים דמה שכתוב ביום אכלך וכו' ר"ל ביום של הקב"ה שהוא אלף שנה. וראי' לדבריו מצאתי בב"ר דאית' התם אמר להם הקב"ה למלאכי השרת כך אמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות. אי אתם יודעים אם יום אחד משלי אם יום משלכם. הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנים. והוא חי כ' מאות שנה ול' שנה. ומנין ע' שנה לבניו הה"ד ימי שנותינו בהם שבעים שנה עכ"ל:

פסוק כא

ויקח אחת מצלעותיו. פירש"י מסטריו כמו ולצלע המשכן וזהו שאמרו דו פרצופין נבראו. אומר הר"ר אליקים לפי שיש לטעות ולפרש מצלעותיו לשון צלעות שבשדרה פי' כן. וכן הוא שאין לפרשו לשון צלעות שבשדרה. דא"כ לא יוכל להוכיח מכאן דו פרצופין נבראו:

פסוק כג

זאת הפעם עצם מעצמי. (מ"כ **בגליון פירש"י מלמד שבא על בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו מהם.** נ"ל שר"ל שבא בחכמתו להתבונן כל כל בהמה וחיה. אם טבעו מתדמה לטבעם ולא נתקררה דעתו מהם ר"ל שהכיר שאין לו התיחסות עמהם ע"כ מצאתי):

פרק ג

פסוק ד

לא מות תמותון. פירש"י דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה על הנגיעה כך אין מיתה על האכילה עכ"ל. וי"מ שאמר הנחש בענין אחר הלא ראית שנגעת והקב"ה הזהיר על הנגיעה א"כ אין את מפסדת כלום אם תאכל ממנו והקשה חזקוני לפירש"י היאך האמינה חוה את הנחש ממה שאמר לה שלא תמות בנגיעה. שהרי עדיין לא עבר היום. והקב"ה אמר לה ביום אכלך ממנו מות תמות. ומסתברא כמו שהיתה טועה לומר שיש מיתה בנגיעה כמו באכילה. כך היה לה לטעות שיש מיתה בנגיעה באותו יום כמו שנאמ' באכילה ביום אכלך ממנו מות תמות. וי"מ שהיתה חוה סבורה בין בנגיעה בין באכילה יש מיתה לאלתר. ותדע מדכתיב ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ וכו' ומפרי וכו' ולא תגעו בו פן תמותון. ולא כתיב פן תמותון ביום ההוא כמו שנאמ' בציווי הקב"ה ביום אכלך ממנו מות תמות. ולכך האמינה חוה את הנחש ממה שאמר לה שלא תמות בנגיעה מאחר שראתה שנגעה בו ולא מתה מיד:

פסוק יד

כי עשית זאת פירש"י מכאן שאין טוענין למסית. אם שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. וא"ת היאך למדנו מכאן שאין טוענין למסית והא לא היה מסית אלא לע"ז וי"ל שהנחש היה מסית לע"ז דכתיב והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. וא"ת מה היה בלבו של נחש. אם היה יודע שתעשה חוה ציוויו למה נענש אפי' בשלא טען (נ"א כשטען) ולמה לא טען בעבורו. וי"ל שהיה יודע שתעשה חוה ציוויו ואפ"ה נלמוד ממנו למסית אחר דאם איתא דטוענין למסית אחר ודאי דלא טען הקב"ה בעד הנחש. לפי שהיתה כוונתו להרע היה לכתוב יען כי ברוע לבבך עשית זאת. ומדלא כתיב הכי ש"מ דנלמוד ממנו למסית אחר. ואין הדבר תלוי ברוע הלב.

מצאתי קושיא זו ותירוצין הללו בפשטי הר"ס מקוצי. וא"ת למה לי ללמד דאין טוענין למסית מנחש. ליליף ממסית גופיה דכתיב לא תחמול ולא תכסה עליו. ואע"ג דאיכא אמורא דיליף ליה בפ' זה בורר ממסית גופיה. מ"מ יש להקשות כן לפירש"י ולדברי אמורא אחרינא דיליף ליה התם מנחש. ואומר הר"ר אליקים דאי מהתם הו"א דהא דאין טוענין למסית היינו במסית שנצטוה שלא להסית. אבל במסית שלא נצטוה לכך סד"א שאין טוענין בשבילו לכך למד כאן דאין טוענין לשום מסית. וא"ת למה היתה נענשת חוה והלא לא הזהיר המקום שלא לאכול מעץ הדעת כי אם לאדם. דכתיב ויצו ה' אלהים על האדם וי"ל דגם האשה בכלל הציווי היתה כדכתיב זה ספר תולדות אדם [וגו'] ונקבה בראם. ויברך אותם ויקרא את שמם אדם. וא"כ היתה בכלל הציווי דויצו על האדם. עוד י"ל דמדכתיב ויצו ה' אלהים על האדם ולא כתיב את האדם משמע על כל הבא מן האדם ואף האשה בכלל. עכ"ל. ואין לתרץ שלא היתה חוה נענשת על האכילה אלא על שבא תקלה על ידה כמו הנחש. שהרי כתיב ויאמר ה' אלהים לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל. הרי לך שמתוך תשובתה של חוה למדנו ששאל לה הקב"ה מדוע אכלת מעץ הדעת. וא"כ בדין נענשה חוה על האכילה:

פסוק כא

ויעש ה' אלהים כתנות עור וילבישם. פירש"י חלקים כצפורן. כלומר לא היה בעור שער. לאפוקי ממ"ד עור ארנבים מלא שער כך פי' חזקוני. וי"מ שאותו עור זוגו של לויתן שהקב"ה הפשיט את עורו ומלח הבשר לצדיקים לעת"ל. וא"ת למה הוצרכו לאותם כתנות והלא כתיב ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות וי"ל שאותם חגורות לא היו אלא לכסות ערותם:

פרק ד

פסוק ד

וישע פירש"י ויפן וכן אל ישעו. וק' לחזקוני דאין זה ואל ישעו בדברי שקר שבאלה שמות. כי שם פי' שהוא לשון זה ובשום מקום לא כתוב רק שם עכ"ל: ואומר הר"ר יעקב די בלקייר"י כי מה שכתוב בפי' ואל ישעו טעות סופר הוא. וראוי לכתוב ואל ישעה אדם שבישעיה:

פסוק יג

גדול עוני מנשוא. בתמיה כך פירש"י וכך פתרונו. וכי גדול עוני כ"כ שאין אתה יכול וראיה בתנחומא דאיתא התם א"ל רבונו של עולם אתה טוען עליונים ותחתונים. ואין אתה יכול לסבול עוני עכ"ל. ושמעתי דאין לפרש גדול עוני מנשוא לשון כפרה דכפרה מאן דכר שמיה. אבל לשון סבלנות הזכיר בהדיא:

פרק ה

פסוק כט

זה ינחמינו ממעשנו ומעצבון ידינו. וא"ת וכי נביאים היו שיהיו יודעים מה שהיה עתיד להם. וי"ל לפי שכתוב ארורה האדמה וגו' עד שובך אל האדמה וגו'. משמע ומיד שתמות ותשוב אל האדמה תבטל הגזרה. והוא היה ראשון שנולד אחר שמת אדם ולכך אמרו עליו זה ינחמנו. וראה וחשוב שנותיו של אדם ותמצא שמת בימי למך אבי נח ששים שנ' קודם שנולד נח. והקש' רשב"ם מה לנו שנות רשעים למנות בכתובים בפרש' זו. וי"ל שכן דרכם של נביאים זה אחר זה כדי להודיע השנים מבריאת העולם כי מתוך השנים ומנינם הכתובים כאן ומנין שנת הדורות הכתובים עד משה רבינו ומנין שעבוד מצרים דכתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים וגו' ומנין מ' למדנו מנין שנים אשר מבריאת עולם עד שנכנסו ישראל לארץ. וכבר מפורש בנביאים מנין השנים אשר מיציאת מצרים עד בנין בית ראשון ומבנינו עד חרבנו ומתוך דברי דניאל למדנו מנין השנים אשר מחרבן בית ראשון עד חרבן בית שני. וכתב על זה שבועים שבעים נחתך על עמך: פי' שבעים מגלות בבל וה' מאות ועשרים שעמד בית שני. הרי כאן שבעים פעמים שבעה שנים וזהו שבועים שבעה. ודוק ותשכח:

פרק ו

פסוק ג

והיו ימיו מאה ועשרים שנה. פי' רש"י אין מוקדם ומאוחר בתורה. ואין להקשות הא אמרי' בפסחי' דבחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר וכו'. דעל כרחך תרי ענייני נינהו. דהא קים לן משנולד יפת עד דור המבול לא היה אלא מאה שנה. ומשום כבודו של בת שלא יאמרו העולם היאך הוליד לבהלה אחר הנחמה הקדים הכתוב ויולד לוינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. כך פי' חזקו' וכיוצא בזה פי' ר"ת מאורלינש בפר' יתרו כי ירה יירה שפי' שם דהא דאמרינן דבחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר היינו היכא דליכא טעמא אבל היכא דאיכא טעמא כגון הכא דיינין ליה כתרי ענייני:

פסוק יג

כי מלאה הארץ חמס. פירש"י לא נתחתם גזר דינם אלא על הגזל. וק' שהרי לעיל פרש"י עצמו כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולמוסיא בא לעולם והורגת רעים וטובים. משמע שנגזרה גזרה על הזנות. ותי' הר"ר אליקים דהכי פי' לא נתחתם גזר דינם של רשעים אלא על הגזל ומשום הזנות נגזרה אף על הטובים. ולשון רש"י משמע כן שפי' גבי הזנות והורגת טובים ורעי' ויש שמקשי' הרי הזנות היה קודם הגזל דכתי' ותשחת

הארץ עד ותמלא הארץ חמס ומוקדם ומאוחר בתורה בחד ענינא ותשחת הארץ היינו הזנות כדפרש"י וא"כ מאי קאמ' לא נתחתם וכו' והלא בשביל הזנות שהיה קודם לכן כבר נגזרה שיהרגו טובים ורעים ויש מתרצי' מה שפרש"י כל מקום שאתה מוצא זנות וכו' לא בא ללמד שבשביל הזנות שהיה בהם נגזרה גזרה על הטובים ועל הרעים. אלא בא לפרש שבשביל הזנות מכת אנדרולומוסיא בא לעולם ולא על פי הגזרה וכיוצא בזה אמרו רבותינו פרק ה' דמסכת אבות דבר בא לעולם על מיתות האמורו' בתורה שלא נמסרו לב"ד וכו'. חרב בא לעולם על ענוי הדין וכו'. וכן יש הרבה בפרק שני במסכת שבת. הלכך אלו לא הי' בהם אלא הזנות היה הקב"ה יכול לרחם עליהם ולהשיב ידו אחור מלאבדם או בזכות אבותם או בזכותם אחר שלא נגזרה גזרה עדיין. אבל כשחטאו בגזל אז נתחתם גזר דינם של רשעים. ובעון הזנות נהרגו גם הטובים ולא על פי הגזרה אלא בשביל שבאותו עון אותה מכה באה לעולם. ועתה אין לרחם עליהם אחרי שהוסיפו פשע על חטאתם לחטא בגזל. וי"א לתרץ קושי' ראשונה שאלו לא היה בהם רק הזנות לא היו נהרגי' במיתת המבול אלא במיתה אחרת ונתחתם גזר דינם מיתת המבול בשביל הגזל. וקשה על זה שהרי אמ' רבו' בחלק ברותחין נדונו משמע שנדונו במבול בשביל הזנות:

פסוק יד

וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר וקשה הא אמרי' בחלק ברותחין קלקלו וברותחין נדונו וא"כ היאך מתקיים הזפת הרי היה נמוח במים רותחים. ותי' הר"ר אליקים שלא היו רותחין כל כך. וי"א שהיו המים צוננין סמוך לתיבה דאם לא כן [למה] לא מת עוג למאן דאמ' ירד המבול בארץ ישראל וקשי' כי איך היו המים קרים במקום אחד ורותחין במקום אחר. ומ"מ יש להקשות למה לא מת עוג מלך הבשן. וי"ל שלפי גדלו היה רב נצחו והיה לו כח לסבול המים:

פסוק טז

ואל אמה תכלינה מלמעלה. בדופן התיבה סמוך לראשה נתלה הצוהר והתיבה היתה משופעת במים וכלה עד כאצבע מלמעלה כשאר גגים משופעים כדי שלא יפלו בה הגשמים. אבל לפרש"י שפי' דקאי תכלינה אתיב' קשיא דמה מועיל לקצר' מלמעלה עד אמה כיון שרוחב הגג היתה אמה עדין המים מתעכבים שם ונופלים בתיבה:

פרק ז

פסוק א

ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרי' מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו כפרש"י. והקשה ר' מרדכי בר' נתן מההיא דבבא בתרא אמר ר' יוחנן גדול

שנאמר באיוב משנאמ' באברהם. דאלו באברהם כתוב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ואלו באיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע. ולפרש"י מאי מייתי דלמא משום דגבי אברהם היה בפניו ולגבי איוב שלא בפניו:

פסוק ב

תקח לך שבעה שבעה. כדי שיקריב קרבן בצאתו. כפרש"י ושבעה בצמצום למה כנגד ז' מזבחות שהיו עתידים האבות לבנות כמו שפירש"י בפ' בלק גם את שבעת המזבחות ערכתי:

פסוק ג

גם מעוף השמים שבעה שבעה. פרש"י בטהורין דבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש. כלומ' מה להלן גבי בהמה דבר הכתו' דכתי' מכל הבהמ' הטהורה אף כאן דבר הכתו' בטהורה דכאן וכאן כתוב שבעה:

מעוף השמים זכר ונקבה וגו'. אמר הר"ר אליקים כל כך לא כתוב בעוף לשון אישות כדכתיב גבי בהמה דכתי' מכל הבהמה הטהורה תקח לך איש ואשתו. לפי שולד הבהמה נולד חי ושלם באבריו כילד אשה מה שאין כן בעוף שאין בביצה שנולדה חיות:

פסוק כג

אך נח. פרש"י שהיה גונח וכוחה דם מטורח הבהמו' והחיות. וא"ת מאי משמע. וי"ל אך לשון מיעוט וכך מפור' בתנחומ' ומה שפי' כוחה דם ר"ל רוקק וחברו הכוחה בפני רבו חייב מיתה. ופי' הרק רוק עבה ולפי שהוא בכח קרוי כוחה:

פרק ח

פסוק ב

ויסכרו מעיינות תהום. פרש"י נשתיירו מהם לצורך העולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהם וא"ת למאן דאמ' לא ירד מבול לארץ ישראל מהיכן באו חמי טבריא לארץ ישראל כי מסתברא חמימות המים מחמימו' הקרקע ובעודן באותו מקום הם ?חמים. וי"ל דאע"ג שלא ירד מבול לארץ ישראל מ"מ אי אפשר שלא נבקע מעין ממים חיים דוגמת חמי טבריא נגד קרקעות של ארץ ישראל שהרי כתוב ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ואף בארץ ישראל נמי במשמע ומשם נשארו חמי טבריא כך פי' חזקו'. והקש' ר"ת מאוריינאס למאן דאמ' דבני ארץ ישראל מתו בהבלא היאך נמלט עוג. ושמעתי כי עוג לפי גדלו היה רב כחו והיה בו כח לסבול המים. ועוד כי היה מזרע המלאכים אשר ירדו למטה ונעשו ענקים בפר' בראשית והיו מתולדה חזקה כתולדת המלאכים:

פסוק ו

ויהי מקץ ארבעים יום. פרש"י משנראו ראשי ההרים ויש מקשים על זה והלא כתוב ולא מצאם היונה מנוח לכף רגלה ולמה לא מצאה מנוח והלא כבר עברו מ"ז יום שנראו ראשי ההרים ואח"כ שלח העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ס"א יום ועל כרחך אותו יום שנראו ראשי ההרים הוא ממנין ס' יום של מחסור המים שהתחיל באחד בסיון הרי מחדש אב כ"ט יום וכ"ט יום מאלול שהוא חסר הרי כ"ח ימים וכשתוסיף עליהם ג' ימים להשלים הרי הם כלים בג' בתשרי והכתו' אומר באחד לחדש חרבו המים לכך נראה להם לפרש מקץ מ' יום משהתחילו המים לחסור שזהו עשרים ואחד יום בסיון. וכן יש בסדר עולם והארבעים יום כלים בעשרה בתמוז לאחר שבעת ימים שהוא שבעה עשר בתמוז שלח היונה מאתו והיא עכבה עוד שבעת ימים נמצא לפי החשבון שבעשרים וחמשה ימים בתמוז שלח נח את היונה מהתבה ואז והנה עלה זית טרף בפיה. כי אולי לקחתו בראש עץ זית אשר על ההרים הרמים כי ד' ימים אחר כן נראו ראשי ההרים רק אמה אחת ולאחר ז' ימים שזה הוא ג' באב שלח עוד היונה ואז לא יספה שוב אליו עוד כי מצאה מנוח על ההרים שכבר עברו ב' ימים משנראו ראשי ההרים. ומיהו יש לקיים פרש"י כי מה שהקשו למה לא מצאה היונה מנוח אחרי שנראו ראשי ההרים כבר תירץ הר"ר אליקים שיונה דרכה להיות בעמקים ולא בהרים ולכך שלח נח את היונה יותר משאר עופות. ומה שהקשו על פרש"י שאי אפשר לומר אלא בג' לחדש יש לתרץ שמאחר שאין לנו צורך לצרף חצי החשבונו' לאחד ולומ' שיש ד' פעמים ס' יום מאחד בניסן עד א' לתשרי שחרבו בו המים מעל הארץ אין לנו שום הפסד בדבר אם נאמר שיום שנראו בו ראשי ההרים עולה לכאן ולכאן והוא גם ממנין כ"א יום של שליחות היונה. ועוד יתישב מה שכתו' באחד לחדש חרבו המים וגו'. שהרי פרש"י ס' יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו המים מעל פני הארץ וזה לך החשבון ל' יום מאב שהוא מלא וכ"ט יום מאלול שהוא חסר ויום א' של תשרי שחרבו המים הרי ס' יום. ועוד יש לתרץ קשיא אחרונה שודאי באחד באלול חרבו המים אכן לא נודע לנח עד ג' בתשרי. ונמצא בשם הר"ר יוסף מקיירון שהיה מוכיח ששנת המבול היתה מעוברת. כדאית' התם בב"ר שאמרו אנשי דור הפלגה אח' לאלף תרנ"ו הרקיע מתמוטט כשם שעשה בדור המבול ועתה צא ועשה מהם מחזורים ותמצא ג' ימים יתרים על המחזורים ושנת ג' למחזור לעולם עבור וא"כ כל המקראות שבפר' מעורבבין ואין אדם יכול להעמידם ולומ' מהו שביעי מהו עשירי. והשיב ר"ש מטורויי"ש שהשנה של אחר אלף תרנ"ו ירד בה המבול ושנת ה' למחזור היתה ולא נתעברה:

פסוק ז

וישלח את העורב. תימה למה שלח נח העורב יותר משאר עופות. וי"ל שהעורב מצוי לאכול נבלות ואם ימצא ממיתי המבול יביא מבשרם בפיו אל התיבה ואז ידע נח כי קלו המים:

פסוק ח

וישלח את היונה מאתו. פרש"י אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח ששלחה ללכת לדרכה. ואומ' הר"ר אליקים דרש"י פי' כן מדכתי' וישלח בשבא תחת היו"ד ולא כתוב וישלח בחירק תחת היו"ד ויש שמפרשי' כן מדכתי' מאתו:

פסוק יא

והנה עלה זית טרף בפיה. פרש"י חטף ולכך ידע נח כי קלו המים לפי שזית שפל מכל האילנות וכשראה העלה טרוף וקרוע ידע שלקחה מן האילן כי אלו לקחה על המים היה העלה שלם. ד"א טרף כלו קמץ כי שם דבר הוא ובלשון ערבי טרף הוא חדש ולכן כשראוהו חדש ידע כי לקחתו מעל הארץ ולא מעל המים שא"כ לא היה קמוץ לרשב"א. ומ"ש ויהי באחת ושש מאות אמ' ר"ת מאורלינ"ש הא דלא כתו' לחיי נח כדכתי' לעיל לפי שכל ימי המבול לא היו ימי נח חיים:

פסוק יד

בחדש השני בשבעה ועשרים יום וגו'. איתא בירושלמי אלו אחד עשר יום שימות החמה יתרים על ימות הלבנה. אמר רשב"ג כל מי שרוצה לידע שימות החמה יתרים על הלבנה י"א יום יסרו' לו סריט' בכותל באחד בתקופת תמוז ולשנה הבאה באותו זמן אין השמש מגעת לשם עד י"א יום ואז ידע שימות החמה יתרים על ימות הלבנה י"א יום עכ"ל:

פסוק טז

צא מן התיבה. פרש"י כאן הותר להם תשמיש המטה. וא"ת למה לא נלמד מכאן על דבר שבמנין שצריך מנין אחר להתירו. וי"ל לזה לא נלמד מדבר שהיה קודם מתן תורה:

פסוק יח

ויצא נח ובניו. היה לו לומ' ויצא נח ואשתו כיון שהותרו בתשמיש המטה. וי"ל שבתוכה היו הזכרים בחדר אחד והנקבות בחדר אחר ולכך כתוב ויצא נח ובניו כלומ' שיצאו מחדרם:

פסוק כב

עוד כל ומי הארץ. פרש"י חצי כסלו טבת וחצי שבט קור. והקש' חזקו' הא דאמרי' במס' בבא מציעא (פרק) חצי תשרי מרחשון וחצי כסלו זרע. חצי כסליו טבת וחצי שבט חורף. חצי שבט אדר וחצי ניסן קור. חצי ניסן אייר וחצי סיון קציר. חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ. חצי אב אלול וחצי תשרי חום. והוא תירץ כי הסופרים טעו כי ראו בפירושים

כתו' חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף ונקודה אחת על הרי"ש כדי להשלי' התיבה להיות חורף והיו סבורים שהוא קור. וכתבו מיום ההוא והלאה חצי כסלו וכו' קור. כמו שטעו. כמה סופרים בפר' דברים גבי ואשימם בראשיכם ושם אפרש בענין בע"ה:

יום ולילה לא ישבותו. פרש"י לא נכר בין יום ובין לילה מ"מ היה אורה בעולם וראי' לדבר כדכתי' נראו ראשי ההרים:

פרק ט

פסוק ד

אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. פרש"י אסר להם אבר מן החי. אית' בב"ר ר' יוסף בר אבין משום ר' יוחנן אומ' אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאוה לא הוזהר אבר מן החי אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי עכ"ל:

פסוק יג

את קשתי נתתי בענן. לכך נתן סימן בקשת לפי שהוא עשוי אש וממים ועושים שלום ביניהם כך הוא סימן שיש שלום בעולם. בפי' הר"ם מקוצי. וי"ל שלפי' נתן סימן בקשת לומ' אלו לא לפני אות זה יהיה העולם נהפך לקש:

פסוק כ

ויטע כרם. פרש"י כשנכנס נח לתבה הכניס עמו חבילי זמורות ויחורי תאנים. תימ' מאי שנא אלו ותירץ ר"ת מאוריינאס לפי שמתקלקלין במים יותר מתאר אילנות. ותירץ חזקו' לפי שאין זרעם של אלו שני אילנות נוחים לזרוע כשאר זרעים משאר אילנות:

פסוק כג

ויקח שם ויפת. פרש"י לפי שנתאמץ שם במצוה זכו בניו לטלית של ציצית. וק' לר"ת מאורלינס דאמרינן במסכת סוטה בזכות שאמ' אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לציצית. ותירץ הר"ר אליקים דמה שפירש"י לטלית ציצית אינו רוצה לומ' למצות ציצית אלא ר"ל לבגד נאה מציצית כלומ' מפתיל נאה. ותדע מדקאמ' רש"י לטלית ציצית ולא אמ' לציצית כדקאמ' התם וראיה מב"ר דקאמר התם אמר הקב"ה לשם אתה כסית ערות אביך חייך אני פורע לך שנ' בדין גובריא אלין כפיתו בסרבליהון וגו' עכ"ל. ולא הזכיר ציצית כלל. וי"מ דמה שפי' רש"י זכו לטלית ציצית ר"ל זכו אחד מבניו ועדיין לא נודע לאיזה מבניו ובזכות שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לציצית יותר משאר בניו של שם:

פסוק כה

ויאמר ארור כנען. אמר הר"ר אליקים שלכך לא נתקלל חם שעשה העבירה לפי שכבר ברכו הקב"ה כדכתיב ויברך אלהים את נח ואת בניו. ושוב מצאתי בב"ר ויאמר ארור

כנען חם חטא וכנען נתקלל ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר לפי שכבר נאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה לפיכך ארור כנען ר' נחמיה אומר כנען ראה והגיד להם לפיכך תולין הקללה במקולל עכ"ל:

פרק י

פסוק כה

ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ איתא בב"ר על פסוק זה ר' יוסי ורשב"ג ר' יוסי אומר שהראשונים על ידי שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין לשם אבותינו פי' כדי להכיר ייחוסינו. רשב"ג אומר הראשונים על ידי שהיו משתמשים ברוח הקודש אנו מוציאים לשם אבותינו:

פרק יא

פסוק כט

ויקח אברם ונחור להם נשים. איתא בב"ר אברם היה גדול מנחור שנה ונחור היה גדול מהרן שנה נמצא אברם היה גדול מהרן שתי שנים תן שנה לעבורה של מלכה ושנה לעבורה של יסכה נמצא הרן מוליד לשש ואברם אינו מוליד עכ"ל. וזה לך פי' אברם היה גדול משרה י' שנים שנאמר הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים תלד. הרי כשנולדה שרה הי' אברם בן י' שנים והרן בן ח' שנים וכשנולדה מלכה אחותה היה הרן בן ז' שנים נמצא שהוליד לשש שנים:

פרק יב

פסוק א

לך לך פרש"י להנאתך ולטובתך. מיתורא דלך דריש כן. עוד פרש"י ושם אעשך לגוי גדול וכאן אין אתה זוכה לבנים. פי' חזקו' והוא שאמ' רבותי' שלשה דברים מבטלים הגזירה שנוי השם שנוי מקום וקריאת השם וכו'. וכן מצאתי בב"ר דקאמר ר' יודן בשם ר' אליעזר ג' מבטלים גזרה רעה ואלו הן תפלה וצדקה ותשובה. וי"א אף שנוי מקום שנא' ויאמר ה' אל אברם לך לך:

פסוק ב

והיה ברכה. פירש"י יכול יהו חותמין בכלן וכו'. ומה שחותמין מגן דוד דכתיב עליו ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ. כדאיתא בערבי פסחים:

פסוק יא

הנה נא ידעתי. פרש"י מדרש אגד' עד עכשיו לא הכיר ביפיה מתוך צניעותה ועכשיו על ידי מעשה דאית' במדרש דעברה נהרא וגלתה שוקה ומתוך כך הכיר ביפיה. עוד פרש"י ולפי פשוטו הנה הגיעה השעה שיש לי לידאג ביפיך. ודומה לו הנה נא אדוני

סורו נא. שני נא הללו אינם כשאר נא שבמקרא כי שאר נא שבמקרא פי' לשון בקשה. ושני נא הללו לשון עכשיו. כך פי' חזקוני פי' כל שאר נא לשון בקשה ושתי נא הללו לשון דאגה:

הנה נא ידעתי. כדפרש"י כאן. וכן גבי לוט הוא לשון דאגה. שהרי פי' שם רש"י צריכים אנו לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם עכ"ל. ושמעתי דנא דהכא והתם מוסב על מה שלא נכתב בפסוק איש על מקומו שפירש"י ודומה לו:

פסוק יב

והרגו אותי ואותך יחיו. תימ' והלא הוזהרו בני נח על שפיכות דמים כמו שהוזהרו על העריות וי"ל שכך אמר אברהם יאמרו המצרים מוטב להם להרגני ויעברו אזהרת שפיכות דמים ואז תהיה אשתו מותרת להם ולא יחזיקוה באיסור אשת איש ימים רבים. ובשם הר"ר מתתיה מאבלון מצא' שלכך היה ירא אברהם שיהרגוהו יותר ממה שיעשו איסור אשת איש לפי שכבר לקו בדור המבול על דבר הזנות ולא על עון הרציחה:

פסוק יג

למען ייטב בעבורך. **פרש"י יתנו לי מתנות** ומה שכתו' שונא מתנות יחיה היינו במתנה של ישראל:

פסוק יז

וינגע ה' את פרעה. וא"ת למה נענש פרעה כל כך יותר מאבימלך. וי"ל לפי שלקחו את שרה קודם שנודע לו שלא היתה אשת איש כדכתי' ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא וישלח אבימלך מלך פלשתים ויקח את שרה. וגם הכתוב מעיד שלא היה פושע בדבר כדכתי' ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת. ואין זה נכון כי פרעה גם הוא לא לקחה עד שנ' לו אחותי היא שהרי כתוב למה אמרת אחותי היא וכו'. גם הקושי' איננה ישרה כי מי יוכיח שפרעה לקה יותר מאבימלך שניהם לקו לרוב ואין ידוע איזה יותר שפרעה לקה יותר מאבימלך שפרעה במין ראתן לקה שתשמיש קשה לו כדפרש"י הכא ואבימלך לקה בעצירת כל נקבים כדפרישי' התם ואי משום דכתיב הכא נגעים גדולים התם נמי כתו' מעשים אשר לא יעשו כלומ' מכה שלא הורגלה לבא בעולם כדפרי' התם:

פרק יג

פסוק ג

וילך למסעיו. **פרש"י כשחזר ממצרים לארץ כנען היה לן במסעיו ואוונין שלן בהם בהליכתו**. וחברו במסכ' ע"ז פר' השוכר דשכיח למובן מאוונא לאוונא ופרש"י שם ממסע למסע מהלך יום אחד למהלך יום אחד כמו נטל ועבר מאוונין דסנחריב:

פסוק ז

והכנעני והפרזי אז יושב בארץ. אל תתמה על ארץ טובה כארץ ישראל למה לא נשאה אותם לכך כתוב פסוק זה דגם אלו היו עמהם. ורש"י פי' בענין אחר ולדבריו ניח' שפי' כאן ולא אחר ולא נשא אותם הארץ וגו':

פסוק י

כגן ה' כארץ מצרים. **פרש"י היה אותו מישור כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים**. וק' שהרי לא פי' כן בפר' שלח לך גבי ככם כגר וז"ל ככם כגר כמותכם כן גר. וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים. כן ארץ מצרים עכ"ל. הרי לך לפי שנראה ששני פירושים הללו סותרים זה את זה למבין ענינו. כך שמעתי מפי אחרים:

פסוק יד

וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. **פירש"י כל זמן שהיה רשע עמו הדבור פורש ממנו**. ושמעתי דאין להקשות הרי לעיל כתוב וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת מכלל שדבר אליו הקב"ה גם טרם הפרד לוט מעמו. שהרי יש לתרץ שמה שפרש"י הדבור פירש ממנו ר"ל שלא היה מאריך עמו כל כך בדברים. ותדע שכן הוא שהרי אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא יותר וכאן האריך בדבורו ואמר לו שא נא עיניך וגו' ושמתי את זרעך וגו' וקום התהלך בארץ וגו'. וא"ת בפרש' וירא פרש"י כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו ומאי שייך הכא. וי"ל דהוה פלוגתא בין הקב"ה ובין פמליא שלמעלה שהוא בית דין של מעלה אומר שיהרגוהו מפני חבורת לוט ואמר הקב"ה הוציאוהו ממזל מיתה והכניסוהו למחיים וא"כ נמזל י שייך הכא בית דינו:

פרק יד

פסוק יח

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין. אומר רשב"ם שלכך הפסיק פסוק זה בין ויצא מלך סדום ללמדנו שאמת השיב אברהם למלך סדום שאמ' לו בלעדי רק אשר אכלו הנערים ולא אמ' לו שאכלנו כי הוא אכל משל מלכי צדק:

פסוק כ

ויתן לו מעשר מכל. י"מ זהו מלכי צדק שנתן המעשר לאברהם שהיה כהן כי בסוף דנדרי' מפר' שנטלה הכהונה ממלכי צדק על שבירך אברהם קודם שברכו הקב"ה ונתנה לאברהם כדכתיב אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. אמנם פרש"י דנתן לו קאי אאברהם ומ"מ לא קשיא דלא נטלה הכהונה ממנו אלא מזרעו כמו שמפרש בפרק דנדרים ומפיק לה מדכת' והוא כהן וגו' הוא כהן ואין זרעו כהן וא"ת לפרש"י שפי' דויתן לו קאי אאברהם שנתן המעשר למלכי צדק א"כ עכב לעצמו מהשלל ומאותו השלל נתן

המעשר א"כ היאך קיים אם מחוט ועד שרוך נעל. ושמעתי שמן הדין זכה אברהם ברכוש דאמרי' המציל מן העכו"ם ומן הלסטים הרי הוא שלו וחזקה לחבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן לכך הפריש מעשר מן הרכוש טרם השיבו למלך סדום. ועוד י"ל שכדי להוציא דבר זה מלבו פרש"י מעשר מכל אשר לו וכו'. שאם לא כן מה בא ללמדנו רש"י פשיט' שלא נתן המעשר משל אחרים אלא משלו אלא על כרחין כדתרצינן לא הפריש מעשר אלא משלו ולא מן הרכיש שהציל. וא"ת הרי זכה ברכוש מן הדין מההיא דהמציל מן הגוים וכו'. וא"כ היה לו להפריש מעשר אף מן הרכוש מטעם חזקה לחבר וכו'. וי"ל דשמא לא הציל הרכוש רק בגלל הבעלים ודמי להא דאמרי' המגביה מציאה לחברו קנה חברו כי כן פסק בסמ"ק:

פסוק כד

בלעדי פי' ממני אני אומר אבל איני יודע אם לקחו הנערים מאומה כך מפורש בפר"ם מקוצי:

פרק טו

פסוק ג

ויאמר אברהם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אותי. תימ' היאך אמר אברהם כן והלא אמ' לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ וכו'. ואף הבטיחו שיהיה לו זרע. ותירץ ר"ת מאורליינש שהיה מתירא פן יגרום לו החטא וכדפרש"י גבי קטנתי מכל החסדים. וי"א שכך אמר אברהם אחרי שזקנתי ועדין אין לי בן כשאוליד בסוף ימי ישאר בני קטן ויבא בן ביתי עליו ויטול ירושתו בעל כרחו. אמר לו הקב"ה לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך יגדל ויוציא בשלך:

פסוק י

ויבתר אותם בתוך. פרש"י בפר' בא דברית בין הבתרים היתה בשנת ע' לאברהם. וק' שהרי הברית היתה בארץ ישראל שנ' לתת לך את הארץ הזאת ואברהם בהיותו בן ע' שנה עדין לא יצא מחרן שנ' ואברהם בן ע"ה שנה בצאתו מחרן וי"ל לפי דברי יסוד עולם ניחא דתניא התם אברהם אבינו כשנזכר בברית בין הבתרים בן ע"ה שנה היה וגו' ואותה שנה שיצא מחרן שנת הרעב היתה וירד למצרים ועשה שם ג' חדשים בא וישב באלוני ממרא היא השנה שכבש המלכים ע"כ. וקשי' דאכתי איך יתכן לומ' דברי' בין הבתרי' היה בשנת ע' לאברהם הרי מיד אחר מלחמת המלכי' שהיתה בשנת ע' לאברהם כדפרי' כתוב אחר הדברים האלה והזכיר שם ברית בין הבתרים. וגם פי' שם אחר בסמוך לאחר שהרג המלכים. וי"ל דדבור בין הבתרים מתחיל מויאמר ה' באלוני ממרא אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואין מוקדם ומאוחר בתורה שהיה אותו דבור קודם מלחמת

המלכים. אבל אחר הדברים האלה דבור אחר הוא נהיה לאחריהם ותדע דאית' בברכות מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שקראו אדון להקב"ה עד שבא אברהם וקראו אדון. שנא' ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה. ואי הכל דבור אחד דלעיל מיניה הוי ליה לאיתויי ויאמר ה' אלהים מה תתן לי אלא ע"כ כדפרי'. ותדע נמי דלאו הכל דבור אחד הוא דבהך פרשה כתו' הבט נא השמימה וספור את הכוכבים וגו'. משמע שדבר עמו בלילה ולאלתר כתו' ויהי השמש באה וגו'. משמע שדבר עמו ביום. אלא ע"כ כדפרי' ואע"ג דבפ"ק דפסחים אמרי בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם וכו'. שאני הכא דלא אפשר וכה"ג אמרי התם גבי' סקול יסקל או ירה יירה וגו':

פסוק טז

ודור רביעי ישובו הנה. פרש"י צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה. פ' חזקו' שאין למנות הד' דורות דיעקב שהרי כשירד למצרים קרבו ימיו למות ועוד י"ל לפרש"י ניחא שפי' ודור רביעי לאחר שגלו למצרים יהיו שם ג' דורות וכו' והגלות לא התחיל עד שנפטר יעקב כדפרי' בתחלת פרשת ויתי ולפיכך אין למנו' מיעקב ורשב"ם פי' בענין אחר מקרא זה וז"ל אין לפרש דור רביעי של ישראל ישובו ישראל הנה כי מאחר שנתן הקב"ה קצבה לד' מאות שנה מה לי לדור רביעי או לדור חמישי. והלא ממנין ד' מאות שנה יתעכבו אלא הקב"ה נותן טעם למה יתעכבו ד' מאות שנה לפי שאחר דור של אמורים ישובו ישראל הנה כי הדור ק' שנה נמצא ד' דורות ארבע מאות שנה ועד אותו זמן לא יהיה שלם עון האמורי לעקור אותם מן הארץ כי זמן פרעון הוא ה' עון האמורי אחר דור רביעי כדכתיב פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים:

פרק טז

פסוק ד

ויבא אל הגר ותהר פרש"י נתעברה מביאה ראשונה וק' דאמרי' אין אשה מתעברת מביאה ראשונה. ותירץ הר"ר אליקים דבדבר זה יש תנאי הרבה בב"ר דקאמ' ר' לוי בר חיפא הגר מביאה ראשונה נתעברה אמר ר' אליעזר לעולם אין אשה מתעברת אלא מביאה שניה עכ"ל:

פסוק ו

ותענה שרי ותברח מפניה. פרש"י היתה משעבד' בה בקושי והר' אליקים נתן טעם בדבר היאך צדקת כשרה עושה כך לפי שהגר הונתה שרה תחל' כדפרש"י גבי ותקל גברתה בעיניה ולכך היתה שרה מענה אותה בהיתר כי בספר סמ"ג כתוב במצות לא

תונו דאיתא במדרש שאם הונה אותך אדם אתה רשאי להונותו שאינו קרוי עמיתך אחרי שהונה אותך:

פסוק יג

אחרי רואי. יש מפר' הגם הלום ראיתי אחרי רואי. פי' גם הלום כשהפך פניו ממני ראיתי אחוריו אם היה כן אמנם לא השגתי לראות זולת פניו לכן בלי ספק זה הדובר אלי היה אל ולא בן אדם:

פסוק טז

ואברהם בן מאת שנה וגו'. פרש"י לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב. למקשה זיל קרי בי רב הוא שנא' וישמעאל בן שלש עשרה וגו'. חשיב דמהתם נוכל לומר דבעל כרחו נמול לכך למד כאן רש"י מיתורא שמרצונו היה. ואין לפרש דקרא דהכא אתיא לגופיה שהרי כתוב בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו משמע שביום אחד נמולו וכתו' ואברהם בן צ"ט שנה וגו'. הסר י"ג מן צ"ט וישאר פ"ו לאברהם כשנולד ישמעאל אלא על כרחך כדפרי' רש"י:

פרק יז

פסוק א

והיה תמים. יש מי שכת' שר"ל עכשיו אתה חסר אברים ב' עינים וב' אזנים וראש הגויה אוסיף לך אות ה' על שמך ויהיו מנין אותיותיך כמנין אבריך שהם רמ"ח. אומר הר"ר אליקים דהכי פי' עכשיו אתה חסר וכו'. שלא היה לו לאברהם עינים לראות הקב"ה ואזנים לשמוע דבריו קודם שנמול מפני אימת הבורא. וכן משמע לפרש"י שפי' גבי ויפול אברהם על פניו נפל ממורא שכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד בעוד שרוח הקדש נצבת עליו:

פסוק ה

לא יקרא עוד שמך אברם. תימ' למה נשתנו השמות מאברהם ומיעקב יותר משם יצחק. ותירץ דשאני אברהם לפי שנקרא בגיותו ולכך שנה הכתוב שמו יעקב לא נשתנה שמו ממש וזה שכתוב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך כלו' לא יאמר עליך עוד שלקחת הברכות בעקבה וברמיה כי אם ישראל יהיה שמך כלו' שלקחת אותם בשררה ואין זה שינוי שם ממש. ותדע שכן הוא שהרי מצינו ביעקב שאחר שנקרא שמו ישראל נקרא יעקב בכמה מקומות מה שאין כן באברהם. ועל תרוץ זה י"ל שמה שנשתנה שם שרי יותר משאר האמהות היינו משום שנק' שמה בגיותה כמו שאמרנו גבי אברהם. וי"ל שלכך לא נשתנה שם יצחק לפי שהוא נקרא כן על פי הקב"ה שנאמר

ויאמר אלהים אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת שמו יצחק. וק' על פי' זה שהרי יעקב כמו כן נקרא על פי הקב"ה כדמפ' בפ' תולדות:

פסוק יז

ויפל אברהם על פניו ויצחק. פרש"י זה תרגום אונקלוס וחדי וצחוק של שרה תרג' מתוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לגלגה ולא האמינה. אומר הר"ר אליקים שלכך לא האמינה שרה כמו שהאמין אברהם. לפי שאברהם שמע מפי הגבורה אבל שרה שמעה מפי מלאך שנזדמן לה כאדם:

פסוק כד

ואברהם בן תשעים שנה ותשע שנים בהמולו בשר ערלתו. פרש"י באברהם לא נאמ' את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש. אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך את הבשר ולפרוע המילה. וק' דאמרי' ביבמות רק הערל דלא נתנה פריעה לאברהם. ותירץ ר"ת מאורלינש דמשמע דקיים אותה דהא אמרי' במס' יומא שאברהם קיים את כל התורה אפי' עירובי תבשילין. וא"ת א"כ למה המתין כל כך למול את עצמו. ותי' הר"ף שלכך המתין עד שנצטוה לפי שגדול המצווה ועושה יותר מעושה ואינו מצוה. והקשה על זה הפי' ר"ש מכרך לנדון א"כ מדוע לא קיים מצות פריעה בעצמו דיודע היה שלא היתה עתידה להצטוות עד יהושע לכך נראה לו לפרש שלכך לא קיים מצות מילה עד שנצטווה שלא רצה לחבל בעצמו. ובהך גירסא ניחא קושיא דפריעה. עוד י"ל דהא דאמרי' דאברהם קיים הכל אפי' עירובי תבשילין ר"ל אחר שנמול אבל קודם לכן לא היה דעת לקיים המצות כדאמרי' בנדרים ז' דברים היה אברהם חסר קודם שנמול ראיית ב' עינים שמיעת ב' אזנים והבנ' הלב. ואמנם יש לתרץ הך קושיא מפריעה ע"פ פרש"י שלכך לא קיים מצות פריעה בעצמו לפי שלא היה צריך לה כדפיר' רש"י גבי בהמולו בשר ערלתו:

פרק יח

פסוק א

וירא אליו ה' באלוני ממרא. פרש"י שהוא נתן לו עצה על המילה וכו' כדאית' בב"ר. בשעה שאמר לו הקב"ה לימול הלך ונמלך בג' אוהביו אמר לו ענר כבר אתה בן מאה שנה ואתה מצער עצמך אמר לו אשכול מה אתה מסרס עצמך בין שונאיך אמר לו ממרא ולא עמד לך אלהיך בכבשן האש וברעבון ובמלכי' והדבר הזה שאמר לך לימול אין אתה שומע עכ"ל. הקש' חזקו' היאך נטל אברהם עצה לקיים מצות המקום. ותירץ שלא עשה כן אלא כדי לשקול דעתם של ענר אשכול וממרא אם הם ישרים ונאמנים לפי שהיו בעלי ברית אברם שנא' והם בעלי ברית אברם ולא מצא בהם ישר אלא ממרא. וי"מ שנטל עצה

אם יהיה נמול לעין כל והיינו דכתי' בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו. וי"א שנטל עצה מאי זה מקום ימול עצמו והשיב לו מה אמר לך הקב"ה המול לכם כל זכר המול עצמך ממקום שנכר בין זכרות לנקבות וזו היא העצה שנתן לו. אך אי אפשר לומר כן דאית' בתנחומ' ואתנה את בריתי ביני וביניך אמר רבי חנינא לא היה יודע אברהם מהיכן ימול אמר לו הקב"ה מהיכן תימול וארבה אותך במאד מאד ממקום שאתה פרה ורבה. בר קפרא אומ' ק"ו דרש אברהם ומה האילנות מהיכן חייבים בערלה מן מקום שעושין פירות אף אני ממקום שעושה פרי עכ"ל. משמע בין למר בין למר לא נתן ממרא עצה מהיכן לימול וי"מ בשם מדרש דודאי היה יודע מאי זה אבר ימול אך לא ידע אם יחתוך העור שעל ראש הגיד או עור שעל צדו ואמ' לו ממרא שיחתוך עור שעל ראשו עד שישאר הגיד כאלון ולכך נגלה אליו השם בחלקו הקרוי אלוני על שם אלון:

פסוק ב

והנה שלשה אנשים. פרש"י אחד לבשר את שרה. וק' שהרי כתיב בפ' לך לך אבל שרה אשתך יולדת לך בן. ומסתברא אברהם הגיד לשרה הבשורה. ותירץ הר"ר אליקים שלא רצה להגיד לשרה הבשורה פן תצחק שרה בעצמה. ולכך שלח הקב"ה מלאך כדי לבשרה ועם כל זאת צחקה. והטעם מבואר בסוף פר' לך לך. עוד פרש"י שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות. וק' שהרי הוא פי' לאלתר ורפאל שרפא אברהם הלך משם להציל לוט. וי"ל דרפואה והצלה אחת היא ואין זה אלא שליחות אחת:

פסוק ג

אל נא תעבור מעל עבדך. פרש"י לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים. פי' חזקו' ומהיכן הכיר הגדול ראה אותם מהלכים בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן בשמאלו. וכך שנו רבותינו וכן מצינו בג' מלאכים שבאו לאברהם מיכאל באמצע גבריאל מימינו ורפאל משמאלו ועוד פרש"י אע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה. והקש' חזקו' הא אמרי' בפסחים דבחד ענינא מאן דמוקדם מוקדם ומאן דמאוחר מאוחר. ותירץ שמה שפי' הכא לא דיינינן ליה כדין מוקדם ומאוחר אלא כמקרא מסורס. ועוד י"ל לפי מה שפי' ר"ת מאורליינש ניחא שפי' בפר' יתרו דהיכא דאיכא טעמא דיינינן ליה כתרי עניני והכא איכא טעמא דבעל כרחין כיון שאנו מפרשין שמה שכתוב ויאמר אדני הוא קדש א"כ צריך לומר מה שכתוב אל נא תעבור מעל עבדך שאמר אברהם להקב"ה שלא יעבור מעליו וימתין עד שירוץ ויכניס האורחים וא"כ צ"ל שהאמירה קודם לכן היתה:

פסוק ה

כן תעשה כאשר דברת. כתוב בב"ר אין עמנו אכילה ושתייה אבל יש עמך אכילה ושתייה כן תעשה וגו'. ולכך לא כתב נעשה. והרי"ף פי' שהוא דרך מוסר מפני שאמר ואקחה פת לחם והם ענו לו דרך מוסר בפת לחם די עכ"ל:

פסוק ט

איה שרה אשתך. וא"ת אין שואלין בשלום אשה כלל. ואפי' בפני בעלה כדאיתא במסכת קדושין. וי"מ דמלאכים שאני. ובסמ"ג תירץ דהא דאין שואלין בשלום אשה כלל היינו לעשו' בעלה שליח ליתן לה שלום. אבל לישאל לבעלה בשלומה מותר:

פסוק י

כעת חיה. **פרש"י כעת הזאת וכו'**. מדלא קרינן כעת חיה כלו' מדלא קרינן כעת חיה בשבא תחת הכף דאית' נקודת הכף בשבא יהיה משמע נמי כעת חיה שרה כיון שאינו מבורר. כ"פ חזקו'. עוד פרש"י כאן פסח היה דאמרי' פ"ק דר"ה בפסח נולד יצחק מנלן דכת' למועד וגו'. דקאי אימת אילימא דקאי בפסח וקאמ' בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה אלא בעצרת וקאמ' בתשרי בד' ירחין מי קא ילדה אלא בחג וקאמ' בפסח אכתי בשיתא ירחין מי קא ילדה. ומתרץ דאותה שנה מעוברת היתה. דמשמע שכל ענין הפרשה היה בתשרי. ותירץ רבי' שמשון בר אברהם דודאי המלאכים באו בפסח כדפרש"י כאן וכדאמ' בסדר עולם ומה שאמ' לו הקב"ה למועד היה בתשרי ומאותו למועד דריש התם דהוה קאי בסכות וקא' בפסח. וא"ת מאי קא פריך התם כי מדלית ימי טומאה בצרי להו הא לא משכחינן שפרסה נדה בסכות אלא בפסח שעבר שבאו המלאכים שהרי לכך לא הביאה עוגות. וי"ל שמה שפרסה נדה בפסח כשבאו המלאכים לא היו לה אלא אקראי בעלמא אבל בתשרי חזר לה וסת גמור ונתעברה מדכתיב ותצחק שרה בקרבה וגו':

פסוק יא

ואברהם ושרה זקנים וגו' חדל להיות וגו'. **פרש"י ז"ל פסק ממנה דרך נדות הנשים העדינות**. וק' לחזקו' שהרי רש"י עצמו פי' לעיל ולחם לא הביא שפרסה שרה נדה וי"ל דגרסי' בפרש"י נדות בחולם הדלת והפי' ר"ל דרך נשים נדות כשהם זקנות פוסקות מלראות דם וזאת ראתה אף לעת זקנתה. וה"ר אליקים תירץ דגרסי' בפרש"י בשורק בו"ו כמשמעו. ומה שפרש"י לעיל שפרסה נדה וחזרה לנדותה אותו היום בלבד כפירוש רש"י לעיל ולחם לא הביא שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העסה עכ"ל ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

פסוק יב

אחרי בלותי. פי' אי אפשר אחר שזקנתי שיחזור לי עדין ווסת לדם נדות מכלל שאין אשה יכולה להתעבר אלא א"כ תחזור לה ווסתה. וראיה לדבר שמה שפרסה נדה בפסח לא היה אלא אקראי בעלמא שהרי אחר שאכלו המלאכים כתוב חדל להיות לשרה אורח כנשים. הלכך פריך שפיר כי מדלית ימי טומאה בצרי להו ומשני דיולדת לז' יולדת למקוטעים. ורבי יצחק בר שמואל תירץ דר"ש פי' אליבא דר' אליעזר דאמ' בתשרי נברא דעולם. ולדידיה צ"ל שבניסן נאמרה הבשורה דאי בתשרי נאמרה מאי קאמ' קרא למועד בשנה האחרת הרי נולד יצחק בפסח והשני התחילה בתשרי שעבר. וא"כ באותה שנה נולד אבל סוגיא דפר' קמא דר"ה דקאמר נאמרה הבשורה אתיא כר' יהושע דאמ' בניסן נברא העולם ולהכי קרי שפיר שנה האחרת. וא"ת כיון דמסיק התם דיולדת לז' יולדת למקוטעים. א"כ אמאי צריך לומ' התם דאות' שנה מעוברת היתה הא אמרי' בפרקי דר' אליעזר דביום כפור נמול אברהם וא"כ הא דקאמ' התם דקאי בחג לאו דוקא בחג אלא ב' ימים קודם החג שהרי בשלישי למילתו באו המלאכים כדאי' בהשוכר. הלכך כי מדלית ימי טומא' וטבילה בלילה' בסכות אפשר דילדה בליל ז' דפסח דהיינו לאחר ו' חדשים מעבורה וי"ל דאין לומ' כן דהא קאמ' התם בט"ו בניסן נולד יצחק והילכך צריכא למימר דאותה שנה מעוברת היתה והא דקאמר התם בר"ה נפקדה כבר פרש"י שם שנגזרה הריון שלה אבל מ"מ לא נתעברה עד ליל חמישי דסוכות כדפרי'. ותימ' לפי' רבי' שמשון שלפירושו צ"ל שניסן באו המלאכים ואמרי' בהשוכר הפועלים שבאו ביום ג' למילתו. וא"כ קשי' הך דפרקי ר' אליעזר דקאמר ביום הכפורים נמול אברהם:

פסוק יג

ואני זקנתי. **פרש"י שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדני זקן**. והקש' חזקוני מה שנה הכתו' הרי היא אמרה אחרי בלותי וגו'. ותירץ דכך אמרה שרה אפשר להיות לי תקנת לידה שאחרי בלותי היתה עדנה ובחרות כי פרסתי נדה אבל כל זה אינו שוה לי שהרי אדוני זקן ואיך אתעבר עוד וא"כ תלתה הזקנה לאברהם והיינו מה ששנה הכתוב. אך אין זה כפרש"י שפי' בענין אחר אחרי בלותי היתה לי עדנה ומ"ע לא קשיא שהרי לא הזכירה לשון זקנה על אברהם וא"כ זהו מה ששנה הכתו' ושוב מצאתי כן בתוספות טו"ך בסוף הבא על יבמתו:

למה זה צחקה שרה. תימ' שהרי אברהם נמי צחק ולמה לא הקפיד עליו הכתו'. כבר כתוב הצורך בסוף פ' לך לך:

פסוק טו

כי צחקת. פרש"י ז"ל כי משמש בארבע לשונות ואלו הן אי. דילמא. אלא. דהא. ולשון התלמוד הוא במסכ' גטין ושם פי' במקום ד' לשונות הללו נכתב כי בתורה במקום אם. במקום כן. במקום אלא. במקום אשר. כי תפגע. כי ימצא. כי יקרא. כי תראה. כולהו משמע לכשיארע כלומ' אם יהיה כך וכך. במקום אלא לסתור דבר האמור למעלה כלו' אינו כן אלא כן כמו ויאמר לא כי צחקת. ר"ל אינו כן כדבריך אלא צחקת. וכן לא תקפוץ ידך אלא פתוח תפתח את ידך לו. וכמו לא כי ברחוב נלין. וכן הרבה. וכמו לא נסור אל ביתך. במקום פן. כי תאמר בלבבך וגו'. לא תירא מהם. הא אם תאמר תירא מהם אין זה יכול להתפר' בל' אם ואלא אבל נדרש בלשון פן לומ' לא תאמ' כן ובתמיה הוא נדרש כלומ' וכי תאמר בלבכך רבים הגוים האלה ותירא מהם לא תירא מהם וכן כי תאמרו מה נרדף לו לעולם לא תשובו אל לבבכם לומ' מה נרדף לו וכן כל כי הסמוכי' לאף אף כי אנכי אעננו כלן נדרשין בלשון תימ' הלכך סוף פי' מלמדך פן תאמר כן. ועוד משמע בלשון דהא דהיינו אשר אי מפני כלומר ליתן טעם ולישב דבר האמור למעלה ממנו כמו לא צחקתי כי יראה כמו אשר יראה כלומ' מפני אשר יראה. וכן מדוע אתה יושב לבדך כי יבא אלי העם. מפני שיבא אלי העם כלומר מפני שהעם בא אלי. וכן כי זה משה האיש. כי אמרתי פן תגזול את בנותי. כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה כלם נדרשים במקום אשר כלומ' מפר. וכן כי גוע אהרן לפי הדרשה שדרשו חכמים שמפני גויעתו נסתלק הענן וכולהו כדמתרגמינן בלשון ארי שלשון ארי בארמי משתמ' כל לשונות כי בערבי כלומר כל מלות כי הנמצאות בלשון הקדש. ואם באת לשנותו אתה צריך לשנותם כלם איש איש לפי ענינו. וכן כל כי הנפתרים בלשון אשר כגון והיה כי יביאך שאין אתה יכול לפתרו בלשון אם שהרי ודאי יביאך. וכן כי תבאו אל הארץ. כי בא סוס. כי תרבו ופריתם. כלם בלשון דהא נפתרים במדרש ספרא ספרי עשה מצוה שבשבילה תכנס לארץ בשכר שתרשו ותכבשו. כלומ' מפני שיביאך ותבאו אל הארץ אתם זקוקים במצות הללו. וכן כי בא סוס פרעה. מפני שבא סוס פרעה לפי' ותקח מרים וגו'. וכל כי כגון אלו שאין אתה יכול לפותרו בלשון מפני ונפתרים בלשון כאשר כגון כי יאמרו אליכם בניכם כי יהיה להם דבר כלם בלשון אם הוא עכ"ל רש"י. עוד יש להאריך בשמוש לשונות של כי כדמפורש בסוף פרשת ויהי מקץ:

פסוק יט

כי ידעתיו פרש"י לשון חבה וכו' ואם תפרשהו כתרגומו אין מלת למען נופל על הלשון עכ"ל ותרגומו ארי בלי קדמי בדיל דלא וכו' ולפי דעתו ידעתיו לשון ידיעה הוא כלומר יודע אני בו שיטה בניו לשמור דרכי וא"כ לא היה לו לכתוב למען:

פסוק כז

ואנכי עפר ואפר. פי' חזקו' עפר פי' מלכים ואפר פי' נמרוד ולא רצה לפרש על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון לפי שאפר תרגו' קטם והוא דשן וא"כ ראוי לפרש אפר על מעשה נמרוד ממש אף כי היה תחלה. וישקיפו על פני סדו' פרש"י כל השקפה שבמקר' לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך וקשיא לחזקו' שהרי כתוב מי זאת הנשקפה כמו שחר. עד ישקיף וירא וכלם לטובה. ותירץ הר"ר אליקים דהכי ר"ל רש"י כל מקום שנאמר במקרא לשון השקיפה באותו משקיף היינו לרעה כגון וישקיפו על פני סדום וישקף אבימלך. חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שהיא לטובה. אע"ג דקאי להקב"ה שהו' משקיף והא דכתיב מי זאת הנשקפה וצדק משמים נשקף שהם היינו משום שהושקפה על הנשקף והא דכתיב עד ישקיף וירא גם השקיף ממעון קדשו שהם לטובה אע"ג דהשקפה כל המשקיף יש לפרש' לרעה וכך פתרונ' עד ישקיף הקב"ה וירא לאבד האומות ולנקום נקמת יש' המעונים תחת ידם וכן כי השקיף ממעון קדשו:

פרק יט

פסוק א

ויבואו שני המלאכים. **פרש"י גבי לוט קרא אותם מלאכים אבל גבי אברהם שהיו תדירין אצלו קרא אותם אנשים** והק' חזקו' והכתיב ויאמרו אליו איה האנשים והוא תירץ שקראו אותם בני העיר אנשים אבל לוט היה מחשב אותם למלאכים ומה שכתו' ולאנשים האלה אל תעשו דבר ר"ל לאותם שקראתם אנשים אל תעשו דבר ומכאן ואילך לא חש הכתוב לקרותם אנשים:

פסוק ט

ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וגו' על שאמר לוט הנה נא לי שתי בנות השיבו גש הלאה כלומר נתיעץ בדבר אך עתה אין עת ועל מה שאמר רק לאנשים האל השיבו האחד בא לגור כלומר לא נשמע לך בזה לכך כתו' ויאמרו ויאמרו:

פסוק יג

וישלחנו ה' לשחתה וק' שהרי לא היה אלא מלאך אחד לשחתה ותירץ הר"ר אליקים שלכך כת' וישלחנו לשון רב לפי שהמלאך שהיה הופך סדום לא היה יכול לעשות דבר בלא חברו שהיה מציל לוט נמצא שעל ידי שניהם נהפכה סדום:

פסוק טו

וכמו השחר עלה פרש"י שעה שהחמה עומדת עם הלבנה ברקיע פ"ח שכן באותו הפרק חסרה הבנה שהרי כבר נכנס פסח כדפרש"י לעיל ולכך היתה נראית עם החמה:

פסוק יח

אל נא אדני. שאמרתם להמלט ההרה ירא אנכי פן תדבקני הרעה ומתי כי הדרך רב וענן עולה ובו גפרית ואש ומתפשט למרחוק ואח"כ התפלל להקב"ה להחיות את נפשו במי שבידו להמית ולהחיות ולכך יש בפסוק בין מה שאמר למלאכים ובין מה שהתפלל להקב"ה אמנם פרש"י על פי רבותינו ועל פי התרגום דהכל קאי להקב"ה:

פסוק כד

וה' המטיר על סדום פרש"י כל מקום שנאמר וה' ר"ל הוא ובית דינו וק' לחזקו' והא כתיב וה' שמים עשה ותירץ הר"ר אליקים דהכי ר"ל רש"י כל מקום שנאמר וה' גבי פורענות הוא ובית דינו. וא"ת והא כתו' וה' הכה כל בכור שהוא גבי פורענות ואעפ"י דאמרינן בהגדת הא לחמא עניא אני ולא המלאך וי"ל דהכי ר"ל רש"י אני ולא מלאך כלומר אין לי מלאך שאסמוך עליו זה השליחות לבדו. וגם רש"י פי' בפרשת בא אל פרעה גבי וה' הכה כל בכור כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו וחזקו' פי' דלפי מה שפי' רש"י בפרשת בראשית גבי ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ניחא שפי' שם וז"ל ששתף הקב"ה מדת רחמים עם מדת הדין עכ"ל. וא"ת הא דכתיב וה' שמים עשה ר"ל הקב"ה שהוא בעל הרחמי' עם בית דינו עשה. וא"ת והא כתיב וה' פקד את שרה. וי"ל משום דכתיב ואם לא נטמאה האשה וגו' ונזרעה זרע נמלך בבית דינו אם היא היתה ראויה לילד לפי שנסתרה עם פרעה ויצא הדבר מביניהם כיון שלא נטמאה ראויה הא לילד. וא"ת והא כתיב המכסה אני מאברהם. וה' אמר אל אברהם אחרי הפרד לוט כבר פי' לעיל הצורך בפרשת לך לך:

פסוק לג

ותשכב את אביה לפי פרש"י משמע שהבכירה עשתה שלא כהוגן וק' לחזקו' דאמרינן בבבא קמא לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה קדמה לה ו' דורות והוא תירץ מפתיחת בקשת הזנות וממה שלמדה לאחותה עשתה שלא כהוגן אבל ממה שקדמה אחותה עשתה כהוגן:

ובקומה של בכירה נקוד כלומר הרי הוא כאלו לא נכתב שבקומה ידע ואעפ"כ לא נמנע ליל שני מלשתות יין כפירש"י. שמעתי מקשים א"כ לשתוק קרא מן ובקומה דבכל שדורשין נקדה בענין זה שיש לקיים שניהם ולומר דאהני נקדה ואהני כתב אבל הכא קשיא דבמאי נימא דמהני כתב הרי עוקרתו לגמרי:

פרק כ

פסוק א

ויסע משם אברהם פרש"י להפרד מלוט לפי שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו וק' דהא אמרינן אין אבות לעכו"ם כדפרש"י גבי אחותי בת אבי היא וא"כ לא חטא וי"ל דאע"ג דלא חטא גנאי היה לו:

פסוק ב

וישלח אבימלך וכו' כבר פרשתי לעיל בפרשת לך לך למה לא נענש אבימלך כל כך שנענש פרעה:

פסוק ד

הגוי גם צדיק תהרוג. וכי גוי כלומר עם רב תהרוג בחטא יחידי שהלקית כל בני ביתי בעבורי שנאמ' כי עצור עצר הלא גם אותו יחיד צדיק הוא שנ' ואבימלך לא חרב אליה וזהו צדיק כך שמעתי לפי פרש"י צריך לסרס המקר' בלשון גם צדיק משמע שהם שני גופים אבל לפי פי' ר"י מקורבי"ל אין צריך לסרס המקרא בשני גופים עכ"ל:

פרק כא

פסוק א

וה' פקד את שרה פרש"י בהריון. ויעש ה' לשרה כאשר דבר בלידה. וק' שהיה לו לפרש ההפך דגבי לידה נאמרה האמירה וגבי הריון נאמר דבור ושמא דחק לפרש בסדר המקרא ההריון קודם הלידה:

פסוק ב

למועד אשר דבר אתו אלהים. פרש"י תרגום אונקלוס דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר למועד אשוב שרט לו שריטה בכותל וכו' אומר הר"ר אליקים שלכך הביא רש"י תרגום דמליל יתיה כדי לדרוש הדרשה דשרטט ולומר שדבר אתו קאי למועד דאי קאי לאברהם תרגומו דמליל עמיה. עוד פרש"י שרט לו שריטה בכות' ואמ' לו כשיגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת שרה תלד. וק' דהא אמרי' בפ"ק דר"ה דהוה קאי בתשרי וקים לן שבפסח נולד יצחק ותירץ חזקו' דמ"מ השריטה שוה בתשרי כמו בניסן לפי שהימים והלילות שוים בהם וחמה זורחת בהם בחלון אחד וג"כ פירש רבינו אלחנן בנו של ריב"ש בסוד העבור שיסד ומפרש שלענין הרבה דברים השנה קרויה שנה שיש בה זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף וגם לאורך וקוצר הימים וגם לענין שחוזר חלילה מקום זריחת השמש ברקיע. בתקופת תמוז חמה זורחת בבקר בתחלת המזרח והולכת לד' רוחות מזרח צפון דרום מערב ושוקעת בסוף המערב ובלילה שלאחריו סובבת כל הצפון ומעט מן המערב ושם מתחלת לזרוח שחרית ושוקעת במערב קרוב לסופו חלון אחד

ובכל יום מרחק' מעט מעט והולכת מתחלת מזרח במזרחיתה ומסוף המערב בשקיעתה עד שבתקופת תשרי הולכת חצי המזרח וכל הדרום וחצי המערב ועוד ממעטת והולכת בכל יום ויום עד שבתקופת טבת הולכת כל הדרום לבדו ובלילה שלאחריו סובבת כל המערב וכל הצפון וכל המזרח פחות מעט ובשחרית שאחריו זורחת במזרח באותו קצה המזרח ששיירה אמש לסבוב. והולכת כל הדרום ומעט מן המערב ומתוספת עוד והולכת עד שבתקופת תמוז הולכת שלש רוחות עכ"ל. וזה סדר הלוך הלבנה בתחלת החדש הלבנה משמשת בתחלת הלילה מעט ושוקעת בליל שני משמשת מעט יותר ושוקעת וכן בכל לילה ולילה מוספת שמושה ברקיע והולכת עד כי בסוף ו' משמש מראש הלילה עד סופה מכאן ואילך מאחרת מעט ובאה בתחלת הלילה ומשמשת עד עלות השחר בליל שני מאחרת מעט יותר וכן בכל לילה ולילה מאחרת עד כי בסוף כ"א יום משמשת מחצי הלילה עד סופו. וכן לעולם מאחרת יבא והולכת עד כי בסוף החדש משמשת מעט בסוף הלילה ושוקעת כללו של דבר מתחלת החדש עד מלוי הלבנה תחלת שמושה בתחלת הלילה ומוספת והולכת מכאן ואילך סוף שמושה בסוף הלילה ומתמעטת שמושה ברקיע:

פסוק ז

מי מלל לאברהם. פירש"י שנה הכתוב ולא כתב מי דבר כי מלל גימטריא שלו ק' לסוף ק' של אברהם נולד לו בן למקשה זיל קרי בי רב הוא ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו תשיב דאי מהתם נוכל לומר דנכנסה שנת ק' ולא כלתה ומקצת שנה חשובה שנה לכך למד כאן רש"י מיתורא דלסוף ק' נולד:

פסוק יד

שם על שכמה וגו'. פירש"י אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין הרע וכו'. וק' דאמר בהשוכר עד יעקב לא הוה חולשא ותירץ ר"ת מאוריליינש דהיינו דוקא חולשא מחולי הבא בידי שמים אבל חולי הבא על ידי אדם כגון מכת חרב וכגון חולי הבא מחמת עין הרע כגון הכא הוה קודם יעקב. וחזקי' תירץ דהא דאמרינן עד יעקב לא הוה חולשא היינו חולשא דמיתה אבל חולשא מחמת דבר אחר כגון הכא הוה קודם:

פסוק יז

באשר הוא שם. פירש"י לפי מעשיו של עכשיו הוא נדון. וא"ת הא אמרי' בסנהדרין פ' בן סורר ומורה על שם סופו נהרג. וי"ל דלא דמי דבן סורר ומורה מתחלתו הוא רשע ממה שהוא עתיד להיות בסופו. אבל ישמעאל מתחלתו היה צדיק מאותה עברה שנא' לקראת צמא התיו מים כך פי' חזקו' ואין לפרש שהיה צדיק גמור גם משאר עברות שהרי פי' לעיל גבי ויקח לחם וחמת מים שיצא לתרבות רעה:

פרק כב

פסוק א

ויהי אחר הדברים האלה. פירש"י אחר דבריו של שטן וכו'. וי"א אחר דבריו של ישמעאל וכו'. ולכך פירש"י שני פירושים אלו משום דאמרינן כל מקום שנא' אחר סמוך אחרי מופלג והכא אין אנו יכולין בשום צד מן הצדדין לפרש כן שהרי הך ענינא דלעיל מניה היה שנים קודם העקדה כדפירש"י גבי ימים רבים ואותה שנה י"ב שנים קודם העקדה היתה כפ"ח:

פסוק ח

יראה לו השה לעולה. פי' חזקוני אע"פ שאמר לו הקב"ה לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע שהרי באותו פרק היה יצחק בן ל"ז שנה אמנם אין נכון להבין. ועוד כי לפי הברייתא ולפי המדרש משמע שמחשבה אחרת היתה בלבו של אברהם דקאמר בב"ר אמר רבה בשם ר' יוחנן עמד אברהם בתפלה ובתחנונים אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפני כסא כבודך בשעה שאמרת לי קח את בנך היה לי להשיב אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשו אתה אומר לי קח את בנך וגו' שמא חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי רחמים לעשות רצונך. כן יהי רצון מלפניך שבשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עברות ומעשים רעים הוי זוכר להם אותה עקדה ותתמלא רחמים עכ"ל הברייתא וקאמ' המדרש היו המלאכים בוכין והדמעות יורדות על הסכין עד שהיה נשחת ורצה אברהם לחנוק את בנו א"ל הקב"ה אל תעש לו מאומה אמר אברהם להקב"ה אחנוק אותו ומטריח אותך לבקש שרה שתלד לי יצחק אחר לקיים מה שנא' לי כי ביצחק יקרא לך זרע או תהא נשבע לי שלא תנסני עוד ושיהא אפרו של יצחק צבור לפניך לזכרון לדורות כאילו הקרבתיו א"ל בי נשבעתי עכ"ל:

פרק כג

פסוק א

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה. פירש"י בת כ' כבת ז' ליופי. פי' חזקו' מה בת ז' יפה בלא כחל ובלא שרק שאין דרכה לקשט אף היא כשהיתה בת כ' היתה יפה בלא כחל ובלא שרק. ושמעתי שבדורות הראשונים אשה היתה יולדת לז' שנים כמו שמצינו ברבקה שהית' בת ג' כשנשאה יצחק. וכן דורות הראשונים היו מולידין לז' שנים והשתא ניחא מה שפי' ר"ש:

שני חיי שרה. פירש"י כלן שוין לטובה כלומ' אף מן הק' ולמטה ומק' ולמעלה דהא לא דרשינן אלא מז' ועד ק' כפ"ח. וא"ת הא בישמעאל כתו' ואלה שני חיי ישמעאל. וליכא למדרש הכי שהרי באמצע ימיו יצא לתרבות רעה. ותירץ חזקו' דשאני התם

דאיצטרך לגופיה כדי לפרש שנותיו אבל הכא כתו' ויהיו חיי שרה וגו'. א"כ שני חיי שרה למה לי אלא ש"מ לדרשא והר"ר אליקים תירץ דגבי ישמעאל נמי איכא למדרש שהרי עשה תשובה לסוף ימיו כדפרשי' בסוף הסדר ואמרי' ביומא בפ' בתרא העושה תשובה מאהבה זדונותיו נעשו לו כזכיות:

פסוק ב

לספוד לשרה ולבכותה. היה לו לכתוב ולבכותה קודם לספוד כדאית' במועד קטן ג' לבכי ול' להספד אלא כשבא אברהם ומצא בני ביתו שהיו סופדים אותה שעברו ג' ימים מהבכי עשה הספד עמהם ואחר כך בכה:

לספוד וגו'. פרש"י נסמכה וכו' וכמעט לא נשחט וכו'. יש תמהים דהיה לו לרש"י לפרש וכמע' נשחט לכך מפרש דגרסי' וכמעט לא נשחט וה"פ מה שלא נשחט על יד דבר מועט שהכל היה מוכן עד שבא מלאך ואמ' אל תשלח ידך וגו'. וי"א דהכי פי' כמעט לא היה נשחט שהרי בא מלאך ואמ' אל תשלח וגו' ואברהם מיהר לשחוט במצות השם ולא שמע לקולו היה נצול וכדי לצערה וליתן טעם ואמתלא לדבריו אמר המבשר כן:

ולבכותה עוד פרש"י פרחה רוחה ומתה. וא"ת וכי היתה שרה מצטערת במה שבחר השם בבנה להיות לעולה לכך יש לפרש פרחה רוחה מרוב שמחה ודומה לו בכתובות פרק אע"פ גבי אשתו של ר' חנינא דאמר עינא חזיתיה כוי לבה פרח רוחה והיינו מרוב שמחה כדמשמ' התם:

פסוק ט

ויתן לי את מערת המכפלה. וא"ת למה מערה יותר ממקום אחר וי"ל כשרץ אברהם אחר בן הבקר כדכתי' ואל הבקר רץ אברהם ברח בן הבקר ונכנס לתוך המערה ואברהם רדף אחריו ונכנס אחריו במערה וראה שם אדם וחוה. ולכך חפץ לבו באותה מערה:

פסוק יז

ויקם שדה עפרון וגו'. ויקם השדה והמערה וגו' שתי קימות הללו למה. אחת שקנה השדה ובעליו ואחת שקנה המקום מהמושל שאינו יכול לעשות בו בית הקברות בלא רצונו:

פרק כד

פסוק ג

בה' אלהי השמים ואלהי הארץ פרש"י ז"ל אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי העולם מכירים בו עכ"ל. פי' חזקו' ובדרך זה תצטרך לפרש כביכול קודם שברא אדם לא היה אלא אלהי השמים ועל דוגמ' זו אמר הפיי' לפניו ואחריו לא נוצר אל פי' לפניו קודם ידיעת אלהותו כלומ' קודם שנברא העולם לא נוצר

אל ואחריו פי' אחר שתפסוק מפי הבריות ידיעת אלהותו כלו' אחר שיהיה עבר ובטל לא יהיה אלא הוא לבדו כי הוא לבדו בלתי תכלה ובלי תחלה ומטעם זה ליכא מלכות בברכה ראשונה של שמונה עשרה כי אין ראוי לומר אלהינו מלך העולם אלהי אברהם שהרי באותו פרק שהתחיל להיות אלהי אברהם לא היה עדיין אלוה ומלך העולם:

פסוק ח

רק את בני. **פירש"י רק מיעוט הוא בני אינו חוזר וכו'** פי' חזקו' לפי שהוא עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לו:

לא תשב שמה תימ' דלשון תשב אינו אלא על אדם שהיה כי עם אחת לשם ויצחק לא היה שם מעולם וי"מ שבמקו' שהיו שם האבות פעם אחת נופל לשון השבה בבנים וראיה לדבר דכתי' ודור רביעי ישובו הנה. עוד י"ל דלשון השבה נופל על יצחק אע"פ שלא היה שם מעול' כיון דגבי אליעזר שהיה הולך שם היה שיבה גמורה וראיה מרות המואביה שכתו' בה השבה משדה מואב אע"פ שלא היתה שם מעולם קורא בה לשון שיבה מפני נעמי ההולכת עמה אשר בה היתה שיבה גמורה:

פסוק יג

הנה אנכי נצב על עין וגו'. רצה לבדקה בד' דברים ביופי וביחס ובזריזות ובעין טובה על הבריות כי בבית אביה לא ידע כי אם ביופי וביחס לא בשאר כי אולי תעשה מצות אביה ולא מלבה אבל בכאן שעשתה מעשיה מעצמה כי לא היה אביה עמה גם היופי יראה והיחס יחקור בכאן כמו בבית:

פסוק יד

אותה הוכחת. תימ' בפ"ק דתענית חשיב ג' ששאלו שלא כהוגן לשנים נזדמן להם כהוגן ולאחד שלא כהוגן וחשיב שאול ויפתח ואליעזר וקאמ' יכול אפי' חגרת או סומא ומאי קאמ' הרי אמ' והיה הנערה אשר אומר אליה אותה הוכחת ואם יראה אותה חגרת או סומא לא יאמ' לה שום דבר. וי"ל שאפשר שתהא חגרת או סומא והוא לא יבין כגון שיש לה רגל של עץ וכגון שהיא סומא מחמת ענין המחשיך עינה ואינו נכר והרבה סומין יש כזה. והא דלא קאמר גבי אליעזר יכול אפי' ממזרת או שפחה או נתינה כדקאמ' לגבי שאול לפי שלא נתנה תורה ולא שייך התם פסול דממזרת או דשפחה דאמרינן בפ"ק דתענית בתואל בן מלכה אשת נחור כלומר אביה מיוחס שהוא בן הגברת אשת נחור ולא מן הפלגש:

פסוק טז

בתולה ואיש לא ידעה. פרש"י ממקום בתולים. תימ' מה חדוש שהיתה בתולה אפי' ידעה יש היתה בתולה שהרי פחותה מבת ג' שנים היתה לפרש"י ופחות מג' כנותן אצבע בעין ובתוליה חוזרין כדאיתא בכתובות וצ"ע:

ואיש לא ידעה. לא תלה הכתוב הידיעה באשה לפי שהיתה צנועה ובכל מקום תולה באיש אש לא ידעו איש דבנות לוט. וכל הטף בנשים אשר לא ידעו איש. ובכל אשה יודעת איש בנות מדין לפי שדרך בנות הגוים פרוצות לידע ולבקש הזנות. וי"א ידיעה דאיש היינו שלא כדרכה דיעה דאשה היינו כדרכה הלכך בנות הגוים פרוצות דכתוב אשר לא ידעו איש דמשמע שלא ידעו כדרכן אבל ידעו שלא כדרכן אבל כאן תלה הידיעה באיש לומ' לא ידעה איש אפי' שלא כדרכה ואיננו נכון שהרי בפר' וירא פרש"י ונדעה אותם למשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש עכ"ל הרי ידיעה דאשה שלא כדרכה:

פסוק כז

אנכי בדרך נחני ה'. בחומש ספרדי כתו' ואנכי והכי פי' ואנכי בכלל צדיק חסיד ולכך יש בו נגינת רביע כלומ' שאינו סמוך לתיבה שלאחריו:

פסוק לד

עבד אברהם אנכי. הפשט הוא לפי שאמר לא אוכל עד אם דברתי דברי. אמר שמא יתמהו עלי על שלא רציתי לאכול עד לאחר הדבור לכך אמר עבד אברהם אנכי ואין לי רשות לעשות לעצמי כלום עד שאעשה מצותי ובפרק החובל אמרינן היינו דאמרי אינשי מלתא דאית בך קדים ואמרה לכך הקדים ואמר עבד אברהם אנכי:

פסוק לז

אשר אנכי יושב בארצו אבל אברהם אמר בקרבו לפי שנתן לו הקב"ה בארץ אבל אליעזר לא רצה לומר בקרבו שמא יחזיקוהו בדאי שיאמרו כי עדין לא היה לו לאברהם חלק בארץ כדכתיב והכנעני אז יושב בארץ:

פסוק לט

אולי לא תלך האשה פרש"י אלי כתוב חסר וי"ו בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מתדבק בברוך. וק' שהרי פרש"י לעיל גבי ונקית משבועתי זאת וז"ל וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא אע"פ שהיו כנענים דהאמורי לא קאי אממרא אלא אאלוני וה"פ והוא יושב באלוני ממרא שהוא בארץ הכנעני. ואי אפשר לומר כן על פי הברייתא דאיתא התם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אם לא תלך תחלה אל משפחת בית אבי עכ"ל משמע שלאחר שילך אל משפחת אברהם יכול ליקח מבנות כנען. וי"א דשאני אליעזר שבו

נתקיימה הקללה כבר שהרי היה עבד לאברהם אבל ענר אשכול וממרא לא היו עבדים וי"א דשאני אליעזר דקילא ביה מילתא טפי לפי שהוא עבדו:

פסוק מד

וגם לגמליך אשאב ולא רצתה לומר אשקה כמו שאמר אליעזר לפי שאין דרך נשים להשקות לזכרים כדאמרינן בכתובות פר' אע"פ שאין אדם רשאי לכוף את אשתו ליתן מאכל לפני בהמתו זכר אי נמי היה שם שוקת ששם שותין הבהמות ולא הוצרכה אלא לשאוב ולמלאות השוקת כדכתיב ותער כדה אל השוקת:

פסוק מז

ואשים הנזם על אפה והצמידים על ידה חסר יוד לומר לך שלא לשם מתנה נתכוון אלא אמר הא גרמא לי שאני עתיד לברך השם כדכתיב ויאמר ברוך ה' יש לי לתת לה עשר זהובים שכך מקובלני מבית אברהם אדוני שכר ברכה י' זהובים וכן משמע בפר' כסוי הדם גבי הא דקאמר כוס של ברכה אתה שותה או מ' זהובים אתה נוטל ומאחר שהוכחנו שהברכה י' זהובים שוה א"כ האומר ק' ברכות בכל יום כאלו נתן רבוא מעות כנגד כל ישראל שהרי זהוב זה שקל כדכתיב עשרה זהב ומתרג' מתקל עשר סלעין דדהב ושקל זהב שוה כ"ה סלעים שקלי כסף הרי לכל ברכה ר"נ שקלים כסף ושקל כסף ד' דינרים והדינר ו' מעות כסף הרי ו' אלפים מעות כסף הברכה נמצא לק' ברכות ו' (מעות) [מאות] אלף מעות כסף כנגד שש מאות אלף שבישראל שהם ס' רבוא נמצא בשם ר' יהודה חסיד:

פסוק סד

ותפול מעל הגמל. וא"ת היאך הבינה שהיה יצחק והא אליעזר אמר לה הוא אדוני ולעיל קראו בן אדוני ועוד אליעזר היאך טעה בו ולא הכירו שאמר הוא אדוני. וי"ל ראה אותו מרחוק והיה סבור שהיה אברהם. ואל תתמה שהרי היו דומין זה לזה והעד אברהם הוליד את יצחק. הוליד גימ' שלו דומה:

ותפול מעל הגמל. לפי שראתה יצחק שהיה בא מגן עדן והיה בא כדרך שהמתים הולכים רגליהם למעלה. ורש"י פי' שראתה אותו הדור ותוהה מפניו עכ"ל. וי"מ שהיא ראתה אותו יפה תאר. וי"מ הדור לשון כי בעי למהדר שהיו רגליו למעלה כמו דפרי'. וי"מ שנתבהלה רבקה כשראהו הולך בדרך שאינו כבוש והיא היתה קטנה בת ג' שנים וכסבורה היא שתהיה גנב או לסטים:

פסוק סה

מי האיש הלזה וגו' תימא וכי בכל האנשים שפוגעת בהם היתה שואלת מי הם ועוד למה כתיב בשדה כי למה לו לכתוב ההולך בשדה לקראתנו ועוד למה כתב לקראתינו

וי"ל שהמקרא קצר מעט והכי קאמר מי האיש הלזה ההולך בשדה ופונה מדרכו ובא לקראתינו:

פסוק סז

האהלה שרה אמו. פירש"י כל זמן שהיתה קיימת שרה היה נר דולק מערב שבת לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל. פי' חזקו' ג' אלו כנגד ג' מצות שלהן נדה חלה הדלקת הנר. ענן קשור היינו נרות שהוא כלה והולך כענן. ברכה מצויה בעיסה היינו הפרשת חלה. נר דלוק היינו הדלקת נר שבת:

פרק כה

פסוק א

ויקח אשה ושמה קטורה. זו הגר ונקראת קטורה על שם מעשיה שנאים כקטרת. וא"ת הרי לעיל בפרשת וירא גבי ותלך ותתע פרש"י שחזרה לגלולי בית אביה. וי"ל שעשתה תשובה קודם לקוחים שניים ועל כך נקראת קטורה כ"פ חזקו'. וא"ת היאך לעיל נשא אברהם את הגר והלא קיים כל התורה כלה וכתו' לא יבא מצרי בקהל ה'. והגר היתה מצרית. וי"ל דאברהם גר היה וקהל גרים לא אקרי קהל. והר"ר יוסף משייל"ו אומר שהגר היתה שפחה משוחררת ואברהם היה גר ותנן גרים ומשוחררים מותרים לבא זה בזה:

פסוק ו

ולבני הפלגשם. פרש"י חסר יוד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה. וק' לחזקו' שהרי הוא מלא בספרים מדוייקים ועל פי המסורת. ואומר הר"ר אליקים בפרש"י מה שפי' על פי הברייתא דגבי הא דאמרינן קטורה זו הגר פריך התם והא כתו' ולבני הפלגשים פלגשם כתוב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני עכ"ל. ובמסכ' נדה פר' בנות כותים גבי משכב תחתון כעליון פי' תוספו' דאורחיה דתלמוד' להכחיש המסורת ושם הביאו ראיה לדבריהם דקאמ' והנושא אות' יכבס בגדיו והנשא חסר ו"ו. והק' התוס' דבמסורת הוא מלא. ומיהו מצינו שהתלמוד חלוק על המסורת במס' שבת גבי בני עלי מעבירם כתוב ובמקראות שלנו כתוב מעבירים מלא. וכן ביום כלות משה דדריש כלת כתו' תע"ג דבמסורת מלא. וכן בפרשת ואתחנן פרש"י מזזת כתוב אע"ג דבמסורת מלא בין זין לתיו:

נתן אברהם מתנות. יש פירושים כתוב בהם שם טומאה מסר להם. והר"ר יעקב ממונטי"ל פי' שם טומאה זהו שלמדם לקרות שם טומאה לע"ז שלהם כמו פעור ומרקוליס על שם שמטמאין אותו. ומתחלה היו קורין אותם בשם הקב"ה כדכתיב אז הוחל לקרא בשם ה':

פסוק כ

מפדן ארם. פרש"י ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה וקורא אותם פדן ארם צמד בקר תרגו' פדנא דתורי. ופרש"י ז"ל על שם ששני ארם היו ויש לטעות מאיזה ארם דבר הכתו' קורא אותם פדן ארם ללמדנו שהוא ארם נהרים שבו שני נהרות וזהו פדן כך פי' הר"ר אליקים. וי"מ דפי' כמשמעו ופ"ק על שם ששני ארם היו קורא אותם וללמדנו על לשון פדן הוא בא כלומר מפדן ארם מזוג של ארם כמו צמד בקר שתרגום פדנא דתורי והוא זוג של שוורים אבל לא ללמד על ארם זהו ארם נהרים שהרי כבר כתב בפרשת חיי ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור ללמדנו שבתואל היה מארם נהרים. ועוד שא"כ היה לו לפרש לרש"י על שם ששני ארם היו וזה אין נשמע לאזן שא"כ היה לו לפרש לרש"י על שם ששני ארם היו כתוב מפדן ארם כדי שלא נטעה אבל לפי' בתר' נימא לשון קמא כמשמע לשון קריאת שם דזוג של ארם נקרא שמו פדן ארם ועוד לפי' קמא היה לו לכתוב במקרא מארם פדן. אבל לפי' בתרא הכל ניחא:

פסוק כא

כי עקרה היא וא"ת שמא שניהם עקרים או שמא יצחק לבדו הוה עקר זה אינו דהא כתי' כי ביצחק יקרא לך זרע. כן מפ' הר"ע מקוצי:

פסוק כג

ורב יעבוד צעיר פי' ר"ת הרבה יעבוד צעיר את הגדול כלומר זמן גדול יהיה משועבד ורב כמו יש לי רב וריב"א פי' כמשמעו והכי ר"ל הגדול יעבוד צעיר ועדין הברכה מתקיימת בישראל שהרי עבדים ושפחות עובדים אותנו תמיד ואין אחד מישראל עובד את עכו"ם והתרגום מוכיח לדבריו שתרגם ורבא ישתעבד לזעירא:

פסוק כה

ויקראו שמו עשו הכל קראו לו כן אבל יעקב לא קראוהו הכל כן על שם אחיזת העקב שלא נראה אלא לנשים שהיו בשעת לידה:

פסוק כז

ויגדלו הנערים ויהי עשו פרש"י כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש למדרשו וכו'. והקשה ר"ת משמע מכאן שיצא עשו לתרבות רעה ב' שנים קודם שמת אברהם שהרי כשמת אברהם היה עשו בן ט"ו שנה כי אברהם חיה קע"ה שנה והוא היה בן ק' כשנולד יצחק ויצחק היה בן ס' כשנולד עשו הרי לך כשנולד עשו אברהם היה בן ק"ס שנה וא"כ קשיא שהרי לעיל פרש"י עצמו גבי ויזד יעקב נזיד שאותו יום מת אברהם שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה משמע שלא יצא לתרבות רעה בימי אברהם. הך קושיא בירוש' פריך לה ומשני שנתים עבר עברה במטמוניות פי' בצנעא ולאחר פטירתו של אברהם

מרד בפרהסיא וריב"א מצא מדרש שנטמן יצחק בגן עדן שתי שנים כדי להתרפאות מהחתוך שהתחיל אביו לשחטו. וא"כ היה יצחק בן ס"ב שנה כשנולד עשו והא דכתיב ויצחק בן ס' שנה בלדת וגו'. י"ל דלא חשיב אותם ב' שנים שהיה בגן עדן לפי שנשתנו עליו סדרי בראשי' כדאמר גבי נח שאינו מונה שנת המבול בשנותיו:

יודע ציד פרש"י שיודע לצוד ולרמות איך מעשרין את הדמאי ואת המלח ואת התבן כלומר הא בעינן פרי מפרי וגדולי קרקע:

פסוק כט

והוא עיף שכן דרך הציידים להיות טועים בדרכי' וביערים ד' ימים עד שמתיגעים עצמם ברעב בצמא ובאים עד שערי מות ולכך אמר הלעיטני נא שהיה עמל ויגע כל כך שלא היה יכול לתת אוכל לתוך פיו:

פסוק לא

מכרה כיום. פרש"י כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה וברורה ובשם ר' אהרן הכהן מצאתי מכרה כיום כלו' לעתיד לבא שהעבודה בבכורות ואין אדם יכול לקנותה אבל עכשיו שאין העבודה נוהגת מכור אותה לי וזהו כיום כלומ' כיום הזה שאין העבודה נוהגת:

פרק כו

פסוק ח

וישקף אבימלך מלך פלשתים וגו'. פרש"י משמש מטתו וא"ת היאך שמש מטתו ביום. וי"ל שהיה מאפיל בטליתו ומשמש. עוד י"ל כששמש מטתו היה החלון סגור ואמרי' בבית אפל מותר ומה שכתו' בעד החלון ר"ל מתוך החלון שהיה סגור הבין שהיה יצחק משמש מטתו. וא"ת היאך שמש מטתו בשנת רעבון הא אמרי' במסכת תענית וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב מכאן שאסור לשמש מטתו בשני רעבון וי"ל דאיכא מאן דאמ' ביבמות מצות פריה ורביה בן ובת ואמ' חשוכי בנים מותרים כדי לקיים מצות פריה ורביה. עוד י"ל דליל טבילה מותר. עוד י"ל אותו רעבון של יוסף היה בכל העולם כלו אבל זה הרעב לא היה אלא בארץ ההיא:

פסוק י

כמעט שכב אחד העם את אשתך וגו'. מכלל דלא שכב אף כמעט לא נשחט מכלל דלא נשחט לכן צריך לומ' כדפרש"י:

פסוק יב

ויזרע יצחק בארץ ההוא. פרש"י אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה ולא כארץ ז' גוים כלומ' ארץ פלשתים היה מארץ ישראל דאם לא כן לא היה יצחק גר בה לפי שהוא

עולה תמימה אבל מ"מ לא היתה עקר ארץ ישראל והיינו דקאמ' רש"י אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל שהיא ארץ ז' גוים:

מאה שערים. פרש"י שאמדוה כמה היתה ראויה לעשות וכו'. ורבותינו אמרו אומד זה למעשר היה עכ"ל. פי' חזקו' שמה שפרש"י אומד זה למעשר היה ר"ל שעשתה על אחת שאמדוה מאה אלף. והר"ל אומר זה שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על אחת מאה זהו מעשר שלה בלבד שעלה על אחת מאה שאמדוה כלה הרי שעשתה על אחת אלף לפי זה. ואמנם אי אפשר לומ' כן על פי הברייתי' דאיתא התם וימצא מאה שערי' מלמד שהעמידו אותה ועשתה כמאה שהעמידו אותה. והלא אין הברכה מצויה לא בדבר המנוי ושקול ומדוד ומפני מה מדדו אותה מפני המעשרות עכ"ל הברייתי' משמ' מ"מ שמה שפרש"י אומד זה למעשר היה ליתן טעם למה אמדוה והכי ר"ל רש"י שנת בצורת היה והיה אומד כמה ראויה לעשות מפני המעשרות כדי להקדים מתבואתו מעשר לעניים וגם שמעתי כן מהר"ר אליעזר והיה אומר שבסוף מסכ' סוטה משמע כן:

פסוק יג

כי גדל מאד. פרש"י שהיו אומרי' זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך. וק' לחזקו' שהרי לקמן בפר' וישלח גבי הוא ענה אשר מצא את הימים פרש"י ימים זה פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד עכ"ל משמע שלא היו פרדות עד ענה. והוא תירץ ודאי קודם ענה היו בעולם על ידי עצמן אבל ענה התחיל לעשות פרדות על ידי רביעת חמור בסוס. ולשון מצא משמע כן כלומ' מצא חכמה שמשני מינים כגון סוס וחמור יצא מהם פרד:

פסוק טז

לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. ר"ל אין בכל מלכותי קרקע טוב כקרקע שלך שנאמר וימצא בשנה ההיא מאה שערים כיון שהלך לו החזיקו כמו האחרות מצאוה ואז הבינו שהיה בזכותו של יצחק ולכך אמרו ראה ראינו כי היה אלהים עמך וגו':

פסוק כח

תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך. פירש"י תהי נא אלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך עכ"ל. וי"מ שרצה אבימלך להשביע יצחק בגלולי אביו והיינו דקאמ' אשר בינותינו כלומר המצויה ביני ובין עמי אותה אלה תהי נא ביני ובינך:

פרק כז

פסוק א

ותכהין עיניו מראות. י"מ ותכהין עיניו מראות מדמעות המלאכים שנפלו בעיניו בשעת העקדה. ומפר' בפסיקת' שבשעה שרצה אברהם לשחוט את בנו נסתכל בנו למעלה

ונפתחו לו ז' רקיעים וראה הקב"ה אמר הקב"ה כתו' לא יראני האדם וחי והוא ראה אותי אכה את עיניו ויהא חשוב כמת. עוד מפר' ותכהין עיניו מראות ברעתו של רשע:

פסוק יט

אנכי עשו בכורך. פרש"י אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך. וי"מ אנכי במקום עשו בכורך כי קניתי בכורתו:

פסוק כב

הקול קול יעקב והידים ידי עשו. הרי סימנים חלוקים יבא השלישי ויכריע ביניהם וזהו הריח ולכך וירח את ריח בגדיו וגו':

פסוק כט

אוררך ארור ומברכיך ברוך. פרש"י ובבלעם הוא אומ' מברכיך ברוך ואוררך ארור. הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפי' בלעם הקדים ברכה לקללה. וק' שהרי כתוב בפר' לך לך גבי אברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור. וי"ל ששם נמי הקדים קללה לברכה דכתי' ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה וגו'. עי"ל ברכת הבורא שאני. וי"מ דאיידי דסליק מיניה בברכה שנאמר והיה ברכה פתח מיניה בברכה והקדים ברכה לקללה:

פסוק לט

משמני הארץ יהיה מושבך. תימ' והלא נתנה ליעקב שנא' ויתן לך האלהים וגו' ומשמני הארץ. וי"ל לכך נאמר מושבך כלומ' לא יהיה לך אלא בשעור חיותך כעבד העובד רבו ונותן לו חיותו שכך אמ' לו ואת אחיך תעבוד. ורש"י פי' משמני הארץ זו איטליא של יון:

פסוק מ

ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבוד. תימ' למה הזכיר בברכו עשו הקללה שקללו בעבדות. וי"ל דה"ק על חרבך תחיה שתהיה נוצח במלחמה. וא"ת הואיל וכך הוא אהרוג אחי בחרבי לכך נאמר ואת אחיך תעבוד לומ' אין לך תקנה נגדו:

פסוק מד

וישבת עמו ימים אחדים. וא"ת למה אמרה רבקה ליעקב שיברח אצל לבן והלא לא היה בדעתו של עשו להרגו בחיי אביו כדכתי' יקרבו ימי אבל וגו' ופרש"י יקרבו כמשמעו שלא אצער אבא. ותירץ הר"ר אליקים שאם ימתין לברוח עד שימות אביו ירדוף עשו אחריו להרגו כי לא רצה להרגו בחיי אביו ולכך אמרה לו רבקה ליעקב שיברח ללבן בעוד אביו חי ואז יהא בטוח בדרך. וי"א לתרץ הקושיא שמה שפי' יקרבו ימי אבל אבי אגרום שיקרבו ימי אבל אבי שאהרוג אחי בחייו ולכך צותה לו אמו שיברח מיד. ואומר הר"ר אליקים שאי אפשר לומר כן לפי הברייתא דאיתא התם וז"ל יקרבו ימי אבל אבי

ר' יהודה אומר בא לו עשו במראה אמר ומה אני אעבוד אבא אלא יקרבו ימי אבי עכ"ל. משמע מ"מ שלא היה בלבו להרגו בחיי אביו לכך נראה לו לקיים פרש"י כי הברייתא מסייע ליה:

פרק כח

פסוק ה

אחי רבקה אם יעקב ועשו. שלא תתמה איך יצא מיצחק ומרבקה רשע כעשו לכך כתב אחי רבקה אם וגו'. ורוב הבנים דומים לאחי האם:

פסוק י

ויצא יעקב. פרש"י על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתי' וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חוזר לענין ראשון עכ"ל. יש תמהים על לשון רש"י שפי' על ידי שבשביל והלא הכל אחד הוא ופ"ח דתרוייהו צריכי שלשון בשביל קאי על עשו וכו' ולשון על ידי קאי אהפסק הענין וה"פ לפי שבשביל שרעות בנות כנען הלך עשו אל ישמעאל על ידי כן הפסיק הענין ומשגמר ענינו של עשו חוזר לענינו של יעקב:

וילך חרנה. פרש"י יצא ללכת לחרן. אומר הר"ר אליקים שלכך פי' כן לפי שאין לפרשו כמשמעו שהרי כשיצא מבאר שבע נטמן בבית עבר י"ד שנה קודם שהלך לחרן. ושמעתי שאין לפרש שפרש"י כן כדי ללמדנו כי ויפגע במקום וכל ענין הפרש' היה קודם לכתו לחרן שהרי אמר בפר' גיד הנשה כתו' ויצא יעקב וילך חרנה פי' דמטא לחרן וכתו' ויפגע במקום פי' דהיינו בית אל משמע דאכתי לא מטא לחרן. אלא כי מטא לחרן אמ' אפשר שעברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום ההוא כי מצלי בעא למהדר אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני יפטר בלא לינה מיד בא השמש עכ"ל. משמע שענין הפרש' היה אחר לכתו לחרן:

פסוק יג

ה' אלהי אברהם אביך וגו'. פי' אביך קאי אאלהים ולא אאברהם כלומ' אני האל אביך דאם לא כן היו. לו לכתוב אביך על יצחק ולא על אברהם:

פסוק יד

ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה. וא"ת למה שנה את התחומים שנאמרו באברהם צפונ' ונגבה וקדמה וימה. וי"ל אברהם שהיה הולך לדרומה של ארץ ישראל שנאמר הלוך ונסוע הנגבה נאמר צפונה תחלה שבא ממנו ושהוא לפניו. אבל יעקב שהולך לחרן למזרח כדכתי' וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם נאמ' ימה תחלה שהוא אחריו ובא ממנו ואחר קדמה שהוא לפניו:

פסוק טו

כי לא אעזבך. פרש"י ז"ל המבקש לחם הוא נעזב שנ' לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. וק' שהרי מצינו ר' חנינא בן דוסא שלא הי' לו אלא קב חרובין מערב שבת לערב שבת גם צדיקים הרבה שהיו עניים. וי"ל דראיתי ר"ל זלזלתי כמו אל תראוני שאני שחרחורת וה"ק לא ראיתי לא נראה בעיני שיהא הצדיק נעזב ועני כמו לעות אדם בריבו ה' לא ראה. ואע"ג שגלל הוא החוזר בעולם שצדיק נעזב כשנולד במזל עני:

עד אשר אם עשיתי וגו'. עד זה אין לו הפסק והוא כמו מן העולם ועד העולם. וכן לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה שדורו' הבאים קורין המקרא ואו' על יום שעומדים בו היום הזה וכן פתרון כל עד היום הזה שבמקרא כך פי' רש"י בפר' וירא גבי אשר יאמר היום וכפל כאן אשר אשר לשבועה ובה מצינו השבועה שנשבע ליעקב וכיוצא בזה פרש"י בפר' נח גבי לא אוסיף עוד לקלל את האדמה:

פסוק יז

אין זה כי אם בית אלהים פרש"י א"ר אליעזר סולם זה היה עומד בבאר שבע וכו' שהרי כשנסע מבאר שבע וכו' שהיה בארץ ישראל ירדו מלאכים לארץ ישראל ללוותו עד קצה גבול ארץ ישראל ועלו וירדו שמה מלאכי חוצה לארץ ללותו לחוצה לארץ כדפרש"י גבי עולים ויורדים בו כפ"ח. עוד פרש"י ואני אומר לפי שאמרו רבו' כו' צדיק זה בא לבית מלוני וכו'. ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזו לוז היא ולא ירושלם לכך אומר אני שנעקר הר המוריה ובא עד בית אל וכו'. ופרש"י ז"ל לפי שאמרו רבו' צדיק זה בא לבית מלוני וכו' משמע שלן בירוש' ועוד אמרו רבו' יעקב קראו בית אל וזו לוז היא ולא ירוש' משמע שלן בבית אל ולא בירושלם לכך אני אומר שנעקר וכו'. כך פי' חזקו'. אבל מה שפי' ר"ש מטרווי"ש שנעקר הר המוריה נראה בעיני שלכך דחק ר"ש לפרש כך:

כי אם בית אלהים. פירש"י הסולם עומד בבאר שבע ושפועו מגיע עד בית אל שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפון בגבול שבין יהודה ובנימין. ובית אל בצפון של נחלת בנימין בגבול שבט בנימין וכו'. לא בא רש"י להוכיח מכאן אלא שאמצע שפועו נגד ירושלים נמצא שסלם רגליו בבאר שבע כמו שידענו בקבלה בשם ר' יוסי בן זמרא וראשו בבית אל כמו שידענו על פי המקרא אין זה כי אם בית אלהים היה מגיע שפועו נגד ירושלים ותדע דקאמר נמצא סולם שרגליו וכו' ולא קאמר הסולם רגליו מתחלה לא הזכיר ראשו בבית אל משמע שההוכחה אינה אלא מן שפועו לבד:

פסוק יט

על כן קרא למקום ההוא בית אל והלא על הר המוריה התפלל. מאי קאמר ולוז שם העיר לראשונה וכי הר המוריה נקרא לעולם לוז זה לא מצינו אבל עיר בית אל שמצינו

שנקרא לוז שנ' ויבא יעקב לוזה היא בית אל בארץ כנען לפי' פרש"י שהתפלל על הר המוריה וההר קפץ ממקומו ובא עד בית אל. אבל קשי' הא דאמרי' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל. והלא לא קראו להר המוריה בית כי אם לעיר ששמה לוז. ונראה לי דלאו מקרא דבית אל קא דריש אלא אאין זה כי אם בית אלהים שעל ההר אמר כן אבל קשי' לי מה הרוי' יעקב במה שבא הר המורי' כנגדו עד בית אל והלא חזר אחריו עד בית אל וכמה ימים טרח לחזור ובשביל מהלך יום אחד לא הוצרך הר המוריה לקפוץ. ועוד ק' לי מאי בית אל משאר עיירות. ועוד ק' דבההיא תני שלשה אנשים היו שקפצה להם הארץ ואלו הן יעקב אליעזר אבישי. ולדברי רש"י קפיצה זו אינה דומה לשאר קפיצות דבאינך קפיצות ממש קאמ'. ועוד דהאבן ששם מראשותיו שם יעקב בבית אל כי בשובו מפדן כתו' ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן וכו'. ולדברי רש"י והלא כשחזר בבקר הר המוריה למקומו חזרה האבן עמו כי על ההר היתה וא"כ מי הוליך האבן לבית אל אלא נראה דאמתת הדבר הוא כן שזה שאמר יעקב אפשר שעברתי על מקום שהתפללו בו אבותי וכו' על בית אל אשר היה הר אז נקרא לוז ושם התפלל אברהם שנ' בין בית אל ובין העי כדאמרי' אלמלא לא הקדים אברהם תפלה לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט ושם לא התפלל יעקב מעולם. וכשבקש יעקב לחזור מחרן קפצה ליה ארעא עד בית אל ושם קפץ הר המוריה ובא עד בית אל לפי שחפץ הקב"ה שתהא תפלתו בבית אל על הר המוריה במקום עקד' יצחק כדי שתתקבל תפלתו לכך קרא לעיר ששמה לוז בית אל על שם הר המוריה שבא שם אבל המפרש עברתי על מקום שהתפללו וכו' על הר המוריה טועה כי שם התפלל יעקב כמה פעמים אלא על בית אל אמר כן ומה שפרש"י שנעקר הר המוריה ממקומו ובא עד בית אל האמת פי' ורוח הקדש נזרקה בו אך מה שפי' והוא קפיצה האמורה בגיד הנשה קשה מעט כי קפיצת הארץ היתה מחרן עד בית אל והר המוריה קפץ ובא כנגדו עד בית אל עכ"ל. אומ' הר"ר אליקום שמה שפי' הקדוש כי מה שאמר יעקב אפשר שעברתי וכו'. על בית אל אשר בין העי אמר כן. לא כן פרש"י בפר' גיד הנשה שפי' שם גבי אפשר שעברתי וכו' וז"ל האי בית אל לאו בית אל הסמוך לעי הוא אלא ירושלים ועל שם יהיה בית אלהים קראו בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא שדה שהתפלל בו יצחק דכתיב ביה לשוח בשדה דהכי אמרי' בסוטה אל הר ה' ואל בית יעקב מאי שנא יעקב אלא לא כאברהם שקראו הר דכתי' בהר ה' יראה ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל עכ"ל. וגם מה שפי' הקדוש שמה שפי' רש"י וזו היא קפיצת הארץ בגיד הנש' קצר מעט י"ל שודאי רש"י היה יודע ששני קפיצות היו

אחת מחרן לבית אל וא' שהר המוריה בא כנגדו עד בית אל אך לא היה צריך לפרש לו אלא אותה קפיצה דהר המוריה כמו שפי' חזקו' לעיל. ומה שפי' וזו היא קפיצה וכו' ר"ל זו היא אחת מן הקפיצות דהא אמרי' התם קפצה ליה ארעא קאי לכל הקפיצות ומ"מ אותה קפיצה שהיתה מחרן לבית אל עקרית היא ועל שם אותה קפיצה אומר בפ' חלק ג' קפצה להם הארץ יעקב אליעזר ואבישי שהוא דומה לשאר קפיצות דאליעזר ואבישי. וגם מה שהקשה הקדוש מי הוליך האבן לבית אל. י"ל שלפירש"י בפ' גיד הנשה ניחא שפי' שם גבי קפצה ליה ארעא נתקצרה ונתקמטה לו. וא"כ כשקפץ הר המוריה ובא עד בית אל לא נעקר ההר ממש אלא מקום קריעתו של הר נתקצר ונתקמט עד שההר היה בבית אל. וגם כשחזר ההר למקומו בבקר לא נעקר ממש אלא מקום קריעתו נמתח ושב למקומו. כך שמעתי ממורי שמתרץ קושיות הקדוש. ומ"מ לא נתישבו קושי' הקדו' דמאי שנא יותר משאר אך לפי' הקדוש ניחא. וא"ת היאך יעקב דרכו שהרי כל מי שרוצה ללכת בארץ ישראל מבאר שבע לחרן הוא הולך מן מערב למזרח שכן חרן במזרחו של ארץ ישראל דכתיב ארם מקדם ופלשתים מאחור וחרן וארם חד הם כדמוכחי קראי. ויעקב הלך מבאר שבע לחרן דרך הר המוריה ובית אל דהיינו מדרום לצפון עד בית אל כדמשמע מפירש"י דלך לך מתוך המקראות ודברי רש"י. וי"ל הוא הדרך שהלך בו אברהם כשיצא מאור כשדים והלך מחרן לבאר שבע ובבית אל ובכמה מקומות אשר באותו הדרך ישבו אברהם ויצחק והיו רגילין באותו הדרך ומכירין בו ולכך הלך יעקב באותו הדרך:

לוז פרש"י עץ שגדלים בו אגוזים קטנים קולדר"א בלע"ז. ור"ת פי' אלמונדיי"ר בלע"ז כדאמרינן בברכות תרנגולת לכ"א יום וכנגדו באילן לוז ואנו יודעים שזהו השקד שנגמר פריו לכ"א יום כדאיתא במדרש מקל שקד אני רואה מה שקד זה מתחלת נצו עד גמר פריו כ"א יום אף מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום הרי לוז שקד:

פסוק כ

ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. תימ' בשלמא לחם מצינו שהבטיח לו הקב"ה אבל בגד לא. וי"ל דכתיב ושמרתיך ומצינו שמור גבי בגד צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. וי"מ דבגד ללבוש מצינו שהבטיח לו הקב"ה דכתיב כי לא אעזבך ומי שאין לו בגד הוא נעזב שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה:

פסוק כב

עשר אעשרנו לך. תימ' דאמרי' במס' אבות אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. וי"מ שכך אמ' יעקב כן יעזר לי בכל צרכי לשמור כל צד הבטחותי כאשר אעשר כל אשר תתן לי. ואמנם לא מ"כ לפי פי' רש"י שפי' גבי והאבן הזאת וז"ל

כך תפרש וי"ו אם יעשה לי את כל אלה אף אני אעשה זאת. ושמעתי שלפי' ר"ת ניחא שבפר"ק דפסחי' גבי האומר סלע זו לצדק' בשביל שאחיה או בשביל שאזכ' לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור. שם ר"ת וז"ל ולא קשיא פי' מהא דאמרי' במס' אבות אל תהיו כעבדים וכו' על מנת לקבל פרס דהתם מיירי בתוהא על הראשונו' וקורא תגר כשלא נעשית בקשתו והכא גבי יעקב מאתמול היה גומר בלבו לעשר את אשר יתן לו הקב"ה בכל ענין אפי' לא תתמלא שאלתו הילכך לא הוי על מנת לקבל פרס:

פרק כט

פסוק י

ויגש יעקב ויגל וגו'. פירש"י כאדם המעביר פקק מעל גבי צלוחית ולכך פי' כן מדכתיב ויגל הג' בסגול שהוא לשון גלוי ולא כתב ויגל בחולם הגימל שהוא לשון וגללו משמע שהרים האבן מעל פי הבאר בקל כאדם המגלה כלי ומרים כיסויו בקל ולא כאדם הגולל משא כבד מחמת שאין בו כח להרימו:

פסוק יא

וישא קולו ויבך. לפי שבא בידים ריקנית וכו'. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו להרגו לפי שגדל בחיקו של יצחק משך ידו ואמר מה אעשה לצוויו של אבא א"ל יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת. והקשה ר"ת מאוריליינא"ס מהא דאמרי' אם א"ל אביו הטמא יכול ישמע לו ת"ל אני ה' וא"כ לא היה לו לאליפז ליטול עצה לקיים מצות אביו שצוה להרוג יעקב. ותירץ הר"ר אליקים דמ"מ שאל עצה לקיים מצות אביו ולא יחטא:

פסוק יד

אך עצמי ובשרי אתה. פרש"י אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום וכו'. י"מ דמיתורא דאך קא דריש כן דכל אכין ורקין מיעוטין הן כ"ש ומ"ש:

פסוק כ

ויהיו בעיניו וגו'. וק' אדרבא איפכא מסתברא. וי"ל דהכי פירושו אלו שאל מתחלה לבן ליעקב ק' שנים ברחל מרוב אהבתה היה עובדם ולכך היו בעיניו הז' שנים כימים אחדים כאדם הרוצה לקנות מקח מן השוק ומרוב תאותו דומה ששוה יותר ממה ששמין אותו. עוד י"ל דהכי פי' אחר שהשלים יעקב הז' שנים שהיה בעיניו כימים מועטים מרוב אהבתו אותה. כאדם שטורח טורח גדול בעד אוהבו ודומה לו למעט מרוב אהבתו. וכן עקר שהרי כתוב מקרא זה אחר ויעבוד עמו כ"ש:

פסוק כה

והנה היא לאה. פרש"י לפי שמסר יעקב לרחל סימנים אמ' בפר' יש נוחלין שהסימן נדה חלה הדלקת הנר והקש' ר"ת היאך היו קדושי לאה קדושין הא הוו קדושי טעות

שהיה בדעתו לקדש רחל ולבן מסר לו לאה במקום רחל. ותירץ הר"ר אליקים שיעקב היה ירא מרמאותו של לבן כדכתי' ברחל בתך הקטנה כדפרי' שם והיה חושש ללבן שמא יחליף בלאה ואמר בלבו אם זאת רחל יהיו קדושין לשם רחל ואם יחליף לי רחל ללאה יהיו לשם לאה כדי שלא יעשה בעילתו בעילת זנות:

ויהי בבקר והנה היא לאה. ללמד צניעותיה דיעקב שלא דבר הרבה דברים עם אשתו דאלו דבר עמה היה לו להכירה בקול שהרי היה כבר בבית לבן ז' שנים:

פסוק ל

ויעבוד עמו עוד שבע שנים אחרות. ותהר וגו' לא נכתבו מקראות הללו על הסדר שהרי יוסף נולד בסוף שבע שנים אחרונות כדפרש"י בפר' תולדות וכבר לפניו י' בנים נולדו ובת וכלן הריון של זה כמו שמוכיח המקרא ואי אפשר לתת זמן להריון וללדת כלן פחות מז' שנים וא"כ ראובן הבכור עברתו אמו בתחלת ז' אחרונות הרי ותהר דראובן קודם ויעבוד אלא לפי שלא היה יכול לכתוב ויעבוד ז' שנים אחרות אחר ותהר מראובן שלא להפסיק בין ההריון ללידה בדבר שאי אפשר להיות בנתים גם לא אחר לידת ראובן לפי שאז עבר קרוב שנה משבעה שנים אחרונות ע"כ כתב בקוצר ויעבוד והאריך אחרי כן בתולדות. ואע"ג דבחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם שאני הכא דאיכא טעמא כדפי' רש"י:

ויאהב גם את רחל מלאה. תימ' מאחר שלא היה אוהב לאה מהו לשון גם. וי"ל לפי שמנהג העולם הוא שאדם אוהב אשתו ראשונה מאחרונה לכך כתוב גם לומר אע"פ שלא היתה ראשונה אהב רחל יותר ממנה:

פסוק לד

על כן קרא שמו לוי. פירש"י כל מקום שנא' על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהיה הארון מכלה בהם. וקשה שהרי גם קודם שהיו נושאים את הארון היו מועטין מכל השבטים שבפרשת במדבר סיני כשנמנו כל ישראל אחר שהוקם המשכן כתוב כל פקודי הלוים שנים ועשרים אלף ותירץ ר"מ מקוצי שכתוב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ושבט לוי לא היה בכלל הענוי כדפי' רש"י בפרשת ואלה שמות וכמו כן לא היה בכלל כן ירבה וכן יפרוץ ולכך היו מועטים אף קודם שנשאו הארון:

הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי וגו'. כלומר איני יכולה לשאת עול רק משני בנים וא"כ עכשיו שיש לי שלשה בנים צריך שיטפל עמי בעלי כך פי' ר"מ מקוצי:

פרק ל

פסוק טו

המעט קחתך את אישי וגו'. ומקשינן האיך מצינו שרצתה לקחת אישה שלא כדין. וי"ל דהכי פי' המעט קחתך אישי כדין בשכיבת לילה זו שלך היא כדפי' גבי לכן ישכב עמך

הלילה וגו'. ועוד רצונך לקחת גם מדודאי בני כדין שבקשת ממני שאתן לך מהם ועתה הלקיחות שעה דזו וזו בדין כדפרי':

פסוק טז

וישכב עמה בלילה הוא. פירש"י הקב"ה סייע בו שיצא ישששכר ממנו עכ"ל בסוף פרק המפלת מפרש התלמוד הסיוע דקאמר על זה והיינו דכתיב ישששכר חמור גרם חמור גרם לו לישששכר כלומ' שנטל חמורו של יעקב לאהל וכו' כדאי' התם. ומה שפי' רש"י הכא מפיק ליה מהכתוב הוא והוא שמו של הקב"ה:

פסוק יח

נתן אלהים שכרי וגו'. וא"ת הלא גם רחל עשתה כך. וי"ל שרחל עשתה כך שלא היה לה בנים אבל לאה שהיו לה בנים הרבה עשתה גמילות חסד למסור שפחתה ליעקב ולכן אמרה נתן אלהים שכרי ועל שם שאמרה כן ושאמרה שכור שכרתיך בדודאי בני נקרא ישששכר ונכתב בשני שיני"ן ופירשב"ם שאותה שהיא בשכר הדודאים אינה נקראת לפי שהוא גנאי לומר ששכרה אחותה כדי שישכב יעקב עמה. וי"מ שלכך אין השי"ן האחת נקראת לפי שנתנה לבן ישששכר שנאמר ובני ישששכר תולע ופוה ויוב ושמרון ואין יוב ראוי בלא שי"ן ונתנה לו וזהו שנא' לישוב משפחת הישובי':

פסוק כז

נחשתי ויברכני וגו'. **פירש"י כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר ורחל בתו וגו'. אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו עם הרועים וכו'**. וקשיא לחזקו' דשמא היו לו בנים קודם לכן אכן היו בני שנה או שנתים ולכן הוצרך לשלח בתו. ותירץ הר"ר אליקים דר"ל רש"י אפשר היו לו בנים בין גדולים בין קטנים והוא שולח בתו עם הרועים אם היו לו גדולים היה לו לשלחם עם הרועים ולא הבת ואם היו לו קטנים היה לו להניחן בבית כדי לשמור הבנים שהם קטנים ולא שתלך לרעות הצאן:

פסוק לב

הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקוד בעזים והיה שכרי. משמע דוקא שהנקוד וטלוא וחום אבל לא תיש וכבש גדולים ולא עקודים ולא אותם שהיו בהם חברבורות לבנות והוא לא עשה כן שנא' ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים ואת כל העזים הנקודות והטלואות וגו' נמצא שזה רמאות גדול שהרי לא כן היה התנאי ולכך עשה יעקב פצול המקלות שלא נשאר בכל הצאן לא נקוד וטלוא והיאך יולידו הצאן נקודים וטלואי'. ועוד למדנו מלשון המקרא ומפירש"י שלבן הרשע רמה את יעקב בתנאי בכמה צדדין שהרי כתוב ויעקב רועה את צאן לבן הנותרות. ופירש"י שם רעועות שבהם החולות והעקרות שאינם אלא שיריים מסר לו. ועוד כתוב

זה לי עשרים שנה בביתך וגו' ותחלף את משכרתי עשרת מונים ופירש"י היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לטלואים וברודים וגבי עשרת מונים פירש"י אין מונים פחות מעשרה. מונים לשון סכום כלל חשבון והם עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים הרי לך מכל אלה שרמה לבן את יעקב בכמה צדדין ועל כן עשה יעקב המקלות בהיתר שהרי כתיב עם עקש תתפל. וי"מ שלא עשה יעקב רמאות כי לא עשה המקלות רק לצאנו בלבד כי אמר שמא יולידו צאן שלי העזים הנקודות והטלואות וכל חום בכשבים וולדות שלי יהיו דומין להם כי דבר זה מצוי בעולם ויטול לבן אותם וולדות כדין שהרי אמרתי לו כל אשר איננו נקוד וגו' עד גנוב הוא אתי. ולפיכך עשה לו המקלות כדי שיהיו ולדות צאנו דומין לאמן ואין זה ישובו של מקרא אלא תשובה למינין הוא:

פרק לא

פסוק כג

וירדוף אחריו דרך שבעת ימים. פרש"י כל אותן הג' ימים שהלך המגיד ללבן הלך יעקב לדרום נמצא שהיה רחוק מלבן דרך ו' ימים ובו' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בו' ימים הלך לבן ביום אחד עכ"ל. וק' לפי מה שפרש"י תחלה כל אותן ג' ימים וכו' משמע שעדיין לא הלך רק ג' ימים כשרדף לבן אחריו ואחר כן פי' למדנו שכל מה שהלך יעקב וכו' משמע כשרדף לבן אחריו הלך יעקב כבר ו' ימים והשיגו בשביעי. ועוד קשיא היאך הלך ביום אחד מה שהלך יעקב מהלך ג' ימים שבין מקומו למקום יעקב כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ע"כ פי' חזקו' עכ"ל שצ"ל שכשפירש המגיד מיעקב ובא ללבן לא רדף מיד אחר יעקב אלא חזר למקומו ושהא ג' ימים ובאותן ג' ימים הלך יעקב לדרכו וכשלא מצא לבן את התרפים רדף אחריו נמצא כשרדף אחריו כבר הלך יעקב ששה ימים ובשביעי לבריחתו השיגו לבן הרי לך שהלך לבן ביום אחד כל מה שהלך יעקב בז' ימים שהרי אף בשביעי היה הולך ומתרחק מלבן ואל תתמה על כי רדף במרוצה אחריו כשאר רודפים ויעקב היה כבר בעושר ובמקנה ובבני ביתו שהיו מרובים לא היה יכול ללכת במרוצה וצ"ל לפי זה שאף לבן היה שובת ביום שבת כמו יעקב דאם לא כן לא היינו יכולין להוכיח שהלך לבן ביום אחד מה שהלך יעקב בז' ימים וי"מ דהא ר"ל רש"י כל מה שהלך יעקב בין עתה בין כבר לבן הלך ביום אחד כי כשכבר הלך יעקב כמה פעמים ממקום צאן לבן עד מקומו שהוא דרך שלשת ימים ועתה הלך בבריחתו ג' ימים שפרש"י כל אותו הדרך הלך לבן ביום אחד. אבל מ"מ כשרדף אחריו עדיין לא הלך יעקב רק ג' ימים וביום ד' לבריחתו השיגו לבן נמצא שהלך לבן ביום אחד מהלך ז' ימים של יעקב כי אף בבריחתו של רביעי היה הולך ומתרחק מלבן. ולפי זה מה

שפרש"י בשביעי השיגו וכו' היינו במהלך יום השביעי. וקושיא שניה שהקשה חזקוני שחזר לבן למקומו קודם שרדף דוחק דכל זה חשב רש"י. גם דוחק הוא מה שצריך לומר לדבריו שלבן הרשע היה שובת ביום השבת ואין לפרש שהלר לבן דרך מסלות ישרות וקצר דרכו ולכך השיגו בקל ביום אחד דא"כ מה בא רש"י ללמדנו באמרו למדנו שכל מה שהלך יעקב בז' ימים וכו' כיון שלא הלך בדרך שהלך בו יעקב לצ"ל כדפרי':

פסוק לב

עם אשר תמצא את אלהיך וגו' פרש"י ומאותה קללה מתה רחל בדרך. וק' שהרי לא מצא לבן את התרפים וא"כ מנ"ל שנענשה רחל מאותה קללה וי"ל משום דאמרינן קללת חכם אפי' לחנם היא באה:

פסוק לג

ויבא לבן באהל יעקב וגו' ויצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל שתי השפחות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא משמשנית עכ"ל. פי' החזקוני שלכך דחק רש"י לפרש כן שחפש באהל ב' השפחות באחרונה לפי שנאמר ולא מצא גבי אהל ב' האמהות ודבר זה מלמדנו שחפש אהל שלהם באחרונה. וי"מ הלכך דחק רש"י לפרש כן שחפש אהל שלהן באחרונה לפי שכתוב ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל. ולא כתוב שחזר ובא לאהל לאה פעם שנייה כמו שנאמר באהל רחל שכתוב ויבא לבן באהל יעקב וגו' ויבא באהל רחל למדנו שמאותה ביאה שבא תחלה באהל יצא הימנ' ובא לאהל רחל קודם שחפש אהל ב' האמהות כי לא היה לו להזכיר יציאה בלא ביאה. ולפי רש"י צריך לסרס המקרא ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ובאהל שתי האמהות ולא מצא כפירש"י וזה לך סדר האהלים לרש"י אהל רחל היה בין אהל לאה ובין אהל ב' האמהות ואהל רחל הוא אהל יעקב דמשמע מלשון רש"י למבין ונקרא על שם יעקב לפי שהוא עקר הבית והוא היה פתוח לרשות הרבים מה שאין כן בשאר אהלים ולא היה יכול לבא יעקב בשאר אהלים כי אם ברשות רחל שהיא עקר הבית וכל האהלים היו פתוחים לאהל רחל ולכך נכנס לבן באהל רחל תחלה שהיה פתוח לרשות הרבים ואחר כך בא לאהל לאה וחזר עקביו לאהל רחל לפי שחזר והיה באמצע ולא יכול ליכנס באהל האמהות אליו דרך אהל רחל וחפש אהלה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית ואחר בא באהל האמהות וחפש אהלן. וריב"א פי' שאהל לאה היה בין אהל רחל ובין אהל האמהות וכלם היו פתוחים זה לזה ואהל רחל ואהל לאה היו פתוחים לרשות הרבים מה שאין כן בב' האמהות וזהו שנאמר ויבא לבן באהל יעקב שזהו אהל רחל שהיה תחלה יצא משם ובא לאהל לאה ואחריו לאהל האמהות ולא מצא וחזר עקביו לאהל לאה לפי שאין אהל האמהות פתוח לרשות הרבים ויצא

ובא לאהל רחל לפי שהיה מכיר בה ולדבריו אין צריך לסרס המקרא למבין. ורשב"ם פי' שאהל יעקב אינו אהל רחל ואהל יעקב היתה תחלה ואחריו אהל לאה שהיא הגדולה ואחריו אהל האמהות. ולפי שלא תטעה לומר שהיה אהל רחל אחרון כתוב ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל לומר לך אחר אהל לאה היה אהל רחל אלא שנכתב אחרון להאריך בו ולפרש איך היה שלא נמצאו שם התרפים ולדבריו צריך לסרס המקרא. וי"מ שאהל יעקב היה בין אהל רחל ובין אהל לאה ואחר אהל לאה היו אהלי האמהות וכולן היו פתוחים זה לזה וגם היו פתוחים כלם לרשות הרבים חוץ מאהל האמהות ולכן בא לבן תחלה לאהל יעקב כי אמר עליו שגנב אלהיו ואחריו לאהל לאה ולאהל האמהות ולא מצא וחזר עקביו לאהל לאה לפי שלא היה אהל האמהות פתוח לרשות הרבים ויצא משם ובא לאהל רחל דרך רשות הרבים ולא דרך אהל יעקב שהרי לא כתוב שבא פעם שניה באהל יעקב כמו שכתוב באהל רחל ולאה ולפי זה אין צריך לסרס המקרא:

פסוק לד

וימשש לבן את כל האהל ולא מצא. וא"ת למה לא הגידו התרפים ללבן מקום שהיו עומדים שם. וי"ל שלא היו התרפים מדברים אלא בשעה שהיו עובדים אותם כדרכן וכן משמע בפרקי דר' אליעזר דקאמר מהו תרפים שוחטין אדם בכור וחותכין אותו ומולחין אותו במלח ובבושם וכותבין על מצחו בציץ זהב שנותנין שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין נרות לפניו ומשתחוים לו והוא מדבר עמהם משמע שלא היו מדברין אלא בשעה שהיו עובדים אותם ומנין שהתרפים מדברים שנ' כי התרפים דברו און:

פסוק לח

ואילי צאנך לא אכלתי פרש"י מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל וכו' וא"ת הא אמרי' בעלמא דאינו קרוי איל פחות מב' שנים שהמחוייב להביא איל אשם צריך להביא בן ב' שנים כפ"ח:

פסוק מב

ופחד יצחק היה לי. פרש"י לא רצה לאמר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם וכו'. וק' לחזקוני שהרי אליעזר עבד אברהם הזכיר שם המיוחד ד' פעמים על אברהם. ותירץ הר"ר אליקום דשאני אברהם שנתנסה בי' נסיונות ונשבע לו הקב"ה שלא ינסהו עוד כדאיתא בב"ר. וז"ל בי נשבעתי מה צורך שבועה א"ר לוי בשם ר"ח כיון שנתנסה אברהם נסיון עשירי א"ל להקב"ה השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה עכ"ל לכך הזכיר עליו אליעזר שם הקב"ה בחייו דודאי לא יחטא כיון

שנשבע לו הקב"ה שלא ינסהו עוד ומה שכתוב בפרשת וישלח ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק כבר פרש"י שם:

פסוק מג

ויען לבן ויאמר הבנים בני. וא"ת והרי הולידן יעקב ואיך אמר לבן הבנים בני ופי' ר"י מאורליינ"ס שיעקב היה עבד עברי וכתוב האשה וילדים תהיה לאדוניה ולכך אמר לבן הבנים בני:

פסוק מד

והיה לעד. הקב"ה כפרש"י וסוף הענין מוכיח דכתיב ראה אלהים עד ביני וביניך. ומ"ש אין איש. פי' כשר להעיד:

פסוק נב

עד הגל הזה ועדה המצבה אם לא אעבור. פרש"י אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי. אומר הר"ר אליקים שלכך פי' כן לפי שאין לפרשו כמשמעו. דאם כן היה לו לכתוב אם אני אעבור ואם אתה תעבור ולא היה לו לכתוב לא שהרי אמר אחרי כן לרעה. ור"ת מאורליינ"ס אומר דאם זה כשאר אם שבתורה וכך פתרונו עד הגל וגו' אם לא אעבור וגו' ואם אתה לא תעבור וגו' לרעה כלומר אם אני לא אעבור אליך לעוזריך לרעה ששאר בני אדם עושים לך ואם לא תעבור אלי לעזרי לרעה ששאר בני אדם עושים לי הגל והמצבה יעידו:

פרק לב

פסוק ו

ויהי לי שור וחמור. פרש"י אביך אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ. וקשיא דאמרינן ונתתה כסף בכל אשר תאוה נפשך מה הפרט מפורש פרי מפרי וגדולי קרקע משמע שהבריות קרויות גדולי קרקע. ואומר הר"ר אליקים דרש"י הרגיש בזה בפ"ק דסוטה שפי' שם דבהמה גדולי קרקע נינהו על שם שהארץ מגדלת' במרעה. אבל גדולין מן הארץ לא קרי אלא דבר הצומח מן הארץ ולא בהמות. והביא ראיה מפרק הפועלים דאמרו פועלים אוכלים בדבר שגדולן מן הארץ ואומר מה דיש שגדולו מן הארץ יצא החולב והמגבן אלמא לא קרי להו גדולו מן הארץ עכ"ל:

פסוק ח

ויירא עקב. פרש"י שמא יהרוג. וא"ת והלא א"ל הקב"ה ושמרתיך בכל אשר תלך. וי"ל שהיה מתייירא שמא יגרום החטא ליפול בידי עשו ששהא בבית לבן כ' שנים ולא עסק במצות אב ואם. והא רש"י פי' גבי קטונתי שהיה מתירא פן יגרום לו החטא:

פסוק יח

למי אתה. פרש"י של מי אתה. מי שולחך ותרגו' דמאן את לכך פרש"י כן לפי שאין שמוש ל' ראוי לשמש כאן אלא שמוש שי"ן כי כן לשון העולם אומ' לחבירו חפץ זה של פלוני הוא או לי הוא כמו שמצינו בלשון משנה זה אומר שלי הוא וזה אומר כלה שלי וכו'. כדאית' בב"מ. וכן בפ' המפקיד שני' שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי וכן הרבה שמוש שין ראוי לשמש כאן ולא שמוש ל' ראויה לשמש אלא במלת המדברת בשנים כמו פלוני עשה כן לפלוני וככה יעשה לפלוני וגם מטעם זה פרש"י גבי ולמי אלה לפניך למי המנחה שלוחה ל' משמשת בראש התיבה במקום של בכמה מקומות כמו וכל אשר אחרי דומה לי הוא שלי הוא וכמו לי הארץ ומלואה:

פסוק יט

ואמרת לעבדך ליעקב. פרש"י על ראשון ראשון וק' לדבריו אין כאן תשובת אנה תלך ואם כן אין זה על ראשון ראשון. ועוד לדבריו שכתב שאלת והוא אחרינו חסרה כאן. לכך מפרשין מנחה היא שלוחה לאדני לעשו והיא תשובת אנה תלך והנה הוא אחרינו תשובת ולמי אלה לפניך ופתרונו בתימא כלומר האיש אשר אלה לו לפניך הוא אחריך כ"ש:

פסוק כו

ויגע בכף יריכו כסבור היה שהוא מלאך מתוך שלא יכול לו נגע לו בכף יריכו לראות אם יש לו חוליות ע"כ אין להם ישיבה אלא עומדים לעול' עכ"ל:

ותקע כף ירך יעקב אע"פ שהבטיח לו הקב"ה לשומרו כדכתב ושמרתיך בכל אשר תלך הזיקו המלאך לפי שנתירא מעשו כדכתיב ויצר לו. וכן מצינו גבי משה שא"ל הקב"ה כי אהיה עמך הזיקו בדרך במלון לפי שנתירא מפרעה כדכתיב שלח נא ביד תשלח:

פסוק ל

למה זה תשאל לשמי. פרש"י אין לנו שם קבוע וי"מ שלא רצה לגלות לו שמא ישביעוהו בני אדם עוד י"מ לפי שנצחו יעקב ואין דרך נצוח לגלות שמו ולשון זה אחרון קשיא לי דגבי מנוח כתוב למה זה תשאל לשמי והוא פלאי והתם ליכא למימר הכי. אבל רש"י פי' וז"ל פלאי מכוסה תמיד הוא משתנה ואיני יודע למה נשתנה היום עכ"ל. וגם ללשון שני יש לישב המקרא התם כמו הכא:

פסוק לב

ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל וגו' וא"ת לא ידענו מהמקראות של מעלה שיעקב היה צולע על יריכו ומה בא זה ללמדנו. ותיץ ר"ת מאורלייי' שנתינת טעם הוא למה שהה

יעקב כל כך לבא בפנואל שלא הספיק לבא שם עד שיזרח לו השמש לפי שהיה צולע על יריכו ולא היה יכול ללכת בקל. וי"מ שכך פתרונו קודם שזרח לו השמש מתוך פחדו לא היה יודע מומו אבל כשזרח השמש אז נתישב דעתו וידע שהיה צולע. וי"מ דלפי' רש"י ניחא שהוא פי' גבי ויזרח לו לצרכו לרפאות צלעו והוא היה צולע כשזרח לו השמש עכ"ל. הלכך והוא צולע על יריכו בא ללמד שזרח לו השמש לרפאות צלעו שאלו לא נכתב הייתי אומר ויזרח לו לצרכו כלומר לצורך הנאתו ולא לרפאות צלעו כ"ש:

פסוק לג

על כן לא יאכלו ב"י את גיד הנשה כלומר לזכרון הנס שניצל יעקב מהמלאך. ד"א על כן שהוזק יעקב קבלו עליהם בניו שלא יאכלו מגיד הנשה משל לאדם שחש בראשו תמיד ומקבל עליו שלא יאכל עוד מן הראש כדי שיהא לו רפואה. ד"א על שעשו בני ישראל שלא כהוגן שלא עשו לויה לאביהם והניחוהו ללכת לבדו והוזק על ידם בגיד הנשה אסר להם הקב"ה גיד הנשה כדי שיהיו זריזין במצות לויה. על כן לא יאכלו תרגום אונקלוס על כן לא אכלין והיינו מאי דאמרינן בחולין לא נשנית כאן אלא בסיני ובמקומו נזכר ולכך לא תרגם לא יכלון:

פרק לג

פסוק ז

ותגש גם לאה כו' וישתחוו כל מקום שהוא כולל זכרים ונקבות ביחד נקט לשון זכר ולכך כתוב וישתחוו וא"ת והא כתוב ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין לשון נקבה. וי"ל שלא השתחוו בני השפחות כי אמרו אמותנו שפחות ויש להן להשתחוות אבל אנחנו בני יעקב ואין אנו עבדים ולכך כתוב ותגשן וגו' ותשתחוין לשון נקבה דקאי אשפחות לבד וק' על זה שהרי ראו בני השפחות שיעקב השתחוה וגם האמהות ובניהם השתחוו וא"כ היה להם להשתחוו' לכך י"ל שאף בני השפחות השתחוו עם אמותיהם אלא לפי שהיו השפחות שחים ויכול לדבר עליהם בלשון רבים תלויה ההשתחויה בהן דכתיב ותשתחוין. עוד י"ל דהא דלא כתיב וישתחוו גבי בני השפחות היינו משום שכלל הדבר כן הוא בכל מקום שכולל זכרים ונקבות ביחד פעמים נקט למאי דפתח ביה ופעמים נקט למאי דסליק מיניה:

פסוק יב

נסעה ונלכה. פרש"י נסעה כמו נסע והנון יסוד בתיבה ותרגום טול ונהך. לכך פרש"י כן מדכתיב נסעה הס' בלא דגש שאלו היה נסעה לשון נפעל עתיד כמו נסע שהוא בחירק הנו"ן הסמך היתה דגושה לחסרון הנו"ן:

פסוק יד

אתנהלה לאטי. פרש"י ז"ל לאט שלי. הלמד מן היסוד ואינה משמשת וכו'. ואין לפרש שהיא משמשת ופתרונו אתנהל עצמי לפי נחת שלי שהרי כתוב מיד לרגל המלאכה אשר לפני אלא ע"כ הלמ"ד מן היסוד כפרש"י ופתרונו אנהל נחת שלי לרגל המלאכה כלומ' לפי המלאכה המוטלת עלי כ"ש:

פסוק טז

וישב ביום ההוא עשו וגו'. פרש"י וד' מאות איש שהיו עמו היכן הלכו נשמטו מאצלו אחד אחד. וק' לחזקו' שהרי כתוב לעיל מיניה אציגה מן העם וגו' משמע שבאותו יום ששב עשו למקומו עדין הוא אצלו והיאך אפשר לומ' שבשעה אחת נשמטו וכו'. ותירץ הר"ר אליקים שהלכו עם עשו ד' מאות שרים וכל אחד מהם היה מושל על רב ואותם הד' מאות שרים נשמטו מעם עשו אחד אחד והעם נשאר אצלו לכך אמ' אציגה נא עמך מן העם. וראיה לדבריו מצאתי בב"ר דאי' התם וז"ל וגם הולך לקראתך וד' מאות איש עמו ריש לקיש אמ' עמו כעמו מה הוא שר על ד' מאות אף כל אחד שר על ד' מאות וכו' עכ"ל:

פרק לד

פסוק כה

ויבאו על העיר בטח. שהיו בוטחים כפרש"י משמ' לפי' שבטח מוסב על בני יעקב ואין זה כפי' אנקלוס שתרגם ועלו על קרתא דיתבא לרחצן משמע שבטח מוסב על העיר לומ' שהעיר היתה יושבת לבטח:

פסוק כו

ואת חמור ואת שכם בנו וגו'. וא"ת והיאך הרגום אם היו נמולים. וי"ל שנתחרטו על המילה והיינו דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים כלומר שהיו מצטערים על שנמולו:

פסוק ל

עכרתם אותי. פרש"י מדרש צלולה היתה ועכרתם אותה מסורת היא ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת לפי' היו שותקין עכ"ל והר"ל רש"י לפיכך היו שותקין שהיו יראים להכות בכם מפני המסורת שהיה בידם ליפול בידכם ומעכשיו לא ייראו עוד מכם כי אמרו אותה נפילה שהיתה מסורת בידינו ליפול ביד בני יעקב היא הנפילה שנפלו אנשי שכם בידם. כך פי' הר"ר אליקים:

פסוק לא

הכזונה יעשה את אחותינו פרש"י כתרגום ית אחתנא אומר הר"ר אליקים שלכך פרש"י לפי שאין לפרש את זה בלשון עם דא"כ יהיה משמע שדינה נתרצית לשכם שיהיה פירושו הכזונה יעשה שכם את אחותינו כלומ' עם הסכמת אחותנו. וחזקו' פי' שבא רש"י ללמדנו שאחותינו לשון יחיד נושטר שור ב"ע שאם היה בלשון רבים ואמ' נושטר"י שור"ש ב"ע. והיה מתורגם אחותנא ולא אחתנא. וי"מ פ' זה על פי פי' רש"י שבפר' תצא גבי ושמח את אשתו וגו' וז"ל ושמח וישמח ותרגו' ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח עכ"ל. וכמו כן הכא בא רש"י ללמדנו שאין לפרש את זה בלשון עם שאין לשון עם טפל כאן על יעשה שהוא מבנין נפעל כ"ש:

פרק לה

פסוק א

קום עלה בית אל ושב שם פרש"י לפי שאחרת נדריך נענשת ובאת לך מכה זו מבתך. וקשי' לחזקו' שהרי לעיל גבי ואחד עשר ילדיו פרש"י עצמו ז"ל ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונפל בפניה שלא יתן עשו עינו בה ולכך נענש יעקב שמנעה מעשו אחיו שמא תחזירנו למוטב וסופה שנפלה ביד שכם עכ"ל משמע שלא נענש אלא על שמנעה מעשו ולא על אחור הנדר. והוא תירץ דבהא ובהא תליא מלתא על ידי שהיה מונעה מעשו ומשמט לעצמו לשכם וסכות וסכות ובית אל הוא מאחר נדרו:

פסוק יא

ומלכים מחלציך יצאו. פרש"י אלו שאול ואיש בושת. וק' לחזקו' מפני מה נענש אבנר על ששהה מלכות בית דוד ב' שנים ומחצה. ופרש"י שהעמיד איש בושת למלך ואם לא שהעמידו אבנר היו ממליכין דוד. ואפ"ה למה נענש אבנר על כך הרי גזרת הכתוב הוא אלא על שהיתה כוונתו לבייש דוד ששהה מלכותו ב' שנים ומחצה:

פסוק כב

וישכב את בלהה פלגש וגו' פרש"י בלבל את משכבה ולפי' לועזים אידקנק"א בל"ע. כי יש מלות מתחלפות לבנין וסתירה כמו לדשנו שהוא לשון הסרת דשן וי"ל אידיאי"ן שיסי"ר לו"י. כדפרש"י שם וכן אויל משריש שהוא לשון עקירת שרשים וכן יש הרבה במקרא:

פסוק כו

אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם. וא"ת והלא נולד לו בנימין בארץ כנען כאשר מוכיחים המקראו' שבפר' זו. וי"ל כיון שתפלת רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר היתה

בפדן הוי כאלו נולד שם. עוד י"ל שרוב בני יעקב נולדו בפדן ארם הוי כמו שנולדו שם כלם:

פרק לו

פסוק ב

אהליבמה בת ענה. פ"ה דצבעון בא על כלתו אשת ענה ויצא אהליבמה מהם תימ' לפי שטת התוספות דלקמן גבי הוא ענה אמאי קרי בת והלא לא היתה בת כללית דהיא בת אשתו מאביו וגם מטעם זה פ"ה דלא מנה תמנע עם בני שעיר וא"ת דענה בא על אמו אשת צבעון ויצא מהם אהליבמה ואז הוא ניחא דהוי ליה בת ענה מן הדין ובת צבעון משום דבני בנים הרי הם כבנים:

פסוק יב

ותמנע היתה פלגש לאליפז פרש"י ובדברי הימים מונה אותם בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאתה מהם תמנע וכשגדלה נעשת פלגשו. וא"ת פי' ששני תמנע היו אחד איש ואחד אשה. פרש"י כאן וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר לפי שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב וקשי' לחזקו' דמשמע אם היתה אחותם מן האב היה מונה אותם בבני שעיר אמאי הא אין אבות לעכו"ם. ותירץ הר"ר אליקים דמאי דאמ' אין לעכו"ם היינו לענין שמותר לעכו"ם לישא בתו או אחותו מן האב ולא מן האם. אבל הכא למנות תמנע בבנות שעיר אין למנותה עמהם כיון שלא היתה בתו של שעיר כמו שמנה שאר הבנים:

פסוק יד

אהליבמה פרש"יהיא יהודית. וק' לחזקו' שהרי בפר' תולדות ויהי עשו וגו' ויקח אשה יהודית ואם היה שם ממזרות היה לו לר"ש לפרשו כמו שפי' גבי ענה וצ"ל דבארי וענה אחד הם. ור"ת תירץ דענה נקבה היתה כדכתיב אהליבמה בת ענה ואע"ג שכתוב בלשון זכר הוא ענה אשר מצא את הימים מ"מ יכול להיות שהיתה נקבה דהכי נמי כתי' אלוף אהליבמה ולא מצינו אהליבמה זכר כ"כ התוספות בפר' יש נוחלין. אמנם תרוץ הזה אינו לפי פרש"י גבי אהליבמה שענה בנו של צבעון ושמא לדבריו יתישבו דברי חזקו':

פסוק כא

ודישון ואצר ודישן. הא לך סימן מדישון דישן שבפרשה כל ימי ספרא דאורייתא דישן ומתחילים ביום א' וזה יש לך טעם למה יש חלוק בין דישון לדישן. כתו' אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ וגו' ודישון ואצר ודישן אותם שנים ידענו מקבלה. וכשחזר הכתוב ומנה אותם כדי לפרש זרעם מסברא יש לו למנותם בסדר לידתם זה אחר זה הראשון תחלה והשני אחריו וכן כלם. וזהו שכתוב בני לוטן וגו'. ואלה בני שובל וגו' ואלה בני

צבעון וגו'. ואלה בני דישון וגו' כי דישון נולד קודם דישן. וגם ושחזר הכתו' ומונה אותם עם האלופים כמו כן מסברא יש למנותם בסדר לידתם זה אחר זה וזהו שנא' אלוף לוטן אלוף שובל וגו' אלוף דישון וגו' אלוף דישן וגו'. אבל ואלה בני דישון וגו' לא יתברר בטעם זה. אך יש בו טעם אחר שמסברא לא קרא ענה שם לבנו כשם אחיו הקטן מכלם ששמו דישון ולפי' צ"ל שהוא דישון כ"ש. ויש סימן קל ומבין לקורא כל דלבני ענה דישון ויש משנים סדר זה ומתנין סימן כל יומי דספרא דאורייתא דישון ומתחילים ביום ז' וישרו דבריהם. כי מצאתי כתו' במסורת חמש מדוייק בלשון אחרון. ואין חלוקין ב' הלשונות אלא מואלה בני דישון חמדן ואשבן שלשון ראשון הוא דישון. ולשון שני הוא דישן:

פסוק כד

הוא ענה. פרש"י הוא ענה האמור למעלה וכו'. בפר' מקום שנהגו פריך התלמוד על זה וכלל תרי ענה הוו ומשני אמ' קרא הוא ענה כלומ' הוא ענה דמעקרא. ובפ' יש נוחלין דריש מהאי קרא דבני בנים וכו'. ובכך תירץ מה שהקשה לו הר"י מ"ל שבא צבעון על אמו אימ' שבא על כלתו והוליד ממנה ענה ולהכי חשיב ליה עם בני צבעון לפי שהיה בן אשתו אלא למאי דפי' ניחא משום הא לא חשיב ליה עם בני צבעון דלא היה בנו ממש:

פסוק כה

ואהליבמה וגו'. פרש"י קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו שהרי הוא מנוי עם אלופי עשו בסוף הענין עכ"ל. תימ' ואימ' תרי קרח הוו כדפירש התלמוד פר' מקום שנהגו גבי ענה. וכאן לא שייך לתרץ כמו שתירץ התם בתוספות ותדע דתרי קרח הוו שהרי הוא בב' מקומות עם אלופי אליפז ועם אלופי אהליבמה. וגם רש"י עצמו פיר' בסוטה דתרי קרח הוו דקאמר התם ל"ו כתרים נתלו בארונו של יעקב ופרש"י וז"ל ואלו הן ל"ו כתרים י"ב דישמעאל וכ"ג אלופים נמנו בעשו. וא"ת דכ"ה הם תימן וקנז נמנו ב' פעמים וקרח נמנה ב' פעמים ב' קרחים היו אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה מ"מ ל"ה הם וכתרו של יוסף הם ל"ו עכ"ל:

פרק לז

פסוק א

וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו'. ממשמע שנ' בארץ מגורי אביו איני יודע שהוא ארץ כנען שהרי לא יצא יצחק אביו מארץ כנען. אלא אלו לא נאמ' אלא בארץ מגורי אביו הייתי אומר מגורי אביו אברהם שבני בנים הרי הם כבנים. לכך נאמ' בארץ כנען. ואלו לא נאמ' אלא בארץ כנען לא הייתי יודע באי זה עיר לכך נכתבו שניהם:

פסוק ב

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. פרש"י כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין וכו'. וקשי' דמשמע מנא לן שהיו אוכלין אבר מן החי והלא לא נצטוו בני נח על כך לכך נראה אל הר"ר אליקים שכך צ"ל רש"י כל רעה שהיה רואה באחרים על אחיו בני לאה היה מגיד לאביו. ועוד פירש הר"ר אליקי' דלא קאי שהיו אוכלין וכו'. אבל רעה שהיה רואה באחיו. והר"ל ר"ש כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו וגם היה מגיד לו שהיו אחיו אוכלין מן החי. וא"ת היאך היה יוסף מכזב על אחיו לומ' שהיו אוכלין אבר מן החי. ושמעתי מפרש מדכתי' את דבתם רעה ולא כתו' דבה רעה שמ"מ שהיה בהם דבר אמת שלא נזהרין מעשו' דבר שממנו היה נראה שהיו עושין עברה כי שמא היו חותכין אבר מן הבהמה לאחר שחיטה בעודה מפרכסת ואוכלין אותו. והיו סבורין שהיו אוכלין אבר מן החי או כיוצא בזה. ומ"מ לקה יוסף על אותה דבה כי לא היה לו לספר שום דבה אפי' אמתית וברורה. וכ"ש זו שהיתה שקר. ועל פי פי' זה יוכל לפרש פרש"י כמשמעו והכי ר"ל רש"י כל רעה שהיה יוסף סבור לראות באחיו היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי:

פסוק ה

ויחלום יוסף חלום וגו'. ויוסיפו עוד וגו'. אומ' הר"ר אליקים שלכך לא פי' הכתוב החלום לפי שלא נתקיים כמו האחרים וזהו שנאמר ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו חלום זה שלא נתפרש וחלום האלומות הרי כאן ב' חלומות. וי"מ שחלום הזה שלא נתפרש הוא שפרש"י בפר' ויחי י' נרות לא יכלו לכבו' נר אחד וכו'. וקצת תימ' למה לא נתפרש כאן כמו האחרים וצ"ע:

פסוק יב

לרעות את צאן אביהם. י"מ הטעם שכתוב את בכל רעיית בהמה היינו לפי שמלת את היא אחת מן הדברים המעידים על שרשי המקרא שהם יוצאים באחים כאשר כתוב בספר ידידות. והר"ר אליקים פי' שכך ר"ל רש"י נקוד על את וכל נקוד על תיבה בא לדרוש ואף זה בא לדרוש שלא הלכו לרעות אלא עצמם. כלומ' שעל ידי אותה הליכה נתגלגל הדבר וירדו למצרים ונדונו ברעב:

פסוק יח

ויתנכלו אותו להמיתו פרש"י אותו כמו אתו עמו כלומר אליו אומר ר"מ שכך פתרונו כמו שאתו ר"ל עמו כך אותו ר"ל אליו וסרס פרישׁ' רש"י ודרשהו והר"ר אליקים אומ' בשם הר"ר חיים שכך פתרונו אותו ור"ל לשון ימין כמו אתו כלו' הימינו עצמ' עליו

להרגו אבל עמו ר"ל לשון שמאל כמו אליו והוא החלוק שיש בין אתו לעמו ולפי' גרסי' בפרש"י אותו כמו אתו עמו אליו ולא גרסי' כלומ' אליו:

פסוק כב

למען הציל אותו מידם. פרש"י רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמ' זה אלא להצילו ויבא הוא ויעלנו משם וכו'. וק' שהרי היה בבור נחשי' ועקרבים והיינו כפרש"י והבור רק. וי"ל שראובן אמ' להשליכו בבור שלא היו בו נחשים ועקרבים והיינו דקאמ' השליכו אותו אל הבור הזה כלו' שאין בו נחשים והם לא עשו כן שהשליכוהו בבור אחר שהיו בו נחשים. וזהו וישב ראובן אל הבור זהו הבור שאמר ראובן להשליכו בו כפ"ח. וק' על זה שהרי כתו' וישליכוהו אותו הבורה דמשמע לאותו בור הידוע והמבורר כבר כדפרש"י בפר' לך לך חלוק הרה וההרה. לכך י"ל שמא לא ידע ראובן שהיו בו נחשים ועקרבים ולכך מעיד עליו הכתו' שלטובה נתכוון כ"ש. וי"מ דודאי לטובה נתכוון כדאמרי' בפ' ב' דיבמות ראוהו שנפל לחפירה של נחשים ועקרבים אין מעידין עליו שמת דחיישינן שמא חבר הוא. כלומר ויכול להנצל מהם ע"י לחש:

פסוק כג

ויפשיטו את יוסף וגו'. צ"ל שהפשיטו אותו מלמטה למעלה דאם לא כן היה להם להפשיטו כתנת הפסים שהוא מלבוש עליו קודם כתנתו שהוא חלוקו:

פסוק כד

והבור רק אין בו מים. פרש"י מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. ואם תאמר מנלן לומר כן. וי"ל דהוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. וק' דלמא לרבות אבנים או דבר אחר אבל נחשים ועקרבים לא. וי"ל מדכתיב המוליכך במדבר הגדול וגו'. נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים. נמצא שמקום שאין בו מים י"ל שיש בו נחש שרף ועקרב. ושמעתי מתרצין דכתי' והבור רק א"כ קרא דאין בו מים לא בא אלא לרבות דבר שפעמים הבור רק ממנו. וזהו נחש ועקרב שיש בהם חיות ולא אבנים שאין בהם חיות:

פסוק כה

וישאו עיניהם וגו'. ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו'. לכו ונמכרנו לישמעאלים וגו'. ובטרם באו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימכרוהו בני יעקב לאותם מדינים סוחרים וימשכו ויעלו המדינים סוחרי' את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים ומדינים מכרוהו למצרים אל פוטיפר על ידי עדות הישמעאלים כמו שפי'. ומצאתי כתוב בפי' אחד מחומש הם מדינים הם ישמעאלים מדינים היו ויושבין בארץ ישמעאלים ולאותו פי' יתישבו המקראות:

פסוק כח

וימשכו ויעלו את יוסף וגו' פרש"י ויעלו בני יעקב את יוסף וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים ומדינים מכרו אותו למצרים עכ"ל. ובדין הוא שהיה לו לכתוב בפרש"י ומדינים מכרו אותו אל מצרי' ושמא טעות סופר הוא. ורשב"ם אומ' לישב הדבר על דברי רש"י שכתב מדינים שמדינים ומדנים אומה אחת הן דמדן ומדין אחי הוו כדכתי' בפר' חיי ותלד את זמרן וגו' ואת מדן ואת מדין. וק' לפ"ז שהרי פרש"י גבי כתנת הפסים וז"ל מדר' אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר לסוחרים לישמעאלים למדינים משמע שב' אומות הן דאם לא כן לא תמצא ד' מכירות כמנין אותיות פסים. וי"ל דהך קושי' ליתא דשמא נמכר לאומה אחת ב' פעמים ומ"מ צ"ל שמה שפרש"י כאן חלוק למדרש אגדה שהוא גבי כתנת פסים. כי לפי מה שפרש"י כאן משמע שלא נמכר יוסף רק ג' פעמים. והר"ר אליקים מצא ראיה לדבריו במדר' תנחומא ויעברו אנשים מדינים סוחרים וגו' והישמעאלים מכרו אותו למדינים והמדינים לפוטיפר נעשו עליו ג' אניות כיון שנמכר התחילו הכל וכו' עכ"ל. והיינו כפרש"י דהכא ושמא מה שכתב רש"י והמדינים מכרוהו למצרים ולא כתו' והמדנים על פי התנחומא וכו'. עוד יש סעד לרש"י שפי' כאן שלא נמכר יוסף רק ג' פעמים מתוך המדרש דאיתא התם שהיה לו ליוסף קמיע בצוארו בא גבריאל ועשה לו חלוק ממנו והלבישו וכשהעלוהו אחיו מן הבור למכור לישמעאלים ראוהו שהיה לו חלוק התחילו אחיו להתקוטט עם הישמעאלים כי אמרו שלא מכרוהו אלא ערום ונתנו להם הישמעאלים תחת חלוקו מנעלים והוליכו בחלוקו וזהו מה שיסד הפייט באלה אזכרה ובעד מנעלים נתנוהו עוד יש בתנחומא שאמר יוסף לאחיו איני רוצה אלא לידע לבנימין זה מי נתן לו עצה לגנוב הגביע כיון ששמע בנימין כך אמ' בפרישותו של אחי יוסף לא נגעתי בו לא בהפשטה שהפשיטוהו ולא בהשלכה שהשליכוהו לבור ולא במכירה שמכרוהו לישמעאלים עכ"ל. משמע מכל אלה שאחי יוסף מכרוהו לישמעאלים וא"כ ע"כ לא תמצא רק ג' מכירות שאי אתה מוצא ד' מכירות אלא א"כ אתה אומ' שמכרו בני יעקב את יוסף למדינים סוחרים כאשר יתפרש לקמן גבי והמדינים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר ור"ת פי' כדי לקיים דברי רש"י שלא יהיו סותרים זה את זה שודאי בני יעקב מכרו את יוסף לישמעאלים והם היו יראים למשכו מן הבור מפני הנחשים שהיו בו עד שבאו המדינים והישמעאלים שכרו אותם כדי להוציאו מהבור לפי שהיו כשפנים כמו שנ' וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם. ולפי שהוציאוהו נראה שמכרוהו. אבל ודאי יוסף לא נמכר מכירה רק שלש פעמים כדפרש"י גבי וימשכו:

פסוק לא

שעיר עזים. פרש"י דמו דומה לדם אדם. פי' חזקו' וההוא דפרק הניזקין גבי נבוזראדן דלא אידמי היינו משום שהיו כמה דמים מעורבים בדמו של זכריה:

פסוק לה

ויבך אותו אביו. פרש"י זה יצחק. אומר הר"ר אברהם אבן עזרא שלכך פי' רש"י כן לפי שאין לפרש על יעקב שאם כן לא היה לו לכתוב אלא אותו בלא אביו דפשיטא דקאי ליעקב שקודם. וי"מ שלכך פרש"י כן לפי שאין לפרשו על יעקב שהרי כתוב קודם לכן ויתאבל ואין אבלות קודם לבכי:

פסוק לו

שר הטבחים. פרש"י שוחט בהמות המלך וק' שהרי כתיב כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואומר הרר"א דשמא היו אוכלין בקר. וי"מ שלא היו עובדי' לצאן אלא בחדש ניסן שהוא מזל טלה:

פרק לח

פסוק ט

ושחת ארצה. פרש"י דש מפנים וזורה מבחוץ. ותימ' דאמרי' ביבמות ער ואונן שלא כדרכן שמשו וכשנתעברה תמר מיהודה מעכה בתוליה באצבעותיה וי"מ דשמא היו בועלים בהטיה ושלא במקום בתולים וזה קרי שלא כדרכה. ותימא על זה דאין לשון רש"י משמע כן וגם אין שטת התלמוד משמע כן דבפרש"י קאמ' ער ואונן שלא כדרכה שמשו. מיתיבי כ"ד חדש פי' של הנקת תינוק דש מפנים וזורה מבחוץ פי' כדי שלא תתעבר ותגמול בנה וימות דברי ר' אליעזר אמרו לו הללו אינן לא כמעשה ער ואונן פי' אלמא ער ואונן כדרכה שמשו ומשני כמעש' ער ואונן ולא כמעש' ער ואונן כמעשה ער ואונן דכתי' ושחת ארצה ולא כמעש' ער ואונן דאלו התם שלא כדרכה ואלו הכא דש מבפנים וזורה מבחוץ כדרכה ע"כ שטת התלמו' וא"כ הדרא קושיין לדוכתא:

פסוק י

וימת גם אותו. וא"ת למה נענשו ער ואונן והלא לא היו אלא בני ח' שנה כדאי' בסדר עולם ואמרי' בית דין של מעלה אין מענישין עד כ' שנה ותירץ ר' יהודה החסיד דאין הדבר תלוי אלא בדעת ובמחשבה כי יש פחות מי"ג שנה ערום בדעת ובמחשבה לרעה או לטובה. ועל זה נאמר כי כל לבבות דורש ה' וכתו' כי יצר לב האדם רע מנעוריו וכתו' כי הילדות והשחרות הבל. וגם שלמה ע"ה לא היו ימיו כי אם י"ב שנה או י"א כשאמר לו דוד ע"ה ועבדהו בלבב שלם כי כל לבבות דורש ה' ואם תעזבהו תעזבך לעולם:

פסוק טו

ויחשבה לזונה. וא"ת וצדיק כיהודה היאך בא על הזונ' וי"ל שקדש' במשכון שנתן לה החותמ' והפתילים והמטה וגם בעדים דמסתמא אדם חשוב כיהודה לא היה הולך יחידי בדרך אלא אם כן ב' נעריו עמו כדין תלמיד חכם וקדשה בפניהם. וקשי' שהרי הקדושין אינן חלין כדאמרי' מנה אין כאן משכון אין כאן ואולי נתן יותר לפרש דמשכון שמסר לה תחת הגדי לא היה רק שתרצה לביאה אך כדי שלא יעשה בעילתו בעיל' זנות קדשה אחרי כן בכסף או בשטר או בביאה לפני שני נעריו שהיו עדים כ"ש. ובכל הפי' ק' להר"ם שהרי אין קדושין תופשין בכלתו וי"ל דלמאי דמסי' בפ"ק דסוט' דאמ' יתומה אני ניח' שפי' רש"י שם וז"ל יתומה אני קדושי בנו אין קדושין כי ממאנת אני בו עכ"ל. וא"כ לא היתה כלתו. והאי תרוצא ליתא למאי דאמרי' תמר בתו של שם היתה דלדבריו תמר גדולה היתה ולא היתה יכולה למאן כמו שפרש"י בסוט' ולקמן אכתו' לשונו ואם כן לדידי' הדרא קושי' הר"ם לדוכתיה וי"מ דלדידיה נמי ניחא דכי היכי דעתה לאחר מתן תורה איכ' נדה שהיא אחד מן העריות וכל חייבי לאוין דתפסי בהו קדושי הכא נמי אפשר דקודם מתן תורה שהיו ישראל בני נח איכא עריות דתפשי בהו קדושי ותדע דאם לא כן קדושי יעקב ברחל וכן קדושי עמרם ביוכבד דודתו לא היו קדושין דשתי אחיות ודודתו עריות הם. וי"מ שלא היה כלתו משום שנבעלה שלא כדרכה ואמרי' בפרק ד' מיתות בעולת בעל יש להם נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם. וקשי' דעד כאן לא פליגי אלא באחר אבל בבעל דברי הכל עושה אותה בעולת בעל אפי' שלא כדרכה כמו שפרש"י:

פסוק כד

ויהי כמשלש חדשים. פרש"י רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם וקשה שהרי מוכיח מכאן במסכת נדה דזמן הכרת עובר ג' חדשים. ולפי' רש"י אין כאן ג' חדשים. וי"ל דשמא פרש"י על פי הב"ר שדורש שילדה לז' חדשים מדלא כתוב וימלאו ימיה ללדת. וקשיא להה"א דב"ר דבפרק בן סורר ומורה אמרינן דיולד' לז' חדשים אין עוברה ניכר לשליש ימיה:

ויאמר יהודה הוציאוה ותישרף. אית' בתנחומא דיצחק ויעקב ויהודה יושבין בדין ויהוד' דבר תחלה לפי שבדיני נפשות מתחילין מן הצד:

פסוק כה

היא מוצאת. פרש"י לא רצתה להלבין פניו מכאן למדו וכו' ורבי' חננאל פי' דדרשי' הכי מדכתי' מוצאת חסר א' ולא שחסר כי הוא מלא בכל הספרים מדויקים אך אינה נקראת כמו אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום ששם היא נקראת כ"פ ר"י כאשר מצאתי בליקוטי

מדרשו ובפרק מציאת האשה פרשו התוספו' על זה וז"ל ר"ח פי' גבי מוצא בלא א' לשון ויצת אש בציון לשון רי"א:

פסוק כו

צדקה ממני. פרש"י ממני היא מעוברת בפרק ק' דסוטה פריך מנא הוה ידע כלו' היאך ידע שממנו נתעברה שמא נתעברה מאיש אחר. ותירץ דשמא נודע על ידי בת קול. כדפרש"י כאן:

פסוק כח

ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה כפרש"י בא לפרש הוא הוציאה. אבל על השאר קשה דמה בא ללמדנו זיל קרי בי רב היא. ויתן יד וגו' ותקשור וגו' ויהי כמשיב ידו וגו'. ושמא הוצרך לו לפרש כן דלא כתו' וישב ידו ואחר יצא אחיו וגו':

פסוק ל

אשר על ידו השני. פרש"י ד' ידות כתובות כאן כנגד ד' חרמות שמעל עכן שיצא ממנו. הקשה הר"א שבפרק נגמר הדין איכ' מ"ד שמעל ג' חרמות ואיכא מ"ד שמעל בה' חרמי' אבל בד' חרמים ליכא מ"ד והוא עצמו תירץ דצ"ל שמה שפרש"י כנגד ד' חרמים ר"ל ד' חרמים שמעל עכן קודם שנתפס דהיינו הד' שמעל בימי משה דקאמ' התם אמר ר' יוחנן ה' חרמים מעל עכן ד' בימי משה ואחד בימי יהושע:

פרק לט

פסוק יא

ויבא הביתה לעשות מלאכתו תרגו' אונקלוס ועל לביתיה למבדק בכתבי חושבניה היינו דמאן דדריש מלאכתו ממש והוסיף לפרש המלאכה לעשות מלאכתו פרש"י רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמ' לעשו' תשמיש וא"ת למה דאמרי' לעשות צרכיו נכנס אמאי לא קאמ' נמי אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה עליו. ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק דכיוצא בזה אמרינן במסכת שבת גבי הא דאמ' מקושש עצים זה צלפחד. וי"ל כיון שכבש יצרו אין זה כי אם שבח:

פסוק יז

כדברים האלה וגו'. פרש"י בשעת תשמיש אמרה לו כן. וקש' להר"ם דבש"ס פריך כתו' פוטיפר וכתוב פוטיפרע בתחלה נקרא פוטיפר ובא גבריאל וסרסו ונקרא פוטיפרע סרסו משום שקנה יוסף למשכב זכור. וי"ל שלא נסתרס לגמרי אלא ממשכב זכור ולא ממשכב אשה. וכן היה אומר אבא מרי שיש שני מיני סרוס סריס חמה וסריס צנה סריס חמה צריך להתחמם חמום גדול ואינו יכול ליזקק לזכר כי אם לנקבה שהיא חמה הרבה ביותר:

פרק מ

פסוק א

אחר הדברים האלה. פרש"י לפי שהרגילה אותה ארורה הצדיק בפה כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סרחונם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרוחה לצדיק על ידיהם עכ"ל רש"י הולך כשטתו שפי' בפרשה לך לך כל מקום שנאמר אחר סמוך ובסדר עולם איתא שלא היה בבית המצרי רק שנה אחת וי"ב שנים היה בבית הסוהר ולפי זה אחר מופלג. והיינו דאמרי' בב"ר כל מקום שנא' אחר סמוך אחרי מופלג. ורש"י פי' בכמה מקומות כאותו תנא ולשון הברייתי' כתבתי לעילבפרשת וירא:

חטאו משקה מלך מצרים והאופה. פרש"י זה נמצא זבוב בכוס בפיילי פושרין שלו וזה צרור בגלוסקאות שלו וטעות סופרים לכתו' בפילי פושרין שהרי בערוך כתו' פוטרין ל' כוסות שהרי קורין בלשון יון פטר ופיל והביאו בערך פטר וכן איכא בב"ר שר המשקין נמצא זבוב בפילי פוטרין שלו עכ"ל כפ"ח:

פסוק ב

וישב שר המשקים וגו'. לפי שזבוב בכוסו אונס הוא שהזבוב פורח באויר ואין אדם יכול ליזהר ממנו אבל צרור היינו פשיעה ולכך ואת שר האופים תלה:

פסוק ו

והנם זועפים. וא"ת בשלמ' שר האופים בדין היה עצוב הרי חלומו ראוי לפתרון רע כדכתיב והעוף אוכל אותם וגו' אבל שר המשקים מדוע היה עוצב הרי חלומו ראוי לפתרון טוב דכתי' וכוס פרעה בידו. וי"ל שהיה עצוב לפי שראה מראה חלום רע על חבירו דאמרי כל אחד ראה חלומו ופתרון חבירו:

פסוק כג

ולא זכר שר המשקים וגו'. בא הכתוב להעיד שהיה שוגג ומה על הרשעים כת' הכתוב זכות עליהם על הצדיקים על אחת כמה וכמה:

פרק מא

פסוק ז

ויקץ פרעה והנה חלום. אבל בעודו ישן לא נראה היה אלא היה סבור שהוא אמת. וא"ת למה לא נאמר והנה חלום על הפרו' כמו שנ' בשבלים וי"ל לפי שלא נערו דבריו עד אחר השבלים. עי"ל לפי שבליעת השבלים רגילה להיות יותר מאכילת הפרות (עי' בבעלי התוס'). וי"מ להפך לפי שבליעת הפרות רגילה להיות יותר מבליעת השבלים שכן דרכן של פרות לינשוך זו את זו. אמר פרעה ודאי אין זה כי אם חלום. ולפירוש זה ותבלענה לשון בליעה ממש. ודוחק גדול הוא כמו שפי' גבי ותבלענה. וא"ת למה הראו לו החלום

ב' פעמים בפרו' ובשבלים. ותירץ בכור שור שאלו לא הראו לו החלום רק בפרות היה יוסף פותרו על האומות כלומ' תתגבר אומה קטנה על אומה גדולה ותנצח שהאומות נמשלו לפרות כמו שנ' פרות הבשן לכך הראו לו בשבלים שהוא סימן שובע ורעב ואלו לא הראו לו רק בשבלים לא היה נשמע שישתכח השבע לגמרי לכך הראו לו בפרות שכתו' בהם ולא נודע כי באו אל קרבינה שפתרונו שישתכח השבע לגמרי מפני הרעב ולא שייך כן בשבלים:

פסוק ט

את חטאי אני מזכיר היום. וא"ת הלא לא חטא אלא חטא אחד שנמצא זבוב בכוס פרעה וי"ל החטא השני הוא שלא שפך היין. וי"מ את חטאי החטא שחטא נגד פרעה והחטא שחטא נגד יוסף שלא הזכירו עד עתה ולא שלם גמולו:

פסוק לב

ועל השנות החלום. כי נכון הדבר וממהר האלהים וגו' וא"ת חלומותיו של יוסף נשנו ואעפ"כ לא מהרו לבא וי"ל חלומות פרעה היו בלילה אחת אבל חלומות יוסף לא היו בלילה אחת ולכך לא מהרו לבא:

פסוק לח

הנמצא כזה. פרש"י כתרגומו הנשכח כלומ' לשון עתיד הוא כתרגו' שאם היה עבר היה תרגו' האשתכח ואם היה לשון בינוני היה תרגום המשתכח גם נקודתו מוכחת שאינו לשון עבר דא"כ היה נקוד פתח:

פסוק מה

פוטיפרע פרש"י על שם שנסתרס. כבר פי' הצורך בפרשת וישב ואין צורך להאריך:

פסוק נ

בטרם תבא שנת הרעב. פרש"י שאסור לשמש מטתו בשני רעבון והרי יוכבד נולדה בין החומות ואז כבר עברו שנתים הרעב שנ' כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. י"ל דשמא לא שמש לוי עד שנתבשר שהיה יוסף חי ומושל על הארץ ואז נתעברה אשת לוי מיוכבד ואיחרו לבא במצרים ט' חדשי' או ז' כשעור עבורה ולכך נולדה יוכבד בין החומות וחז' תירץ שהיה ליוסף לפרוש לפי שאביו ואחיו שרויין בצער אבל לוי שהיה יודע שלא היה לו ולאחיו מחסור לא היה לו לפרוש ואם בשביל יוסף לא אסרו הדבר בשביל יחיד ושוב ראיתי כן בשם הר"ר אלחנן:

פרק מב

פסוק א

למה תתראו. פרש"י למה תתראו בפני בני עשו וכו' ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה ודומה מרוה גם הוא יורה כלום' תתראו ויורה תרוייהו כתיבי באלף והיינו הדמיון כפ"ח. והר' ר"א פירש שפרש"י ודומה לו מרוה גם הוא יורה כלום' אף כי זה לשון כחישה וגם לשון רויה מ"מ שניהם משרש אחד הם באים ששרשם רוה. ומצינו מלות מתחלקות לבנין וסתירה כמו ודשנו שהוא לשון הסרת הדשן וכך זה תתראו לשון כחישה הוא כך שמעתי. יורה הפך מן ירוה כך כתוב בספר שרים:

פסוק ז

ויתנכר אליהם. לא גלה עצמו אליהם מיד כי אמר אם אגלה מיד מרוב יראה ובושה יאמרו אלי שתוק כי מושבע ועומד אתה שלא לגלות אותנו לכך אמ' מרגלים אתם עד שדחק אותם להביא בנימין כיון שהביאוהו נתן הגביע באמתחתם לאמר שהוא עבדו כיון שראה אותם דחוקים על בנימין כי על כרחם יתנו לו רשות לגלות הדבר:

פסוק יח

ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וגו'. **ויעשו כן** מה עשו קבלו לקיים מצות יוסף שאמר להביא בנימין ומעלה הכתו' כאלו עשו אותה. וע"כ פי' למבין בלשון המקרא הר"ר ר"א:

פסוק לז

את שני בני תמית. חס ושלום שיאמר ראובן שטות גדול כזה לא כך אמר אם לא אשיבנו אליך נתחייבתי שימותו שני בני בשביל אותו עון. עי"ל אם לא את שני בני תמית לשון שבועה ר"ל תמיתם המיתה אם לא אביאנו אליך. עי"ל שכך אמר ראובן אם לא וגו' כלומר אל תתן לי חלק בארץ ועני חשוב כמת:

פרק מג

פסוק ז

הידוע נדע כי יאמר הורידו את אחיכם פרש"י כי יאמר אשר יאמר כי משמע בלשון אם ואם משמע בלשון אשר הרי זה משמוש ד' לשונות. שהרי כי זה משמע כמו עד אם דברתי דברי עכ"ל ממ"מ שכל כי המשמש בלשון אשר אם הוא משמוש מד' לשונות. והיינו כפי שטתו שפי' בפ"ק דר"ה וז"ל כי תבאו כי תלכון כי תשאכי תכלה וכל המשמש בלשון כאשר ובמקום אשר כולם לשון אם הם. שמצינו בכמה מקומות אם משמש בלשון כאשר ובלשון אשר כמו ואם יהיה היובל הרי זה כמו כאשר יהיה היובל שהרי ודאי יהיה. ואם תקריב מנחת ביכורים כמו וכאשר תקריב שהרי חובה הוא. וכן אם כסף תלוה את עמי. ואמנם פי' התוספות בסוף גיטין וז"ל מה שפי' כי יביאך כי

בא סוס משמשין בלשון דהא דאי אפשר שישמשו בלשון אם דהא ודאי יביאך הקב"ה לארץ וכן ודאי בא סוס פרעה נר' לר"ת דבחנם דחק דהרבה אם משמשין בלשון בענין זה כגון ואם תקריב מנחת ביכורים. אם כסף תלוה את עמי. עד אם כלו לשתות. ואם יהיה היובל לבני ישראל שכלם הם לשון ודאי. אמנם במסכ' גיטין בסוף פר' המגרש פרש"י דכל כי המשמש בלשון דהא הוא וכל המשמש כלשון כאשר כי יאמרו אליכם בניכם לשון אם הוא. ולעיל בפרשת וירא כתבתי כל לשונו. ופרשו התוס' פ"ק דר"ה שלשון רש"י דבמסכת גיטין משמע דלשון רש"י דבפרק קמא דר"ה עקר הוא ולאותו לשון כי זה המשמש בלשון אשר לשון דהא. וכן בפרשת משפטי גבי כי תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך פרש"י וז"ל הרי אלו כי משמשין לשון אשר וכן בכמה מקומות וזה לשון אי שהוא לשון אחד מד' לשונות שכי משמש שמצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב ביכורים שהוא חובה עכ"ל והיינו כלשון רש"י שבפ"ק דר"ה. אבל לשון רש"י שבמס' גיטין כי זה משמש בלשון הוא.

פסוק יד

ואל שדי יתן לכם. פרש"י מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי כלומ' כשברא הקב"ה עולמו היה מרחיב והולך כשתי פקיעות עד שאמר הקב"ה די:

פסוק יז

ויעש האיש כאשר אמר יוסף. זה מנשה וא"ת היאך היה קוראו איש והלא לא היה לו כי אם ט' שנים לכל היותר שהרי יוסף היה בן ל' שנה בעמדו לפני פרעה ובן ל"ט היה כשבא יעקב למצרים ז' דשובע וב' דרעב דכתי' כי זה שנתים הרעב וגו'. וי"ל שלפי' ר"י חסיד גבי ער ואונן ניח' לעיל בפ' וימת גם אותו ודוק:

פסוק לד

ותרב משאת בנימין ממשאות כלם ה' ידות. פרש"י חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים. וקשיא שלדברי רש"י משמע שלא היה לו רק ד' ידות על אחיו. ולפי לשון המקרא משמע שהיה לו ה' ידות יותר משל אחיו. ויש לפרש שכל אחד ואחד היו אוכלים עם בן זוגו ובנימין היה אוכל לבדו ונתן לו חלק גדול כפי שנים כאלו היה אוכל עם בן זוגו מלבד חלק יוסף ואסנת ומנשה ואפרים נמצא שהיה לו ה' על אחיו. עי"ל שכך פתרון המקרא ותרב משאת בנימין ממשאת כלם כי היו לו ה' ידות. אבל מ"מ לא היה חלקו מרובה על חלק אחיו רק ד' ידות. וא"ת לדברי רש"י היה כגרגרן ורעב לפיכך י"מ שכך פתרון המקר' ותרב משאת בנימין ממשאות כלם שהם ה' ידות שהרי היו י' וכל אחד היה אוכל עם בן זוגו והוא הרבה משאת בנימין מעט יותר ממשאת כל אחד. וא"ת ולדברי רש"י הלא היה מטיל קנאה בדבר לתת לו חלק גדול יותר משל אחיו

והוא נענש בשביל קנאה דאמרי' בפ"ק דשבת בשביל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים וכו' ותירץ הר"ר אליקים שמאחר שאמר להם יוסף שיביאו את בנימין אליו היה לו לחנכו ולקבלו בסבר פנים יפות ולעשות עמו טובה יותר מכלם. עי"ל שמאותו שעה היה בלבו של יוסף להודיע לאחיו שהוא יוסף וכיון שידעו לא יתקנאו בו שאר אחיו כלומר אחי בנימין כי יאמרו בלבם בן אמו הוא ולכך מטיב לו יותר וגם כן בדין הוא להטיבו יותר ממנו. ולא שייך למימר קנאה אלא א"כ כשאדם עושה לבן אחד יותר משאר בנים כמו שעשה יעקב ליוסף. ובכך ניחא הא דכתוב לבנימין נתן ג' מאות כסף וה' חליפות שמלות ולשאר אחיו לא נתן רק חליפות שמלות כי יאמרו בלבם בן אמו הוא ולא יתקנאו בו. וא"ת והא כתוב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וא"כ היה מטיל קנאה בדבר וי"ל שעתה לא נתקנאו בו לפי שהיה מלך והיה לו לחלוק כבוד יותר משאר בניו אבל ב' סלעים שהוסיף לו זה היה בעודו הדיוט כמותם ולזה נתקנאו בו:

פרק מד

פסוק ה

הלא זה אשר ישתה אדוני. שמעתי שהיה רגל הגביע והיינו דקאמ' הלא זה כלומ' גנבתם את הגביע אשר רגל זה מחובר בו:

פסוק טז

מה נצטדק. פרש"י לשון צדק. וכן תיבה שתחלתה צדי וכו'. ותיבה שתחלתה ס' וכו' ועל אות ו' לא דבר רש"י כלום ובספר ידידות מפורש דזרה כשבא הפעל זי"ן ובא לדבר בלשון התפעל הוא נותן ד' במקום תי"ו ומפרדת אותיות העקר כמו שמצינו בלשון רבותי' נזדמן נזדקן וכן בדניאל הזדמנתון למימר קדמי:

פסוק יח

ויגש אליו יהודה. כי כמוך כפרעה פרש"י מה פרעה גוזר ואינו מקיים דאית' במדר' כתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ואינו לובש בגדי שש מבטיח ואינו עושה שמכיון שאינו מקיים שבועתו כ"ש שלא יקיים הבטחתו שאין בה אלא דבור בעלמא. א"נ מבטיח ואינו עושה שהרי הכריז בארצו שכל מי שיבא לשבור בר במצרים יבא לשלום וילך לשלום כדאית' בתרגו' ירושלמי והוא לא קיים כן שהרי נתפש שמעון עד שהביאו בנימין אל יוסף כפ"ח. עוד פרש"י אף אתה כן וכו'. וא"ת בשלמא מבטיח ואינו עושה מצינו ביוסף כמו שפרש"י אבל מדת גוזר ואינו מקיים היכן מצינו בו ותי' ר"י מפונטוייש"א שמסתמא מדה זו ביוסף כמו בפרעה דכתי' מושל מקשיב וכו' כל משרתיו רשעים:

כי כמוך כפרעה כלומ' על כרחי אני מתוכח עמך כי למי אצעק עליך הלא אתה גדול כפרעה כלומ' מלך:

פסוק יט

אדוני שאל את עבדיו וגו'. קשה לחזקו' שהרי לא מצינו ששאל על זה ובפשטי הר"ם מקוצי מתרץ שמאחר שאמר להם מרגלים אתם הוצרך להם לומר אם יש להם אב או אח והרר"א תירץ שמתוך תשובתם של אחי יוסף שאמרו י"ב עבדיך אחים אנחנו וכו' הנה הקטן את אבינו וגו' למדנו ששאל להם יוסף אם יש להם אב או אח. דאם לא כן למה השיבו כך והחכם ה"ר לוי בן גרשון ביאר על זה שכששאל להם יוסף מי היו והיה חושדם למרגלים היה בהכרח התנצלותם שאינם מרגלים שיאמרו לו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני אב אחד נחנו כלו' כולנו בני איש אחד אנחנו שנים עשר ואין דרך איש אחד לשלח שנים עשר בנים לרגל הארץ ולהכניסם אותם יחד בסכנה עכ"ל. וכיוצא בזה האמור למעלה פי' חזק' בפר' יתרו גבי וישב משה את דברי העם אל ה':

אדוני שאל את עבדיו. כלומ' אתה גרמת לנו להביאו הנה אפי' פשע בך לגנוב הגביע לא היה לך לעכבו כי אין נכון למושל הארץ לשנות את דבורו שהרי אמרת ואשימה עיני עליו:

פסוק כ

ואחיו מת. פרש"י מפני היראה היה מוציא שקר אם אומר לו שהוא קיים יאמר לו הביאנו אצלי. וקשי' לחזקו' דעכשו נמי היה לו לירא שהרי כשכבר אמר לו והאחד איננו ולא אמרו לו שמת הוא וי"ל שלשון והאחד איננו משמע שמת שנא' ואיננו כי לקח אותו אלהים:

פסוק כא

ותאמר לעבדיך וגו' ואשימה עיני עליו. וקשי' שהרי לא מצאנו שאמר יוסף אשים עיני עליו. וי"ל כיוון שאמ' להם להביאו מסתמ' היה בדעתו לשמרו כי אין נכון לאדם להביא אדם ממקומו במשאלתו ולהרע לו ור"ת תירץ שמה שפי' ואשימה עיני עליו אין רוצה לומ' לשמרו ולחוס עליו אלא כך פתרונו אמרת לשים עיניך עליו כלומ' לראותו בלבד ולא לעכבו ואתה מעכבו:

פסוק כב

ועזב את אביו ומת. פי' אם יעזוב אותו דואגים אנו שמא ימות בדרך שאמו מתה בדרך. וי"מ את אביו מרוב אהבתו והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו:

פרק מה

פסוק א

הוציאך כל איש מעלי. פי' בקו' מפני הבושת שיבייש אחיו. וי"מ שנשבע להם שלא לגלות לאדם מכירתו כי כאשר מכרוהו נשבע להם שלא ישוב עוד לבית אביו ושלא יודיע לאביו שהוא חי ושהוא נמכר. ושלא יאמר לשום אדם שהוא בן יעקב וכן עשה בעל כרחו דאם לא כן כשהיה גדול בבית אדוניו וגם ט' שנים שהיה מלך במצרים מדוע לא שלח לאביו לאמר הנני כאן במצרים כי היה יודע שאביו היה מצטער עליו. אלא על כרחך נשבע להם כן:

פסוק ב

וישמע בית פרעה. **פרש"י לשון בית ממש**. ותימ' מנא ליה לרש"י שהוא לשון בית ממש נימא לשון בית ישראל שהוא מיינד"א פי' נערים. וא"ת א"כ היה לו לכתו' לבית כמו כן היה לו לרש"י לומר בבית וי"ל שע"כ לשון בית הוא כדפרש"י שאם הוא לשון בית ישראל יהיה משמע שלא נשמע הקול לפרעה רק לבני ביתו ואינו כן שהרי כתו' מיד ויטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו משמע שנשמע הקול גם לפרעה אלא ע"כ לשון בית הוא:

פסוק ג

ויאמר אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי. וא"ת והלא שאל להם על זה כדכתי' בפר' מקץ וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן והם השיבו שלום לעבדך לאבינו ר"ל לעבדך אבינו יעקב אבל לא השיבו שכבר מת שלא רצו להשיב לי בפשיטות שאין משיבין על הקלקלה כדאמרי' אייבו קיים אמה קיימת ועכשיו שאל להם על יעקב. ודוחק קצת שהיה לו לשאול בשלום אביו קודם שלום זקנו. ור"ת מאורלי' תירץ שמתחלה שאל על יעקב אם היה קיים ועכשיו שאל להם אם הוא בריא וחבירו ומחית בשר חי בשאת. ובלשון תלמוד מצינו מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה:

פסוק ו

אשר אין חריש וקציר. תימ' לימא חריש וכ"ש קציר ותירץ ר"ת שיש קרקעות שאינם צריכות לחרישה כגון ארץ מצרים שמעלה נהר נילוס ומשקה אותה:

פסוק יב

והנה עיניכם רואות. **פרש"י בכבודי ושאני אחיכם שאני נמול**. **ועוד כי פי מדבר אליכם בלשון הקדש**. והר"ר אליקים בשם הרר"א מקלו"ן או' שכך אמר להם יוסף דעו שאני שלם עמכם כשאני מדבר עמכם כי אין דרך משפחתינו להראות אחד בפה ואחד בלב:

פסוק יח

את טוב ארץ מצרים ארץ גשן נבא וה"ק היתה דעתו של פרעה להזכיר את ארץ גשן והפך דעתו ואמ' ארץ מצרים לכך נבא ולא ידע מה נבא מדהוציא בפה מה שלא היה בלב:

פסוק יט

קחו לכם מארץ מצרים וגו'. ונשאתם את אביכם ובאתם. י"מ ונשאתם את אביכם על כתפיכם וזהו שנ' וישאו בני יעקב את יעקב אביהם את טפם ואת נשיהם בעגלות ואין נכון לפרש כן שהרי כתוב בהאי קרא בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אותו משמע ששלח פרעה לצורך יעקב העגלות מדלא כתי' לשאת אותם:

פסוק כב

לכלם נתן לאיש חליפות שמלות. אומ' ר"ת לפי בגדיהם כשנמצא הגביע באמתחותם נתן להם יוסף עתה חליפות שמלות ולא המתין עד שישוב מדרכם:

ולבנימין נתן ג' מאות כסף. רמז לו על בית המקדש שהרי בנוי חצי בחלקו שמצינו בדברי הימים שקנה דוד את גורן ארונה היבוסי בו' מאות כסף הרי החצי ג' מאות:

וחמש חליפות שמלות. רמז לו מרדכי שיצא ממנו ועתיד לצאת בה' מיני מלבושים שנ' ומרדכי יצא מפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וגו' וי"מ שלכך נתן יוסף ג' מאות כסף לבנימין יותר משאר אחיו לפי שאחיו מכרוהו לעכו"ם ובנימין לא הי' במכירתו ואמרי' בפרק השולח המוכר עבדו לעכו"ם קונסים אותו עד עשרה בדמיו כלום' עשר ידות יותר מערכו וערכו של עבד ל' שקלים כדכתי' שלשים שקלים יתן לאדוניו ועשר פעמים שלשים הם ג' מאות ואינו נרא' לר' אליקים שהרי ראובן לא היה במכירתו כמו שפי' בו בפרשת וישב ראובן וא"כ היה ליוסף ליתן לו ג' מאות כסף כמו שנתן שלש מאות כסף אל בנימין:

וחמש חליפות שמלות. יש נותנין טעם בדבר האחד שקרע בגדו באחיו השנית שהיה בן אמו השלישית ששם עליו עלילות דברים שגנב הגביע הרביעית שחייבו תשלומי כפל החמישית שהטריחו שלא כדין להביאו אליו וא"ת והלא היה מטיל קנאה ביניהם כבר פרשתי הענין לעיל בפרשת מקץ:

פסוק כג

בר ולחם ומזון. פרש"י כתרגומו אומ' הרר"א שבא רש"י ללמדנו על לחם זה שהוא לחם ממש כתרגו' עבור ולחם שאין לפרשו בלשון מזון קונדוי"י בלע"ז כמו לחם אשה את קרבני לחמי שהרי כתו' אחריו ומזון:

פסוק כד

בדרך פרש"י אל תפסעו פסיעה גסה והכניסו בחמה לעיר. פרש"י אל תפסעו פסיעה גסה לפי שנוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם והכניסו בחמה לעיר שתכנסו לעיר קודם שקיעת החמה. וי"מ שהכל אחד הוא. והר"ל אל תפסעו פסיעה גסה בתחלת הדרך. ועל ידי כן תכנסו בחמה לעיר שאם תפסעו פסיעה גסה בתחלת הדרך תהיו

עייפים כל כך שלא תוכלו ליכנס בחמה לעיר. פי' אחר שמעתי אל תרגזו בדרך אל תרגזו בדברי הלכה כלומר אל תרגזו בדבר מכירתי כי היא הלכה מסיני ועת הגיעה השעה שאמר ה' לאברהם אבינו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם:

פסוק כז

את כל דברי יוסף. פרש"י סימן היה נותן להם במה שהיה עוסק כשפירש מאביו בעגלה ערופה. וא"ת מה סימן הוא זה. וי"ל שאביו ליוהו כששלחו לאחיו כמו שנ' וישלחהו מעמק חברון ומתרגמינ' ואלוהו אמ' לו יוסף אבי חזור בך אמ' בני גדולה לויה שעתידה פרשת עגלה ערופה שנתוס' בתורה וכתוב בה ידינו לא שפכו את הדם וכי תעלה על דעתך שזקני ב"ד שופכי דמים הם אלא לא פטרנוהו בלא לויה וסימן זה בחון שלא היה יודע אלא הוא ואביו כפ"ח. ועוד פרש"י וז"ל שנ' וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אמר אשר שלח פרעה. כלומ' לא נאמר כאן גבי וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר שלח פרעה כמו שנאמר בכניסתו למצרים:

פסוק כח

רב עוד יוסף בני חי כלומר אתם אומרים לי עוד יוסף בני חי וכי הוא מושל רב לי אם עודנו חי ואפי' איננו מושל:

פרק מו

פסוק ה

ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני וגו' בעגלות אשר שלח וגו' מקשין העולם על דברי רש"י מה ענין עגלות שהוא לשון עגלת בקר לעגלות שהוא לשון עגלות צב קרייט"א בלע"ז. ותירץ הרר"א שנוהג בעולם שעגלות בקר מושכות בקרון. והיינו שפרש"י וזהו שנ' וירא את העגלות ר"ל אותן עגלות בקר מושכות אותה וזהו רמז לעגלה ערופה שהיה עוסק בה יוסף כשפי' מאביו כמו שפרש"י. ורשב"ם פירש דודאי עגלות בקר שלח לו. וזהו שנאמר את העגלות על פי פרעה נטל רשות מפרעה לפי שאין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים שלא נטל האם שלה דאם לא כן למה נטל רשות:

פסוק י

בן הכנעני. פרש"י בן דינה שנבעלה לכנענית כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת מבית שכם עד שנשבע לה שמעון שישאנה עכ"ל. וקשיא שהרי עריות אחת מז' מצות שנצטוו בני נח. ותירץ הרר"א שבפ' ד' מיתות פליגי ר' אליעזר ור' עקיבא באחותו מן האם דר"א סבר אסורה ור"ע סבר אף היא מותרת ושניהם מקרא אחד דרשו. על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבת באשתו. ומה שכתוב אחותי בת אבי אך לא בת אמי לא משום שאם היתה בת אמו שהיתה אסורה דודאי אחותה בין מן האב בין מן האם

מותרת אליבא דר' עקיבא אלא ה"ק אחותי בת אבי היא שהיא בת אחי וקרינן ליה אחותי שבני בנים הרי הם כבנים אך לא בת אבי כלומר אינה קרויה בתי מן האם ולא משום אסורא והיתרא אמר לו כן אלא אמיתות הדבר אמר לו כן וכדי לתקן את דבריו הראשונים שאמר אחותי היא. אמר לו אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי פן יחזיק אותו אבימלך לשקרן כך מפרש רש"י על פי התלמוד ומה שפרש"י הכא ששמעון נשא דינה אחותו היינו אליבא דר' עקיבא:

פסוק טו

אלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו. פרש"י תלה הכתוב הזכרים בלאה והנקבות ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה והטעם לפי שאמת הדבר כן הוא מזרע האיש יולד הזכר ומזרע האשה יולדת נקבה הילכך כשאשה מזרעת תחלה הזרע מתפשט על ידי תשמיש שעדין לא נגמר ומתבטל וזרע האיש הבא אחריו בגמר ביאה הוא עומד ונקלט וממנו נולד הולד זכר ועל כן היא יולדת זכר. וכן איש מזריע תחלה יולדת נקבה מאותו טעם כפ"ח. הקשה ר"ת מאורלייאנא"ס לדברי רש"י הא דרשינן הכי מאשה כי תזריע וילדה זכר וא"כ תרתי למה לי וע"י קשי' אדרבה איפכא מסתברא שהרי דינה היתה זכר ונהפכה לנקבה כדפי' רש"י בפרשת ויצא דגבי ותקרא שמה דינה וז"ל פרשו רבותי' שלאה עצמה אמרה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת מן השפחות ונתפללה עליו ונהפך לנקבה עכ"ל. ותירץ הרר"א שבסוף פרק המפלת איכא מאן דדריש ליה מאלה בני לאה הילכך פי' אליבא דהאי תנא דדריש ליה מאלה בני לאה. ומה שפרש"י בפרשת ויצא שדנה בעצמה ואמרה אינו ר"ל שדינה היתה זכר בבנין ונהפך לנקבה על ידי תפלת לאה אלא עתידה היתה דינה להיות זכר ונהפך לנקבה ונתבטלה הגזרה שלאה היתה נביאה כדאמר בר"ה האמהות נביאות היו אבל ודאי שלא נבראת דינה זכר:

שלשים ושלש. פרש"י ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות. ויש מפרשים זה יעקב שהיה ממנין שבעים נפש שירדו מצרים ונכלל עם בני לאה וזהו שנאמר אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו להודיעך שיעקב היה במנין בניו. וי"מ שזה שהקב"ה שנמנה בכבודו עמהם והשלימם לע' וכן כשעלו ישראל ממצרים היו ששים רבוא חסר אחד והקב"ה נמנה עמהם והשלימם לששים רבוא:

פסוק לד

כי תועבת מצרים כל רועי צאן. פרש"י לפי שהם אלהות שלהם. והטעם כ"ח לפי שיראתם היה מזל טלה ובגללו היו עובדין לצאן. כי תועבת מצרים כל רועה צאן

לפי שדרך רועה צאן לרדות הצאן במקלות וקש' למצרים כשרודים אלהותם. ד"א לפי שהרועים יודעים שאין בצאן כח אלהות והמצרים מאמינים אותם אף כי הם יודעים שאין בהם כח כמו שפי' חזק' לעיל. ד"א לפי שאי אפשר שלא יהנו הרועים מן החלב ומן הגזה ודבר גנאי ותועבה למצרים שיהנו מאלהותם כ"פ הרר"א. וי"מ רועה צאן ר"ל אוכל כמו שמצינו רעיה שהיא לשון אכילה כמו ירעו בשן וגלעד וקשה למצרים כשיאכלו אלהותם ואין המקרא משמע כן:

פרק מז

פסוק ו

אנשי חיל. פרש"י בקיאין באומנות לרעות צאן וי"מ אנשי חיל לגבורה. וקשי' לר"ס מקוצי מה צריך אנשי חיל לשרי מקנה. ועוד הרי תועבת מצרים רועי צאן לכך נרא' לפר' מקנה לשון קנאה שכן דרך הגבורים לקנא בגבורים כמותם. ואמנם פי' רש"י וז"ל ושמתם שרי מקנה על אשר לי על צאן שלי משמ' שמקנה פרש"י כמשמעו והרר"א מקיים דברי המפרש אנשי חיל לגבורה על דבר רש"י המפרש כמשמעו וה"ק ואם ידעת ויש בם אנשי חיל כלומ' ראויין לגבורה ושמתם שרי מקנה על אשר לי. כלומ' מתוך גבורתם יהיו ממונים על צאני לשמרם שמצרי' מייקרים הצאן לפי שהם אלהותם ואמנם כך פירו' לעיל דעת רש"י:

פסוק ט

מעט ורעים היו ימי שני חיי. מדרש בשעה שאמר יעקב כן אמ' הקב"ה אני מלטתיך מלבן ומעשו והחזרתי לך יוסף ואתה מתרעם על מדותי חייך שיחסרו לך משנותיך שלא יהיו שנותיך כשני חיי אביך ששני חיי אביו היו ק"פ שנה והוא לא חיה כי אם קמ"ז שנה וזהו ל"ג שנים פחות. כמנין תיבות שיש מויאמר פרעה עד מגוריהם:

פסוק כב

כי חק לכהנים מדרש לכך השיב להם יוסף זו שסייעוהו בדינו כשרצו מצרים להמליכו ואמרו היאך נמליך עלינו איש ששכב עם אשת אדוניו. אמרו הכומרים לכו וראו היכן בגדו קרוע אם הוא קרוע מאחוריו בידוע שלא רצה לבא עליה אלא כשברח היא תפסתו בבגדו מאחוריו לעכבו והוא עזב בגדו בידה לפי שנשמט ממנה. ולכך נקרע מאחריו ואם הוא קרוע מלפניו בידוע שרצה לבא עליה והיא לא רצתה וקרעתו בבגדו מלפניו. ובדקו ומצאו הקרע מאחריו שבא גבריאל והפכו. דאיכא מאן דאמר בפ"ק דסוטה שרצה יוסף לשכב עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו והמליכוהו עליהם:

פסוק כח

ויהי ימי יעקב. אומר ר"ת מאורליי' שלכך לא כתוב ויהיו כמו שנ' באברהם ויצחק לפי שלא חי יעקב בחיים טובים אלא כמנין ויהי והן הי"ד שלמד תורה בבית עבר והי"ז שנה שהיה עם יוסף בנו במצרים:

פסוק כט

חסד ואמת אל נא תקברני במצרים. פרש"י חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול וקש' שהרי שלם לו שכם אחד על אחיו. ותירץ ר"ת בשע' שאמ' לו כן לא היה בדעתו לתת לו שכם אחד על אחיו:

אל נא תקברני במצרים. פרש"י סופה להיות עפרה כנים ושלא יעשוני מצרים ע"ז ואיתא בתנחומא שכשם שנפרעים מעובדי ע"ז כך נפרעים מע"ז עצמה שנ' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' עכ"ל:

פסוק ל

ושכבתי עם אבותי. פרש"י וי"ו זו מחוברת למעלה. ואין לומר השכיבני עם אבותי שהרי כתו' אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם כלומ' ואם ושכבתי היה רוצה לומר השכיבני היה לו לומר ונשאתני קודם ושכבתי. ד"א אם ושכבתי היה ר"ל השכיבני לא הוצרך לו לחזור ולומ' וקברתני כיון שאמר ושכבתי שהרי הכל אחד הוא. ואומר הרר"א שלשון ראשון עקר שהרי פירש"י שהרי כתו' אחריו משמ' שאם היה כתו' ונשאתני קודם ושכבתי לא היה קושי' כלל וללשון שני אף אם היה כתו' קודם ושכבתי היה קושי' כמו שפי' וא"כ לא היה לו לכתוב כמו שפי' רש"י אחריו. וי"מ בדעת רש"י בשתי לשונו' כלשון א' כדפי' בפנים ובלשון שני מדהזכי' רש"י בקושיתו וקברתני בקבורתם:

פסוק לא

ויאמר השבעה לי וישבע לו תימ' למה השביע יעקב את יוסף להעלותו הרי הבטיחו הקב"ה להעלותו כמו שנ' בפרשת ויגש ואנכי אעלך גם עלה. ותירץ ר"ת מאורליי' דשמא היינו עליית העצמות ולא עליית הגוף. אי נמי הבטיחו הקב"ה להעלותו לאחר זמן והוא צוה ליוסף להעלותו מיד עכ"ד:

פרק מח

פסוק ו

ומולדתך אשר הולדת אחריהם. פרש"י אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהיה להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלקה הארץ לפי מנין גלגלותם כדכתי' לרב תרבה נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו. וקשי' לר"ת מאורליי' דמשמע שנחלקה

הארץ לפי מנין גלגל' ובפ' יש נוחלין אמרי' דלשבטי' נחלק' הארץ והא דכתו' לרב תרבו נחלתו ר"ל לבית אב ואו' הרר"א שלפי מה שפי' רשב"ם בפר' יש נוחלין גבי לשבטים אתפלג ארעא ניחא שפי' וז"ל נתפלגה הארץ לי"ב שבטים שוים ואחר כך כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו שהיו יוצאי מצרים או לפי באי הארץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה עכ"ל. והילכך מה שפי' רש"י שנתחלקה הארץ לפי מנין גלגלת לפי אנשיו וכל איש ואיש נטל בשוה ר"ל אחר שנתחלקה הארץ לי"ב שבטים כל שבט ושבט היה מתחלק לפי אנשיו וכל איש ואיש נטל חלקו בשוה חוץ מן הבכורות והנה אכתו' בפרש' פנחס דין חלוקת הארץ בע"ה:

פסוק ז

ואני בבואי מפדן וגו' לפי שאמ' אחרי כן שמה קבר אברהם את שרה אשתו ושמה קברתי את לאה והיה ירא פן יאמר יוסף מדוע לא קברת שמה אמי לכך הקדים לומ' שמתה רחוק משם:

ואקברה שם בדרך אפרת. פרש"י לא הולכתיה לבית לחם להכניסה לארץ וקשי' לחזקו' שהרי קבורת רחל היתה בארץ ישראל וצ"ע:

פסוק ט

אשר נתן לי אלהים בזה. פרש"י שטר אירוסין ושטר כתובה ואמנם ת"א דיהב לי ה' הכא. משמע בזה כמו במקום הזה:

פסוק י

לא יוכל לראות. תימ' שהרי כתו' למעלה וירא ישראל את בני יוסף. ותירץ ר"ת שראה דמות אדם ולא ידע מי הוא:

פסוק יד

שכל את ידיו. פרש"י כתרגו' אחכמינון לידוהי בדעת ובהשכל השכיל ידיו ומדעת כי יודע היה שמנשה הבכור ואעפ"כ לא שת ימינו עליו. וי"מ שכל את ידיו ונתכוון להשית ימינו על ראש אפרים אף כי מנשה הבכור. ודומה לו לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. כלומר אף כי מרדנו בו. וקשי' דאמרינן כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא ואין זה אחד מהם. ומה שכתו' לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו יש לפרשו דהא וכך פתרונו לכך לה' אלהינו לפי שמרדנו בו. ואם לא היה אז במדת הרחמים והיה דן אותנו כפי עונותינו לא היה לנו תקוה לכך צריך לנו שיהא בעל רחמים:

שכל את ידיו וגו'. יעקב חשב שיוסף הביא מנשה הבכור לשמאלו לתתו לימין אביו לכך שכל את ידיו לתת ימינו על ראש אפרים. ואמר לו יוסף לא כן אבי כלומ' לא כן עשיתי כאשר דימיתי סבור אתה שהבאתי מנשה לימיני כדרך האנשים המנהיגים

הבכור לימינם ונזדמן לשמאלם. ועל כן הפכת ידיך לשים ימינך על ראש הבכור ואני לא עשיתי כן אלא הבאתי לשמאלי להיות מזומן לימינך ועל חנם הפכת ידיך והשיב לו אביו ידעתי כי כן עשית כדברך אבל לכך הפכת את ידי כי אחיו הקטן יגדל ממנו והמפרש לא כן אבי כמו כן בנות צלפחד דוברות טועה חלילה ליוסף הצדיק שיאמר כן לאביו:

פסוק כב

ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. וא"ת הלא היה מטיל קנאה ביניהם כבר פרשתי לך הענין בפרשת מקץ:

שכם פרש"י היא הבכורה שיטלו בניו ב' חלקים. וקשי' דאמרי' בפ"ק דברכות ותקרא שמו ראובן אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכ' הבכור' וערע' עליה ובני לא מכר בכורתו ליוסף ולא די שלא ערער עליה אלא שביקש להצילו משמ' שנתנה בכורה ליוסף קודם מכירתו. ותירץ הרר"א שראובן היה יודע שעתיד יעקב אבינו ליתן בכורתו ליוסף שהרי נביא הוא. ואית' בתנחומא אפי' יעקב ובניו נביאים היו וחכמים וכו' עכ"ל וגם לאה היתה נביאה והיתה מדברת על העתיד ואית' בתנחומ' דאף האמהות נביאות היו:

פרק מט

פסוק ג

וראשית אוני. פרש"י הוא טפה ראשונה שלי והקשה ר"ת מאורלייי' דאמרינן אין אשה מתעבר' מביאה ראשונה וי"מ שמעכה בתוליה באצבעותיה ואינו נראה להרר"א שלא מצינו כן בשום מקום כמו שמצינו במסכת סוטה מתמר לכך נראה לפרש טפה ראשונה שלי כלומ' שהיתה ראויה להיות טפה ראשונה שלי אם היתה אמך מתעברת מביאה ראשונה שהרי לא ראיתי קרי מימי כשבאתי לאמך. ובלאו ההוא קושי' אין לפרש טיפה ראשונה ממש שהרי כתוב בפרשת ויצא וירא ה' כי שנואה לאה וגו' ורחל עקרה ותהר לאה וגו' מדכתי' ורחל עקרה קודם ותהר משמע דהריון דראובן היא אחר נשואי רחל והם היו אחר נשואי לאה ז' ימים שנ' מלא שבוע זאת:

פסוק ט

בני עלית סלקת עצמך ואמרת מה בצע וכן מתמר שהודית ואמרת צדקה ממני וכו' וקשיא דאמרי' בפ"ק דסוטה ר' מאיר אומר לא נאמ' בוצע אלא כנגד יהודה שנ' ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך נאץ ה' עכפ"ח שפי' על תמר וכן מוכיח התרגו' יהודה את אודיתא ולא בהיתתא וגו' ארי מדין קטלא ברי נפשך סלק כלומ' מדין הריגת תמר ושני בניה. ושוב מצאתי כן בשם ר' יצחק. והרר"א מקיים פרש"י ואומר שלפירש"י שפי' שזה תמר ניחא שפי' וז"ל שהיה

לו לומר ונחזירנו אל אבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו הילכך מה שמפר' התם כל המברך את יהודה הרי זה מנאץ היינו משום שהיה לו להחזיר יוסף לאביו כדפרש"י. אבל מ"מ היה יודע יעקב שהצילו יהודה מאחיו שאמרו לכו ונהרגנו והוא אמר מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' ולכך אמ' מטרף בני עלית:

פסוק יא

סותה פרש"י ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ר"ל סותה לשון הסתה למד על היין שמשכר וגורם לעשות אשר איננו נכון:

פסוק יג

זבולון לחוף ימים ישכון. פ"ה בפר' ברכה לפיכך הקדים זבולון ליששכר לפי שתורתו של יששכר על ידי זבולון כדפרש"י התם והכא. אבל על נפתלי קשיא למה הזכירו אחר כן כסדר לידתן:

פסוק טו

וירא מנוחה כי טוב. יראה כי טוב להיות בביתו במנוחה מלצאת בסחורה:

ואת הארץ כי נעמה. ראויה להספיק לו את צרכיו בלא טורח סחורה:

ויט שכמו לסבול. עבודת קרקע:

ויהי למס עובד. שנותן תרומות ומעשרות לכהנים וללוים וגם למלכי ישראל שנ' שדותיכם וכרמיכ' יעשור ג"ן. ולפי פשט זה ניחא דלא כתוב וירא מנוחה כי טובה:

פסוק כא

נפתלי אילה שלוחה. רמז לך הכתוב שעתידה דבורה לצאת ממנו שתמשול על ישראל לכך כתו' אילה לשון קבה וגם אשה נרמזת בראשי תיבות "אילה "שלוחה "הנותן כך מפורש בפשטי הר"מ מקוצי:

פסוק כד

יפוזו זרועי ידיו. פרש"י כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעותיו כלומ' שנעץ אצבעותיו בקרקע ונסמך עליהם כדי שתייסר ויפרד מצערו ויעביר תוקף יצרו כדפרש"י במסכ' סוטה פר' ואלו נאמרין:

פסוק כו

עד תאות גבעות עולם. פרש"י א"ת לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מצוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם כלומ' חמדתו אמו הברכות והזקיקתו לקבלם כמו וקח לי משם שני גדיי עזים וגו' עד בעבור אשר יברכך לפני מותו:

פרק נ

פסוק יג

וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי אלא בני ולא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם. וקשי' לחזקו' דאמרי' בפסחים סוף פרק אלו עוברין אפשר בא אברהם והזהיר אליעזר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני בא יצחק והזהיר יעקב ואזיל יהודה ונסיב כנענית אלא מאי כנעני תגרא וא"כ היאך נשאו בני יעקב כנעניות ואמ' הרר"א דה"ק אפשר דאזיל יהודה כלומ' שהיה מלך על אחיו ונסיב כנענית לא היה לו להזהר מלישא כנענית יותר משאר אחיו. וא"ת למה לא רצה יעקב שישאו אותו בני שמעון שלא היו בני כנעני' כדפרש"י בפרש' ויגש גבי בן הכנענית וי"ל שלא רצה להטיל קנאה ביניהם. עוד פרש"י כאן לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת הארון ואין להקשות אם כן היאך נשא משה שהיה לוי ארונו של יוסף שהרי הוא נשא עצמו שנ' נוהג כצאן יוסף ולא שמשה נשאו כפ"ח. וכן איתא במסכ' סוטה:

פסוק יד

הוא וכל אחיו העולים אתו. פרש"י בחזרתו הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים אחיו למצרים שמעתי שעשו כך שהיו יראים פן יחזרו לארץ כנען:

פסוק טו

לו ישטמנו יוסף. פרש"י שמא ישטמנו. וכן התרגום דלמא יעור לנא דבבך יוסף. מדרש בשעה ששבו מקבור יעקב עברו דרך אותו בור שהשליכו בו יוסף עמד וברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה לכך אמרו לו ישטמנו יוסף:

פסוק כא

וידבר על לבם. פרש"י דברים המקובלים על הלב וכו' ד"א ומה עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד. נר אחד איך יוכל לכבות יוד נירות. כלומר עשן י' נרות לא יוכלו לכבות נר אחד וכו'. ואין לפרשו כמשמעו שהרי איו דרך לכבות נרות זו את זו אבל העשן יוכל לכבות נר כ"ש:

פסוק כג

וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה וגו' לכך הוצרך לכתו' שראה יוסף דור רביעי בחייו מאפרים ודור שלישי ממנשה כדי להפיס דעתו של יוסף ולקיים מה שאמ' יעקב ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים:

תם ונשלם ספר בראשית. ת"ל אשר אין לו אחרית וראשית. ונתחיל ספר אלה שמות. בעזר אשר בידו נפקדו הרוחות והנשמות.

שמות

פרק א

פסוק א

ואלה שמות בני ישראל. פרש"י אע"פ שמנאם בחייהם בשמות' חזר ומנאם לאחר מיתתן להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמכניסן במספר ומוציאם במספר שמות שנא' המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. עכ"ל. עדין לא הוכחנו ממקרא זה אלא הוצאה במספר אבל הכנסה במספר ובשמות מהיכן הוכחנו. ואומ' הר"י שלפי דברי תנחומ' ניח' דאית' התם וז"ל מונה מספר לככבים אלו השבטים מה ככבים אלו כשיוצאין אין יוצאין אלא בשמות שנא' לכלם בשם יקרא ובכניסתן נכנסין במנין שנא' מונה מספר לככבים כן השבטים כשנכנסו במצרים כתוב בע' נפש ירדו אבותיך מצרימה וכשיצאו כתו' שש מאות אלף רגלי. עכ"ל. הרי הכנסה במספר ממונה מספר לככבים והכנסה בשמות מוכיח מסיפיה דקרא שנאמר לכלם בשם יקרא:

פסוק יא

למען ענותו בסבלותם. פרש"י בסבלותם של מצרים ואין לפרש בסבלותם של ישראל לומר שנים לשון רבים ולשון יחיד במקום אחד כמו שמצינו בפר' ויקהל חצר לשון זכר ולשון נקבה שנא' את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה שהרי מצינו ברוב לשון סבלות מוסב על מצרים שנ' בפרש' וארא והוצאתי אתכם מתחת סבלו' מצרים. ועוד כי אין נכון לפרש שתהא מילה מתערבת בב' לשונות במקום אחד כיון שיש לפרשה בעניין. ומה שמצינו את עמודיו ואת אדניה וכן המחנה האחת והכהו אי אפשר לתקן המלות יחידות וזרות הם. ואין להביא ראיה מהם כך שמעתי:

פסוק כא

ויעש להם. תימ' היה לו לומר להנה לשון נקבה. ואומר ר"ת מאורלייי' שמוסב הוא על העם כי בין שתי בתי ישראל היה בית אחד של מצרים כדי שיבכה התנוק נגד חבירו כמו שדורש התלמוד בפ"ק דסוטה גבי אחזו לנו שעלום שעלים קטנים וגו':

פרק ב

פסוק א

ויקח את בת לוי. פרש"י פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה והחזירה וכבר הוא מפורש בפ"ק דסוטה למה החזירה דאיתא התם וז"ל תנא עמרם גדול הדור היה כיון שראה שאמ' פרעה כל הבן הילוד אמר לשוא אנו עמלים עמד וגירש את אשתו עמדו כלם וגרשו נשותיהם אמרה לו בתו אבא קשה גזרתך יותר משל פרעה הרשע שפרעה לא גזר אלא

על הזכרים ואתה גזרת אף על הנקיבות עמד והחזיר אשתו עמדו כלם והחזירו נשותיהם עכ"ל. וצ"ל דלאו אכל הבן הילוד דקרא קאי דהא פ"ה שם דבאותו יום נולד משה ואז כבר החזיר עמרם אשתו אלא קאי להא דהתם דקא' ג' גזירות גזר פרעה בתחלה גזר אם בן הוא והמתן אותו ולבסוף גזר כל הבן הילוד לעבדים. ולבסוף ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד. והשת' דרש' זו קאי אגזרה אמצעי' דלא כתיבא בקרא:

פסוק ו

ותפתח ותראהו את הילד. **פרש"י שראתה עמו שכינה** ודרשינ' הכי מדלא כתוב ותרא אלא ותראהו והוא שמו של הקב"ה:

פסוק י

ותקרא שמו משה. כלומ' קראתו שם בלשון מצרי דמשמע משה בלשון עברי דאין לומר שקראתו משה ממש שהרי היא היתה מצרית. וא"ת היה לה לקרותו נמשה כי משה משמע משה אחרים. ואומר הר"ר דוד שכך פיר' ותקרא שמו משה על שם שהיה עתיד ללקות במי מריבה ואז היה משה מים לאחרים:

ותאמר כי מן המים משיתיהו. כלומר טעו אצטגניני של אבי שאמרו שעתיד ללקות במימי היאור שהרי מן המים משיתיהו לא ילקה עוד בהם אלא ילקה באותם שיהיה משה לאחרים דהיינו מריבה והרר"א אומר שפירושו כמשמעו כי קראתי את שמו משה על שם שנמלט על ידי אותו משהו מן המים והרבה שמות דומין לו במקרא:

פסוק יב

וירא כי אין איש. **עתיד לעמוד ממנו כפרש"י** וקשי' שהרי בסוף פרשת אמור אל הכהנים פרש"י גבי איש מצרי הוא המצרי שהרגו משה. גם פרש"י גבי בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר. ותירץ חזקו' כשהרג משה המצרי כבר היה שלומית מעוברת ממנו וראה משה ברוח הקדש שלא יצאו עוד בנים ממנו שיתגיירו והרגו. וא"ת אמאי צריך גיירות הא אמרי' גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר. ותירץ חזקוני דהני מילי אחר מתן תורה דרחמנא אפקריה לזרעו דגוי אבל קודם מתן תורה היה היחס הולך אחר האב והוא עכו"ם לכך הוצרך גיירות:

פסוק כג

וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל וגו'. כל זמן שהיה אותו מלך חי היה תקותם שכשימות תתבטל גזרתם כשראו שמת ולא נתבטלה הגזירה אין לדבר עוד סוף ג"ן:

פרק ג

פסוק ה

של נעליך. וביהושע אומר של נעלך לפי שמשה רבינו ע"ה לא זכה בב' דברים בכניסת הארץ ובבנים שיעמדו על מדריגתו אבל יהושע אע"פ שלא זכה לבנים מ"מ זכה ונכנס לארץ. ד"א לפי שנכנס יהושע רגל אחד במקום ואמר לו המקום של נעלך שהכנסת כבר ומעתה היה לו לומר שאם ירצה להכניס השנית יצטרך לשלוף אותה אבל משה עדין לא נכנס במקום קדוש ואמר לו המקום אל תקרב הלום ואם תקרב של נעליך כי המקום אשר אתה עומד עליו כלומר אצלו אדמת קדש וחבירו ועליו מטה מנשה:

פסוק טו

זה שמי לעולם. כתוב בלקח טוב וז"ל למה אנו כותבין השם הגדול בג' יודי"ן יו"ד של שד"י ויו"ד של אהי"ה ויו"ד של אלהי"ם, עכ"ל. ושמעו לקולך פרש"י מכיון וכו' יעקב אמר ואלהים פקד יפקד. וקשיא לחזקו' שהרי לא מצינו שאמר יעקב כן אלא יוסף. ואומר הרר"א שלשון זה נאמר ב' פעמים בסוף פרש' ויחי הילכך יש לפרש דהאחד אמרו יוסף בשמו והשני בשם אביו דאל"כ לא נאמר ב' פעמים:

פסוק יח

נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. לא אמרו שישלחם לגמרי שאם כן לא היו משאלין להם כלום ולא היה מתקיים בהם ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וגו':

פרק ד

פסוק ט

והיו והיו ב' פעמים נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו וכו' בפרש"י אין להקשות דהיה לו לכתוב והמים אשר תקח מן היאור יהיו לדם שאם כן אתה צריך לשנות המקראות להוסיף וי"ו בראש המים ולתת יו"ד תחת וי"ו ראשונה של והיו לדם שלא כדין וכראוי. וסעד לדברי אכתוב בסוף פרשת מצורע בע"ה:

פסוק יא

מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור. תימא בכל המומין הללו יש דבר וחלופו שמדבר חלופו של אלם. ופקח חלופו של עור. אבל בחרש אינו כן והיה לו לכתוב או שומע או חרש כי חרש חלופו של שומע. ומפרש בפשטי ר"מ מקוצי שפקח חלופו של חרש ושל עור ומוסב הוא לשניהם והעד לדבריו שכתוב פקוח אזנים ולא ישמע וכתוב לפקוח עינים עורות הרי לך לשון פקח על אוזן ועל עין:

או מי ישום אלם. פרש"י עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצותך להרוג אותך. אומר הר"ר אליקים שלכך פירש רש"י דלפי פי' צריך לומר שישום לשון הוה כמו ככה יעשה איוב דאם לא כן היה לו לכתוב מי שם אלם:

או עור. פרש"י מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת. וקשיא לחזק' שהרי לעיל פרש"י עצמו גבי וישמע פרעה שמסרו לקוסטינר ולא שלטה בו החרב. ואומר הר"ר אליקים דשמא אף לאחר שנמסר להריגה ולא שלטה בו החרב לא הוציאוהו מבית האסורין אלא הוליכוהו לבימה לראות ולהבין דרך שימיתוהו בו כי היו סבורין שהיה מכשף ולא השליט החרב בשביל כשוף ומאותה בימה ברח משה ונמלט ואז לא ראוהו עבדי פרעה:

פסוק יג

שלח נא ביד תשלח. פרש"י ביד שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ. וקשיא לחזקו' שהרי בפ' בהעלותך גבי נוסעים אנחנו פי' וז"ל שתף משה עצמו עמהם עדיין לא נגזרה גזרה עליו כסבור הוא נכנס ואמר לי הרב ר' מתתיה מאבלון ז"ל דוודאי היה סבור שהוא נכנס לארץ כמו שפרש"י שם. אבל היה יודע שלא יהיה דבר ומנהיג על ישראל בשעה שיכנסו לארץ. וזהו שפי' רש"י כאן אין סופי להכניסן לארץ ולא פירש אין סופי ליכנס עמהם לארץ:

פסוק כג

ואמר אליך שלח את עמי ויעבדני. מקרא זה מוסב למקרא שלפניו ואמרת אל פרעה תאמר לפרעה ואמר אליך:

פסוק כד

ויבקש המיתו. פי' שלא מל אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. אמר ר' יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר אם אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה כלומר היה לו לעסוק במילה תחלה שאותו מלון סמוך למצרים היה והיה יכול לבא למצרים לאלתר ולא היה בזה סכנה כדפרש"י בסוף פרק ד' דברים וגם כן פי' שם התוספות. וי"מ דאע"פ שהדין עם משה שלא למולו מפני סכנת הדרך מ"מ הקפיד הקב"ה שלא צוהו להוליך שם אשתו ובניו וא"כ היה לו למולו ולהניחו עם אמו. ומעתה אין צורך לפרש דאותו מלון סמוך למצרים היה:

פסוק כה

ותאמר כי חתן דמים אתה לי. י"מ שהילד נקרא חתן ביום מילתו על שם המצוה הנעשית בו כמו שעושים לחתן תורה ולחתן בראשית על שם המצות הנעשות בו וכן חתן זה של דמי' הוא שהרי שופך דמי בעלי:

פסוק כו

וירף ממנו. **פרש"י אז הבינה שע"י המילה בא להרגו**. וק' שהרי קודם לכן הבינה כדפירש"י גבי ויבקש המיתו. ואולי י"ל דמתחילה הבינה שבא להרגו בשביל שלא היה נמול בנו אך לא ידעה אם יש תקנה בדבר לפי שפשע כבר. ועל הספק מלתו לתקן מה שאפשר לתקן אבל לאחר וירף ממנו הבינה שבא להורגו בשביל שלא היה נמול בנו והמילה היתה תקנה להצילו ותדע שהרי גבי חתן דמים אתה לי פרש"י ז"ל הורג אישי אתה לי משמע שאף לאחר המילה היתה סבורה שלא היה משה נצול לפי שפשע כבר:

פרק ה

פסוק א

ואחר באו משה ואהרן. **פרש"י ובסיני נפרע להם שנא' ונגש משה לבדו**. תימא מה חטא אהרן שלא נכנס עמו בערפל. וי"ל דהקדים הכתוב משה לאהרן ללמדך שלא נתאמץ אהרן במצוה כמו משה ולכך לא נגש אהרן עמו אבל היה לו מחיצה בפני עצמו כדפרש"י בפר' יתרו ועלית אתה ואהרן עמך:

פסוק ג

פן יפגענו. **פרש"י פן יפגעך היה לו לומר אלא שחילקו כבוד למלכות**. וי"מ נלכה נא דרך שלשת ימים ונזבחה. וא"ת זבחו כאן פן יפגענו בדבר או בחרב כי הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו:

פסוק כב

למה הרעות לעם הזה. תימא איך אמר כן הלא הודיעם המקום שלא ישלחם פרעה כי אם ביד חזקה. וי"ל דמשה היה סבור שמיד שידבר לפרעה שיקל מעליהם העבודה והוא לא עשה כן אלא הכבידה אבל ודאי יודע משה שלא ישלחם פרעה לאלתר:

פרק ו

פסוק א

עתה תראה. **פרש"י הרהרת על מדותי לא כאברהם וכו'** ומה שאמר במה אדע כי אירשנה כבר פרש"י שם שכך אמר לו הודיעני באי זו זכות יתקיימו בה. ואמר לו השם בזכות הקרבנות:

עתה תראה. פרש"י העשוי לפרעה ולא העשוי לז' אומות. וקשיא בפ' חקת פי' יען לא האמנתם בי. זה לשונו למד הכתוב שאלמלא מפני חטא זה בלבד גרם לו למשה שלא יכנס לארץ. וי"מ דודאי עון הלמה הרעות גרם לו שלא ראה בנקמת מלכי ז' אומות כשנכנסו ישראל לארץ אבל מ"מ לא נגזר עליו שלא ליכנס לארץ רק בעון מי מריבה בלבד:

פסוק ג

וארא פרש"י בסוף דבריו. וא"ת לא הודיעם שכך שמו תחלה שנגלה עליהם אברהם בברית בין הבתרים שאמ' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים עכ"ל. וא"ת אף כי לא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי יתישב המדרש שהרי לא הודיעם שכך שמו ואע"פ כן לא שאלו לי לומ' מה שמך. וא"כ לא נודעתי כמו לא שאלו לי הרי תחלה כשנגלה וכו' ומאחר שהודיעם שכך שמו מה היה משבח האבו' על שלא שאלו לו את שמו הרי אין דרך אדם לשאול מה שיודע. וא"כ הדרא קושיין לדוכתי' שהיה לו לכתוב ושמי ה' לא שאלו כפ"ח. ולא הבנתי דבריו שהרי אף אם היה כתו' כן לא מתיישב המדרש כלל מאחר שהודיעם שכך שמו וא"כ לא הדרא שפיר קושיא לדוכת'. עוד פרש"י מה פטיש מתחלק לכמה נצוצות אף דברי תורה וכו' והקשה רשב"ם והא קרא משמע שהפטיש מפוצץ הסלע מדלא כתו' וכפטיש יפוצצו סלע וכן אנו רואים שהפטיש מפוצץ סלעים. וליכא למגרס מה סלע מתחלק לכמה נצוצות דהא דבור דהיינו תורה נמשל לפטיש ולא לסלע. ובקו' פי' פר' ר' עקיבא פטיש מתחלק הסלע על ידו ואינו מיושב שהדבור בעצמו מתחלק ואינו דמיון גמור ואומר ר"ת דקרא מיירי כאבן מפוצצת ברזל דאמרי' במדרש. מעשה באחד שקנה סנפירון ובא לבדקו ונתנו על גבי סדן והכה עליו בקורנס נחלק הפטיש ונשבר וסנפירון לא זז ממקומו הה"ד וכפטיש יפוצץ סלע ואע"ג דלא אמ' יפוצצו סלע הרבה פסוקים יש במקרא בענין זה אבנים שחקו מים. פי' שחקו אותם מים. ואתי שפיר דאמרינ' בפ"ק דקדושין תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע ואע"ג דהתם מדמה יצר הרע לפטיש וכאן מדמה תורה לפטיש אין לחוש דמקרא א' יוצא לכמה טעמי' לשון שטת תוך פרק ר' עקיבא:

פסוק יב

הן בני ישראל לא שמעו אלי פרש"י זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה והכי פרושו הן בני ישראל לא שמעו אלי אף כי לטובתם אני בא ואיך ישמע אלי פרעה שלרעתו אני בא. וקשי' דאיכ' למפרך מה שבני ישראל לא שמעו אליו היינו מרוב קוצר רוח כדמוכח קרא

ותירץ ר"ת דמשה לא היה יודע כן אלא היה סבור שלא שמעו אלא מחמ' שלא רצו כאדם שאינו מקבל דברי חבירו:

פסוק יד

אלה ראשי בית אבותם. פרש"י למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היו משועבדים. ולפי' האריך ימים על כלם. בדרך זו תשכיל לדעת כמה ימי השעבו' מתוך שנותיו של לוי כיצד יעקב בן פ"ד שנים בקחתו את לאה כדפי' רש"י בפרש' ויצא ומיד הוליד תולדות צא שנה אחת ללידת ראובן שנייה ללידת שמעון שלישי ללידת לוי הרי ליעקב פ"ז שנים כשנולד לוי ויעקב אמ' לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הוצא מהם פ"ז הרי מ"ג ללוי כשירדו אבותינו למצרים והם היו במצרים כמנין רד"ו ושני חיי לוי קל"ז הוצא מהם מ"ג שהיו לו ברדתו למצרי' הרי צ"ד שנה היה ללוי במצרים הוצא צ"ד מן רד"ו הרי ימי השעבוד קי"ו שנים:

פרק ז

פסוק יא

ויקרא גם פרעה לחכמים. מהו גם לרבות את התינוקות כלומ' מה הגבורה הזאת שאתם עושים אפי' התינוקות שבכאן יודעים לעשות כן. ולפי הנראה לפי' זה המקרא זה מסורס הוא והוא כמו ויקרא פרעה גם לחכמים. וחבירו גם אותך הרגתי שבפר' בלק כדפרש"י שם. וא"ת למה לא קרא פרעה לחכמיו במכת ערוב כמו בשאר מכות. וי"ל לפי שראה במכ' כינים שכבר לא יכלו החרטומים לעשות בה דבר שנ' ויעשו כן החרטומים ולא יכולו:

פסוק יז

בזאת תדע. לפי שאמר פרעה לא ידעתי את ה' א"ל הקב"ה במכה ראשונה בזאת תדע ד"א לפי שאמ' פרעה לי יאורי ואניעשיתיני א"ל הקב"ה בזא' תדע כי אני ה' ולא אתה אכה היאור ולא תוכל להציל מידי:

ונהפכו לדם פי' ר' יוסף בכור שור שהיאור לא היה דם אלא לפי שעה ותדע שכן כתו' והדגה אשר ביאור תמות ובאש היאור ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור משמ' שעקר המכה לא היתה אלא בשביל הסרחון גם יש סברא בדבר דאי משום מראית דם לא יניחו מלשתות מים מן היאור דנהי שהיה לו מראית דם לא היה לו טעם דם. עוד ראיה בדבר דכתוב ויעשו כן חרטומי מצרים בלהטיהם מה עשו והלא כבר היו מי היאור דם אלא ודאי חזר היאור למים. וזש"ה על פרעה לא שת לבו גם לזאת לפי שראה שלא היה דם אלא לפי שעה. אך יש להקשות א"כ לא היה לו לקרא המכה אלא על שם ההבאשה. וי"ל לפי שההבאשה אינה נכרת אלא הדם הוא הניכר עכ"ד:

ונהפכו לדם. פרש"י לפי שאין גשמים יורדין תדיר למצרים והן עובדים לנילוס לפי' הלקה יראתם. ואח"כ הלקה אותם. וא"ת א"כ מדוע לא היה מכת דבר קודם למכת צפרדעים כדי שילק' הבהמות שהם יראתם קודם עצמם. ותירץ הרר"א שכיון שהלקה אחד מאלהותיהם קודם עצמם לא היה חושש להלקות כל אלהותם קודם עצמם. עוד תירץ שהבהמות לא היו יראתם ממש אלא דמות יראתם כי עקר יראתם הוא מזל טלה ובגלל כן היו עובדים לצאן כמו שפי' חזקו' בפרשת ויגש. ומה שפי' רש"י כאן שהלקה יראתם תחלה קשי' לחזקו' שהרי בפרש' בא פירש רש"י עצמו גבי וכל בכור בהמה שהקב"ה נפרע מאומה ואח"כ נפרע מאלהיה. וצ"ע:

פסוק כב

ויעשו כן חרטומי מצרים. וא"ת מה עשו הלא היו לדם כל מימי מצרים. וי"ל שלפי רבי' יוסף בכור שור ניחא. והר"ר אליקום תירץ שממימי ישראל היו עושין כן כי הם לא נהפכו לדם. וסעד לדבריו מצאתי במדרש תנחומ' למתי אעתיר לך וכו':

פסוק כז

הנה אנכי שולח את כל מגפותי. פי' רש"י למדנו שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות עכ"ל גרסי' בכורות בשור"ק בוא"ו והיא מכת ברד ונקרית כן לפי שלא היתה מכה אלא בדבר האביב כמו שנא' והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב וגו' והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילות הנה כך פי' ר"ת מאוריי':

פרק ח

פסוק ו

ויאמר למחר. כלומ' למחר אשלחם. וטעם הנגינה מוכיח שיש פסק מן למתי ובין אעתיר. ורש"פ כמ"ע:

פסוק יב

והיה לכנים במכה זו במכת שחין ובמכת חשך לא נאמ' בהן התראה מה שאין כן בשאר מכות והטעם פי' ר' יוסף מאורליי' לפי שבלא התראה הם רגילות לבא בעולם מה שאין כן בשאר מכות. ד"א לפי שמי שלקה מכניסין אותו לכיפה. כלומר בלא התראה ולפי' לא התרה במכת כנים שהיא שלישית וברביעית ובחמישית התרהו לפי שהוא כמו תחלת דבר וכן בכלם וסדר המכות הואילו אתא לידן נימא בהו מלתא שלכך ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב לומ' על ידי משה דצ"ך על ידי אהרן עד"ש אח"ב על ידי הקב"ה ובהם יש מכה אחת שנעשית על ידי שלשתן והוא מכת שחין כיצד אהרן ומשה לקחו מלא חפניהם פיח כבשן ומשה לבדו זרקו השמימה. והקב"ה היה מפזרו על כל ארץ מצרים. ד"א דצ"ך שתים ראשונות היו בהתראה והשלישית שלא בהתראה

וכן עד"ש וכן באח"ב הב' היו בהתראה והשלישית שלא בהתראה ומ"מ לא מצינו שנ' למשה מכת ארבה אלא על ידי רמז:

פסוק יג

באדם ובבהמה. פרש"י וא"ת מאין היו להם בהמות והלא נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה אלא על אותן שבשדות ומה שכתוב וימת כל מקנה מצרים נ"ל כל מה שמת ממצרים היה ואמנם אין משמע כן ונכון יותר לפרש שהכתוב מדבר מאשר לא היה ירא את דבר ה' ולשון רש"י משמע כן ודוגמתו ואת כל עשב השדה הכה הברד שאינו מוסב לכל העשבים כדפרש"י עוד יש סברא לומר שלא מתו כלם כי שפיר משמע כן. עוד פרש"י כאן והירא דבר ה' הניס מקנהו אל הבתים עכ"ל ז"ל רש"י ולא לשון המקרא. כפ"ח. וא"ת לדברי רש"י למה לא נאמר כאן אצל שחין הירא את דבר ה' הניס כמו שנכתב אצל הברד. ותירץ ר"ת מאורי' דבר מצוי הוא ורגיל לבא יותר מברד הילכך אותו שהיה ירא את דבר ה' בברד שהיה ירא בדבר ולכך לא הוצרך לכתוב אצלו הירא את דבר ה' ולכך תירץ הר"ר אליקים קושיית ר' יוסף בכור שור שהקשה לדברי רש"י הרי במכת ברד שהיתה אחר מכת דבר שאמ' ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב עבדיו ואת מקנהו בשדה. משמע שעדיין היה מקנה אף לאשר לא היה ירא דבר ה' ולא מתו כלם בדבר אלא גם אותו שהיה ירא דבר ה' במכת דבר נעשה רשע ולא היה ירא דבר ה' במכת ברד לפי שהדבר דבר מצוי ורגיל לבא בעולם תמיד יותר מברד:

פסוק יח

והפלתי תימא למה נאמר כאן הפלאה יותר משאר מכות. ויש לומר שחיות רעות קלות הן ללכת בכל מקום גם בבתי ישראל לפי הוצרך להפריד בין מצרים ובין ישראל. ומה שנא' והפלא ה' במכת דבר ר"ל לפי שמשנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין טוב לרע. לפי' היה צריך הפלאה וסעד ולא יתן ה' המשחית לבא ופסחתי עליכם כדפרש"י שם:

פסוק כו

ויעתר אל ה'. כאן במכת ערוב ובמכת ארבה נאמ' ויעתר שהוא לשון רבוי תפלה כמו שפרש"י בפרשת תולדות מה שאין כן בשאר המכות כגון מכת ברד וצפרדעים שנא' בברד ויפרש כפיו אל ה' וצפרדעים ויצעק משה והטעם לפי שאמרו רבותינו גמירי מיהב יהיב משקל לא שקיל ומשה היה חפץ שלא ישאר אחד מהם כדי שלא יהנו המצרים לא בעור ולא בבשר. ועל כן הוצרך משה להרבות בתפלה שיטול הקב"ה מה שנתן. וזה שנא' כאן לא נשאר אחד וכן במכת ארבה נאמר לא נשאר ארבה אחד מה שאין כן בשאר מכות. ואין להקשות ממה שאמר פרעה העתירו גם בברד ובצפרדעים כי הוא היה סבור שיצטרך להרבות בתפלה להסיר מכה שכבר התחילה:

פרק ט

פסוק כז

ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. לפי שנא' לו שלח העז את מקנך אמ' ה' הצדיק שגמל עלי חסד להזהירני על שלי ואני ועמי הרשעים שלא שמנו לב לדבריו הטובים:

פסוק כט

בצאתי את העיר אפרוש כפי. תימא למה נא' כאן כצאתי יותר מן שאר מכות. וי"ל שמכה זו היתה בשדה אמר משה כצאתי ואראה את הקלקול שעשתה הברד באילני חקלא אז אשים אל לבי ואתפלל אל ה' ולכך נאמר כצאתי יותר מבשאר מכות:

פסוק לד

ויוסף לחטא. פי' רשב"ם עד עתה לא נתכוון לחטא במזיד אבל כשהודה על הברד אני ועמי קורא אותו מזיד. עכ"ל. ד"א מתחלה כשראה פרעה שירד מטר עם הברד והקולות אמר ה' הצדיק אפי' בשעת כעסו מרחם על בריותיו ומזמן להם פרנסתם אמר למשה ולאהרן העתירו אל ה' בעדי ורב מהיות קולות וברד אבל מטר לא אמר. מיד ויצא משה ויפרש כפיו ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה ולכך ויוסף פרעה לחטא לפי שראה שנתבטלה מחשבתו ר"ל שלא בא מטר. תמה משה בעצמו על שראה שמטר לא נתך ארצה אמ' לו אל תתמה כי עשיתי כן כדי להכביד עצמו ולבו כי עדיין יש לי להכותו במכת ארבה ובמכת חשך ובמכת בכורות וזהו שנא' כי אני הכבדתי את לבו במכה זו יותר משאר מכות כך שמעתי:

פרק י

פסוק א

בא אל פרעה. הנני מביא מחר ארבה בגבולך תימא שלא מצינו שאמר הקב"ה מכת ארבה וא"כ למה הזכיר אותה ומפרש בפשטי הר"מ מקוצי שלא כלה הברד לפי שנכנע מעט ואחר שנכנע הוסיף לחטא. ואמר לו משה אם אינך משלח את עמי בשביל שראית שלא כלה הברד אמר הנני מביא דבר אחר שיכלה הכל והיינו הארבה וזהו שנא' ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד. ורבינו יוסף ב"ש פי' כי ודאי אמר הקב"ה למשה מכת ארבה אלא לקצר הדברים לא נכתבה כדי לכתוב מה שאמרו לו עבדיו הטרם תדע ומה שאמר פרעה למשה ולאהרן יהי כן וגו' כי דרך המקראות לקצר לשונם כמו שמצינו שאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש אע"פ שלא מצינו בהדיא שדבר שאמר ה' כן:

פסוק ז

הטרם תדע. פרש"י העוד לא ידעת כי אבדה מצרים. וג"כ התרגום העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים. הרי לך מלה מן העתידים שמדברת בלשון עבר ויש לך מלה מן העוברים שמדברת בלשון עתיד כמו ומולדתך אשר הולדת אחריהם שפרש"י שם אם תוליד עוד. וגם תרגום ובני' דתוליד בתריהון י"ב מלות הללו באות על דרך זה:

פסוק י

ראו כי רעה נגד פניכם. פרש"י כתרגו' ותרגו' ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקביל אפיכון אסתחרא:

פסוק יא

ויגרש אותם. תימא למה איחרו כל כך לצאת מבית פרעה שהוצרך לגרשם. וי"ל ששלח פרעה שליח להשיבם אליו ועל כן לא רצו ליפטר ממנו עד שיתן להם רשות:

פסוק יד

ואחריו לא יהיה כן. פרש"י ואותו שהיה בימי יואל שנא' בו כמוהו לא נהיה מן העולה למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה חסיל ילק גזם. אבל של משה מי אחד הוא וכמוהו לא נהיה ולא יהיה עכ"ל וא"ת הרי בימי משה היו מינין הרבה כמו שנא' ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. ותירץ חזקו' וזה לשונו ודאי הרבה מינים היו אף בשל משה ומה שפי' רש"י ז"ל אבל בשל משה מין אחד היה היינו שבאו בבת אחת. ובימי יואל בן פתואל באו כל המינין אבל לא ביחד שבא כל אחד ואחד בפני עצמו זה אחר זה כדכתיב יתר הגזם אכל הארבה. והיינו דקאמר וכמוהו לא נהיה מגזם לחודיה וכן כלם. ודוחק הוא קצת למבין. והר"ר אליקים מיישב פרש"י על אופנו ואמר אף בשל משה דודאי היו ממינין הרבה כאשר מוכיחין מן המקראות ומה שפרש"י אבל משה מין אחד וכמהו לא נהיה כך פי' בימי משה היו המינים כל אחד בפני עצמו זה אחר זה וממין אחד לבדו כמוהו לא נהיה ולא יהיה. ותדע מדלא פרש"י אבל של משה מין אחד היה וכמהו וכו' ודי למבין. ובימי יואל באו המינים ביחד כמו שפי' כאן לא ביחד ממש שהרי כתוב יתר הגזם אכל הארבה אלא שמא עד שלא עלה זה בא זה מה שאין כן בשל משה שלא באו זה עד שלא עלה זה. ועל ידי שבשל יואל באו המינון יחד הרי כבד משל משה אבל מין אחד של משה היה כבד ממין אחד של יואל. וי"מ ואחריו לא יהיה כן בארץ מצרים ואותו שהיה בימי יואל שנא' כמוהו לא נהיה בארץ כנען היה:

פסוק כא

וימש חשך. **פרש"י ויחשיך**. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימישו בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוא"ו ושל וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך כלומר לפי שלשון הוא"ו מכריחנו לפרש ויהי חשך ואח"כ וימש חשך כיון שכתוב הוא אחר ויהי חשך. אבל אם היה כתוב וימש חשך ויהי חשך אז היה הלשון מיושב על הוא"ו של וימש שיהיה משמע וימש חשך תחלה כלומר שיאיר היום ואח"כ ויהי חשך והיינו כפי אונקלוס וכבר פי' בפרשת וארא למה לא עשו התראה אמכה זו כמו שעשו בשאר מכות:

פסוק כג

לא ראו איש את אחיו. **פרש"י ג' ימים היה החשך שלא ראו איש את אחיו ועוד ג' ימים שלא קמו איש מתחתיו**. וקשיא דמשמע שלא שמשה מכה זו אלא ששה ימים והלא היתה המכה משמש' רביע החדש כמו שפרש"י בפרשת וארא גבי וימלא שבעת ימים. וי"ל שיום ז' היה על הים דאיתא בתנחומא וז"ל ומי זה יום שביעי שנא' ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה היה הענן מחשיך למצרים ומאיר אל ישראל עכ"ל:

פרק יא

פסוק א

עוד נגע אחד אביא על פרעה. לפי שכבר כתב מכה זו למעלה בפרשת ואלה שמות שנא' הנה אנכי הורג את בנך בכורך. ולפי' לא האריך הכתוב כאן בפרשה:

פסוק ד

ויאמר משה כה אמר ה'. **פרש"י בעמדו לפני פרעה נאמרה לו שהרי משיצא לפניו לא הוסיף עוד ראות פניו**. וא"ת היאך דבר לו הקב"ה במצרים והא כתוב כצאתי את העיר פרש"י שם אבל בתוך העיר לא היה מתפלל לפי שהיתה מלאה גלולים. וי"ל דאיתא במדרש שהגביהו הקב"ה עשרה טפחים. עי"ל לפי' חזקו' ניחא שמפרש בעמדו לפני פרעה שנאמרה לו למשה מפי הקב"ה דא"כ היה לרש"י לפרש כן גבי ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' אלא ודאי משה אמר פרשה זו לפרעה מדעתו כמו שאמר התראת מכת הארבה דאיתא בתנחומא וז"ל מקים דבר עבדו זה משה שנא' לא כן עבדי משה. ועצת מלאכיו ישלים זה משה. שנא' וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים אמר לו הקב"ה לך אמור לבני ישראל ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה הלך משה ואמר להם כה אמר ה' כחצות הלילה. אמר הקב"ה הלא הבטחתי כבר את משה ואמרתי לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא אני לא אמרתי כן ויהיה עבדי משה נראה כמכזב אלא מה שאמר משה כחצות

הלילה אף אני אעשה כחצות הלילה לקיים גזרתו של משה הרי מקים דבר עבדו לפי' ויהי בחצות הלילה מלמד שנחלקה הלילה מאליו וחלק כחוט השערה עכ"ל:

פסוק ה

עד בכור השפחה אשר אחר הרחיים ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור הוא בכור השפחה אשר אחר הרחיים אשר היו מטמינין אותו שם וכן פי' רשב"ם. ד"א בכור השפחה הוא בכור השבי כי כששמע בכור השפחה שאמר משה כן ברח לו ונתפש בשבי וזהו שנא' עד בכור השבי אשר בבית הבור. ואמנם אין ב' לשונות הללו מתישבין על דברי רש"י כמו שפי' לעיל וע"כ אמר הרב אליקים ז"ל לישב המקראות שודאי בכור השפחה אינו בכור השבי ומה שאמר לפרעה עד בכור השפחה היינו משום שרצה לומר לו לשון נופל על הלשון כי גבי מלך ראוי לומר עבד אבל מ"מ היה דעתו שילקו אף השבויי' שרצה לומר מן החשוב שבכולם ילקו ובכור השבי זה עד הוא הפחות שבכלם כמו שפרש"י:

פסוק ז

לא יחרץ כלב לשונו. אף כי מלאך המות בא לעיר כדכתיב כי אין בית אשר אין שם מת ואמרי' בבא קמא פרק הכונס מלאך המות בא לעיר כלבים צועקים אעפ"כ לא יחרצו כך כתיב בפשטי הר"ם מקוצי. דבר אחר אע"פ שדרך כלבים לצעוק בלילה אעפ"כ לא יחרצו כך פי' רבינו מנחם מגו"ע. ד"א אע"פ שדרך כלבים לנבוח ולצעוק כשרואים אנשים עומדים ומקלם בידם אעפ"כ לא נבחו כשראו ישראל ומקלם בידם. כך פי' רבינו:

פרק יב

פסוק ב

החדש הזה לכם ראש חדשים. פרש"י משה נתקשה על מולד הלבנה באיזה תראה ותהי ראויה לקדש והראה לו הקב"ה באצבע ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש נתקשה משה כלומר לא ידע להבחין אם הוא מן הישנה או מן החדשה שהרי היא קטנה בסוף החדש כמו בתחלת מולדה לפי שהיא הולכת ומתמעטת מט"ו יום עד סוף החדש ואמר לו הקב"ה כזה ראה וקדש כלומר כשתראה פגימת הלבנה במזרח אז ראה וקדש החדש אבל מט"ו יום עד סוף החדש הפגימה כלפי מערב:

פסוק ו

והיה לכם למשמרת. פרש"י שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה. וקשיא דאמרי' בדוקין שבעין ל' יום וא"כ היה לו להצריך ל' יום לבקור. ותירץ ר"ת דהא דאמרי' בדוקין שבעין בעינן ל' יום היינו לידע בין מום קבוע ולמום עובר כי אפי' מום עובר נפסל בו:

והיה לכם למשמרת. פרש"י זהו שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לשחיטתו ד' ימים מה שאין כן בפסח דורות היה ר' מתתי' בן חרש אומר הרי וכו' ונתן להם ב' מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה ושהיו שטופין בע"ז אמר להם משה משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה עכ"ל. הרי שהיה פסח מצרים בא על ע"ז ודינו כקרבן ע"ז שטעון בקור ד' ימים. לכך הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים לביקור. כך פי' הר"ר אליקים. וי"מ שכך היא הנתינת הטעם שפרש"י ושהיו שטופים לע"ז אמר להם וכו' הקדים לקיחה לשחיטה ד' ימים כדי להיות הלקיחה בשעת משיכת ידם מע"ז שהיא בעשור כמו שפרש"י אמר משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם וכו' והיינו דכתיב משכו וקחו לכם צאן. ועוד שפרש"י שמלו באותו לילה והיינו באותה לילה שלקחו הפסח דהא איכא סכנת דרך כל ג' ימים כמו שפרש"י בפרשת שמות הילכך משכו ידיהם מע"ז מבעשור שמלו ואז לקחו הפסח כדי שיהיו שתי מצות בידם פסח ומילה:

ושחטו אותו. פ"ה וכי כלם שוחטין והלא אינו שוחט אלא אחד פי' דתזבחוהו כתוב אחד ולא שנים כדדריש ליה התם פ"ק דחולין כך פי' התוספות משאנ"ק בפר' ב' דערובין דחק לפרש כן משום דקשיא מאי קאמר וכן כלם אין הכי נמי דהא שחיטת חולין כשרה בשנים והכא ניחא ליה לאיניש לקיומי מצות בגופיה להכי מייתי קרא דבקדשים אחד שוחט ולא שנים:

ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. פרש"י וכי כלם שוחטין אלא מלמד ששלוחו של אדם כמותו. הקשה ר"ת מאורלייי' ואמאי צריך קרא לרבויי ששלוחו של אדם כמותו לגבי פסח תיפוק לי' דזכין לאדם שלא בפניו ותירץ דאין זו זכיה דניחא ליה לאינש לקיומי מצוה בגופי' וכה"ג אשכחן בפרק אין בין המודד גבי התורם משלו על חבירו ואע"ג דהתם מספק ליה דאין צריך דעת בעלים דמצוה עליה דידיה רמיא התם שאני דקא מקני ליה חבירו שתורם משלו על של חבירו. אבל הכא פשיטא לן דניחא ליה לאיניש לקיומי מצוה בגופיה ור' אומר שאין אנו צריכין לכל זה לפי מה שמפרשים דזכיה מטעם שליחות ולהכי צריך לומר דשלוחו של אדם כמותו דליכא למימר תיפוק לי' דזכין לאדם שלא בפניו דהא נמי לא הוי אלא מטעם דשלוחו של אדם כמותו. כך פי' בתוספות משאנ"ק. ומ"מ הקשה ר"ת תיפוק ליה מדאצטריך קרא גבי עגלה ערופה למעט שלוחו דדרשינן זקיניך הן ולא שלוחן מכלל שבשאר דברים שלוחו של אדם כמותו. צ"ע:

פסוק ז

ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף כאן הקדים מזוזות למשקוף ולמטה כשאמר משה מצות פסח לישראל שנה לשונו מלשון הקב"ה והקדים משקוף למזוזות שאמר בלבו אם אקדים להם לישראל מזוזות למשקוף כדרך שעשה הקב"ה יבאו לטעות כי יאמרו דוקא כשמזה תחלה על המזוזות אז צריך להזות עוד על המשקוף אבל הזה תחלה קודם על המשקוף שוב אינו צריך להזות על המזוזות כי א"א להזאת המשקוף שלא תהא נתזת על המזוזות לפיכך הקדים להם משקוף למזוזות לומר אף אם הזה תחלה על המשקוף צריך להזות עוד על המזוזות כך שמעתי בשם הר"ר יוסף מפר"ש:

פסוק ט

אל תאכלו ממנו נא. פרש"י שאינו מבושל כל צרכו קורא אותו נא בלשון פרס עכ"ל. ד"א נא כי הניא אביה אותה כלומר הניאו מאכל זה מלתקנו כראוי וזה ונא:

ובשל מבשל במים. פרש"י מנין שאר משקין ת"ל מבושל מ"מ עכ"ל. תימא לישתוק קרא ממים ואמ' דבכל משקין אסור ושמא אורחא דמלתא נקט לכך אהני רבוייא כך נר' לר"י. וגיליון אחר תירץ בסוף כל שעה בפסחים דאי שתיק ממים הוה אמינא דבשל מבשל איירי בשאר המשקין דמפיגי טעמא דפסח אבל מים מותרים לכך צריך מים ובשל מבשל לרבות שאר משקים:

כי אם צלי אש. פי' רש"י למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו כי אם צלי אש לאו. וכן אם בתולה מעמיו חשבינן עשה. ותירץ ר' חיים כהן כי יקח איש אשה גורם העשה אבל הכא לא כתוב כי אם צלי אש תאכלוהו:

פסוק יב

ובכל אלהי מצרים. פרש"י של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת כמו וחם השמש ונמס:

פסוק טו

שבעת ימים מצות תאכלו. פרש"י ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות למדנו על השביעי שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ ומנין שאף ששה רשות זו מדה בתורה כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשות יכול אף ליל ראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה עכ"ל. וכבר למדנו מתוך דברי רש"י שבפ' ראה שכך פי' שביעי בכלל ז' ימים היה ויצא מן הכלל כשכתב ששת ימים וכו' ללמד ולא ללמד על עצמו יצא וכו'. ואין לפרש ששת בכלל ז' ימים היו ויצאו מן הכלל כשכתב ששת ימים דא"כ היה לו לומר לו' ימים ללמד על השביעי למבין וא"כ לא היה לנו לומר מה שביעי רשות. והקשה ר"מ מאיברא הלא אין למדין ממדה זו אלא כשהפרט מעין

הכלל כגון הבערה אבל הכא הכלל באסור והפרט בהיתר. וא"כ היה לנו לדונו במדת דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש שאי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש ונפקא מינה שאותו דבר שיצא מן הכלל לא ללמד על הכלל כלו אלא על עצמו בלבד כמו אשת אח שהיתה בכלל כל העריות לאסור ויצאה מכללו להתיר שנא' יבמה יבא עליה ודייק התלמוד בפ"ק דיבמות בכל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש. ורשב"ם פירש בערבי פסחים מה שביעי רשות דכתיב וביום השביעי עצרת דלא כתוב תאכל מצות שהרי הוציאו מן הכלל אף וכו' עכ"ל דחק לפרש כן משום דהשתא שביעי שיצא מן הכלל יצא בהדיא אבל לרש"י לא היה בהדיא. ואומר ר' יצחק דכאן נמי מעין הפרט דמספקא לן על ז' ימים מצות תאכלו אי חובה אי רשות והפרט מגלה לנו שהוא רשות וזהו שפי' דבר שהיה בכלל וכו' כלומר שביעי בכלל שבעת ימיה וגו' בספק היה ויצא מן הכלל כשכתב ששת ימים וגו' וכי האי גונא מצינו ביבמות דכתוב בפרשת אמור כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וטמאתו עליו ונכרתה ומספקא לן בהני קדשים שחייב עליהם כרת אם הם קדשי מזבח או קדשי בדק הבית. ור"ת תירץ דכאן נמי הפרט מעין הכלל שהוא באסור שהרי יש נמי נגינת רביע על וביום השביעי כדי להסמיכו לששת ימים דלעיל מיניה וא"כ פרט באסור הוא ומדלא כתוב שבעת אלא ששת אנו למדין על שבעה שהוא רשות ומיניה נלמוד על ששת ימים שהוא רשות על פי המדה כמו שפירשנו פרש"י. והר"א תירץ דשפיר דיינינן הכא כמדת דבר שהיה בכלל אע"פ שהפרט אינו כעין הכלל דהא דבעינן פרט מעין הכלל היינו כשהפרט מפורש במקרא כגון הבערה. אבל הכא הפרט אינו במקרא אלא מדכתי' ששת ימים תאכל מצות ולא כתוב שבעת ימים אנו למדין על השביעי שהוא רשות וא"כ הפרט הוא למד מתוך האסור כי ששת ימים תאכל מצות הוא אסור שמחייב לנו לאכול מצה ששת וא"כ דמי קצת לפרט דאסור. ולכך מלמד הוא על כל הכלל על פי המדה כמו שפי'. וא"ת מה ראית לומר מה שביעי רשות אף ששה רשות אימ' לילה הראשון בכלל בראשון בארבעה עשר יום לחדש עד יום האחד ועשרים יוצא מן הכלל כדכתיב בערב תאכלו מצות לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה לילה הראשון חובה אף ששת חובה אוציא יום שביעי שפרט לך הכתוב להתר מדכתיב ששת ולא כתיב שבעת ימים. ותירץ הר"ר שלמה שיש לעשות היקשא מיום שביעי לפי שהוא מלמד על כלל רא"מ מה שביעי רשות אף ששה רשות ואי משום לילה הראשון שהוא חובה אין הכלל כי שבעת ימים מצות תאכלו משמע ימים ולא לילות. אבל כשאתה עושה היקשא מלילה הראשון אינו הכלל כלו שהרי איכא יום ז' שהוא בכלל שבעת

ימים שהוא רשות ע"כ דכתו' ששת ימים ולא כתוב ז' ימים. וא"ת ל"ל שבעת ימים מצות תאכלו לשתוק מיניה והא אמינא שביעי בכלל בראשון בי"ד יום לחדש עד כ"א יום לחדש הוה ויצא מן הכלל כשכתב ששת ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה נמי רשות וכו' ותירץ הר"ר אליעזר מגרמייש"א דאי לאו שבעת ימים הוה אמינא דקרא דעד יום האחד ועשרים עד ולא עד בכלל וא"כ לא היינו יכולים לומר שביעי בכלל עד יום האחד ועשרים היה לכך אצטריך למכתב שבעת וגו' והאי קרא דעד יום האחד ועשרים אצטריך לכדפרי' לקמן וא"ת תיפוק לי' מבערב תאכלו מצות דמדאצטריך לקבעו חובה ש"מ דשאר ימים רשות ולמה לי ששת ימים. וי"ל דהא אמרינן שאר לילות רשות אבל הימים חובה. עי"ל לא הייתי יודע איזה לילה הוא חובה או ראשון או שני אבל השתא דגלי לן קרא דו' ימים רשות מוקמ' הדין דבערב לילה הראשון. ועי"ל אי לאו ששת ימים תאכל מצות הא אמרינן לילה הראשון בכלל בראשון בארבעה עשר יום לחדש עד יום האחד ועשרים לחדש היה ויצא מן הכלל כשכתב בערב תאכלו מצות ללמד על הכלל כלו יצא מה לילה הראשון חובה אף שבעת ימים חובה. והשתא ליכא למימר כדשני לעיל הרב ר' שלמה שהרי הוא מלמד על הכלל כלו גם על השביעי כיון דלא כתוב ששת ימים קמ"ל ששת ימים כדפרי' לעיל:

פסוק טז

כל מלאכה לא יעשה בהם. פרש"י אפי' על ידי אחרים. משמע שאמירה לעכו"ם מן התורה. וקשיא שהרי אמרינ' בכמה מקומות אמירה לעכו"ם שבות וי"ל מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא. עי"ל שמה שפרש"י על ידי אחרים ר"ל אפי' על ידי בנו ובתו הקטנים. וקשיא שהרי כבר מוזהר הוא על שביתתם שנא' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ופרש"י שם אלו הקטנים וכו' וא"כ תרי קראי למה לי. וי"ל דאי לאו קרא דהכא הוה אמינא דוקא שבת דחמיר איסורה הוזהרו על הגדולים אבל י"ט דקיל אימ' לא קמ"ל ודוחק הוא קצת דילמא י"ט דקיל וכ"ש שבת דחמיר לכך נראה עקר כלשון הראשון שמפרש קרא אסמכתא בעלמא:

אך אשר יאכל לכל נפש. פרש"י לכל נפש אף לבהמה והא דאמרי' לכם ולא לכלבים היינו משום שיכול לחזר אחר מזונותיו כפ"ח. עוד פרש"י יכול אף לעכו"ם ת"ל אך וקשיא דאמרי' בכמה מקומות לכם ולא לעכו"ם ותרי קראי למה לי ותירץ ר"ת מאורייי' דאי לאו אלא חד קרא הוה אמינא לא לעכו"ם לבדם אבל להרבות בשבילם קס"ד דמותר קמ"ל אידך:

פסוק יח

עד האחד ועשרים. פרש"י למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנא' ימים ולילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים אין לפרש מנין שחייב לאכל מצה שאף בימים אינו חייב לאכול מצה רק שלא יאכל בו חמץ כדפרש"י לעיל גבי ז' ימים גם אין לפרש לילות מנין שלא יאכל חמץ שהרי כבר כתיב כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו' מיום הראשון עד יום השביעי. וא"כ לילות במשמע ע"כ פי' חזקו' וז"ל עוד יש דוחק יש לך דברים שמקבלים שכר עליהם בעשייתן ואין מקבלין עליהם עונש כשאין עושים אותה כגון מצה מלילה הראשון ואילך רשות ומ"מ כתב באכילת הששה עשה שנא' שבעת ימים מצות תאכלו וזהו שפי' לפי שנא' ימים כלומר אם אכל מצה כל ז' ימים הוא קיים שבעת ימים מצות תאכלו לילות מנין כלומר אם אכל מצה כל שבעה לילות מנין שהוא קיים פסוק ומקבל שכר ת"ל עד יום האחד ועשרים:

פסוק יט

שבעת ימים. פרש"י שטינ"ה של ימים כדפרש"י לעיל. ובכמה מקומות פרש"י כן פי' כך לפי שאין לך שבעת וכיוצא בו שאינו דבוק לתיבה של אחריו כי במקומות הרבה תי"ו באה סוף תיבה במקום ה' להדבקות כמו מעשרה לעשרת ומחמשה חמשת להדבקות וממלאכה מלאכת ולכך הוצרך לרש"י לפר' כן:

פסוק כה

והיה כי תבא אל הארץ. פרש"י תלה הכתוב עבודה זו בביאתן לארץ מכאן שלא נתחייבו ישראל במדבר אלא פסח אחד שנעשה בשנה השנית על פי הדבור. וקשיא לחזקו' שהרי בפ' בהעלותך פרש"י בעצמו גבי בחדש הראשון וז"ל ופרשה שבראש הספר לא נאמר עד אייר וכו' ולמה לא פתח בזו מפני גנותן של ישראל שכל שנה שהיו במדבר לא הקריבו אלא פסח אחד בלבד עכ"ל. ומה גנות הוא זה הלא פרש"י כאן שתלה הכתוב עבודה זו בביאתן לארץ. ועוד כל מקום שנא' ביאה אינו אלא לאחר ירושה וישיבה איך עשו פסח בגלגל כל י"ד שנה שכבשו וחלקו וי"ל דרש"י פי' כתנאי מה שפי' בפ' בהעלותך היינו כמאן דאמר ביאה לאחר ירושה וישיבה כי לאחר י"ד שנה שכבשו וחלקו כשנתישבה והכיר כל אחד את שלו ולא סבר הך דרשא דתלה הכתוב עבודה זו בביאתו לארץ אלא דריש הך ביאה כדדריש תלמודא ביאה דפטר חמור ותפילין עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ ולכך עשו פסח בגלגל ומה שלא עשו פסח כל ל"ח שנה שהיו במדבר שזהו לפי שהיו נזופים על מעשה העגל וזהו גנותם של ישראל שגרם להם עונם. ומה שפי' הקונטרס כאן שתלה הכתוב עבודה זו בביאתן לארץ היינו ביאה לאלתר הויא מיד שנכנסו לארץ אם לא נאמר עם הביאה מושב כמו מושבותיכם. ומה

שעשו פסח בשנה השנית על פי הדבור ולא משום דמחייבי. ומה שאומר במקום אחר דזהו גנותם לא על פסח בלבד קאמר אלא אף כל הקרבנות שלא הקריבו כלל תמידין ומוספין במדבר משעת העגל ואילך שהיו נזופין. וכן אמרי' בירושל' בגנותן של ישראל דבר הכתוב שהיו נזופין ואפי' תמידין לא הקריבו וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לו במדבר בפ"ק דקדושין. וחזק' פי' שהגנות היה ממה שעשו דבר שעל ידו נתעכבו מלכנס לארץ ולהקריב פסחיהם פי' לולי שחטאו במתאוננים היו נכנסין באותו חדש כדכתי' ויהי בשנה השנית בחדש השני ויאמר משה לחובב נוסעים אנחנו אל המקום ופרש"י שם מיד עד ג' ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת לכנס לארץ אלא שחטאו במתאוננים עכ"ל. ועשו שם חדש כדכתיב לא יום אחד תאכלו עד חדש ימים משם באו לחצרות ועשו שם ז' ימים להסגר מרים ושלחו המרגלים שעל ידם נגזר עליהם להיות מ' שנה במדבר וזהו הגנות שגרמו להם שלא הקריבו אלא פסח זה בלבד כמו שפירשנו וא"ת היאך עשו פסח בימי יהושע קודם ירושה וישיבה והלא לא נתחייבו עד ביאתן לארץ כמו שפי' רש"י כאן ויש לומר דכל מקום שנא' ביאה גבי מצוה שהיא חובת הגוף נתחייבו בה מיד. אבל גבי מצוה התלויה בארץ לא נתחייבו עד לאחר ירושה וישיבה חוץ מחלה שמשונה ביאתה שנא' בה בבאכם:

פסוק כט

ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. ופרש"י בהעלותך כתו' ביום הכותי כל בכור אמר ר' יוחנן אע"פ שהכה אותם בחצות הלילה נפשותיהם מתפרפרות כל הלילה עד למחר. ד"א הבכורות הכו בלילה שהוא לילה להם ויום להקב"ה:

וה' כל מקום שנ' וה' הוא ובית דינו שהוא לשון פלוני ופלוני לשון תוספת כבר פרשתי הענין בפרשת וירא:

הכה כל בכור. פרש"י אף של עיר אחרת והם במצרים עכ"ל ולעיל גבי ועברתי הוא פי' כן ועוד פיר' אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים למכה מצרים בבכוריהם והאי קרא הואיל ואתא לידן נימא ביה מלתא. מפרש בפר' ר' עקיבא יום שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה נמצא שבשבת שעבר לקחו פסחיהם שאז היה בעשור לחדש ע"כ קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס כדאי' במדרש כשלקחו פסחיהם באותה שבת באו בכורות לישראל ושאלום למה היו עושים כן אמרו להם זבח פסח הוא לשם שיהרוג בכורי מצרים הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו ועשו בכורות עמהם מלחמה והרגו מהם הרבה הה"ד למכה מצרים בבכוריהם שיטת תו"ך:

פסוק לו

וינצלו את מצרים. למקשים וכי גזלנים היו י"ל הקב"ה נתן להם והכל שלו שנ' לי הכסף ולי הזהב אי מי היה להם ליטול שכר מפני עבודתם כדאי' בחלק:

פסוק לט

ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם. יש תמהים כי משמע מלשון המקרא שאם יכלו להתמהמה היו אופין את הבצק אותה בחמוצה והלא כבר הוזהרו על חמץ וי"ל סרס המקרא ופרשהו ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות כי לא חמץ כי גורשו ולא יכלו להתמהמה. כלו' לבקש צדה. ותדע שכך הוא שאם תפרשהו כתרגו' כסדרו היה לו לכתו' ולא יכלו להתמהמהו שהרי בצק לשון זכר כמו שנ' כי לא חמץ ולא נאמ' כאן כי לא חמצה:

פסוק מא

ויהי מקץ ל' שנה וגו'. לפ"ה לברית בין הבתרים היתה בשנת ע' לאברהם ומה שיש להקשות על זה כבר פרש"י לעיל בפרשת לך לך הקושיות והתירוצים:

פסוק מד

ומלתה אותו אז יאכל בו. פרש"י מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומ' אין מילת עבדיו מעכבתו ומהו אז יאכל בו העבד עכ"ל. וקשי' לר' יהושע למה לי וכל ערל לא יאכל בו השתא מילת עבדיו מעכבתו מילת עצמו לא כל שכן. וי"ל שזה מגלה על זה שאלו נאמ' וכל ערל הייתי אומ' אז יאכל בו העבד כר' אליעזר אבל עכשיו שכת' וכל ערל משמ' אף ישראל לא יאכל בו ערל וא"כ תו לא אצטריך ומלתה אותו לעבד השתא רבו ערל לא אכיל עבד לא כ"ש אלא ש"מ דאתא קרא למילת עבדיו מעכבתו וקשיא א"כ תקשי לר' אליעזר ומלתה אותו למה לי השתא רבו ערל לא אכיל עבד לא כ"ש בערבי פסחי' פרש"י בפרש' הערל וז"ל ערבי מהול וגבעוני מהול אומה מהולה הוא לשון מורי עכ"ל:

פסוק מה

תושב פרש"י זה גר תושב ושכיר זה העכו"ם ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמ' וכל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר עכ"ל. ור' היה תמה על לשונו דהא אימעוט עכו"ם מכל בן נכר כמו שפרש"י וקרא דובכל ערל איצטריך למי שמתו אחיו מחמת מילה. וא"כ היה לי לפרש והלא ערלים הם וכתוב כל בן נכר לא יאכל ושמא נקט הפשוט יותר וכן דרך התלמו' כמו בנעורי' בית אביה כל שבח נעוריה לאביה אע"ג דלאו מהאי קרא אפקי' כך נראה לר':

פסוק נ

ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. פרש"י להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן. ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו כלומ' אף משה ואהרן שלא נצטוה להם כמו שנאמר דברו אל כל עדת בני ישראל ויעשו את הפסח ולא אמרו עליהם מוטל לעשות פסח שהם עתידים להגאל ובזכות' נצטוו לעשות פסח ולא עלינו כי לא היינו בשעבוד מצרים כמו שפרש"י שם בפרשת שמות גבי לכו לסבלותיכם, אלא גם הם עשו הפסח כשאר העם כך פי' הר"ר אליקים בשם הר"ר אליקים מקו"ל:

פסוק נא

ויהי בעצם היום הזה הוציא. אע"פ שכב' כתב כך למעל' חזר ושנאו כאן סמוך לפר' קדש לי כל בכור לומר לך שיום שיצאו בו ישראל ממצרים נאמרה פרשה זו אין לפרש תושב ושכיר דפר' דפסח ממש כמו בתרומה שמפ' תושב נרצע ושכיר יוצא בשטר דאטו משום דהוי תושב ושכיר אפטר ליה מפסח הא גבי תרומה לא אכיל תרומה אלא קני ביה רבי' לגופיה כלומ' וישראל מעליא הוא וחייב בפסח כך מפרש בריש פרק הערל. ומ"מ מה שפי' רש"י תושב ושכיר לרבות ערבי מהול וגבעוני מהול קשי' קצת דאין זה לפי המסקנ' דהתם דפרי' והני מולין נינהו ומכל ערל מימעטי דהא תנן קונם שאינו נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם כלומר ערלי ישראל לענין נדר מולין הם דהלך אחר לשון בני אדם וישראל לא קרי להו ערלים ועכו"ם לא קרי להו מולים ומסיק שבא לרבות גר שמל ולא טבל. וקטן שנולד כשהוא מהול וקא סבר קטן שנולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית משמע דהך פי' דערבי מהול וגבעוני מהול לא מתוקם לפי המסקנא:

פרק יג

פסוק יז

ויהי בשלח. ויגד למלך מצרים. פרש"י **אקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לג' ימים שקבעו ללילך ולשוב. וראו שאין חוזרין למצרי' באו והגיעו לפרעה ביום ה'.** וא"ת היאך הלכו האקטורין ביום אחד מה שהלכו ישראל ג' ימים. וי"ל שלא נתרחקו ישראל ממצרים ביום ג' אלא מהלך יום אחד שהרי ביום הראשון באו מרעמסס לסוכות ביום השני באו מסכות לאיתם. בשלישי באו מאיתם וחזרו לצד מצרים מאיתם לפי החירות כמו שפרש"י גבי וישובו ויחנו וז"ל לצד מצרים היו מקריבים כל יום ג' וכו' נמצא שלא נתרחקו ישראל ממצרים ביום השלישי אלא מהלך יום אחד לכך באו האיקטורין לפרעה ביום הרביעי ואז עמדו ישראל על הים בחמישי ובששי רדפו אחריהם אע"פ

בלא נתרחקו מהם אלא מהלך יום אחד לפי שאין דרך יוצא צבא במרכבות ובעגלו' ליל ך במרוצה כפ"ח. ד"א לפי שאמרו ישראל דרך ג' ימים נלך במדבר וקיימ' לן מהלך אדם בינוני י' פרסאות ביום וא"כ לא היה להם לישראל להתרחק ממצרים אלא ל' פרסאות שהם ק"ב מילין וכשראו אקפורין שביום הראשון הלכו מרעמסס לסכות שהוא מהלך ג' ימים ולא חזרו למחרת לצד מצרים וחזרו האקטורין מיד כל יום ב' ויום ג' ויום ד' וזהו שפרש"י באו והודיעו לפרעה ביום ד' וביום ה' וכו' רדפו אחריהם לילה ז' ירדו לים ואל תתמה על האקטורין איך הלכו עם ישראל ביום א' מהלך ג' ימים שמרעמסס לסוכות שהרי היו נשואין עם ישראל על כנפי נשרים מידי דהוה אערב רב כדי להראות להם הנס. כך מפרשי' בשם ר' מאיר כוכב"י. ד"א לכך הלכו אקטורין ביום א' מה שהלכו ישראל ג' ימים לפי שיחידים הולכים יותר משיירות גדולות וא"ת למה לא חזרו ישראל למצרים לאחר שהלכו מהלך ג' ימים והלא אמר משה דרך ג' ימים נלך במדבר ואמר ר' יצחק שלא אמרו נלך במדבר ואח"כ נשוב אלא דרך ג' ימים נלך ויותר אם יצטרך. עוד פרש"י כאן ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה וקשי' שהרי בסוף פרש' שלח פרש"י וז"ל ומיסודו של ר' משה הדרשן ח' חוטין שבה כנגד ח' ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה עכ"ל. וי"ל שמה שמונה התם ח' ימים היינו משום שיצאו מגושן ונתקרבו לרעמסס והכא מונה מיום שנסעו מרעמסס. כפ"ח. עי"ל שמה שמונה התם ח' ימים היינו משהכינו עצמם לצאת ממצרים שהוא תחלת הגאולה שהוא בער' פסח שאז שחטו פסחיהם שהם יודעים שלמחרתם יצאו ממצרים וסמך לדבריו מן המקרא שנ' בפרש' ראה שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. ואע"פ שדרשו חכמים שהוא זמן כלומר לצאתך ממצרים שהוא למחרתו אתה שוחט כמו שפי' ר"י שם מ"מ אין המקרא יוצא מידי פשוטו:

פרק יד

פסוק ז

וכל רכב מצרים. פרש"י מהיכן היו להם אלו הבהמות וכו' מכאן אמר ר' ישמעאל טוב שבנחשי' רצץ את מוחו וק' דהיכן מצינו ואומר הרר"א שיש להוכיח כן מן המקרא מפרעה שהיה תנין ונחש ועליו נאמר טוב שבנחשי' וכו' שהוא גדול שבנחשים הי':

פסוק כד

ויהם את מחנה מצרים. פרש"י לשון מהומה אישטורדישו"ן בלע"ז נטל אצטגנינות שלהם וערבבם כתו' בספר ערוך וז"ל נטל סגנינות שלהם ולא היו יודעין מה היו עושין

ענין חכמה ודעת כמו סגנון בהלכות גדולות דפרק ג' אלו הן הנחנקים סגנון אחד עולה לכמה נביאים כלו' דבר אח' לכלם עכ"ל:

פרק טו

פסוק ב

ויהי לי לישועה. פרש"י וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם וקשי' לחזק' שהרי פסוק זה במלכים הוא והרב ר' אליקים חזר על המקרא ומצאו בדברי הימים ובמלכים:

פסוק יא

מי כמוך באלים. לכך הוא נסמך אצל נשפת ברוחך כסמו ים ואצל וברוח אפך נערמו מים לפי שהנס היה גדול שרוח האף חם הוא ואעפ"כ הקריש המים ורוח הפה קר הוא ואעפ"כ החזיר המים לקראתם ונשתנה ממנהג העולם שמנהג העולם שהקור מקריש המים והחום מחזירם לקדמותם ונהפך כאן וזהו שנאמר נורא תהלות עושה פלא כן מצאתי כתוב בש' ר"ת מאוריי':

פסוק יז

תביאמו ותטעמו. פרש"י נתנבא שלא יכנס לארץ. פי' חזקו' אין להקשות ממה שפירש"י עתה תראה וז"ל העשוי לפרעה תראה העשוי לז' מלכי אומות לא תראה כשאביאם לארץ שהרי לא אמר לו הקב"ה אלא אנו דורשין אותו ע"כ דבריו. עי"ל לפי מה שפי' התם ניחא ומ"מ קשיא לחזקו' שהרי בפר' בהעלותך פרש"י גבי נוסעים אנחנו וז"ל שתף משה עצמו עמהם עדין לא נגזרה גזירה עליו כסבור שהוא נכנס. ותירץ הרב ר' אליקים שמה שפרש"י כאן שנתנבא שלא יכנס לארץ אינו ר"ל שנתכוון לכך אלא נכנסה בפיו נבואה זו באמרו תביאמו ותטעמו ולא אמר תביאנו ותטענו אבל לא אמר לדעת כן שלא יכנס לארץ:

פסוק כא

ותען להם מרים. תימ' היה לו לומר להן שהרי הלשון מוסב על הנשים. ואמר לי הרר"א שיש במדרש שאמרו המלאכים להקב"ה רבש"ע אם הקדימונו האנשים לומ' שירה תקדימונו הנשים בתימ'. ותען להם מרים שירו תחלה ואח"כ נשים:

פסוק כה

שם שם לו חק ומשפט. פרש"י במרה נתן להם קצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם כגון שבת ופרה אדומה ודינים. וקשי' שהרי בפרש' משפטי' פרש"י מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני משמ' שדינין ושבת נאמרו בסיני וי"ל שנאמרו במרה ונשנו בסיני. וקשי'

דאמרי' תבא פרה ותכפר על מעשה העגל. משמ' שלא נאמרה פרה עד אחר מעשה העגל ופי' חזקו' שוודאי נאמרה במרה ומיהו לא נעשית עד שנה שניה לאחר מעשה:

פסוק כו

כי אני ה' רופאך. הרי לך לשון רפואה מוסב על החולה ובמקום אחר מוסב על החלי כמו שנאמר נרפא הנתק טהור הוא. וכבר דבר הר"ר יוסף חזן מטורוי"ש שדבר בספרו ספר ידידות בשער שמוש היוצאי' והעומדים וזה לשונו שמתי לבי לדעת שמוש שרש הרפואה בעבור שמצאתי ברוב מקומות במקרא שאין הרפואה נופלת על החולי כמו כי אני ה' רופאך. רפאני ה' וארפא וירפאו המים. כי הוא טרף וירפאנו. ישלח דברו וירפאם. וכן כלם לבד מקומות שנמצאו והנה נרפא נגע הצרעת. וטהר הכהן הבית כי נרפא הנגע ולא שמעתי אם דבריו מדקדקים על אלו שיצאו מכלל חבוריהם ואמנם יתכן לדעתי שכל זמן שהחלי בתוך חלל הגוף ואינו נראה מבחוץ שם המקרא קובע לו חובה שהרופא פועל והחולה פעול אבל כשהחולי נראה בחוץ כמו נגע או צרעת או נתק ישאר מכו' שבשר שם חובה להיות חולי פעול. ואמת ונכון פי' אם תסמוך בתחלת הפעול אז אתה רשאי לעשות פעול ממי שתרצה מהגוף או מהחולי בין בחלאי פנימיים בין חצונים וכן אתה מוצא הרופא לכל תחלואיכי הרי כל חלאים אף פנימיים ואע"פ שלא נזכר שם הגוף אלא החלאים וכן אומ' רפא נא לה. אע"פ שבצרעת היתה לא נזכר שם רק מרים ולא המכה. וכן הנני רופא לך שחין היה. וכן פשט המקראות בכל מקום ובשמוש שרש הרפואה עכ"ל:

פרק טז

פסוק א

בחמשה עשר יום. פרש"י נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן למדנו שאכלו משיורי מצה ס"א סעודות וירד להם מן בי"ו באייר וא' בשבת היה כדאית' במסכ' שבת עכ"ל. וזה לך החשבון הס"א סעודו' פסח מצרים היה ביום ה' ובאותו יום ה' לבקר אכלו סעודה ראשונה הרי לך י"ו ימים מניסן שהוא מלא וי"ד ימים מאייר הרי לך ל' יום ובהם יש ס' סעודות לפי חשבון ב' סעודות ליום והם כלות ליל ט"ו באייר שהוא ליל שבת והסעודה שהיא ששים ואחת אכלו ביום ט"ו באייר לבוקר ולערב התלוננו על משה ועל אהרן לפי שפסקה החררה וי"מ שהס"א סעודות התחילו מליל ט"ו בניסן ולדבריהם הם כלות ליל ט"ו באייר בהכנסת שבת ואין נכון לומ' כן מפני כמה דברים אחת שפרש"י שאכלו משירי מצה ס"א סעודות ולדבריהם היה לו לומר שאכלו מן הבצק ס"א ולא משירי הבצק כי משמע

שירי אחר שהתחילו לאכול מן הבצק אכלו עוד משירי הבצק ס"א סעודות ועוד לדבריה' צ"ל שישבו ישראל בתענית בט"ו באייר שהיה שבת דאמרי' לא ירד המן עד למחרתו כדפרש"י לכך נרא' שלשון ראשון עקר מ"מ יש לתמוה על פרש"י שהוא פי' כאן שירד המן בי"ו באייר ולקמן גבי ארבעים שנה פי' שירד המן בט"ו באייר. וי"מ דברי רש"י שירד המן ביום ט"ו בין השמשות שהוא התחלת ליל י"ו ואי אפשר לומר כן שהרי גבי לחם לאכול למדה תורה וכו' ומה להוריד לחם בבקר משמע שתחלת ירידתו היתה ומ"מ נ"ל שאותו לשון שמפרש שירד המן בששה עשר באייר הוא עקר הלשון שאם אתה אומ' בט"ו ירד המן למה התלוננו על משה ועל אהרן הרי תחיל' ירידתו היתה בבקר ובליל ט"ז אכלו מן החררה שהוציאו ממצרים ועוד כי המקראות מוכיחין שירד המן בי"ו באייר שנ' ויסעו מאלים ויבאו וגו' בחמשה עשר יום לחדש השני וגו' וכתוב אחריו וילונו כל עדת ופרש"י לפי שכלה הלחם. וכתו' הנני ממטיר לכם לחם וגו' וכתו' אחריו ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע משמ' שביום עוד היתה התלונה ולמחרתו לבקר ירד המן. ועוד על כרחין לא ירד המן בט"ו באייר שהרי יום ט"ו היתה בשבת והוא לא ירד בשבת כדכתי' ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה. וגם במסכת שבת פרק ר' עקיבא משמע כן דקאמ' ויסעו מאלים וגו' אותו יום שבת היה כדכתי' ובקר וראיתם את כבוד וגו' וכתי' ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו ופרש"י ז"ל כי נתרעמו ביום בואם אל המן כדכתי' וילונו על משה ועל אהרן כו' להוריד להם מן למחרתו ועל כרחיך באחד בשבת ירד להם מן תחלה שנ' ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי לירידתו שבת לא יהיה בו עכ"ל. הרי לך מכל אלה שירד המן בי"ו באייר. ויש משיבין דברי רש"י דודאי בי"ו באייר ירד להם המן ומה שפי' הקונטרוס שירד בט"ו בו לא בט"ו ממש קאמ' אלא כשירד המן ט"ו ימים היו עתידים לבא מחדש אייר ודוגמתו פ"ה שם כ"ש. ולפי הנראה הדוגמא שפי' הקונ' בט"ו בניסן פסק המן דהתם נמי לא בט"ו ממש קאמר דהא בספר יהושע כתי' וישבות המן ממחרת הפסח וגו' ופ"ה שם דהיינו יום הנפת העומ' ועוד אפי' אם ת"ל דהא כדאי' מ"מ יש להוכיח כמה שפי' הקונטר' בט"ו באייר ירד המן לא בט"ו ממש קאמ' דאי בט"ו ממש קאמ' מאי פ"ה והלא חסר ל' יום הרי אין כאן אלא כ"ט יום ט"ו מניסן שבי"ו בו פסק המן כדפי' הקונטר' ביהושע וי"ד מאייר ירד המן ר"ל בט"ו ימים היו עתידים לבא מחדש אייר הרי אייר לעולם חסר הא אייר דההוא שתא עבורי עברוה כדאית' פרק ר' עקיבא עדי"א. ואין להקשות היאך הלכו ישראל בט"ו באייר שהיה שבת למאן דאמ' אתחומין אפקוד שהרי עדין לא הזהיר משה ולכך נענש שנאמר עד אנה

מאנתם. ובפרק ר' עקיבא פי' התוספות בענין אחר וז"ל למאן דאמר אתחומין אפקוד צ"ל הא דקאמר אותו היום של ט"ו דשבת היה לא בעינן אלא בערב שבת באו לשם. והא דכתי' בחמשה עשר יום לחדש השני לא אויבאו ולא אוילונו הכי גרסת תו"ך. תימה היכי מייתי ראיה מהאי קרא דבאחד בשבת ירד להם מן תחלה. והלא זה הפסוק נכתב אחר שירד והיה כבר מן השבוע כשהגידו נשיאי העדה למשה שלקטו לחם משנה דכתיב אכלוהו היום. ששת ימים תלקטהו והמן ירד כבר מיום ראשון שעבר ואומ' ר"י דאע"ג דלא נאמר אלא לאחר כך מ"מ אתי שפיר דמשה שכח לומר להם. והיה אומ' היה לי לומר לכם מה שאמר לי הקב"ה כשנתן המן שתלקטוהו ששת ימים כך שיטת תו"ך:

פסוק יג

ותעל השליו ותכס את המחנה. תימ' כיון שהיה להם שליו למה אמרו מי יאכילנו בשר ואומ' הרר"א שמצא בתנחו' ששאלו להתיר להם עריות דקאמ' התם וז"ל וא"ת בשר היה מה שבקשו והלא כל מה שבקשו היה נעשה המן לתוך פיהם שנא' ויתן להם את שאלתם. וא"ת הלא היה להם שור ובהמ' וכתוב וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר. וא"ת אכלום במדבר והלא כתוב ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. מכאן אמ' ר' שמעון לא בשר היה מה שנתאוו שכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר ואין שאר אלא עריות שנ' איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' הוי אומ' שבקשו להתיר להם עריות עכ"ל. אמנם פרש"י בפרשת בהעלותך גבי מי יאכילנו בשר וז"ל וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר אלא שמבקשים עלילה עכ"ל. והרב ר' יצחק פיר' קרא שהשליו פסק להם בשנה ראשונה שנ' ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה ולא נזכר שם שליו וכן ביהושע נאמר וישבת המן ממחרת וגו' ולא הזכיר שליו:

פסוק כב

לחם משנה שני העומר לאחד. מכאן מוכיח ר' מאיר דרוטנבור"ק שצריך לבצוע בשבת בסעודה שלישית בככר אחד שלם שהרי ביום שישאר לכל אחד ב' עמרים ומן העומר עשו ב' לחמים הרי ד' לחמים א' היה נאכל בערב שבת בליל שבת השני בבקר השלישי הרי שנשאר עוד ככר אחד שלם בסעודה שלישית:

פסוק לה

ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת. תימ' למה לא הכניסן הקב"ה לארץ מיד שיצאו ישראל ממצרים כבר מפורש הענין בספרי וז"ל אמ' הקב"ה אם אני מכניס ישראל עכשו לארץ מיד יחזיקו איש בשדהו ואיש בכרמו ויהיו בטלין מן התור' אלא הריני מקיפן מ' שנה במדבר כדי שיהיו אוכלים מן ושליו ויהיו שותין מי באר ומתוך כך התורה נכללת בגופן. ד"א כששמעו כנעניים ישראל לכנסין לארץ עמדו

ושרפו הזרעים וקצצו האילנות וסתרו הבנינים וסתמו כל המעיינות אמר הקב"ה לא הבטחתי לאברהם אביהם שאכניסם לארץ חרבה אלא בארץ מלאה כל טוב אלא הריני מקיפן מ' שנה במדבר כדי שיעמדו כנענים ויתקנו מה שקלקלו עכ"ל. ורש"י פי' טעם אחר בפ' בהעלותך שפי' גבי נוסעים אנחנו וז"ל מיד עד ג' ימים אלו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ אלא שחטאו במתאוננים ולא שנגזר עליהם באותו עון שלא ליכנס לארץ אלא על ידי אותו עון נתגלגל הדבר שלא ליכנס לארץ. כמו שפי' חזקו' בפרשת גבי כי תבואו אל הארץ:

פרק יז

פסוק ה

ומטך אשר הכית בו את היאור. תימ' הלא אהרן הכהו. ואומר הרר"א שבפרק חלק מוכיח מכאן כל המעשה חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתו' כאלו עשאו דקאמר התם אמר ר' אבהו כל המעשה וכו' שנא' ומטך אשר הכית בו את היאור. וכי משה הכהו והלא אהרן הכהן אלא לו' לך כל המעשה חבירו וכו' ובפסחים מוכיח מכאן ששלוחו של אדם כמותו. שאהרן היה שלוחו של משה. ומטך אשר הכית וגו'. פרש"י שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו אלא לפורענות וכו' וראו עתה שגם לטובה הוא מוכן. תימ' הלא קרע בו את הים. ותירץ ר"ת מאוריי' שמה שפרש"י לפורענות ר"ל לפורענות של מצריים כי על ידו הם סבורים לעבור בתוך הים ביבשה כמו שעשו ישראל ועל ידי כן טבעו ותדע שהרי כל המכות היו לזכותם של ישראל ולרעתם של מצרים:

פסוק טז

ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' וגו'. **פרש"י ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק**. והר"ר אופיניאל שמו ר' ז"ל נתן פי' שיד זה מוסב בעמלק משום דקשי' ליה כתוב הכא מחה אמחה את זכר עמלק וכתיב התם בפ' תצא תמחה את זכר עמלק משמע שמוסב הדבר על משה אלא מה שכתוב תמחה היינו כשפושט עמלק ידו על ישראל. ומה שכתו' אמחה דמשמע הכתו' הקב"ה בכבודו ובעצמו ימחה את זכר עמלק היינו כשפושט ידו על המקדש והיינו דקאמ' מחה אמחה לפי שיד עמלק על כס יה שזהו בית המקדש. וזהו שייסד הפייט ביוצר של פרשת זכור נא זכור יום זבולך ה' שלם לו משלך גמול רע מחילך. כלומ' לפי שפשט ידו בזבולך אתה בעצמך תשלם לו גמולו הרע. ולנו תשלח אורה ושמחה וששון ויקר אמן ע"כ דבריו:

פרק יח

פסוק א

יתרו ז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קני פוטיאל. וקשו' שהרי כתוב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה. משמ' שרעואל אין זה חובב וחובב הוא יתרו כמו שפרש"י שם. ומיהו הך קושי' ליתא שהרי יש לפרש שרעואל הוא אב של יתרו. וגם יתרו נקרא רעואל שקראו אביו כשמו וזהו שנאמר ותבאנה אל רעואל אביהם. ואי קשי' הא קשי' דאי אפש' לומר שנקר' יתרו חבר וקני דהכתו' אומר וחבר הקני נפרד מקין מבני חובב חותן משה משמע שחבר הקני היה בנו של יתרו. ועוד קשיא למאן דאמ' פוטיאל זה יוסף שפטפט ביצרו ליכא ז' שמות ועוד קשי' שפרש"י כאן ז' שמות היו לו ליתרו ולהלן בפרש' בהעלותך פי' וז"ל חובב הוא יתרו וכן הוא אומר ומבני חובב חותן משה ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא וב' שמות היו לו יתר על שיתר פרשה אחת בתורה וחובב שחבב את התורה. וי"ל שמה שפירש"י שם ב' שמות היינו אליבא דמאן דאמ' רעואל אביו של יתרו ואינו מונה חבר קני כסבור שם אחד הוא ובנו של יתרו היה שנ' וחבר הקני נפרד מקין מבני חובב חותן משה ולא מצינו שנקרא יתרו חבר וקני גם אינו מונה יתרו דסבר יתר ויתרו שם אחד הוא ואינו אלא תוספת אות שנתוספה לשמו גם אינו מונה פוטיאל דסבר פוטיאל זה יוסף שפטפט ביצרו גם אינו מונה רעואל שהיא היה אביו של יתרו כמו שפרשנו ולא מצינו שנקרא שמו רעואל הילכך אין כאן אלא יתר וחובב. עוד פרש"י קני שהטיל קנאה בין ישראל לאביהם שבשמים כלומ' על ידי שנתגייר הטיל קנאה בין ישראל להקב"ה והיינו דאמרי קשים גרים לישראל כספחת ופי' הרב יהוספיה הגר לפי שגרים מחייבים ישראל כשאין זריזים במצות. כך פי' הרב ר' אליקים:

פסוק ד

ושם האחד אליעזר. לכך לא נאמר ושם השני לפי שהיה זמן בין לידת גרשום ללידת אליעזר. ד"א מאי אחד מיוחד דאית' במדרש בשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה שונה אליעזר בני אומר פרה בת שתים עגלה בת שנתה אמר משה וכו':

כי אלהי אבי בעזרי תימ' היה לו לקרות שם הראשון אליעזר שהרי כשנולד הראשון ניצל מחרב פרעה כמו שמוכיחין המקראות. וי"ל שעדין לא הובטח מפרעה עד שנולד אליעזר השני כי היה ירא פן ישלח פרעה אחריו אנשים לבקשו ולהורגו. אבל משנולד השני כבר הובטח מפרעה שנאמר לו לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. כי אלהי אבי בעזרי לא נאמר כי אמר וכו' כמו שאמר גר הייתי בארץ נכריה לפי

שמשה כתב ספרו והיה אומר כל שעה אלהי אבי בעזרי. ואלו כתוב אמר משה אמ' לפי שעה. בשם ר' יחיאל:

פסוק יג

ויהי ממחרת. פרש"י בי"ז בתמוז ירד ושבר הלוחות. אפרש ענין בג"ה בפרשת כי תשא טז' פרש"י כאן ואין פרשה זו כתובה על הסדר שלא נאמרה עד שנה שניה כלומ' היינו לשנות עולם שמתחילין מתשרי שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים כלומ' שהיה בשנה שניה שאמ' לו משה נוסעים אנחנו אל נא תעזוב אותנו כלומר ובאותו פרק שלחו שנ' ויאמר אלי. לא אלך כי אם אל ארצי וגו' ואם זה קודם מתן משלחו והלך היכן מצינו שחזר כלומ' ואם פרשת ויהי ממחרת קודם מתן תורה ובשנה שניה במסע דגלים חזר משה ואמר לו משה נוסעים אנחנו. כפ"ח דברי רש"י ויש מתרץ דצ"ל דוקא פסוק זה וישלח משה את חותנו נאמר בשנה שניה אבל ויהי ממחרת וכל הענין היה אחר יום הכיפורי' בשנה ראשונה שמונין מניסן ליציאת מצרים מלבד שנות האנשים שמתחילין מתשרי כמו שפרש"י בפרשת כי תשא:

פסוק יח

נבול תבול גם אתה. פרש"י לרבות אהרן וחור וע' זקנים. וקשי' שהרי בפרשת כי תשא גבי ויבן מזבח לפניו פרש"י ראה חור שהרגו אותו והמעשה היה בי"ו בתמוז ופרשה זו דלא נאמרה עד מחרת יום הכיפורים שלאחריו כדפרש"י כאן. וי"ל דהכי קאמ' רש"י לרבות אהרן וחור וכו' כלומר אפילו היה חור קיים עמך ועם ע' זקנים לא תוכלו לסבול את הטורח הזה. ודוגמת זה אמר ירמיה הנביא אם יעמוד משה ושמואל לפני וכבר נפטרו אף כאן נפטר חור ואעפ"כ הזכירו אבל לקמן גבי על העם הזה פרש"י אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עמך ולא שייך להזכיר שם חור למבין כפ"ח:

פסוק כא

שונאי בצע. פרש"י ששונאין ממונן בדין כי ההוא דאמרי' כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא נינהו. ומיירי בעני ועשיר הבאים לדין והדיין מחייב העני שלא כדין מדאגת העשיר נמצא שאם בא העני ותובע הדיין לדין יוציא ממנו מה שחייבו בדינו המרומה וא"כ לא דיינא הוא והכי אמרי' בעל' ששונאים ממונם בדין אפי' הלה שורף גדישו אינו נמנע לדון דין אמת לאמתו כפר"י בסוף חזקת הבתים. ובתוספות מתו"ך מצאתי כל דיינא וכו' כגון אם כפר והוציא ממנו בעדים אבל אם חייבוהו שבועה ולא רצה ושלם משום הכי לא מפסיל לדינא עכ"ל:

שרי אלפים הם היו ו' מאות שרי מאות היו ו' אלפים שרי חמשים י"ב אלף שרי עשרות ס' אלף כדפרש"י וקשי' איך היו עולים השרים במנין והלא כשאתה מונה ונוטל ו' מאות

מס' רבוא שכך היו עולים השרי אלפים. השרי מאות שאתה נוטל מן החשבון הנשאר לא יעלה לשש אלפים וכן כלם. ופי' ריב"א דכל הני שרים היו יתרים מבני ששים כדקאמ' בפרק יש נוחלין דלא נמנו פחותים מכ' ויתרים מס'. עוד י"מ דחשבון השררות קא חשיב שבתחלה נתמנו שרי עשרות ומחשובין שבהם בררו שרי חמשים ומחשובין שבהם ביררו שרי מאות ומחשובין שבשרי מאות בררו שרי אלפים כדפר"ת בפ"ק דסנהדרין:

פרק יט

פסוק ב

ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כתו' וכו' אלא להקיש ולומר מה ביאתם בתשובה אף נסיעתם מרפידים בתשובה והקש' ר"ת מאורייי' דאמ' מפני מה נקרא שמו רפידים שרפו ידיהם מן התורה. ותירץ הרר"א דודאי כשחנו ברפידים רפו ידיהם מן התורה אבל בנסיעה נסעו בתשובה כדפרש"י והיינו דכתיב ויסעו מרפידים כלומר שסלקו עצמם מאותה רפיה שרפו ידיהם מן התורה:

פסוק ז

את כל הדברים האלה. פרש"י מלמד שאמר הקב"ה י' דברות וכו' א"כ מה ת"ל עוד ל' אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו. אומר הרר"א שכך פי' על כן אנכי ולא יהיה לך שאמרו ב' פעמים פעם אח' כשאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד. ופעם שני כשנאמרו על סדר המקרא שבסדר המקרא אנכי ולא יהיה לך לבד כתובים בשם הקב"ה שלא נאמר לא תשא את שמי לשוא וכן כולם. וזהו שפרש"י א"כ שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך משמע שאלו לבדם שמעו מפי הקב"ה כמו שפי' ומתרץ רש"י שחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו פי' חזקוני חזר המפרש ופירש כל דבור ודבור וכו'. וקאי להקב"ה וקאי אמשה שבתחלה אמר הקב"ה כל הדברות בדבור אחד ולא הבינום וחזר ואמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך כל אחד בפני עצמו כדי שיבינום ולא יכלו לשמוע יותר מפי הקב"ה כמו שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ובא משה ואמר להם שאר הדברות כל אחד ואחד בפני עצמה. וכן אמרו רבותינו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ותדע שהרי אנכי ולא יהיה לך כתובים בשם הקב"ה מה שאין כן בשאר הדברות שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וגו' ולא אמר את שמי לשוא. וכן כלם ע"כ דעת חזקוני:

פסוק ט

ויגד משה את דברי העם אל ה'. פרש"י תשובה על זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה שומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות מלכנו וק' מנין לו לרש"י לפרש כן אלא משום תשובתו של מקום שאמר כי ביום השלישי ירד ה' וגו' אנו

למדין שאמרו רצוננו לראות את מלכנו כפ"ח ובמס' שבת אמרי' פ' ר' עקיבא פרש"י ויגד משה את דברי העם אל ה' הוא שקיבלו עליהם ישראל מצות הגבלה. וזה לשונו הדברי' שנאמרו לו בשני ירד ואמרן לישראל ויבא משה ויקרא לזקני העם ולמחרת השכים ועלה. וישב משה את דברי העם אל ה' והוא ככל אשר דבר ה' נעשה ובו ביום נאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן ומצות הגבלה דהשמרו לכם לעלות בהר ואע"פ שהיא כתובה אחר וקדשתם היום ומחר שהוא מצות פרישה קודם לכן נאמרה דכתיב בההיא עלייה שעל' בשלישי להשיב להקב"ה דבר העם כאשר דבר ה' נעשה ונשמע הנה אנכי בא אליך בעב הענן וסיפיה דקרא ויגד משה את דברי העם אל ה' וכי מה דברי העם יש כאן אלא מצות הגבלה נאמרה לו בו ביום ולערב אמרה לישראל ולמחרת השכים ועלה והגיד שקיבלו עליהם ונאמרה לו מצות פרישה עכ"ל ובפרק ר' עקיבא פירשו התוספות בענין אחר דהגבלה קדמה לפרישה מטעם אחר וז"ל לכן נרא' דהגבלה קדמה לפרישות דתלתא ויאמר כתיבי וסברא הוא שכל אחד נאמר ביומו. לקמן כתו' ואתם תהיו לי ולבת' כתוב מצות פרישה ומצות הגבלה ובאמצעי לא כתו' מידי שיעשה משה שום שליחות ואית לן למישדי מצות הגבלה אההיא אמירה ולא ממצות פרישה שהרי מיד אחר אמירה אחרונה כתיבה מצות פרישה. שיטת תו"ך. וי"מ המקראות בע"א לכך וישב ואחר ויגד לפי שמתחלה בא משה להשיב דברי העם להקב"ה ואמר לו הקב"ה המתן כי אני רוצה לדבר ואמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן וכשגמר הקב"ה דבורו השיב משה דברי העם והוא כל אשר דבר ה' נעשה:

פסוק יא

היו נכונים ליום השלישי. פרש"י הוא יום ד' כלומר היינו שנכנס לסוף ג' ימים מיום רביעי בשבת שהיה משה עומד בו כפ"ח. עו' פי' כאן שהוסיף משה יום אחד מדעתו לא שסתר משה דברי המקום אלא הקב"ה אומר לו ברביעי בשבת וקדשתם היום ומחר והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' והוא הבין מדעתו בשלישי לימים שלמים קאמ' ואין יום רביעי בשבת מן המנין לפי שלא היה שלם שכבר מקצתו עברה ולא תוספת ממש קאמר כ"פ התוס' בפר' ר' עקיבא. וא"ת מאי קאמ' דהוסיף מדעתו דאורייתא הוא דדריש ק"ו כדאי' פר' ר' עקיבא הוסיף יום אחד מאי דרש ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהם אלא שעה אחת וקבע להם זמן אמרה תורה והיו נכונים ליום השלישי אני שכל שעה ושעה מדברת עמי ולא קבע לי זמן על אחת כמה וכמה. וק"ו ניתן לידרש. וי"ל דלא הוי ק"ו גמור דשאני סתם משום עשרת הדברות. שיטת תו"ך:

פסוק יג

כי סקול יסקל. פרש"י מכאן לנסקלים שהם נדחים וקשי' א"כ היה לו לכתוב כי סקל יסקל וירה יירה שאין זה בלא זה. וי"ל דאו זה משמע בלשון אשר וחבירו תרגמי' והגישו אל הדלת או אל המזוזה כתרגום ירושלמי ויקרביניה לות דשא די לות מזוזתא וכך פי' כי סקול יסקל אשר ירה יירה. כפ"ח והקשה ר"ת מאורליינא"ש דבפ"ק דפסחים אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה וקאמר הני מילי בתרי ענייני אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקד' ומאי דמאוח' וכו' ובפרק נגמר הדין אמרינן דדחי' קודם סקילה אע"ג דכתיב כי סקול יסקל או ירה יירה אלמא בחד ענינ' נמי אין מוקדם ומאוחר בתורה. והוא תירץ הא דאמרינ' דבחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם וכו' היינו היכא דליכא טעמא אבל היכא דאיכא טעמא שהרי במקום אחד כתוב וסקלתם באבנים ומתו אלמא סקילה בגמר מיתה היא אפי' בחד ענינא כי הכא אין מוקדם ומאוחר כך פירשו התוספות בפ"ק דפסחי' והרב ר' מאיר כוכבי ז"ל פי' דע"כ צריך לכתו' או סקל יסקל או ירה יירה אע"ג דדחיה קודם סקילה דאמרי' פר' נגמר הדין מנין שאם מת בדחיה יצא ת"ל או ירה בלא סקילה ואי כתו' ירה יירה או סקל תו לא ידעינן שאם מת בדחיה יצא למבין והא לא אצטריך למבין למדרש דאם מת בסקילה יצא דפשיטא דבתר סקילה ליכא מידי דדחיה קודמתה עכ"ל:

פסוק טו

אל תגשו אל אשה. איתא בפר' ר' עקיבא שמשה פירש מדעתו מן האשה. והקשה ר"ת מאי מדעתו איכא הכא והלא הוא היה גם בכלל הפרישה וכשחזר ואמר לכלם שובו לכם לאהליכם עכבו הקב"ה ואמר לו ואתה פה עמד עמדי. ותירץ דמיד אמר לו אל תגשו אל אשה עמד משה וגרש אשתו לגמרי וזה עשה משה מדעתו והיינו דכתו' ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח ומתרגמי' ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק ואף על פי שהסכימה דעתו לדעת המקום מכל מקום דברו בו ר"ל אהרן ומרים דברו במשה שאמ' אלמלא גירשה מדעתו לא היה הקב"ה מצוהו לגרשה שהרי כמה ימים דבר עמו ולא צוהו לגרשה ומיהו משנתבקש בנבואה פירש ממנה כדתניא בספרי אמרה צפורה למרים אוי להן לנשותיהן של אלו שמיום שנתבקש אחיך לנבואה פירש ממני אך במתן תורה גירשה לגמרי על ידי הק"ו. והא דכתי' אחר שלוחיה ומתרגמי' בתר דפטרה היינו דאמרי' יתרו לאחר מתן תורה הוה שאז גרשה. ואי מתרגמי' אחר דשלחה ניחא טפי שעדין לא גרשה אלא פירש ממנה. ובמכילתא תניא אחר שלוחיה ר' יהושע אומ' אחר שפטרה בגט נאמ' כאן שלוח וכו' ר' אליעזר או' אחר שפטרה במאמר שבשעה שאמר לו הקב"ה הוצא ישראל מארץ מצרים וגו' כמו שפרש"י בתחלת הסדר. כך פי' התוספ' במסכת שבת פרק ר' עקיבא. ור"מ מקוצי תירץ שלא היה משה יודע אם ואתה

פה עמוד עמדי מוסב על שובו לכם לאהליכם דלעיל מניה ויהיה משמע שצוהו המקום לפרוש מן האשה. או אם היה מוסב על ואדברה אליך את כל המצוה וגו' דבתריה. ויהיה משמ' שעכבו המקום כדי לדבר אליו בלבד ולא שיפרוש מן האש' ובכך ניח' מה שפרש"י בפרשת בהעלותך גבי פה אל פה וגו' אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמר לו בסיני שנא' לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואין להקשות הרי מדעתו פי' מן האשה. והר"א תירץ שע"כ פירש מדעתו מן האשה דאי ס"ד שגם הוא היה בכלל הפרש' למה לי ואתה פה עמוד עמדי לאסור לו תשמיש הרי כבר נאסר לו עם ישראל במתן תורה וכשהתירו המקום לישראל לא התיר לו עמהם שנא' אמור להם שובו משמע להם ולא לך ועדין היה באסורו הראשון אלא ע"כ פירש מדעתו מן האשה והוצרך ואתה פה עמוד עמדי ללמד שהסכים לו המקום שאין מלות אמור להם משמע להם ולא לך שמאחר שלא היה בכלל הפרישה עם ישראל לא הוצרך הכתוב להתיר לו תשמיש עם ישראל:

אל תגשו אל אשה. פרש"י כל ג' ימים הללו שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכב' זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל וכו' ואעפ"י שלא נתנה עדין התורה מ"מ מסתמ' הקפידה תורה על מה שעתיד להיות טמא אחר מתן תורה. ואע"ג דלא הקפידה על זבין ומצורעין ובועלי נדות היינו משום טעמא דתניא בפרק מי שמתו כתו' והודעתם לבניך ולבני בניך וכתוב יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב וגו' מה להלן באימה ביראה ברתת ובזיע וכו' מכאן אמרו זבין ומצורעין וכו' ובועלי נדות מותרין לקרות בתורה ובנביאים ולשנות במשנה ובתלמוד ובהלכות ובאגדות ובעלי קרין אסורין. פי' דבעלי קריין אינם ביראה דמחמת קלות ראש הוא בא. שיטת חו"ך פר"ע:

פסוק יז

ויתיצבו בתחתית ההר. פרש"י שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית. וא"ת הרי אמרו נעשה ונשמע. וי"ל דאית' במדרש כשרצה הקב"ה לתת תורה לישראל אמרו כמה תורות יש לך אמר להם אחד בכתב ואחד בעל פה אמרו אין אנו מקבלים אלא אותה שבכתב מיד כפה עליהם ההר כגיגית ובפר' ר' עקיבא פרשו התוספו' בע"א דגבי כפה עליהם ההר כגיגית קאמ' וזה לשונו אע"פ שהקדימו כבר נעשה ונשמע שמא היו חוזרין כשראו האש הגדולה שיצתה נשמתן. שיטת תו"ך. ואמנם למדרש הזה הקש' ר"ת מאורלי"י דאמרי' בפ"ק דע"ז עתידין אומות העולם לומר כלום כפית עלינו הר כגיגית ואי ס"ד שלא היתה הכפייה רק לתורה שבעל פה לבד. א"כ מה תשובה זאת לאומות העולם היה להם לקבל תורה שבכתב בלא כפייה כמו שעשו ישראל. ותירץ הרר"א

שיהיו אומות העולם סבורים לקבל שכר מתורה שבכתב שבידם ומה שהם עתידין לומ' כלום כפית וכו' היינו לתורה שבעל פה שאינה בידם. וכן משמע בפר' ר' אליעזר דקאמ' התם לכך כתב הקב"ה זכרון מצות בקוצר בתורה שבכתב ופתרונם ודקדוקיהם בתורה שבעל פה לפי שראה הקב"ה שעתידין אומות העולם לכתוב כ"ד ספרים שיש בתורה בנביאים וכתובים ולהפכן למינות ולרעה מסר למשה סמנים בעל פה ולא הסכימו מן השמים שיכתבו עד שיעמדו אמונת ארם וישמעאל פן יעתיקום העכו"ם ויהפכום לרעה כמו שעשו בתורה שבכתב ולעתיד לבא ישאלו להקב"ה מי הם בניו בני ישראל מביאין ספר תורה אלו אומרים שהם בניו ואלו אומרי' שהם בניו והקב"ה אומר מי שיש לו הסימנים האלו שמסרתי למשה על פה בסיני ואין אומה יודעת כי אם ישראל. ע"כ דעתו. משמ' שיהיו האומות סבורות לקבל שכר על תורה שבכתב שבידם הילכך מה שהם עתידים לומר כלום כפית עלינו הר כגיגית על תורה שבעל פה שאינה בידם אמרו כן:

פסוק יט

יענו בקול. פרש"י על דבר הקול. לכך דחק רש"י לדבר כן לפי שכבר פירש גבי משה ידבר שהיה הקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מתגבר והולך כל כך שישמעוהו כל ישראל ואם אתה תפרש יענו בקול כמשמעו יהיה מוסב הקול על יעקב:

פרק כ

פסוק א

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. יש במדרש כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית ושמע י' דברות מפיו ובפסוק ראשון של בראשית יש ז' תיבות וכ"ח אותיות וכן יש ביהא שמיה רבא. ולכך אין לומר ולעלמי עלמיא בראש תיבה בוי"ו שיהא יתירה על מנין כ"ח אלא ישנו לומר לעלמי עלמיא או ולעלמי עלמא בלא יו"ד כי כן הוא בדניאל ואמנם שמעתי מפי שליח צבור מטורויי"ש שאין למחוק היתור של ולעלמי כי תיבת שמיה ומלכותיה וכיוצא בהן חסרין יו"ד מן הדין ומעתה לא תמצא חשבונך זולתי הוא"ו ולעלמי כ"ש:

פסוק ב

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. לא הזכיר בריאת שמים וארץ שאינו דומה שמיעה לראיה ובריאת שאר שמים וארץ לא ראו את יציאת מצרים א"ע:

מבית עבדים. פרש"י מבית פרעה שהייתם עבדים לו. ואפרש הענין בסוף פרשת ואתחנך בגח"ו:

פסוק ח

זכור את יום השבת לקדשו. פרש"י זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וגו' וקשיא שאין ענין זכור ושמור כענין האחרים שכלם סותרים זה את זה כי האחד בא לאסור וחבירו בא להתיר אבל זכור ושמור שניהם באים לאסור. וי"ל שזכור ושמור נמי סותרים זה את זה שזכור מצות עשה שפוטר בנשים מקדושת שבת דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ושמור הוא כדאמרינן כל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה ומחייב הנשים מקדוש דכל מצות לא תעשה נשים חייבות כפ"ח. והואיל שישנן בשמירה ישנן בזכירה כדאי' במדרש שלכך נאמר בדברות הראשונות זכור ובאחרונות שמור. משל לאחד ששולח בנו אצל חנוני וצלוחית בידו ואיסר לקנות שכר שבר צלוחית ואבד האיסר בא לאביו וספר לו המאורע חזר ומסר לו צלוחית ואיסר ושרט לו שריטה באזנו ואמר לו בזאת השריטה זכור לשמור מה שאני מוסר לך כך הקב"ה בתחלה אמר זכור ולא נזהר מקושש וחלל שבת ונהרג דומיא לסריטת האזן. לכך נאמר שמור בדברות אחרונות:

פסוק יד

לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך לפיכך סדרם הכתוב בסדר זה לפי שדרך לקנות בית תחלה ואחר לישא אשה ואחר עבד ואמה ושור וחמור. ובדברות אחרונות סדרם הכתוב לדעת אחרת והזכיר אשה תחלה ואחר בית ואחר שדה ואחר עבד ואמה כך פי' אבן עזרא. ומה שלא הזכיר שדה בדברות הראשונו' לפי שלא היו להם שדות עד אחר כבוש וחלוק. אבל בדברות אחרונות שהיו קרובים ליכנס לארץ ולהיות להם שדות הזכיר בהם שדה כפר"מ מקוצי:

פסוק טו

וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם סומא. וקשי' שהרי למדנו מן ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם כמו שפרש"י שם:

פסוק כ

ואלהי זהב. פרש"י שלא יוסיף על שני כרובים וכו'. אפרש בע"ה הענין בפרש' תרומה. שאל קיסר את ר' יהושע מפני מה לא נאמר שם בה' דברות אחרונות כמו בראשונות. והשיב ר' יהושע רצונך שנלך לטייל אני ואתה בשוקין וברחובות אמר לו הן הלכו וראו דמות קיסר מצוייר בכל בית ובית כלום' שהיה שליט בכל הוליכו לבית הכסא וראו שלא היה מצוייר בו. אמר לו ולמה אין דמותך מצוייר כאן. אמר לו קיסר וכי יפה הוא שדמותי יהא מצוייר כאן אמר לו ר' יהושע כך אין דרך הקב"ה שיהא שמו נזכר ברציחה וניאוף וגנבה ועדות שקר וחמדנות:

פרק כא

פסוק א

לפניהם פרש"י ולא לפני עכו"ם. וקשי' למה לי קרא למעוטי עכו"ם הא אפילו גרים פסולים לדון כדאית' פ"ב דקדושין גבי אושפיזכניה דרב אדא בר אהבה וכ"ש עכו"ם וי"ל דהא דגר פסול לדון היינו היכא שיש ישראל שיודעין לדון אבל היכא שאין ישראל לא ותדע שהרי שמעיה ואבטליון גרים היו והיו דנין את ישראל לפי שלא היה בישראל חשוב כמותם. כפר"מ מקוצי. וי"מ פתרון המקרא כן כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים בתמי' כלומר כיון שלא כצורנו צורם איך נכון שיהיו אויבינו פלילים. וא"כ כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם כ"ש:

פסוק ב

כי תקנה עבד. פרש"י אי עבד שהוא עברי וכו' או אינו אלא בעבד כנעני וכו' וקשיא היכי ס"ד דעבד כנעני יהא נרצע הא אמרינן אוזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים וכו' והעבד כנעני לא שמע. וי"ל דס"ד שיהיה נרצע אפילו שלא שמע משום דזיל טפי מעבד עברי כפר"מ מקוצי. עוד פרש"י הא מה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן העכו"ם וא"ת והעכו"ם היכן לקחו הא כתוב מהם תקנו עבד ואמה ודרשינן ולא הם מכם ולא הם קונים זה מזה. וי"ל הם שבמלחמה שכתוב וישב ממנו שבי כדאית' פרק השולח אי נמי לקחו למעשה ידיו עוד פרש"י כאן כי תקנה מיד ב"ד לא יצא בשש וכו'. וקשיא שהרי כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים וכי ימכור על ידי אחרים משמ' וקאמר ועבדך שש שנים. וגם רש"י עצמו פי' שם דמיירי במכרוהו ב"ד. ולפי הנראה הך קושיא ליכא שהרי מצינו כמה מלות מבנין נפעל שאינו על ידי אחרים כמו ה' ילחם לכם. וינפש בן אמתך והגר נסתרה והיא נטמאה. כי יפלא ממך דבר וכן הרבה. אך כאן אלו לא נאמר וכי ימוך אחיך וגו' הייתי מעמיד כי ימכר אחיך במוכר עצמו מחמ' דוחקו כי לשון כי ימכר משמע נמי על ידי עצמו כמו שפי' ועו' כי אף בלשון מכירה מצינו מלה מבנין נפעל שאינה על ידי אחרים כמו כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ועל מוכר עצמו הוא נאמר כמו שפרש"י כאן. וכן ונמכר לעקר משפחת גר והוא נאמר במוכר עצמו שנאמר קודם לכאן ומך אחיך וכו' וכיוצא בזה מצינו בבנין הפעיל שדרכו להיות יוצא באחרי' כמו הפקיד הלוה השאיל ודומה ובשאר מקומות נמצא עומד בעצמו ואינו יוצא באחרים כמו ופרעה הקריב מבין העיר הקיצו ורננו ודומיהם ומה שפירשנו בפרש' ראה כי ימכר במכרוהו ב"ד על פי המסקנ' דהכא פי' כן עד"י כ"א:

פסוק ו

אל הדלת או אל המזוזה. פרש"י הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד. ותרגום ירו' מוכיח כן שתרגם לות דשא די לות מזוזת' ואו משמע במקו' אשר וכך פירושו והגישו אל הדלת אשר הוא קבוע מכל המזוזה דהיינו מעומד כך פי' חזקו':

ורצע אדוניו את אזנו. פרש"י רבן יוחנן בן זכאי היה דורש מקרא זה כמין חומר. חומר זה צרור מרגלית וצרור הבושם התלוי בצואר נשים לתכשיט. כך פרש"י בפ"ק דקדושין. ופי' שם התוספות ור"ת חומר מעשה ועל שם המעשה נקרא חומר כדאי' נמי בסוטה סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין חומר היא עשתה מעשה בהמה לכך קרבנה מאכל בהמה והיינו על שם המעשה והכי איתי' בערוך. ובלשון ערבי נמי כשאדם אומ' מה מעשיך אומ' מה הימרך וכן נמי מצאו בתרגו' של תהלים דמתרגם מעשה הימר. משיטת שנ"ק. עוד פרש"י מה דלת מזוזה וכו' והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם. וא"ת ומה ידרוש במוכר עצמו מה נשתנו דלת ומזוזה וי"ל לאחר שגנב גרם לו לקנות אדון לעצמו. עו' פרש"י כאן אוזן ששמעה בסיני לא תגנוב והלך זה וגנב ירצע. לא גרי' לא תגנוב לפי שהוא מיירי בגונב נפשות שבמיתה ואינו נמכר אלא גרסינן לא תגנובו דמיירי בגונב ממון ואינו במיתה אלא אם אין לו ונמכר בגנבתו כן פי' חזק'. והרה"א מפרש דגרסינן לא תגנוב על פי הספר והא קאמר רש"י אוזן ששמעה בסיני לא תגנוב שיש בו מיתה והלך וגנב תרצע כי היה לו ליזהר מכל גניבה אפי' מגנבת ממון שממנה יבוא לגנבת נפשות שיש בו מיתה ומאחר שלא נזהר ממנה ירצע. עוד פרש"י כאן ואם מוכר עצמו הוא אוזן ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך וקנה אדון לעצמו ירצע. וקשי' כי מטעם זה היה לו להיות נרצע משעה שמכר עצמו. וי"ל לכך גרסינן והולך זה וקונה אדון לעצמו וכו'. כלומ' לסוף שעבודו כשרצו להוציאו לחירות חוזר וקונה שנית אדון על ידי שאומר אהבתי את אדוני וגו' לכך ורצע. כפ"ח. אמנם ראיתי בכמה פירושים שלא כתוב בה. ואם מוכר עצמו הוא אומר אזן ששמעה בסיני ומיהו שפיר גרסי' ליה דהא איכא מאן דאמר בפ"ק דקדושין דמוכר עצמו נרצע מג"ש דשכיר שכיר:

ועבדו לעולם. פרש"י עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו כלומר כל ימיו של אדון שהם ע'. ואין לפרש לעולם ממש שאם כן למה לי והתנחלתם אותם לומ' דעבד כנעני עובד לעולם השתא עבד עברי עובד לעולם עבד כנעני לא כל שכן כפ"ח. ולפי הנראה מה שפרש"י או אינו לעולם כמשמעו יש לפרש לעולם ממש. ומ"מ אצטריך והתנחלתם

לומ' דעבד כנעני עובד לעולם אף בשלא אמ' אהבתי וגו' והאי קרא דועבדו לעולם אינו עד שאמר אהבתי וגו' עד"י כא"י:

פסוק ז

וכי ימכור איש את בתו לאמה. פרש"י בקטנה הכתו' מדבר יכול אפי' הביאה סימנים אמרת ק"ו מכורה כבר יוצאה שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר. והקש' ר"ת מאוריי' למה ק"ו על כרחן בקטנה הכתוב מדבר דאי בנערה למה לי לאמה לימא דמעשה ידי נערה לאביה השתא זבוני זבנה מעשה ידיה מיבעיא. ותירץ הרר"א דאי לאו ק"ו הוה אמינא דקרא מיירי בנערה אפי' הכי אצטריך לאמה כשאינו יכול למכרה דהיינו לשפחות אחר שפחות כדפרש"י גבי בבגדו בה וקשי' דבמסכת כתובות גבי הך דרשה דלאמה פריך התלמוד במאי פריך הך דרשה אילימ' בקטנה השתא זבוני מזבין לה מעשה ידיה מבעיא אלא בנערה ומאי פריך לימ' דלעולם איירי בקטנה ומ"מ אצטריך לאמה בשאינו יכול למכר' והיינו לשפחות אחר שפחות. ועוד קאמ' דבפר"ק דקדושין גבי שמעתין דבבגדו בה פליגי בה תנאי אי מצי זבין לה לשפחות אחר שפחות או לא והא דרשה דלאמה רב הונא קאמ' ומסתברא אין אמורא מניח ראשו בפלוגתא דתנאי כדאשכחי' בכמה דוכתי. שוב אמר לי מורי אבי בשם הר"ר שלמה מכרך לנדו"ן ז"ל דאי לאו ק"ו הוה אמינ' דקרא דכי ימכור מיירי בנערה. וא"ה אצטריך לומ' דאי לאו לאמה לא אמרינ' דמעשה ידי נערה לאביה דנהי עד שיכול למכרה כשהיא נערה. מ"מ עיון שאין לו כח למכרה כשהיא קטנה מכירה שתהא קיימת מקטנות' עד שתבגור שהרי היא יוצאה בנערות כדדרשינן מן ויצאה חנם א"כ אין לאב רשות בה משבאו ימי הנעורים ואין מעשה ידיה לאביה ולכך הוצרך רש"י לפרש קרא דכי ימכור בקטנה עוד י"ל אי לאו ק"ו הוה אמינא דכי ימכור מיירי בנערה ואצטריך לאמה לומ' דמעשה ידי בוגרת לאביה דאם אינו ענין לנערה דהשת' זבוני וכו' תנהו ענין לבוגרת מתרצים קושי' ר' בנימין דלקמן גבי אין כסף כך מפרש בשטת תו"ך בכתובות פרק ד':

לא תצא כצאת העבדי' ת"ל כי ימכ' לך אחיך העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה לכל יציאותיו וכו'. תימ' כמו כך היה לנו להקיש עברי לעבריה ליציאת סימנין לפי שאין הקש למחצה. וי"ל דאין לומר כן דהכי משכחת ליה אי כשמכר עצמו כשהיה גדול כבר הביא סימנים אי כשמכר עצמו כשהיה קטן אין מעשה קטן כלום ואינו נמכר בגנבתו כשהוא קטן שאינו בן עונשין ואביו נמי אינו יכול למוכרי כדדרשינן וכי ימכור את בתו ולא את בנו. כפ"ח. עו' פרש"י כאן מקיש עברי לעבריה מה עבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף הוא וכו'. אין להקשות מיהא עבד עברי יוצא בראשי אברים מק"ו ומה עבד

כנעני שאינו יוצא בשש וביובל יוצא בראשי אברים עבד עברי שיוצא בשש וביובל אינו דין שיוצא בראשי אברים. דאיכא למימר אמה העבריה תוכיח שיוצאה בשש וביובל ואינה יוצאה בראשי אברים אף אני אביא עבד עברי. ועו' שדרך תלמוד לעשות גזרה שוה או הקש או ק"ו כדאשכחי' בכמה מקומות דקאמ' שיכול והלא דין הוא והותרו או בגזרה שזה או בהקש כך פירשו התוספו' משאנ"ץ גבי קושי' הדומה לזאת ומ"מ ק' למה לי לומר דעבד עברי אינו יוצא בראשי אברים תיפוק לי מק"ו ומה עבריה שיוצאה בסימנין אינה יוצאה בראשי אברים עברי שאינו יוצא בסימנין אינו דין שלא יצא בראשי אברים וי"ל דהאי ק"ו פריכא דמה לעבריה שאינה נמכר' בגנבת' תאמ' בעברי וכו' ולכך אצטריך היקשא כפ"ח. ולפי הנראה זה דוחק ונראה לומ' פריכא היינו משום חדא טיבותא יהבינן ליה אחריתי או משום רעותא יהבין ליה עוד אחריתי כדמשמע בהדיא בפ"ק דקדושין גבי סוגיית דמוכר בית בבתי ערי חומה וגבי שאר ק"ו וכאן להפך. דמה שאין אמה העבריה נמכרת בגנבתה היינו טבותא ומה שאינה יוצאה בראשי אברים היינו רעותא. וא"כ ליכא פירכא כלל לכך י"ל דאין זה ק"ו כלל דמה שאין עבד עברי יוצא בסימנין היינו משום דלא שייכי ביה כדפי' חזקו' לעיל ולא משום ריעותא הוא. עי"ל שאלו לא בא ההקש רק לדבר זה אז היה לי להקשות למה לי הקשא תיפוק לי מק"ו כדפרש"י ניחא ליה שיהא מלמד גם לדבר הזה אף כי יש להוכיח מק"ו שאין עיקר ההקש בא בשביל דבר זה עד"י ב"א:

פסוק ח

והפדה פרש"י דאתי לגרעון כסף הקשה רשב"א הא בהדיא כתוב גרעון גבי עבד עברי הנמכר לעכו"ם ונמכר לישראל נילף שכיר שכיר ואמה העבריה איתקשה לעבד עברי ולמה לי והפדה ואי לא אשמעינן דאמה העבריה נקנית מדנפדית בכסף הא שמעינן הכי מהקשא דכתיב לאחרת ומה אחרת נקנית בשטר אף זו בשטר ונילף נמי קנין כסף דאין הקש למחצה. ותירץ דאיצטריך והפדה להא דתניא מפדין אותו בעל כרחו של אב משום פגם משפחה. פרש"י אם יש לו כופין אותו ופודה אותה. וי"מ דאתי לגרעון כסף כדפרש"י וכי תימא הא שמעינן מעבד עברי הנמכר לגוי מגז"ש דשכיר שכיר ומהקשא כדפיר' י"ל דאי מהתם הוה אמינא דווקא גרעון כסף ולא שוה כסף תניא מכסף מקנתו בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים ומדלא מהני קנין שוה כסף הכי נמי גרעון קמ"ל והפדה לאשמועינן גרעון דשוה כסף ומהני באמה העבריה אע"ג דלא מהני בעבד עברי. ותירוץ זה אינו דהא בפ"ק דקידושין דרשינן ישיב גאלתו לרבות שוה כסף ככסף ומפרי' ההיא ברייתא בפנים. ואולי י"ל דלמאי דשקיל וטרי בשמעתין דכסף צורי ניחא

דדריש והפדה לגרעון כסף ומוכח מינה דאמה העבריה אינה נקנית בפרוטה דקאמר אי אמרת בשלמא דיהיב ליה דינר היינו דמגרעא ואזלה עד פרוטה אלא אי אמרת פרוטה מפרוטה מי מגרעה פי' שתתן לו שוב כלום. ודלמא הא קאמר רחמנ' היכא דיהיב ליה דינר תגרע עד פרוטה היכא דיהיב ליה פרוטה לא תגרע לא ס"ד דומיא דיעוד פי' לא ס"ד שתהא נקנית בדבר שאין בו גרעון מאחר שנכתב בו גרעון כאן דומיא דיעוד מה ייעוד לאו אע"ג דאי בעי מיעד פי' כגון לקרוביו שהיא אסורה עליהם משום ערוה לא הוי זביניה זביני הכא נמי אע"ג דאי בעי מגרעה אי בעי לא מגרעה לא הוי זביניה זביני מ"מ הסוגיא דאין אמה העבריה ניקנית בפרוטה מדכתב גרעון אצל ייעוד. והשתא ניחא פרש"י דהכא מסיק תלמודא כיון דאפיקתיה מפרוטה. פי' אלמא מיני חשיבות בעינן אוקמיה אדינא פי' אע"ג דאיכא גרעון בפחו' מדינר עד פרוטה:

פסוק יא

ויצאה חנם אין כסף. פרש"י ויצאה חנם אלו ימי נערות אין כסף אלו ימי בגרות מקשים העולם הרי בפ"ק דקדושין דרשי' איפכא ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות. ותירץ הרר"א שמסבר' יש להעמיד הראשון בנערות שהוא קודם בגרות לכך פי' הכא רש"י ויצאה אלו ימי נערות וכו' אבל התם דרשי' ויצאה חנם לימי בגרות ואין כסף לימי נערות דקאמר התם אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומאי ניהו אב ואי בבגרות אין לאביה רשות בה בפ"ק דקדושין פריך התלמוד כיון דנפק' בנערות בבגרות מאי בעיא גביה כלומר והיכי כתב לן קרא מידי דלא הוה לכתוב נערה בהדיא ומשני לא נצרכה אלא לבגרות כלומר אין לה סימני נערות ואשמעינן קרא שיוציאוה ימי בגרותה אין כסף אלו ימי בגרות אבל ליציאת שש וביובל לא אצטריך דהא נפק' לן מכי ימכר לך אחיך העברי וגו' כדפרש"י גבי לא תצא כצאת העבדים ומ"מ קשי' להרב רבינו בנימין ז"ל לא אצטריך אלא חד קרא. דעל כרחיך נוקמה בבגרות דלנערות לא אצטריך דאי אמרת לא נפק בנערו' א"כ דהוה נמכרת בנערות דטעמ' דאינה נמכרת משום ק"ו דמכורה כבר יוצאה וכו' וא"כ אמאי אצטריך לאמה למעש' ידיה השתא זבוני מזבין לה מעשה ידיה מבעיא. אלא ע"כ מדאצטריך לאמה ש"מ שיוצאה בנערות ולהכי אינה נמכרת בנערות וצ"ע לשון התוספו' בפ"ק דקדושין והך קושי' ליתא לפי' הרר"א דגבי וכי ימכו' איש את בתו לאמה אבל לפי' ר"ש מכרך לנדון איתא ומ"מ קשיא לי על דברי מורי הרר"א כמו שכתב שם וצ"ע עלה במסכת כתובות. עוד י"ל דאי לאו אלא חד קרא הוה אמינא בבגרות אבל בנערות אינה יוצאה ולכך ממכר כנערות כיון דליכא ק"ו ואצטריך לאמ'

לומ' דמעשה ידי בוגרת לאביה דאם אינו ענין בנערה דהשתא זבוני וכו' תנהו לענין בוגרת כך מצאתי בשטת תו"ך פרק ד' מכתובות:

פסוק יב

מכה איש ומת. פרש"י לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אפי' בהכאה בלא מיתה וכו' וא"ת והיאך הוה ס"ד לומ' שיהא נהרג בהכאה בלא מיתה הרי אף אם הפיל לו אבר אינו משלם אלא דמי אברו וי"ל כגון שהכהו הכאה בלא מיתה בדבר שיש בו כדי להמית סד"א ליחייב מיתה הואיל ולאו כל כמיניה שנצול קמ"ל מכה איש ומת ויש דוחקין לתרץ כגון שעשאו טרפה כפ"ח וא"ת אכתי היכי ס"ד למימר שיהא נהרג בהכאה בלא מיתה א"כ למה מכה אביו ואמו מות יומת השתא בחבירו חייב לאביו לא כ"ש ליחייב חנק באביו וסייף בבני אדם הניחא למאן דאמ' חנק חמור אלא למאן דאמר סייף חמור מאי איכא למימר ותירץ ר"י דהא אמרי' באביו חייב אף בלא חבורה ובחבירו עד שיעשה חבורה אבל מיתה לא בעינן קמ"ל מכה איש ומת וא"כ אכתי היכי היה ס"ד למימר שיהא נהרג בהכאה בלא מיתה הא כתוב אם יקום והתהלך בחוץ ונקה המכה. ותירץ הרר"א דאי מהתם הוה אמינא דהיינו כשהכהו בכלי שאין בו כדי להמית ועל ידי ההכאה נפל למשכב ומזה אמרי' אם יקום והתהלך ונקה המכה אבל בדבר שיש בו כדי להמית סד"א דחייב אפי' בהכאה בלא מיתה קמ"ל מכה איש ומת. עו' פרש"י כאן ואם נאמ' מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הוה אמינא דאינו חייב עד שיכה איש הכה את אשה ואת הקטן מניין ת"ל ואיש כי יכה כל נפש ואפי' אשה או קטן עכ"ל. וא"ת הרי למדנו מתוך המקראות הללו אלא איש שהרג אשה או קטן ואשה שהרגה איש אבל אשה שהרגה אשה וקטן מנין ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא וכתו' מות יומת הרוצח רוצח לגופיה וחד לרבות כל רוצח ויש דוחקין לתרץ דהשוה הכתו' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ואי אפשר לומר כן כאשר אפרש לקמן בע"ה גבי וגונב איש ומכרו וגו'. עוד פרש"י כאן אלו נאמר מכה שומע אני אפי' קטן שהכה והרג חייב ת"ל ואיש כי יכה יצא קטן שהכה. וקשי' דפריך התלמוד פר' בן סורר ומורה גבי קטן היכא אשכחינן דחייב דצריך קרא למפטרי' כתב הר"ר אליקים בשם קדוש מדורי"ש ז"ל דשאני בן סורר ומורה משום שנהרג על שם סופו אבל בקטן אחר לא אמרי' הכי. האי קושי' ותרוצי' שייכי בפרש' קדושים גבי ואיש אשר ינאף את אשת איש שפרש"י שם ואיש כו' פרט לאשת קטן ואמנם כבר הרגיש ר"מ מקוצי בקושי' זו שפי' בספרו וז"ל תניא איש פרט לקטן פחות מבן ט' שנים שהנבעלת פטורה שלפטור הקטן אינו צריך שהרי אינו בן עונשין עכ"ל:

פסוק יג

והאלהים אנה לידו. פרש"י מרשעים יצא רשע כלומ' מזה שהרג שוגג רשע שלא גלה יצא רשע שעלה בסולם ונפל על זה שהרג מזיד והורגו כדפרש"י וכו' זה שהרג וכו' וצריך לומ' אותו שנופל על חבירו ואוחז סכין והורגו דאם לא כן לא נתקיימה בו מיתת סייף שנתחייב בה ודוקא דרך ירידה דאי דרך עליה לא מחייב כדנפק' לן מן ויפול עליו וימות כפ"א. עוד פרש"י כאן נמצא זה שהרג שוגג גולה וכו' ואין לומר שחייב ב' גליות דהא גברא קטילא קטל. כפ"ח. ומה שפרש"י שהרג שוגג עולה בסולם נופל לא דייק ר"ל יורד כעולה בסולם ונופל אמרי' במס' מכות דאינו וצ"ע שם:

פסוק יד

וכי יזיד איש את רעהו. פרש"י למה נאמ' וכו' ת"ל וכי יזיד ולא שוגג וא"ת למה לי קרא למעוטי שוגג השתא מזיד ואינו מערים פטור כמו שפרש"י גבי להורגו במרמה שוגג לא כ"ש וי"ל דה"ק מזיד שהוא שוגג כמו שאין לו התראה כדאמרי' פרק היו בודקין מנין להתראה מן התורה שנ' וכי יזיד כלומר שהתרו בו ועדיין הוא מזיד. ואם לא התרו בו יכול לומר שוגג אע"פ שהוא מזיד וכופר. ומה שממעט רש"י מזיד ואינו מערים מן להרגו בערמה היינו בהתראה כך מצאתי בפשטי הר"מ מקוצ"י. וא"ת ולמה לי וכי יזיד למעוטי שוגג שהרי כבר נאמר אשר לא צדה דהיינו שוגג. וי"ל לפי מה שפיר' בפשטי ר"מ מקוצי ניחא. עי"ל אם לא וכי יזיד הוה אמינא היכא שלא צדה שום צדיה חייב אע"פ שהוא שוגג קמ"ל וכי יזיד דפטור ואין להקשות למה לי ואשר לא צדה השתא מזיד שהוא שוגג פטור שוגג גמור לא כ"ש שהרי צריך לכתבו כדי לסמוך אחריו והאלהים אנה לידו:

פסוק טו

ומכה אביו ואמו. פרש"י זה או זה. וא"ת מנא ליה לרש"י הא בשלמא מקלל נפק' לן מדסמך הכתו' כאן קללה אצל אביו שנ' ומקלל אביו ואמו ולהלן סמך הכתו' קללה אצל אמו שנ' אביו ואמו קלל אלא מכה זה בלא זה מנא לן וי"ל דנפק' לן ממה שנאמר בפרש' אמור ומכה אדם יומת. ופרש"י במכה אביו הכתוב מדבר וכו' אלמא מכה אביו לבד חייב מיתה. וא"ת הזהיר על הכאת אביו ואמו וי"ל דאזהרה מלא יוסיף להכותו:

פסוק טז

וגנב פרש"י למה נאמ' לפי שנא' כי ימצא איש גונב נפש וכו' אין לי אלא איש שגנב אשה וטומטום ואנדרוגונוס שגנבו מניין ת"ל וגונ' איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל להלן גונב נפש לכך הוצרכו שניהם וכו' ועדיין לא למדנו מתוך המקראות הללו אשה שגנבה אשה וכבר הרגיש בזה התלמוד בפרק אלו הנחנקי' שדורש שם בבריית' כמו שפרש"י כאן ועו' מוסיף וז"ל אין לי אלא איש שגנב בין איש בין אשה ואשה שגנבה

איש אשה שגנב' אשה מניין ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ עכ"ל. וא"ת מאי צריך לרבות אשה שגנבה מן וגונב איש ומכרו הלא השוה הכתו' אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ותירץ הרר"א דהיינו היכא שכתו' לשון זכר בפרשה ולא כתוב איש בהדיא דרשי' איש ולא אשה דדרשי' בערכו' אין לי אלא איש שהעריך שנ' איש כי יפליא נדר בערכך וגו' אשה שהעריכה מנין. ושוב מצאתי בתוספו' משאנ"ץ כך לכך כתב וגונב איש ומכרו בין מכה למקלל לפי שהולך ומפרש הדינין זה אחר זה החמור חמור אחריו בתחלה מפרש הכאה שיש בה מיתה מכה איש ומת ואח"כ מכה אביו ואמו בלא מיתה ואח"כ אפי' בלא הכאה כגון גונב איש ואחר בלא נגיעה כגון מקלל. ד"א לפי שזה גורם זה שמתוך שהכה חבירו בא להכות אביו וחייבו לו ב"ד מיתה וברח וגנב נפש מתוך שאינו יודע אומנות ולימים יבא הבן הנגנב ויקלל אביו ואמו מחמת שאינו מכירם או הגנב עצמו שברח כשיתפסהו להמיתו יקלל אביו ואמו. ד"א לפי שמכה וגונב נפש מיתתו בחנק ומקלל מיתתו בסקילה ומ"מ לא נכתב וגונב איש קודם מכה אביו שיפה לו לסמוך ההכאות זו לזו מכה איש ומת ואחר מכה אביו. ולכך חמורה מיתת מקלל ממיתת מכה לפי שמקלל ישנו אצל ברכת ה' וישנו נמי לאחר מיתה מה שאין כן במכה:

פסוק יז

ומקלל אביו ואמו. פרש"י לפי שנ' איש אשר יקלל וכו' אשה שקללה מניין ת"ל ומקלל אין להקשות למה לי קרא הרי השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. שכיון שכתו' איש בהדיא דרשי' איש ולא אשה כמו שפי' גבי וגונב איש ומכרו:

פסוק כ

וכי יכה איש את עבדו. פרש"י הרי היה בכלל מכה איש ומת וכו' והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים כלומ' ודנו אותו במדת דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש וכו' ואין לדונו במדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד וכו' לומר שיהא ישראל נדון בדין יום או יומים שהרי אין דנין בה אלא כשפרט מעין הכלל כגון הבערה כמו שפי' לעיל בפרש' בא גבי שבעת ימים מצות תאכלו וא"ת תינח למאן דאמ' דבר שיצא לידון בדבר החדש לא איהו גמיר מכלליה ולא כלליה גמיר מיניה אלא למאן דאמ' כלליה מיהא גמר מיניה מאי איכא למימר נילוף מניה דישראל יהא נדון בדין יום או יומים. וי"ל דנהי דמשאר דברי' כלליה גמיר מיניה מ"מ מדבר החדש לא יליף מניה. וא"ת הרי למדנו רוצח שהרג ישראל שהוא בסייף ממה שנ' כאן נקום ינקם ואין נקימה אלא בחרב שנ' חרב נוקמת נקם ברית. ולמאן דאמ' לא איהו גמיר מכלליה ולא כלליה גמיר מיניה אפי' בשאר דברים מנא ליה שהוא בסייף וי"ל דנפק' ליה מן דם האדם באדם דמו ישפך ושפיכות דמים אינו אלא דסייף וא"ת היאך יליף רש"י שמה שנ' בשבט ר"ל

בדבר שיש בו כדי להמית מדין ישראל והלא הכל מודים דאיהו לא גמיר מכלליה. וי"ל דמכח ק"ו ומה ישראל חמור וכו' עבד קל לא כ"ש:

נקום ינקם. פרש"י בסייף וא"ת למאן דאמ' חנק חמור מסייף למה לי קרא השתא קטל בר חורין בסייף קטל עבד דקיל לא כ"ש וי"ל דסד"א הואיל והקל אמור בדין יום או יומים נחמיר במיתת רוצח דתרי קולי לא עבדינן לעבד קמ"ל:

פסוק כב

ענוש יענש. פרש"י לשלם דמי ולדות לבעל. וא"ת אמאי אינו נהרג על הולדות שהרג וכי תימ' שמא נפלים נינהו א"כ תקשי לך גבי ואיש כי יכה כל נפש אמאי הוא נהרג שמא טרפה וכי תימ' דסמכינן ארובא ורובא לאו טרפות נינהו כדאי' פ"ק דחולין הכא נמי אית לן לסמוך ארובא דרובא לאו מפילות נינהו וא"כ לחייב מיתה נוגף אשה על הולדות שהרג. וי"ל דאין חייבין מיתה על שום בריה עד שיצא לאויר העולם כדמוכח בערכין כפ"ח. וא"ת והלא נהרג עליו דכתי' שופך דם האדם באדם דמו ישפך ואמרי' איזה הוא דם האדם שהוא באדם הרי זה עובר שבמעי אמו ומי איכא מידי דבן נח מוזהר עליו וישראל לא. וי"ל שאני בן נח דאזהרתו זו מיתתו ולכך נהרג על מה שישראל אינו נהרג:

פסוק כח

סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו. פרש"י ממשמע שנ' סקול יסקל איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה בהנאה אלא מה ת"ל לא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה עכ"ל. וקשי' דאימ' קרא לבן פקיעה שהרג הנפש אתא דקיימ' לן פרק בהמה המקשה כר' שמעון שזורי דאמר אפי' בן ה' שנים וחורש בשדה שחיט' אמו מטהרתו ואם נגח אסור באכילה. וי"ל דסתם קרא דלא יאכל בסתם שורים איירי ולא לבן פקועה אתי ומהרב ר' שמואל ז"ל שמעינן דבן פקועה נהי דנסקל מ"מ הוי כנשחט קודם שנגמר דינו. ואיכא חדא לטבותא וחדא כמו נשחט לאחר שנגמר דינו. הגהה זו מלשון תו"ך. ור"ש הקדוש ז"ל תיר' דכי נמי מוקמינן קרא לבן פקועה שמעי' שפיר שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה דמאי זה טעם יש לאסור בן פקועה אם בשביל שנסקל. והלא בן פקועה מותר בסקילה כמו בשחיטה שאינו צריך רק מיתה א"כ מה שבן פקועה אסור מפני הגמר דין ולא מפני דבר אחר:

פסוק כט

והמית איש או אשה. פרש"י לפי שנ' כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה בנשיכה נגיפה דחיפה בעיטה מניין ת"ל והמית מ"מ. דאם כן לא לכתו' אלא והמית דמשמע סתם מיתה אפי' נגיחה ולמה לי וכי יגח ותירץ הרר"א דאי לאו וכי יגח הוה אמינא והמית שימית כדרך שאר הממיתין ואין דרך להמית בנגיחה לכך כתוב וכי יגח:

פסוק לא

או בן יגח או בת יגח פרש"י לפי שנ' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולי' ת"ל או בן יגח או בת לחייב על הקטנים כגדולים. וקשי' דאם כן למה לי והמית איש השתא על הקטנים חייב על הגדולים לא כל שכן ותירץ הרר"א דאי לאו והמית איש או אשה הוה אמינא דוקא על הקטנים הוא חייב לפי שאינם יודעין להיזהר מן השוורים הנגחנים אבל גדולים לא קמ"ל והמית. ואין לתרץ דאיצטריך והמית להמיתו בנשיכה בבעיטה דחיפה כדפרש"י דא"כ לא היה לו לכתו' והמית איש או אשה אלא והמית לבד:

פסוק לב

כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו. פרש"י שקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אוק' למשקל קולני' הישר עכ"ל הרי לך שה' סלעים של פדיון הבן שהם נ' אשטרליו"ש שהרי סלע דרבנן הוא שקל מדאורייתא והשקל משקלו חצי אוק' כמו שפרש"י וחצי אוק' משקלה י' אשטרליו"ש שהרי יש בזקוק ס"ה אשטריליו"ש וא"כ ה' שקלים משקלם נ' אשטרליו"ש גם יש ללמוד לפי דבריו שדינר זהב ודינ' כסף משקלם שוה שהשקל משקלו ד' זהובים ושקל דאוריית' הוא סלע דרבנן וסלע דרבנן הוא ד' דנרי' של כסף הרי שדינר זהב ודינר כסף שוה משקלם גם הוא כן בפרק הזהב. ופי' התוספו' שם וז"ל ואינו נראה כן לר"ת דאמ' דינר של כסף אחד כדינר של זהב. פירו' דינר של זהב שוה כ"ה דנרי' של כסף ולדברי רש"י האומר שהדינר של כסף הוא משקל כ' אשטר"י וחצי א"כ הדינ' של זהב שוה ס"ב אשטרל' וחצי שהם כ' דנרי' טורני"ש ועכשיו הדינר שקורין מאל"ה דמוצ"א אינה שוה כי אם ו' דינרי' טורני"ש ואם אתה מוצא שדינר זהב ודינר כסף שוים במשקל היאך הוזל השער כל כך שמתחלה היה שוה כל כ"ה בכסף ועכשו אינו לכל היותר יותר מי"ב לכך אומ' ר"ת שדינר זהב משקלו כמשקל ב' דנרי' של כסף. אבל ודאי אינו שוה משקל ב' כמשקל כי אם אחד מי"ב חלקי' וראיה דאמרי' בפרק אלו טרפות ואם נשתייר בעובי דינר של זהב ולא נקט של כסף. ש"מ שדינר זהב ודינר כסף אינם שוים במשקל שדינר זהב כפול היה העובי מדינר כסף. ועוד ראיה דבספר שמואל כתו' שקנה דוד גורן ארונא היבוסי בנ' שקלים ובדברי הימים כתו' שקנה בשש מאות שקלים הא כיצד קנאו בנ' שקלי זהב ששים שש מאות שקלים כסף. ואע"ג דבקרא דשש מאות כתו' שקלי זהב שש מאות ה"פ שש מאות שקלי כסף ושפרע לו בשקלי זהב. ומיהו בפ"ב דפסחים פריך קראי אהדדי. ומשני בענין אחר גבה מכלם מכל שבט ושבט חמשים וכו'. ומ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו הרי הוכחנו לר"ג שדינר של זהב ודינר כסף אינם שוים במשקל וגם רש"י פי' פרשת נשא ששקלי זהב אינם שוים לשקלי כסף. ולדברי רש"י יתישב ההיא דאמרי' דינר של כסף אחד מכ"ה בדינר של זהב שהרי דינר של כסף משקלו כמשקל

חצי דינר זהב שהוא אשטרלי"ן ורביע א"כ הדינר של זהב אינו שוה אלא ל' אשטרליו"ש. ועכשו נמצא הדינר של זהב שקורין מאילי"ה דמוצ"א שוה ל' אשטרי' שהם י' דנרי' טוורני"ש. ומאחר שהוכחנו לר"ת שדינר כסף משקלו אשטרלי' ורביע יש ללמוד על ה' סלעים של פדיון הבן שהם כ"ה אשטרליו"ש למבין. והא דאמרי' התם דינר כסף אחד מכ"ה בדינר זהב ולא אמר א' מכ"ד י"ל שאותו דינר משום הכרע שכן דרך מוכרי' דינרי זהב לתת מעט יותר להכרע ואותו מעט שנותנין הוא שוה דינר כסף אבל גוף הדינר אינו שוה אלא כ"ד וראיה בבכורות דמסיק התם גבי פדיון הבן שאם נתן ישראל לכהן דינר זהב מהדרי ליה כהן זוזא ושתותא שהרי הדינר זהב שנתן לו שוה כ"ה של כסף והוא אינו חייב לו אלא ה' סלעים שהם ד' דינרים שיש בסלע ד' דנרי' ולכך מהדר לים זוזא ושתותא זוזא הוא דינר של כסף ושתותא הוא ד' דנרי' שהם השתות מדינר זהב ששוה כ"ד של כסף בלא דינר של הכרע ואמאי נקט כי האי לישנא זוזא ושתותא לימ' דלי הדר ליה חומש' שהוא ה' דנרי' של כסף אלא להכי נקט זוזא ושתותא לפי שהזוז הוא דינר של הכרע. ושתותא הוא גוף הדינר. ועו' ראייה דאמרי' בפ"ק דמסכת שקלים שקלבון הוא מחצית השקל הוא חצי מעה וזה אחד מכ"ד למחצית השקל שמחצית השקל ב' דנרים ושש מעות יש בדינר הרי י"ב מעות נמצא חצי מעה אחד מכ"ד ממחצית משמע שהכרע דינר זהב הוא דינר כסף והוא אחד מכ"ד בו:

פסוק לג

או כי יכרה איש בור ולא יכסנו וגו'. פרש"י למה נאמר על פתיחה חייב על כרייה לא כל שכן. וא"ת הא אצטריך לפטור בו אדם וכלים וי"ל משום הא לא אצטריך דדיו לבא מן הדין להיות כנדון מהיכן קא מייתית ליה מפתיחה מה פתיחה פטר בו אדם וכלים אף כרייה פטר בו אדם וכלים. עוד פרש"י אלא להביא כורה אחר כורה שחייב כגון שבא אדם אחד וחפר בו תשעה ובא חבירו והשלימו לעשרה אחרון חייב שאין בבור כדי להמית בפחות מעשרה והרי הוא כאלו חפרו כלו ולהכי הוא חייב יותר מחבירו כך הוא מפורש בבבא קמא פרק הפרה:

שור או חמור. פרש"י הוא הדין לכל הבהמות שבכל מקום שנאמר שור או חמור אנו למדין שור שור משבת וכו' מה להלן כל בהמה וחיה כשור וכו' אף כאן וכו' ולמה נאמר שור וחמור שור ולא אדם חמור ולא כלים מקשים העול' על רש"י מאי קאמר למה נאמר שור וחמור הלא כבר פרש"י דאצטריך שור וחמור לג"ש. וי"ל דה"ק על כרחיך הני קראי לאו לג"ש לחוד הוא דאתו דא"כ לשתוק מינייהו ונכתוב ונפל ותו לא דמשמע כל מה שיפול בו בעל הבור ישלם אלא ש"מ כדפרי'. ומ"מ קשה מנא לן למעוטי אדם

וכלים אימא דקרא שור וחמור חד לג"ש לחוד וחדא למעוטי אדם וכלים. ולפי הנראה י"ל דשפיר דרשינן שור ולא אדם חמור ולא כלים אע"ג דאצטריך חד מנייהו לג"ש שהרי שור השבת לא בא לדרשא אלא לג"ש לחוד. וא"כ גזרה שוה זו מופנית מצד אחד ולמדין ממנה לדברי הכל שלא נחלקו בה אמוראין למאן דאמר במסכת נידה פרק המפלת אי משיבין עליה או אין משיבין והרי אין כאן להשיב עד"י כ"א וא"ת אמאי אצטריך שור ולא אדם ת"ל מן והמת יהיה לו דדרשינן פרק הפרה מי שהמיתה שלו יצא פסולי המוקדשין שאין המיתה שלו ואדם נמי אין המיתה שלו דמת אסור בהנאה משום שם שם מעגלה ערופה. וי"ל דאי לא כתוב שור ולא אדם מוקמי' והמת יהיה לו למעוטי אדם שאין המיתה שלו בשום ענין. אבל שור שפעמים שהמת שלו לא נמעט. כתב רחמנא שור ולא אדם ואייתר והמת יהיה לו למעוטי שור של פסולי המוקדשין. עוד י"ל דמן והמת יהיה לו לא נפיק אדם דהא לא אשתעי אלא בשור כלומר באיזה שור הכתוב מדבר באותו שהמת שלו תדע מדפריך פרק הפרה איפוך אנא מהמת יהיה לו דשור נדרוש להמיתה שלו והיכי ס"ד למימר הכי והא אי הוה דרשינן הוא פטרי' שור שהרג אדם דאין המת שלו וקרא כתוב בהדיא הכתו' כי יגח וכו' והמית איש או אשה דמחייב כופר או י"ל של עובר אע"פ שאין המיתה שלו אלא ע"כ לא משתעי קרא באדם אלא בשור. והרב רבי יצחק מקורבייי"ל תירץ דודאי אי לא כתיב שור הוה אמינא חמור ולא אדם משום דאיבעי ליה לעיוני ומיזל אבל כלים לא פטרינן דליכא למימר בלאו קרא דחמור נמי הוה פטרי אדם מן והמת יהיה לו דהא כיון דלא כתיב חמור ושור איפוך אנא מהשתא ואוקימנא והמת דשור להמיתה שלו ואותו והמת דבור לבעלים מטפלין בנבילה. דהא דלא אמרי' הכי היינו קרא דשור וחמור דכי נוקי' נמי והמת לבעלי' מטפלין בנבלה נפטר משום אדם שאין הבעלים יכולים לטפל בנבילה זו אלא צריכה קבורה. לכך נראה כמו שפרשו לשון התוספו' במסכ' בבא קמא עוד י"ל דאיצטריך שור ולא אדם היכא שהמת שלו כגון עבד כנעני של ישראל שלא מל ולא טבל דשרי בהנאה והכי מתני' בירושלמי גבי קושיא אתריתי. והרב ר' יעקב מפונטוייי"שא אומ' שהטעם שמת עכו"ם מותר בהנאה היינו משום דכיון דילפי דמת אסור בהנאה משם שם דמרים כדאית' במסכ' ע"ז א"כ בעינן דומיא דמרים שהיתה ישראלית לאפוקי עכו"ם. תימ' דבפרק דם הנדה אמ' דבר תורה עור אדם טהור ומה טעם אמרו טמא גזרה שמא יעשה שטיחין לחמור. ולמה לי האי טעמא תיפוק לי דמת אסור בהנאה דגמרי' שם שם מעגלה ערופה וי"ל דטומאה חמירא לה טפי כדאמרי' בפרק ב' דיומא ללמדך שקשה עליהם טומאת כלים יותר משפיכות דמים. ועו' נראה שעור אינו בכלל בשר לאסור בהנאה דהא עגלה ערופה נמי לא נפקא

אלא מדכתוב בה כפרה כשאר קדשי' וקדשים עורם מותר בהנאה לאחר זריקה שהוא קרוי כפרה וניחא השתא דאצטריך בשור הנסקל ולא יאכל את בשרו להנאת עורו אלא אתי מבשרו לשון רבי' אפרים ז"ל פרק דם הנדה. ע"כ ההגהה. הקשה רבי' אפרים למה לי קרא בחמור לפטור בו כלים בבור בלאו קרא נמי פטורים שלעולם לא יפלו כלים בבור אם לא יפילם אדם ומתני' נמי דהכא איירי דקתני נפל לתוכו שור וכליו חייב על הבהמה ופטור על הכלים וא"כ ליחייב בעל השור והחמור המפילים וליהוי כשור שדחף חבירו לבור וכתב כיון דבעל השור והחמור אנוס בהפלה יש לחייב בעל הבור משום דכי ליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי. זה אינו דמשום הכי אין לחייב בעל הבור שהרי תנן בפ' הפרה נפל מקול הכרייה חייב. ופריך בגמ' ונימא כורה גרם ליה. ופרש"י ויפטרו שניהם דלאו מידי קא עביד וכורה פטור דגרמא בעלמא הוא ומשני הא מני ר' נתן היא דאמ' כו' כי ליכא מהאי לישלם מהאי מכלל דלרבנן פטור ולא אמרי בדליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי הכא נמי נימא דשניהם פטורים בעל השור והחמור ובעל הבור וא"כ למה לי קרא דחמור לפטור כלים בלאו קרא נמי פטורין גמגום לשון תוספו' בב"ק פרק הפרה. וי"ל דאצטרוך חמור ולא כלים הכא שנפלו כלים לבור על ידי רוח כך מפרשי' בשיטת תו"ך:

פסוק לד

והמת יהיה לו. פרש"י לניזק ושמין הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק דמי נזקו עכ"ל וכן פי' גבי והמת יהיה לו דשור. וקשי' שהרי בפרק הפרה מוקים התלמו' והמת דבור למעוטי שור של פסולי המוקדשים והמת דשור לבעלים מטפלין צ"ע:

פסוק לה

וכי יגוף שור. פרש"י ידחוף וכו' למדנו לתם שמשלם חצי נזק הקשה הר"ר ברוך למאן דאמ' שוורים לאו בחזקת שמור קיימי ובדין הוא דלישלם כל ורחמנ' הוא דחס עליה למה לא חס רחמנא על נזקי שן ורגל לחייבם חצי נזק כקרן. ותירץ הר"ר אליקים דבשן ורגל נמי חס רחמנא שהם פטורין וכו' כדדרשי' בפ"ק דבבא קמא מן ובער בשדה אחר מה שאין כן בקרן ודי לנו במה שחס רחמנא בכך:

פרק כב

פסוק ד

מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. פרש"י למדך הכתו' כאן שהנזקין שמין להן בעדית. הטעם שאדם רוצה בקב שלו מקבים של חבירו. ועו' שהרי שלו מזומן לו ועוד כדי להזהירו שלא יזיק את חבירו. אבל גבי מלוה הזה לא נתכוון להזיקו אלא מתוך דחקו

אינו משלם לו. ובדין שישלם לו זבורית אלא תקנו חכמים לשלם בינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לווין עניים. וכתובת אשה בזבורית דלא מידי אפסדה:

פסוק יב

אם טרף יטרף יביאהו עד. פרש"י יביאהו עדים שנטרפה באונס ופטור. וקשי' פשיטא דפטור דהא כתוב או נשבר או נשבה וגו' וי"ל דאתי למימר במקום שיש עדים צריך להביאם דקרא לא מאמין ליה בשבועה אלא במקום שאין עדים והכי משמע פרק האומנין כפר"מ מקוצי:

פסוק יט

זובח לאלהים יחרם. פרש"י מה זביחה עבודה הנעשית בפנים אף אני מרבה המקטר והמנסך שהם עבודות פנים וחייבים עליהם לכל עבודות זרות בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכ' לעבדה בכך. אבל שאר עבודות כגון המכבד וכו' אינו במיתה עכ"ל. והכי קאמר אינן במיתה בע"ז שאין דרכה בכך אבל ע"ז שדרכה בכך כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס כבר למדנו שחייב מן איכה יעבדו הגוים וגו' עד"י ב"א:

פסוק כב

אם ענה תענה אותו. פרש"י גזם ולא פי' ענשו וכו' לא פי' ענשו כשהעני שותק והא דכתו' וחרה אפי וגו' היינו כשהעני צועק. כפ"ח:

פסוק כד

אם כסף תלוה את עמי. פרש"י ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהם וזה לך הג' אם שהם חובה אם זה ואם מזבח אבנים ואם תקריב מנחת ביכורים כמו שפרש"י בסוף פרש' יתרו ופי' רבי' יהודה חסיד על אם זה שלכך נכתב בלשון אם לפי שפעמים הוא רשות כגון הלוה לחבירו ואינו משלם לו כך דעתו. ועל שאר אם שהם חובה יש לפרש שלכך נכתבו בלשון אם לפי שחובתם אינה אלא בזמן שבית המקדש קיים נמצא שפעמים הם רשות. עד"י ב"א. עוד פרש"י עמי ועכו"ם עמי קודם תימ' דהא גלי רחמנא כבר בנבלה דכתוב או מכור לנכרי להקדים נתינה דגר למכירה דעכו"ם וכל שכן הכא. וי"ל דאיצטריך דאי אשמעי' נבילה משום דזילא ואין להקפיד עליה אבל הלואה דאיכא הנאה מרובה למלוה אימא דשרי להקדים לעכו"ם ואי אשמעינן הלואה משום דלא מידי חסר אבל נבילה אימא לא צריכא:

פסוק כו

ושמעתי כי חנון אני. אף אני מן הדין אין לי לשמוע צעקתו שהרי בדין בא העבוט לידך כי הלוית עליו לו מעותך אעפ"כ אשמע צעקתו לפי שחנון אני אבל אצל אלמנה ויתום לא חענון לא נאמ' כי חנון אני כי מן הדין יש לו לשמוע צעקתו. כך פי' ר"מ מקוצי:

פסוק כח

מלאתך ודמעך. פרש"י מלאתך זה בכורים ודמעך זה תרומה. ואיני יודע מה לשון דמע עכ"ל ור"מ מפונטו' פי' שדמע הוא לשון משקה שנא' ותשקמו בדמעות שליש והתרומה רובה שהיא מן התורה שהוא תירוש ויצהר תלוי בדמע כמו שנ' ראשית דגנך תירושך ויצהרך ולא נאמ' ענביך וזיתך. לכך היא קרויה דמע. ואע"פ שאם קרא שם תרומה לזתים ולענבים קודם שדרכן נאסר משקה היוצא מהם משום תרומה מ"מ עקרו בדמע. אבל בכורים שהם מז' מינים רובם שהוא מן התורה אינו תלוי בדמע כדדרשי' בכלן פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה רק בזתים וענבים שנ' בהם תביא יתירה לדרוש שמביאין אותם משקה. ומה שהבכורים קרויין מלאתך כבר פרש"י הטעם שפי' מלאתך חובה שמוטלת עליך כשתתמלא תבואתך לבשל והיא בכורים עכ"ל:

פרק כג

פסוק יט

לא תבשל גדי בחלב אמו. פרש"י בג' מקומות נכתב בתורה אחד לאסור אכילה ואחד לאסור הנאה ואחד לאסור בשול. וצ"ע שבפרש' ראה פרש"י וז"ל לא תבשל גדי ג' פעמים פרט לחיה לעוף לבהמה טמאה עכ"ל. בפרש' תשא פי' לא תבשל כמו שפי' כאן. עוד פרש"י שם בחלב אמו פרט לעוף שאין לו חלב מה שאין אסורו מן התורה אלא מדברי סופרים עכ"ל. ומ"מ קשי' למה לי לא תבשל לאסור אכילה הא מלא תאכל כל תועבה נפקא דדרשינ' כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. תירץ הר"ר אליקים דאי מהתם הוה אמינא דלא לקי שהרי אין לוקין על לאו שבכללות קמ"ל לא תבשל דלקי:

פסוק כב

ומצאתי כתו' בתשובת רבי' אליהו מנחם מלונדריש וזה לשונו איתא בירושלמי בפרק החובל חד בר נש איפקד לר' יהודה בר חנינא וקנסיה ריש לקיש ליע' דדהבא ופי' הרב הספרדי שהוא ל"ה דנרי' ולא ידענו מנין לו זה כי מי יוכל לנגוע בקצהו ובירושלמי פרק י"ו מתרומות גבי דג טמא שכבשו עם דגים טהורים אית' כמה לוג מחזיק ב' ליטריאות כמה ליטר' עבדא ק' זוזי והזוז הוא הדינר ושש מעה כסף דינר לכסף לאחר שהוסיפו המדות דבתחלה היה השקל כ' גרה שקל של תורה הוא סלע הסלע הוא ד' דינרי' הרי ג' גרות לדינר והגירה הוא מעה והוסיפו שתותא ועשו הדינר שש מעה והמעה הוא חצי אשטרי' הרי שהדינר ג' פשוטים הרי לק' זוז ג' מאות פשוטים והם כ"ה דינרי כסף וכן משקל ליטר' של רוב דבר הנמכר בליטר' הרי הליטר' כ"ה דינרי כסף וכל פשוט זהב שוה י"ב פשוטי' של כסף כת' ר"ת בפר' הזהב גבי מתניתין דמשך ממנו פירות בדינר זהב הרי לחשבונינו ליטר' א' זהב שוה ט"ו ליטר' אשטרלינ"ש וכשכבר יומתו

לשקול הליט' לביצים כי הלוג ג' ליטרי' כדמפור' בירושלמי שהבאתי. והלוג ו' ביצים הרי משקל הליטר' ג' בצים ומצאנו משקל הביצה קרוב למ' פשוטים וחשבון הראשון ישר בעינינו עכ"ל התשובה. הרי לך לדברי שהדינר כסף ג' אשטרלינ"ש וא"כ הסלע י"ב אשטרלינ"ש הרי לך מתוך דבריו על ה' סלעים של פדיון הבן שהם ס' אשטרלינ"ש והרי לך ג' חלוקות בדבר. קצורו של דבר ה' סלעים של פדיון הבן לר"ש חמשים אשטרלינ"ש ולר"ת בן בתו כ"ה אשטרלינ"ש ולרב מלונדרי"ש ס' אשטרלינ"ש ובתוספתא ובסמ"ק במצות לקדש האשה שפדאוה משקל חצי שעורה במעות של כסף נקי עכ"ל והיא א' מח' באיסר האיטלקי וב' אסרין יש בפונדיון וב' פונדיונין יש במעה הרי לדבריהם שיש לפרש הה' סלעים של פדיון הבן בע"א וצ"ע:

פרק כד

פסוק ו

וישם באגנות. פרש"י שתי אגנות היו ומכאן למדו רבותי' שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והא דאמרינן במסכת יבמות אבותינו מלו ולא טבלו צ"ל דאבותינו דהתם הם אברהם יצחק ויעקב כפ"ח:

פסוק יא

ויחזו את האלהים. פרש"י שמסתכלין היו בו בלב גס שהוא לשון גסות כלו' היו מתגאים בעצמם בהסתכלם בו כאדם הרואה את פני המלך תדיר בכל יום ומתגאה בדבר. וי"מ שהוא לשון לבו גס בה. כלו' לא היו נרתעים מפניו בהסתכלם בו מתוך שלבם גס בו:

פסוק יד

והנה אהרן וחור עמכם. פרש"י חור בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנא' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרים כדאי' בסוטה עכ"ל. מקשים העולם מאחר שאפרת זו מרים כדפירש"י ועזובה דהאי קרא נמי זו מרים כדאי' בסוטה למה נקרא שמה עזובה שעזובה הכל. ויקח לו כלב את אפרת לאחר שנתרפא' מצרעתה נקראת אפרת על שם שהיתה בעלת חן כמו אפריין נמטייה לר' שמעון שוב אמר לי מורי שמצא קרוב לדבריו בפירוש דברי הימים שיסד גאון אחד ולפי הנראה צריך לומר לדבריו שלא נכתב המקרא על הסדר. שהרי נולד חור הרבה ימים קודם שנצטרעה מרים כי היה נהרג במעשה העגל כמו שפרש"י בפרשת כי תשא ומעשה מרים שנצטרעה לא היה עד שנה שנייה במסע הדגלים. וכן פתרון המקרא ויקח לו כלב את אפרת כלומר אותה שהיתה עתידה להיות נקראת אפרת ותלד לו את חור ואחרי כן ימים רבים ותמת עזובה כלומר שנצטרעה ומקרא קצר הוא עד"י ב"א:

פרק כה

פסוק טו

לא יסורו ממנו. לעולם כפרש"י ר' יוסי בר' חנינא רמי כתיב לא יסורו ממנו וכתו' ושמו את בדיו הא כיצד מתפרקים ואינם נשמטין כלום' שהבדי' היו גסי' בראשיהם ודקים באמצעיהם והיה מוליכן בתוך הטבעות לכאן ולכאן אבל לא היו נשמטין לצאת מהן כך נדרש במסכ' יומא פרק בא לו וכן פרש"י בפרשת במדבר. ור"מ מקוצי פי' וז"ל ולא יסורו ממנו שיהיו הבדים דבוקים בדוחק בתוך הטבעות כדי שלא יהא משא הארון יורד על הכתף האחרון הנושא הארון בעלותו בהרה ולא על הכתף הראשון ברדת מן ההר עכ"ד:

פסוק טז

ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך תימא שהרי משה שבר הלוחות ולא קיים מצות השם. וי"ל אולי מטעם זה אמרו חכמים שברי הלוחות מונחין בארון. עוד י"ל שלא דבר הכתוב אלא בלוחות אחרונות אבן עזרא:

פסוק יח

ועשית שנים כרובים זהב. שני כרובים משמ' ולא ארבע היינו על הכפורת ומה שנא' גבי שלמה ויעש שני כרובים אחרי' היינו על הארון כפר"ת מאורלי"נאס:

פסוק כב

ואת כל אשר אצוה. **פרש"י הרי ו"ו זו יתרה וטפלה וכמוה הרבה במקרא**. פליאה (עיין להר' מנחת שי שהרגיש בזה) גדולה נשגבה בעיני שליח צבור מטורוי"ש הר"ר מנחם ז"ל כי בספרים מדוייקים כתוב את בלא וא"ו:

פסוק כט

ומנקיותיו פרש"י אונקלוס תרגם ומכילתיה הן סניפין כמו יתדות זהב עומדי' בארץ וגבוה למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלין פצולים זה למעלה מזה וראשי קנין שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליון על התחתון וישברו. לשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאתי הכיל. שמעתי מקשים למה לי ששה פצולים בחמשה סגי שהרי בכל מערכה היו ו' לחמים והלחם התחתון על השלחן היה כמו שפרש"י בפרש' אמור גבי השלחן הטהור. וז"ל על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין מגביהים הלחם מעל גבי השלחן עכ"ל משמע שלא היו קנים בין לחם התחתון לשלחן ואפי' אם תמצאו לומ' שהיו קנים תחת לחם התחתון לשלחן כדי שיכנס בו הרוח ולא יתעפש כדפרש"י כאן גבי הלחמים האחרו' מ"מ לא הוצרכו פצולים לסמוך אותם ראשי קנים שהרי הם סמוכין על גבי השלחן ואין לחוש עוד לשביר' לחם. לכך צ"ל שהבזך נותנין בו לבונה היה עשותי' כמין כף שיש בה ב' ידות אחת מכאן ואחת

מכאן והכף באמצע והוא היה מונח על הלחם העליון וב' יתדותיו היו סמוכות אחת על הפצול העליון שבסניף השני שכנגדו כפ"ח:

פסוק לא

תיעשה המנורה. מלא הוא לפי שהיה משה מתקשה בה כפרש"י מה שנתקשה בה היינו במדת קומתה שהרי לא נתן בה שעור כמו לשאר כלי המשכן:

פסוק לח

ומחתותיה פרש"י הם כמין בזיכין קטנים שבהם חותה את האפר שבנר. ובסוף פרש' במדבר פרש"י שהם עשוים כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלין ואין לה' מחיצה מלפניה אלא מצדה וחותה בה דשן הנרות כשמטיבין עכ"ל:

פרק כו

פסוק ה

מקבילות הלולאות. פרש"י נמצאו ב' אמות התחתונות מגולות וכו' והיינו לדברי ר' נחמיה האומר שהקרשי' למעלה מבין אמה כמו שפרש"י כאן. אבל לדברי ר"י האומר שהקרשים היו כלים והולכין עד כאצבע אמר אדנים לבד היתה מגולה כך הוא מפרש במסכ' שבת פרק הזורק. עוד פרש"י כאן וז"ל והכתוב מסייעני שכתב ונתת את הפרוכת תחת הקרסי' ואם כדברי הברייתא נמצא שהפרוכת משוכה מן הקרשים היו מחוברים את חבורות של יריעות המשכן ורחב החוברות כ' אמה נמצא כשפירסו על המשכן מן עמודי מזרח ולמערב כלתה לסוף אמת י"ט מגג חלל המשכן שהיא אמת העשרי' ואחת מעמודי המזרח כמו שפרש"י לקמן. נמצא שהיתה משוכה להלן מן הקרשים לצד המערב אמה לפי דברי הברייתא מפרשת שהיו היריעות מכסות את עמודי המזרח וכת' חזק' על דברי רש"י וז"ל ויש משיבין דברייתא אחר המקרא ואומרי' שעמודי הפרוכת קבועים באמת העשרים והפרוכת פרוסה ותלויה בהם מהם ולחוץ כלפי המזרח הרי שהיתה הפרוכת נתונה תחת הקרשים וכמו כן צריך לתלות מסך פתח האוהל לצד חוץ כדי להשלים ארכו של משכן לעשרים ולדברי מסכ' שבת אם העמודים באמת עשרים הפרוכת תלויה בהם משם ולפני' כלפי מערב ואם הם באמת כ"א הפרוכת תלויה בהם מהם כלפי מזרח עכ"ל. ומ"מ צ"ל שמסך הפתח היה תלוי מעמודי המזרח ולפני' לפי דברי מסכת שבת עכ"ל. ויש מקשין לדברי מסכת שבת היאך יתישב מה שכתוב וחצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן הלא אמת האדנים היתה בלבד מגולה וא"כ לא היה רק רביע היריעה העודפת לכסות אותה אמה וי"ל מאי תסרח תסרח מחברותיה אמה אחת לכסות האדנים ואמה אח' נגררת על גבי הקרקע כדמש' לר' נחמי' דאמר הקרשי' מלמעלה עבין אמה:

פסוק ט

וכפלת את היריעה הששית שעודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות אל מול חצי רוחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה כפרש"י יש תמהים על זה שהיה לו לכתוב וכפלת את חצי היריעה. ועוד מאי לשון וכפלת את הלא היתה כפולה למבין. וי"ל שאת זה פתרונו מן כמו כצאתי את העיר שהוא כמו מן העיר ומה שקורא אותה כפולה על שם שאותה חצי יריעה היתה נתונה על מסך הפתח נמצא שהיתה כפולה עם המסך. והר"ר אליקים תירץ שקורא אותה כפולה על שם שלא היתה מתוחה כשאר יריעות אלא נוטה מעט ותלויה על המסך וקרובה להיות דבוקה לחצי היריעה השנית שעל ראש גג חלל המשכן נמצא שכל היריעה היתה כפולה ומעתה אין אנו צריכין לפרש את כמו מן. עוד פרש"י עשר אמצעיות לגג המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה וכן מפרש פ' הזורק כל עשר לאגרא וכו' וקשי' לר"י דמנא ליה לתלמודא הא דלמא המשכן היה רחבו י"א אמה והקרשים דאמה שלא היה עבין אלא חצי אמה ושני קרשים למקוצעות המשכן היו סותמין אויר אמה מכאן ואמה מכאן וחצי אמה העודפת דרוחב הקרש כנגד עובי הקרשים של צפון ודרום ואומר ר"י דמבית עולמים ילפינן ליה שהיה ארכו ששים אמה ורחבו כך הכי נמי במשכן רחבו שלש ארכו שיטת תו"ך:

פסוק יב

תסרח על אחורי המשכן. פרש"י לכסות ב' אמות שהיו מגולות בקרשים וכו' בקרשים לאו דוק' שהרי אמה מהם נכנסת באדנים והיינו לדברי הברייתא אבל לדברי מסכת שבת כל קרשי המערב היו מכוסים מיריעות תחתונות מלבד אמת האדנים וכבר פירשנו הענין לעיל. ולדברי הכל יריעות עזים היו מכוסות גם אמת אדנים שבמערב מפני כבוד שכינה ולא היו מכסות אמת אדנים שבצפון ושבדרום כפ"ח:

פסוק כב

תעשה ששה קרשים. פרש"י וחורץ הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן וכו'. פי' חורץ הקרש מלמטה רביע אמה מכאן ורביע אמה מכאן וכו' ואין לפרש רביע הקרש מכאן ורביע הקרש מכאן שהרי ב' רביעים הם חצי הקרש וחריץ שבאמצע הקרש היה ברוחב חצי הקרש כדפרש"י לעיל וא"כ אנה היו הידות עד"י ב"א:

פסוק כד

ויהיו תואמים מלמטה פרש"י וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו וכו' והקשה חזקו' איך חריץ קרש המקצוע מועיל למנוע האדנים שלא יפרידו בין הקרשים אם האדנים בולטין לתוך חללו של משכן ועוד הסברא נותנת להבין כי כל ב' אדנים

שוים תחת כל קרש לד' רבעיו ועוד אם קרש המקצוע חרוץ להכניס בו קרש הצפוני והדרומי אשר הוא ממעט חללו של הקרשים. לכך י"ל שמתחלה ראו הסופרים וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרוץ של צד קרש הצפוני והדרומי שהיה מגולה בפירש"י והיו סבורים על ההגהה שדינה היה ליכתב תכף אחר ונמצאו תאומים זה לזה והם שגו ברואה כי דינה להיות בין ובקרש המקצוע היה הטבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני ובין וראש קרש המקצוע שבסדר המערב נכנס לתוכו וכו' והשתא ניחא עכ"ל חזקוני. ולפי הנראה כך פתרון דברי רש"י קרש מקצוע היה חרוץ מג' צדדין מלבד החריץ אשר באמצע הקרש ואותו חריץ הנוסף בקרש זה היה לרחבו בעביו כדי לכסות את שפת האדן אשר בצד הקרש הצפוני והדרומי אבל כל הקרשים האחרים לא היו חרוצים רק משני צדדין מלבד החריץ האמצעי וא"ת וא"כ היו בולטין את האדנים לצד חוץ ולצד פנים י"ל דשמא לא היו בולטין רק משהו ועוד כיון שהאדנים היו שוים ורצופים זה אצל זה אותן בליטות אצל צד חוץ ושל צד פנים היו לנוי במשכן. ובזה יתישב פרש"י על אפנו על ב' קושיו' ראשונות למבין. וגם קושיא שלישית אינה קושיא כל כך שמה שפרש"י וראש קרש המקצוע שבסדר המערב נכנס לתוכו וכו'. על ענין הטבעת פרש"י כן שהיה קרש המקצוע חרוץ למעלה אעביו. ומכניס בטבעת ומה שפי' חזקוני שמה שפירש"י וקרש המקצוע וכו' אינו כתוב במקומו הראוי לו אינו נשמע לאוזן כי תכף אחר וקרש המקצוע וכו' כתוב כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם. ולדעת חזקו' מה ענין הפרדת אדנים כאן עד"י ב"א:

פסוק כז

חמשה בריחים פי' רש"י אלו שלשה ששה אלא שהבריח העליון והתחתון מב' חתיכות זה מבריח עד הכותל וכו' אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל עד קצהו משמע שלא היה התיכון מקיף ג' רוחות. וכן מפורש בברייתא דמלאכת המשכן ואומ' ר"י דההיא פליגא לתלמודינו דבפרק הזורק קאמ' שהיה מסבב כל ג' רוחות והיה עומד בנס שיטת תו"ך:

פסוק לה

ושמת את השלחן פרש"י שלחן בצפון וכו' כלם נתוני' מחצי המשכן ולפנים וכו' כלו' מחצי המשכן ולפנים חוץ מקדש הקדשים כך מ"מ לשון רש"י:

פרק כז

פסוק ג

ומחתותיו פרש"י בית קבול היה להם לטול בהם גחלים מן המזבח וכו' ובפר' במדבר פרש"י שהיו עשויין כמין מחבת שאין לה אלא ג' מחיצות ומלפניה שואבת הגחלים עכ"ל:

וכל כליו תעשה נחשת. כבר פרש"י בפרש' בשלח גבי ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה וז"ל כך דרך המקראות לכתוב ל' יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא לתקן הלשון עכ"ל:

פסוק י

ועמודיו עשרים. **פרש"י ה' אמות בין עמוד לעמוד** מקשים העולם לדברי רש"י היאך איפשר לומר שאורכו של חצר ק' אמה הרי אין בכ' עמודים אלא י"ט אוירות שהם צ"ה אמות למנין ה' אמות בין כל עמוד ועמוד הרי חסר לך חמש אמות ממנין ק' אמות של החצר גם חסר לך ה' אמות ממנין אמות של רוחב החצר שהרי אין י' עמודים רק י' אוירות שהם מ"ה אמות ושמעתי שעמודי המקצועות היו ממלאים האוירות בבד בצד הדרום היו כ"א עמודים והכ"א עמודים היו מן מנין העשרה עמודים שבמערב ובמערב היו י"א עמודים והעמוד הי"א היה ממנין הכ' עמודים שבצפון ובצד צפון היו כ"א עמודי' והעמוד הכ"א היה ממנין י' עמודים שבמזרח ובצד מזרח היו י"א עמודים והעמוד הי"א היה ממנין הכ' עמודים שבדרום ומעתה אנו צריכים לומר שהעמודי' בכלל האוירות דאם לא כן אתה מוצא שארכו של חצר יותר מק' אמה כפי מקום הכ' עמודים ורחבו של חצר יותר מכ' אמה כפי מקום הי' עמודים כ"ש. ומורי הר"ר אפרים ז"ל תירץ דמקום העמודים היה ממלא ומשלי' ארכו של חצר לק' אמה ורחבו לכ' ולדבריו צריך לומר שעמודי מזרח ומערב היו רחבים פי שנים מעמודי צפון ודרום למבין:

וחשוקיהם כסף. תימ' לר"ת מקורב וי"ל למה לא פי' הכתו' מאי זה מין היו עמודי חצר וגם לא פי' כאן הכתו' בשעת הצואה צפוי כסף של ראשי העמודים כמו שפי' בפרש' ויקהל שנ' שם ועמודיהם ארבעה נחשת וויהם וצפוי ראשיהם כסף. צ"ע:

פסוק כ

כתית למאור פירש"י כתית במכתשת ואינו טחון בריחיים וכו' והיינו אליבא דר"י דאלו לרבנן טוחנו כדאי' במנחות. ושמא לכך פירש"י אליבא דר"י משום דסתם משנה במנחות אתייא כוותיה ואו שמא כך היא שנוייה בת"כ. וסתם ספרא ר"י:

פרק כח

פסוק י

כתולדותם פרש"י כסדר שנולדו וכו' ועל השנית גד ואשר. כ"ה אותיות בכל אחת ואחת צריך לומ' שזבולון חסר ו' בין ב' ללמ"ד דאם לא כן אתה מוצא כ"ו אותיות על השנית הני נ' אותיות נכי חד הויא. אמר ר' יצחק יוסף הוסיפו לו אות אחת שנ' עדות ביהוסף שמו. רב נחמן ב"ר יצחק אמ' כתולדותם נמנו בכל התורה בנימין חסר והכא בנימין שלם ואביו קרא לו בנימין כתו' במס' סוטה פרק אלו נאמרין:

פסוק מ

ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים מגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת. פירש"י מגבעות זהו המצנפת של כהן הדיוט קרוי מגבעות ושל כהן גדול קרוי מצנפת וקטנה היא מן המגבעות כדי להניח מקום פנוי לתפלין בין הציץ למצנפת כפ"ח. ופי' הר"ר אליהו ז"ל שעל כן קרויה של כהן גדול מצנפת דהוי כצניף בעלמא שאינו יכול להולמו בשביל הציץ ושל כהן הדיוט קרוי מגבעת שהיה הולמו. וקשי' היאך היה הולמו והלא מקום התפלין מעכב. ותירץ ר"ת מאוריי' ז"ל שהיה הולמו מאחוריו אבל של כהן גדול אין יכול להולמו ואפילו מאחוריו בשביל פתילי הציץ:

פסוק מג

ומתו פירש"י הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה. וקשי' לר"ת שבפ' אלו הנשרפין דרשינ' וחגרת אותם אבנט בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להו זרים וזר ששמש במיתה וא"כ תרי קראי למה לי והוא תירץ דהאי קרא דהכא אמכנסים הוא דכתוב לעיל מניה כתוב ועשה להם מכנסי בד והאי קרא דוחגרת לשאר דברים הוא דאתא. עוד י"ל דאי לאו קרא דהתם דוקא כהן הדיוט שמחוסר מד' בגדים במיתה אבל כהן גדול שמחוסר מח' לא הרי להו מחוסר בגדים אם הוו לו ד' בגדים של כהן הדיוט קמ"ל וחגרת. לומר אין בגדיהם עליהם אין כהנתם עליהם:

פרק כט

פסוק ז

ומשחת אותו. פירש"י אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברו באצבעו. פי' ר"ת לא ידענא מנא ליה לרש"י הא בחבור זה בפ' קמא דכריתות פליגי תנאי איכא מאן דאמר יוצק שמן על ראשו תחלה מן הכלי ואח"כ נותן בין שני ריסי עיניו דהיינו משיחה ואיכא מאן דקאמר איפכא אבל בחבור זה לא מיירי צ"ע. ומה שפירש"י משיחה זו כמין כ"י היה היינו כמין כ"ף יונית והיא עשוי' כנו"ן שלנו שהרי

כשהיה מחבר באצבע השמן מעל גב הראש עד בין ריסי עיניו נמצאת המשיחה נעשית כמו נו"ן כפופה למבין:

פסוק יד

תשרף באש. פירש"י לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו עכ"ל. וקשי' לחזק' הרי מצינו עגל אהרן שבפ' שמיני ופר שני של לוים שבפרשת בהעלותך וי"ב צפרי חטאות שבעזרא ופר של עתיד שביחזקאל שכלם חטאות חצונות ונשרפות וי"ל שלפי מה שפי' בפ' שמיני ניחא שפי' שם וז"ל לא מצינו חטאת חצונה נשרפת חוץ מזו ושל מלואים עכ"ל כלו' חוץ מזו וכל חטאות שהם של מלואים ופר שני שבפ' בהעלותך מלואים היה שכן מלאו ימי הלוים ליכנס לעבודה וגם ציפרי חטאות שבעזרא ופר חטאת של עתיד שביחזקאל מלואים דאמרינן כשם שהקריבו מלואים בימי משה כך הקריבו בימי עזרא וכן עתידים להקריב לעתיד לבא. ובפ"ק דהוריות מתרץ גבי חטאת של עזרא שהוראת שעה היתה ומה שפי' רש"י כאן לא מצינו חוץ מזו שהוא של מלואים וכל כיוצא בזה כפ"ח:

פסוק כב

ואת שוק הימין. פירש"י לא מצינו הקטרה בשוק עם האמורים אלא זו בלבד עכ"ל. משמע ששוק הימין היה נקטר. וקשי' שהרי פירש"י לאלתר גבי כי איל מלואים לשון שלמות לכך מצריכו לשוק הימין להיות לעובד עבודה למנה וזהו למשה ששמש כל ז' ימי המלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים משמע ששוק הימין היה נאכל וי"ל שמה שפירש"י כאן שהיה שוק הימין נקטר היינו בשוק של איל יום ראשון של מלואים ומה שפירש"י בסמוך שהיה השוק נאכל היינו בשוק של ששה הימים שבשאר ימי המלואים כפ"ח:

פרק ל

פסוק ד

לבתים לבדים וגו'. צ"ל ששני אנשים היו נושאים אותם אחד מכאן וא' מכאן וכל א' היה נושא ב' ראשי הבדים על שני כתפיו והוא היה עומד באמצע. ואין לפרש שד' אנשים היו נושאים אותו ב' מכאן וב' מכאן שהרי המזבח היה אמה ארכו ואמה רחבו והיכא קיימי ב' גברי באמתא הלא גבי ארון הוצרך רש"י לפרש שארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו בני אדם הנושאים הארון מהלכין ביניהם עכ"ל אלא ע"כ כדפרישי':

פסוק יב

כי תשא. ונתת אותו על עבודת אהל מועד. פירש"י הא למדת שנצטוה למנותם שתים היו אחת מתחלת נדבתם אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואח' בשנה שניה בא' באייר משהוקם המשכן. וא"ת וכי אפשר ששניה' היו שוין ישראל ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וכו' והלא ב' שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני נ"ט שנמנו ובשנה נעשו בני ס' ולא נמנו. ולפי הנראה יש לפרש שאי אפשר לאותם שהיו בני כ' שנה בשנה שניה ונמנו שיהיו שוים בצימצום לאותם שהיו בני ס' ולא נמנו וא"כ היו לו למנין השני להיות יותר על ראשון או פחות ולא היה להם להיות ממש שוים בצימצום ולשון רש"י משמע כן שפי' וז"ל וכי אפשר שבשניהם היו שוים ישראל ולא פי' וכי אפשר למנין הראשון להיות גדול כמנין השני. עד"י ב"א. עוד פירש"י כאן תשובה לדבר אצל שנות האנשים בשנה אחת וכו' עכ"ל. והקשה ר"ת מאורליינא"ש דאמ' במס' ערכין גבי ערכים ששנת ששים כלמטה מדכתוב מבן ששים שנה ומעלה ולהכי דייק שנה האמורה בערכין הויא מעת לעת. וא"כ הכי נמי דכתוב מבן עשרים שנה ומעלה שנת כ' כלמטה והוה נמי מעת לעת ולא למנין שנות העולם והדרא קושי' לדוכתיה צ"ע. עוד יש להקשות לדברי רש"י תינח לר' אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם אלא לר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם מאי איכא למימר וי"ל שלדבריו צ"ע שלא נמנו אלא פעם אחת וכן פתרון המקרא כי תשא את ראש בני ישראל באייר ונתנו איש כופר נפשו עתה לפי המנין שעלה באותו זמן נמצאו מנין השקלים שבאייר שוים לאלו:

פרק לא

פסוק ו

ובלב כל חכם לב. מפרש במדרש שאלה מטרוניתא את ר' יוסי מה הוא ובלב כל חכם לב וכי יהיב חכמתא לחכימין לטפשין היה לו לכתוב אמר לה אם יבואו לך שני בני אדם אחד עשיר ואחד עני לאי זה אתה מלוה א"ל לעשיר א"ל כך הקב"ה כדכתיב תן לחכם ויחכם עוד אבל הטפשין אם הוא נותן להם חכמה הולכין ויושבין במבואות המטונפין:

פרק לב

פסוק א

כי בשש משה. פירש"י כשעלה משה למרום אמר להם לסוף מ' יום אני בא כסבורים הם שאותו יום שעלה בו מן המנין הוא והוא אמר מ' יום שלמים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו. בז' בסיון עלה נמצא הם מ' בי"ז בתמוז וכן פי' במס' שבת פ' ר' עקיבא ואין נראה כן לרבינו מאיר דבהדיא משמע בפ' קמא דיומא דיום עליה מן המנין

דקאמר התם בשלמא לר' עקיבא משכחת לה בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז ובשבסר בתמוז נחת. אלמא חשיב יום עליה מן המנין ואיכא מ' יום ומ' לילה כשתחשוב לילה שאחר היום ועוד אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר יום הכיפורים ונשלמו ביום הכפורים שאז א"ל הקב"ה סלחתי כדבריך וגם מה שפירש לקמן שבי"ט בתמוז עלה קשי' לר' יהודה שאזי לא תמצא שישלמו מ' יום אחרונים ביום הכיפורים שיטת תו"ך:

עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. י"מ אלהים שופט ודיין כמו אלהים לא תקלל כלו' מנה לנו שופט ודיין ודבר ומנהיג וחס ושלום שלא נתכוונו לע"ז והכתוב מוכיח כי אמרו כי זה משה האיש משמע שבמקום משה רצו להעמידו. ומה שאמר דוד וימירו את כבודם בתבנית שור ואמנם אין המקראות ודברי רש"י מוכיחין כן גם מצאתי במדרש תנחומא ראו קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור מה היה צריך חור להזכר כאן אלא שנתן נפשו בהקב"ה כשבקשו ישראל לע"ז ולא הניחם עמדו והרגו אותו אמר לו הקב"ה חייך שאני פורע לך עכ"ל משמע שלע"ז נתכוונו:

פסוק ד

אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. תימ' וכי שוטים היו שלא היו יודעים שעגל זה בן יומו לא העלם ממצרים אלא אין לך עובד ע"ז שאינו יודע שיש אלהים בשמים שברא הכל אך הם טועים לומר שרוח הקדש שורה בע"ז שלהם ובזה טעו עושי העגל שהיו סבורים שרוח הקדש ששרתה על משה בהוציאם ממצרים שרתה גם על העגל וכדומה להם שהיה אלוה ולכך אמרו אלה אלהיך:

פסוק יא

למה ה' יחרה אפך בעמך. תימ' הלא עלובה כלה שזנתה בתוך חופתה. וי"ל שכך אמר משה להקב"ה לא היה לך לחרות אלא על הרשעים. עוד י"ל שערב רב שעלו ממצרים עשו העגל והטעו ישראל אחריו כמו שפירש"י גבי אלה אלהיך ישראל ויש לחרות אפך עליהם ולא על ישראל. ורש"י פי' כאן כלום מתקנא אלא גבור בגבור עכ"ל ובפרש' יתרו גבי אנכי ה' פירש"י וז"ל למה נאמר בלשון אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזהו שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לך אלהים אחרים אלא לי לבדי עכ"ל. הרי לך פתרון המקרא בשני פנים מפי רש"י:

פסוק יב

להרג אותם בהרים. כלו' שכן הוא נוהג שמצינו במתן תורה ויתיצבו בתחתית ההר שכפה עליהם ההר כגגית לכך נכתב בהר:

פסוק יג
זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. כתוב בתורת כהנים לא היה זוית בקרקע שלא היה מתחבט עליהם להתחנן עליהם ואמר זכור לאברהם וכו' אם נתחייבו שרפה זכור לאברהם שמסר עצמו על קדושת שמך אם נתחייבו הריגה זכור ליצחק ואם נתחייבו גלות זכור ליעקב שגלה עכ"ל ורש"י פי' בע"א:

פסוק יד
וינחם ה' על הרעה הוא לשון וינחם ה' כי עשה את האדם אפו"ט פורפנש"י בלע"ז כלומר מחשבה אחרת היתה בלבו וכבר פירשנו בסוף פרשת בראשית בשם רבינו יוסף בכור שור ששלשה עניני נחמה הם וזה אחד מהם:

פסוק יט
וישלך מידו. פירש"י ומה פסח שהיא אחת מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכלם משומדים ואתנה להם עכ"ל. אין זה ק"ו גמור דאם משומד אסור בפסח שהוא קרבן מ"מ לא היה לו למנוע ליתן להם תורה ולהחזירם בתשובה שיטת תו"ך פ' ר' עקיבא:

פסוק כו
ויאספו אליו כל בני לוי. כתוב בספר ר"מ במז"ל מקבלה שמסר אברהם כל התורה כול' ליצחק וליעקב וללוי וזרעו הושיבו ישיבות ולא פסק מהם תורה ולכך דבקו ביוצרם יותר מכל השבטים:

פסוק כז
ויאמר אליהם כה אמר ה' שימו איש חרבו על ירכו לפי שעה נאמ' לו כענין כה אמר ה' כחצות הלילה. ע"א היכן אמר זובח לאלהים יחרם:

פרק לג

פסוק ה
הורד עדיך מעליך. ר"מ מקוצי ז"ל פירש שהעדי הוא דם הברית שהיה על בגדיהם דומה כמו שקיימו כל המצות והתורה והחכמים שבהם הורידוהו מעצמם כשחטאו בעגל כמו שנא' ולא שתו איש עדיו עליו ועכשיו צוה המקום לכלם שיורידוהו לפי שעברו על אנכי ועל לא יהיה לך. וי"מ ולא שתו היינו ישראל שחטאו בעגל אבל משה לא הורידו מעליו לפי שלא חטא ואמר לו המקום גם אתה הורד עדיך מעליך מפני חלישות דעת של ישראל עכ"ד:

פסוק יא
ושב אל המחנה. פירש"י בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף העגל ודן החוטאים בי"ט עלה. וקשי' לחזקו' שהרי פירש"י לעיל בפרשת יתרו גבי ממחרת בי"ז בתמוז ירד

ושבר הלוחות ולמחרת עלה בהשכמה ושהא פ' יום וירד ביום הכיפורים וכו'. וכן בפ' עקב פי' כן שם וז"ל ואתנפל בראשונה מ' ימים נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בי"ח בתמוז וכו' צ"ע עכ"ד. וגם פירש"י גופיה קשי' ליה שפי' כאן בכ"ח אב נאמ' לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות אחרונות ועשה שם מ' יום שנא' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים בי' בתשרי נתרצה ומסר לו לוחות אחרונות וירד וכו' עכ"ל הרי לפי זה חסר לך יום אחד שלם ולילה אח' מן מ' יום ומאותם ל"ט יום עצמם חסר לילה אחת שהרי עלה ביום כ"ח אב לבוקר וירד בי' בתשרי כמו שפירש"י כאן ואפי' תימ' דאלול דההוא שתא מלוייה מליוה מ"מ חסר לנו לילה אחת ממנין מ' יום שלמים עם לילותיהם שעד כאן שלמים היו כדכתוב בפרשת עקב אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה ואפי' לרש"י שפי' בפרשת עקב שמ' יום האמצעים כלים (בצר) בכ"ט באב מ"מ חסר לנו לילה אחת ממנין מ' יום שלמים שהרי במ' יום אחרונים נאמר ועלית בבקר עד"י ב"א:

פסוק יז

ויאמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. עוד י"ל פני ילכו כשילכו בארץ ישראל ואמר לו משה אם אין פניך הולכים מיד אל תעלנו מזה. ורש"י פי' וז"ל לא אשלח עוד מלאך אלא אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב ויאמר אליו בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה עכ"ל:

פרק לד

פסוק ו

ה' ה'. פירש"י הוא מדת רחמים אחת קודם שיחטא ואחת אף לאחר שיחטא וישוב. וא"ת וכי צריך לרחמים קודם שיחטא. וי"ל שצריך לרחמים לפי שבענין העגל היו חייבים מן ההרהור כמעשה כדכתי' למען תפוש את ישראל בלבם ולכך נאמר בו ה' ה' ב' פעמים אבל בענין המרגלים לא היו חייבים מן ההרהור אלא במעשה ועל כן לא נאמר שם ה' אלא פעם אחת לומר שמכפר עליו אחר שיחטא וישוב:

ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים ועל שלשים ועל רבעים. הרי לך הי"ג מדות וזה לך פירושם על פי דברי רש"י ועל פי דברי התלמוד והתוספות בפ"ק דר"ה אומר שמות הראשונים הם ב' מדות כדאמרי' פ"ק דר"ה אני הוא קודם שיחטא לרחם עליו אני הוא לאחר שיחטא אם ישוב והכי איתא בפסיקתא. ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני אותם ב' מדות עזבוני ומ"מ כיון ששניהם של רחמים אין כאן ב' מדות ע"כ נראה

לפרש שהם מדה אחת ואחת מהם שם התואר שכך מזכירים אותו על שם אדנותו לפי שהוא אדון על כל כמו מלך על מלכותו ואותו כנוי מדת רחמים הוא שלפי שהוא אדון על כל צריך להתנהג עם הכל במדת רחמים הרי לך כאן מדה אחת:

אל הוא מדת חוזק כי ביד חזקה הוא מכין מזון לכל כדכתי' הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם ורש"י פיר' כאן וז"ל אל זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני כך מצאתי במכילתא עכ"ל:

רחום גם הוא מדת רחמים ולא כמדת ה' כי הרחמים חלוקים כדקאמרי' פ"ק דר"ה קודם תשובה ואחר תשובה:

וחנון גם הוא מענין אחד כי מדת רחום הוא בעת צרה כי בטרם תגיע צרה הוא מרחם שלא תבא אבל החנון הוא שחונן בשעת הדוחק לגמול הצועק כדכתוב חנון יחנך לקול זעקך ומדה זו כביכול שבעל כרחי יש לי לחוס על הצועק אף לא כדין שנ' והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני כלומ' אע"פ שבדין בא העבוט בידך כי הלוית עליו מעותיך אעפ"כ תשיבנו לו כי אם יצעק אלי המדה היה כן שאשמע צעקתו לפי שחנון אני ואיני יכול לראות בעניו וגם יש בלשון חנון מתנת חנם כדאמ' בברכות וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון:

וארך אפים. לצדיקים ולרשעים והם ב' מדות לפי שהם משני בני אדם והוא מדה טובה שהקב"ה מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע ומתוך כך חוזרין בתשובה. ובירוש' מתרג' מרחק רגז שהוא מרחיק ממנו לדגיונות הרעים כדכתוב פתח ה' את אוצרו ויוציא כלי זעמו באים מארץ מרחק:

ורב חסד ואמת. הם שתים כדדרשינן כתו' ורב חסד וכתו' ואמת הא כיצד בתחלה באמת וכשרואה שאין העולם מתקיים בחסד וכן תפרש שני מדות הללו ורב חסד לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך כלומ' כשאדם שקול מחצה זכיות ומחצה חובות הקב"ה ברוב חסדו מטה כלפי חסד הזכיות. ואמת לשלם שכר טוב לעושי רצונו ולאמת דברו לטובה שלא יחזור ריקם דיבור טוב שאמ' הקב"ה לישראל כמו שמצינו במשה שאמ' לו הקב"ה ואעשך לגוי גדול וכתו' ובני רחביה רבו למעלה אבל לרעה אינו כן כמו שמצינו בנינוה שאמר הקב"ה עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת וירא אלהים כי שבו מדרכם הרעה וינחם:

פסוק ז

נוצר חסד לאלפים. כלומ' נוצר חסד שאדם עושה לפניו לשלם לו השכר לאלפים דורו' נמצא מדה טובה גדולה ממדת פורענו' הוא אומר פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים ועל שלשים ועל רבעים ומדה זו על העושה מאהבה שכבר כתו' בפר' יתרו ועושה

חסד לאלפים לאוהביו. וסמיך לאוהביו אצל לאלפים אבל על העושים מיראה נאמ' שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור שסמך לשומרי מצותיו שהם העושים מיראה אצל לאלף דור כך הוא נדרש במסכ' סוטה בסוף פרק כשם שהמים וכן פרש"י בסוף פר' ואתחנן:

נושא עון ופשע וחטאה. הם י"ג מדות עונות אלו הזדונות פשעים אלו המרדים כלומ' שאדם עושה להכעיס. חטאים אלו השגגות כך הוא נדרש במס' יומא פרק אמר להם הממונה. ולשון נושא נדרש בפ"ק דר"ה לומר כשהקב"ה שוקל מעשיו של אדם במאזני' ומכריע כף של זכיות הוא מגביה כף של עונות וממילא הזכיות מכריעים. ואיכא מאן דאמ' התם שהוא כובש כף של עונות ומכריע כף של זכיות ודורש כן מדכתוב ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ועו' נדרש שם לומ' שמעבי' ראשון ראשון כלומ' עון שבראשוני' הבאים לתתם בכף מעבירו ושומטו שאם היו מחצה על מחצה כגון שחסר אחד יכריעו הזכיות כך פרש"י שם. עוד מפרש שם שהעון עצמו אינו נמחק כלומ' אלא הוא טמון לצד אחד ואם לא יכריעו ויהיו מחצה על מחצה בלא אותו עון זה יהיה נמנה ככף מלא עונות להכריעם:

ונקה לא ינקה מדה אחת היא ורש"י פי' כאן וז"ל לפי פשוטו משמע שאינו מותר על עון לגמרי אלא נפרע מעט מעט ורבותי' דרשו ונקה לשבים לא ינקה לשאינם שבים עכ"ל ורבינו ניסים פי' שה' קמא אינו מן המנין של י"ג מדות שכך פתרון המקרא ויקרא ה' את הי"ג מדות. וראיה לדבר שיש נגינת פסק בין ה' קמא לבתרא. אבל הוא נוצר חסד לאלפים לב' מדות לפי שנוצר לבד היינו לאלף דור ומוסב על עושה מיראה ולאלפים על עושה מאהבה כמו שפרש"י לעיל ומונה ארך אפים למדה אחת:

פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים. פירש"י כשהם אוחזים מעשה אבותיהם שכבר פירשו במקום אחר לשונאי עכ"ל. ומה שנא' בפ' תצא לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו. סוף המקרא כשאין אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. וראש המקרא בא ללמד שקרובים פסולין לעדות וכה פתרונו לא יומתו אבות בעדות בנים כך הוא נדרש בסנהדרין פ' אחד דיני ממונות. ומדה זו פוקד אינה מי"ג מדות אלא הוא בכלל ארך אפים שפי' הקב"ה מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע עד יום פקודה שנא' והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם ובתוך כך חוזרין בתשובה. הנה נשלם פי' של י"ג מדות:

פסוק כ

וכל בכור בניך תפדה. פירש"י ה' סלעים פדיונו וכו'. כבר פירשתי הענין בפר' משפטים כמה הם עולים:

פסוק כא

בחריש ובקציר תשבות. פירש"י יש מרבותינו דורשים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית וכו' חריש של ערב שביעית כלו' שלא יחרוש שדה הלבן ערב שביעית שיועיל לשביעית וקציר של שביעית כלו' תבואה שהביאה שליש בשביעית אינה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית. כפרש"י בפ"ק דר"ה. עוד פירש"י כאן ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית כלו' דעל כרחך אע"ג דדרשא דקרא בשבת קאי סופיה אשביעית קאי דאי אשבת חריש וקציר הא דאסור שאר מלאכות מי שרי כ"פ רש"י בפ"ק דר"ה. וא"ת דלמא בשבת קאי ונקט חריש וקציר לעשה כגון הבערה שיצאתה ללאו אליבא דר' נתן וי"ל בשלמא הבערה יליף מן כל העושה מלאכה יומת אבל חריש וקציר מי כתיבי גבי שאר מלאכות למיתה דנימא שהיו בכלל שאר מלאכות למיתה ויצאו מכללם מחומר מיתה לידון בעשה גרידא כ"פ ר"מ מקוצי. עוד פירש"י כאן ויש מהם אומרים אינו מדבר אלא משבת וחריש וקציר שהוזכרו בו לומר מה מחריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהיא מצוה כלומר שאפי' מצא קצור מצוה לקצור כפירש"י בפ"ק דר"ה. וקשי' לר"ת מאוריי' למאן דאמר שהכתוב מדבר בשביעית כמו שפירש"י שם כאן למה לי האי קרא הא נפקא לן הכא מן ויצו אותם משה לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות האמור בפ' וילך שפירש"י שם וז"ל מקץ שבע שנים בשנה הראשונה של שמיטה בשמינית. ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית עכ"ל. וגם כן נדרש בפ"ק דר"ה וא"כ תרי קראי למה לי ואפי' למאן דאמר שאין בחריש ובקציר תשבות מדבר בשביעית כמו שפרש"י כאן. קשה שהרי הוא דורש בפ"ק דר"ה שמוסיפין מחול על הקדש מן ועניתם את נפשותיכם וגו' ולמה לי ועניתם לדרוש כן תיפוק לי' מהאי קרא דפרשת וילך כמו שפירש"י שם. וי"ל שמה שפרש"י בפרשת וילך גבי מקץ שבע שנים היינו אליבא דמאן דאמר דהאי קרא דהכא מדבר בשביעית. ומ"מ תרוייהו צריכי דאי מהתם הוה אמינא דהאי דנוהג מנהג שביעית בשמינית היינו לאסור בסחורה ולהתחייב לביעור וכשאר דיני פירות שביעית אבל לחרוש ולקצור ולעבוד לצורך אותם פירות לא הייתי אוסר דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפי' לפירות שביעית קמ"ל איידך קרא. וניחא דדריש מהאי קרא דהכא תוספת שביעית דאי

לאו הכי מאי תוספות שייך בפירות שגדלו בשביעית במאי דאסירי בשמינית כך פי' בעלי התוספות בפ"ק דר"ה:

פסוק כו
לא תבשל גדי בחלב אמו. כבר פרשתי הענין בפר' משפטים:

פסוק כט
כי קרן עור פניו. **פרש"י לשון קרנים שהאור מבהיק ופולט כמו קרן וכו'** ומהיכן זכה לקרני ההוד כשכתב התורה היה מניק הקולמוס בשערו ולפיכך נהגו הסופרים לעשות כן:

פרק לה

פסוק א
ויקהל משה. לא תבערו אש. פרש"י יש מרבותינו אומרים הבערה לחלק יצאתה. **ויש אומרי' ללאו יצאתה עכ"ל** לחלק יצאתה לומר לך מה זאת מיוחדת שהיא מאבות מלאכות הנעשות במשכן וחייב עליה הכתו' במשכן בפני עצמה שפרט בם לבדם אף כל שהיא אב מלאכה אם עשה הרבה בהעלם אחת על כל אחת ואחת חייב דכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא. ללאו יצאתה כלומר הבערה יצאת מכלל לא תעשה כל מלאכה דשבת להוציא מחומר שאר מלאכות וללמד עליה שאינה לא בכרת ולא במיתה אלא בלאו כדפרש"י במסכת שבת כפ"ח. כל נדיב לב הביאו חח וגו' אפרש הענין בפרשת מטות בג"ה. ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. בתחלה צוה הקב"ה לעשות הארון תחלה שעקר המלאכה היה בשבילו שהלוחו' מונחות בו ובצלאל עשה המשכן תחלה לכבוד הארון שכשיעשה הארון יכניסהו מיד לתוכו. ואמרו רבותינו שהוא עשה כן מדעתו ועל כן נקרא בצלאל שאמר לו משה בצל אל היית:

פסוק יד
ואת שמן המאור. פרש"י אף הוא צריך לחכמי לב שהוא משונה משאר שמנים וכו' כבר פרשתי הענין בפרשת תצוה:

פרק לו

פסוק יד
ויעש יריעות עיזים ביריעות הללו לא נאמ' כרובים מעשה חושב לפי שלא היו נראות לא למעלה מפני מכסה האלים ולא למטה מפני יריעות התחתונות לפי' לא הוצרך לעשות בהם ציורי' אבל יריעות התחתונו' נראות מתוך המשכן לפיכך כרובים מעשה חושב תעשה אותה:

פרק לז

פסוק א

ויעש בצלאל את הארון. כבר למדנו מתוך דברי רש"י שבפרשת עקב ששני ארונות היו אחד שעשה משה קודם שנצטוה על מלאכת המשכן וכל כליו וזה שעשה בצלאל אחר שנצטוה על מלאכת המשכן שפרש"י שם גבי בעת ההיא וז"ל לסוף מ' יום נתרצה לו ואמר לו פסל לך ואח"כ ועשית לך ארון עץ והוא עשה ארון תחלה שכשיבאו הלוחות בידו היכן יתנם ולא זהו ארון שעשה בצלאל שהרי לא נתעסקו בו עד אחר יום הכיפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר וזהו שהיה יוצא למלחמה אלא בימי עלי נענשו עליו ונשברה עכ"ל הרי למדנו ששני ארונות היו:

פרק לח

פסוק ט

ויעש את החצר. פי' כבר בפרשת תרומה מלאכת חצר והמשכן וכליו איש איש על מקומו הראוי לו:

פסוק כז

ויהי מאת ככר הכסף וגו' וצפה ראשיהם של עמודי' מהם שבכלם כתוב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף עכ"ל ועל עמודי החצר פי' כן שהרי עמודי הפרכ' וראשי עמודי פתח האהל היו מצופין זהב כאשר מוכיחין המקראות בפרשת ויקהל משה:

פסוק כט

אלה פקודי ונחושת התנופה וגו'. **ויעש בה וגו'** לא נזכר שם כיור וכנו שהוא נעשה מנחשת מראות הצובאות. וא"ת למה לא פי' הכתוב מה עשו מן הזהב כמו שפי' מן הכסף ומן הנחשת. וי"ל שמן הזהב לא נעשה רק צפוי הארון והזר והכפורת וצפוי המזבח הפנימי והשלחן וצפוי הקרשים והבריחים וטבעותיהם וצפוי ראשי עמודי פתח האהל ועמודי הפרכת ואת מיהם וקרסי יריעות התחתונות ולא נעשו ממנו שום כלי שלם אלא המנורה וכליה בלבד ודבר מועט הוא לכך לא הזכירו וכמו כן לא מנה בכלל נחשת התנופה חמשים קרסי נחשת שהיו ביריעות העליונות לפי שהדבר מועט הוא ובטל אגב (היריד) היריעות:

פרק לט

פסוק לב

ותכל כל עבודת המשכן וגו' ולהלן הוא או' גבי מלאכת המקדש ותשלם מפר' הטעם כי למדנו לפי שמלאכת המשכן נסיימה בחדש ניסן והיה חדש תשרי מתרעם שלא נעשה

בו שום דבר והבטיחו הקב"ה שישלימו בו מלאכת המשכן והיינו ותשלם ששלם נדרו כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי.

פרק מ

פסוק לא

ורחצו משם משה ואהרן ובניו. פרש"י יום שמיני למלואים הושוו כלם לכהונה ובפרק ב' דזבחים פרש"י ולא נתנו בבת אחת ור"ל שלא היה משה כהן ביום שמיני למלואים ופלוגתא דתנאי היא בזבחי' פרק טבול יום אם כהן הוה:

תם ונשלם ספר ואלה שמות. בעזר האל אשר לו נגלו כל תעלומות. ואתחיל ספר ויקרא. בעזרו אשר לו העוז והמשרה.

ויקרא

פרק א

פסוק א

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו. פירש"י למעט את אהרן ר' יהודה אומ' י"ג דברות נאמרו בתור' למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן על פי דבריו יתישב מה שפרש"י בפרש' שמיני ובפרש' קרח למשה אמר שיאמר לאהרן:

אליו למעט אהרן וקשי' שהרי בפרש' החדש פרש"י שבשביל שאהרן טרח ועשה במופתים כמשה חלק לו כבוד במצוה ראשונה שכללו במשה עם הדבור עכ"ל. וי"ל שקודם שהוקם המשכן היה מדבר עם שניהם אבל (משה) משהוקם המשכן לא היה מדבר אלא עם משה בלבד מדברים דשייכי באהרן כגון שתויי יין ופרועי ראש ודברים אחרים ויש מחלקים בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה. עוד פרש"י יכול ישמעו קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו כלומ' בפרשת נשא כתוב וישמע את הקול מדבר אליו היה יכול לומר מדבר לו ואמ' אליו ללמדך שאליו לבדו נמשך הקול כדפרש"י במסכ' יומא וכן פי' חזקוני:

פסוק ב

אדם כי יקריב מכם פרש"י ולא מן הגזל וקשי' דאמר בבא קמא הגנב והגזלן הקדשן הקדש וי"ל הני מילי דיעבד אבל לכתחלה לא ומכל מקום ק' לר"ת מאוריי' דבמסכ' בבא קמא דריש קרבנו ולא מן הגזול ובפרק לולב הגזול דריש מכם ולא מן הגזל והיכי מפיק רש"י מן אדם צ"ע:

מן הבהמה. פרש"י יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן והטעם שאין מקריבין מחיה לפי שלא היה בכלל ברכה למעשה בראשית מפני הנחש שהיה עומד לקללה ולכך הותר חלבה מאחר שאינו קרב וצוה לכסות דמה מאחר שאינו נזרק. ודגים אין להקריב מהם קרבן מאחר שאין להם חלב:

מן הבהמה. פרש"י להוציא את הרובע ואת הנרבע וא"ת תיפוק לי' מלהדיוט אסור כ"ש לגבוה דליכא מידי דלהדיוט אסור. ולגבוה שרי. ותירץ ר"ת דמיירי על פי עד אחד או על פי הבעלים דאינו אסור להדיוט:

מן הבקר פרש"י להוציא את הטרפה תימא הא להדיוט נמי אסורה וכ"ש לגבוה. ועוד דאמרי' משקה ישראל מן המותר לישראל להוציא את הטרפה שאין עושין ממנה קרבן וי"ל דאצטריך מן הבקר להיכא שהוקדשה בכשרות ולבסוף נטרפה:

ומן הצאן. פירש"י להוציא את המוקצה. תימא דאמרינן דאין מוקצה אלא שהוקצה לז' שנים וא"כ תיפוק לי' דפסול משום זקנה כדאמרינן בתמורה פרט לחולה ולזקן ולמזוהם. ויותר מב' שנים זקן שלא מצינו שהכשירה תורה לכל היותר אלא ב' שנים כגון תרה אדומה. וי"ל דאיצטרך ומן הצאן לומר דהיכא שדעתו להקצותו ז' שנים אע"פ שלא הקצהו אלא יום אחד או יומים פסול לקרבן. והוא שפירש"י להוציא את המוקצה:

תקריבו פירש"י מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות. תימא דאמרינן פ' המנחות והנסכים מכל נדריכם ומכל נדבותיכם אשר יקריבו הכל באים בשותפות וא"כ תרי קראי למה לי צ"ע:

פסוק ד

על ראש העולה. פירש"י להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן עכ"ל כדאי' בת"כ מה עולת נדבה טעונה סמיכה שהרי נאמר עולה אח' עולת נדבה ואח' עולת חובה זו וזו טעונה סמיכה. ומה עולא בקר טעונה סמיכה אף עולת צאן כו' לומר זו וזו טעונות סמיכה. ודוקא עולת יחיד טעונה סמיכה אבל עולת צבור ועולת נשים ושל עכו"ם אין טעונות סמיכה וכלן טעונות נסכים אפי' של עכו"ם כדתניא עכו"ם ששלח את עולתו וכו'. כפ"ח:

ונרצה לו. פירש"י הא אינו מרצה אלא על לא תעשה הנתק לעשה ועל עשה. וקשיא היכי דמי אי דעביד תשובה למה לי כפרה והא תנן עבר על עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו ואי דלא עביד תשובה זבח רשעים תועבה. דהכי פריך פ"ק דשבועות גבי כפרת יום הכיפורים והכא לא שייך לתרץ כמו שמתרץ התם. ונ"ל דשאני כפרת יה"כ דדבר קבוע הוא ואינו דין שיבא דבר שהוא קבוע ויכפר על דבר הקל כגון

עשה ולא תעשה אבל הכא דעולת נדבה היא שאם ירצה יתן הכפרה עליו אע"ג שאם עבד תשובה נמחל לו בלא עולה מ"מ אינו נמחל מכל וכל עד דמייתי עולה:

פסוק י

ואם מן הצאן. בעולה זו לא נאמר בה הפשט לפי שכבר נכתב בעולת בקר ואין לך בהמה שאינה צריכה הפשט לפי' פרט לך הכתו' באחת והוא הדין בכלם ומ"מ הוצרך לכתוב בה נתוח אע"פ שכבר נכתב בעולת בקר. לפי שעולת הצאן אין לה אברים כלן כך כמו עולת בקר הילכך אם לא נאמ' בה נתוח הייתי אומר שאינה צריכה נתוח כך פי' ר"מ מקוצי:

פסוק יד

מן העוף. ולא כל העוף לפי שנ' בו וכו' יכול אף מחוסר אבר כן ת"ל מן העוף ולא כל העוף ואם תאמר הא למה לי קרא אף לבני נח אסור כדדרשינן במסכ' ע"ז וכ"ש לישראל וי"ל שמה שמחוסר אבר אסור לבני נח היינו כגון שיצא העין לחוץ אבל נחטט ולא יצא לחוץ או יבשה גופו מותר להם קמ"ל מן העוף לומ' שאף בענין זה אסור לישראל. עו' י"ל אי לאו מן העוף הוה אמינא שדין מחוסר אבר לישראל נאמר ולא לבני נח דאמרינן בפרק ארבע מיתות כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לבני נח נאמרה קמ"ל מן העוף דהוי מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני ולזה נאמרה בכאן. כך פי' ר"ת מאוריי':

פרק ב

פסוק ב

וקמץ משם מלא קמצו. פרש"י יכול מבורץ ויצא לכל צד וכו' הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ דמשמע לשון עברית עכ"ל ולכך הוצרך רש"י לפרש כן לפי שקומץ בלשון תרגום הוא גומא דכתי' באחת הפחתים ומתרגמינן בחדא קומצא כפ"ח:

פסוק ד

וכי תקריב. פרש"י שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור וכו' מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שני ושלישי היוצא מן הזתים ואין צריך שמן הראשון אלא למטרה שנ' בה זית זך עכ"ל. אומ' ר"ת מאוריי' איני יודע היכן נקט רש"י דרשה זו. וגם קשי' דהא נפקא לן הכי מן כתית למאור דדרשי' כתית למאור ולא כתית למנחות. כמו שפי' רש"י עצמו בפרש' תצוה וא"כ תרי קראי למה לי צ"ע. וי"ל דאי לאו כתו' אנא למאור הוה אמינא מהתם להכשיר שני ולא שלישי. קמ"ל קרא דאיכא להכשיר גם שמן שלישי:

פרק ג

פסוק ח

וזרקו בני אהרן את הדם. פרש"י מה ת"ל דם דם להביא את שנתערב וכו' יכול אף בפסולין או חטאות פנימיות כחטאות חיצוניות שאלו למעלה ואלו למטה ת"ל במקום אחר דמו. וקשי' דאמרינן מתן אחד כגון דם בכור שהוא למטה שנתערב בדם מתן ארבע דהיינו שהוא למעלה ר' יהושע אומר ינתן במתן אחד ר' אליעזר אומר ינתן במתן ארבע משמ' אליבא דכוליה עלמא דיש תקנה אפי' למעלה למטה. וי"ל דרש"י פי' אליבא דרבנן דאמרי דמים של מעלה שנתערבו בשל מטה שופכם וכו' כלומ' שאין להם תקנה. וההיא דר' יהושע ור' אליעזר מיירי בבכורות ועולות שהכל למטה. והאי ארבע דפליג היינו שהן ארבע:

פסוק יג

וזרקו בני אהרן. לפי שכבר נזכר אהרן ט' פעמים ובמעשה העגל כנגדן לא נז' בט' עבודות ראשונו' של מצוה שלא נאמר אלא בני אהרן כך שמעתי בשם הרב מקולונייי"א:

פרק ד

פסוק י

כאשר יורם עשור זבח השלמים. פרש"י באותם אמורין המפורשי' בסוף זבח השלמים וכי מה פי' רש"י בשור זבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמן ומה שלמים שלום בעולם אף זה שלום בעולם ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד לקדשים באי זהו מקומן עכ"ל והק' בשחיטת קדשים מצריך מקרא לפרש הרמת אמורי פר כהן משיח כדי ללמוד ממנו הרמת אמורי פר העלם דבר של ציבור כדכתו' בפר העלם דבר של צבור ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת פי' פר כהן משיח ואם לא פי' כאן הרמת אמורי פר כהן משיח איך יבא מקרא של ועשה לפר וגו' ללמוד הרמת אימורי פר העלם דבר של צבור מן הרמת אמורי פר כהן משיח הרי הרמת אמורי פר כהן משיח צריך ללמוד מהרמת אמורי שור שלמים ואין למדין מן הלמד בקדשים כפ"ח:

פרק ו

פסוק ב

צו את אהרן. פרש"י אין אין אלא לשון זירוז מיד ולדורות עכ"ל בתוספ' תו"ך למד מכאן בבנין אב משני כתובים שבשלוח טמאין נאמר צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וגו'. וכתו' לאלתר ויעשו כן בני ישראל הרי לך זרוז מיד וזרוז לדורות שבענין נרות נאמר בפרש' אמור צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית וגו' וכתו' לאלתר מחוץ לפרוכת

העדות יערוך וגו' חקת עולם לדורותיכם הרי לך זירוז לדורות. כך הבנתי. וחזקו' פי' דברי רש"י בענין אחר וז"ל זרוז מדכתי' את שופטיכם ואמרו כנגד מקל ורצועה תהא זריז מיד דכתו' בפרש' נשא צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה וגו' וכתו לאלתר ויעשו כן בני ישראל ולדורות מדכתו' בפרש' שלח מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם עכ"ל ולשנא קמא נראה עקר. ובפרק קמא דקדושין פי' הכי וז"ל זרוז שיהא מהיר וזריז לדבר נוהג מיד ולדורות עכ"ל. ומוכח תלמודא זרוז דכתוב וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו מיד ולדורות דכתו' ולמן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם. עו' פרש"י כאן אמר ר' עקיבא ביותר צריך הכתו' לזרז בדבר שיש בה חסרון כיס כלומר בדבר שאם לא עשה הענין בה כראוי שצריך לעשות אחר והראשון בטל נמצא שיש בה חסרון כיס כך פי' חזק':

פסוק יא

כל זכר. פרש"י ואפי' וכו'. אלא לרבות בעלי מומין למחלקת. עכ"ל למחלקת לחלוקה:

פסוק כא

וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר. תימ' הרי נותן טעם לפגם מותר. ותירץ ר"ת שבקדשים למשחה לשון רבוי לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים בלא שום נתינת טעם בעולם:

פרק ז

פסוק ה

אשם הוא. פרש"י עד שינתק שמו ממנו למד על אשם שמת בעליו או שנתכפרו בעליו אעפ"י שעומד להיות דמיו עולה לקיץ מזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעיה וכו' וה"ק למד על אשם שמתו בעליו כלומ' שלא הספיק להקריבו עד שמתו או שנתכפרו בעליו כלומ' שאבד זה האשם בעודו חי ובעליו הקריב אחר תחתיו ונתכפר בו ונמצא אחר כך. אע"פ שהוא עומד להיות דמיו עולה לקיץ למזבח כלומ' שעומד לרעות עד שיסתאב וימכר לקנות מדמיו עולות לצורך קיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעיה כלו' קודם שמסרו לרועה לרעות עד שיסתאב שהרי שם אשם עליו אבל אם לאחר שנתק לרעיה שחטו סתם כשר לעולה שמכיון שנתק לרעיה אין עוד שם אשם עליו. כפ"ח ופתרון קיץ המזבח מפורש בסוף מסכת סוטה שפרש"י שם וז"ל קיץ המזבח כשהוא בטל שכלתה קטרת התמיד ואין מביא נדר ונדבה היו שם שופרות שבם היו נותנים מעות כל המותרות השנויין בכל התלמוד ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיהם לנדבה ומהן לוקחין עולות לקיץ המזבח ולשון קיץ כאדם האוכל תאנים בקנוח סעודה עכ"ל:

פסוק טו

ובשר זבח תודת שלמיו. פרש"י יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה עכ"ל. וקשי' שהרי הוא בעצמו פי' בפרש' ראה גבי ולא ילין מן הבשר וגו' וז"ל בחגיגת י"ד הכתו' מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים ולילה אחד עכ"ל. וי"ל שפי' רש"י הכא והתם אליבא דתנאי דתניא במס' פסחי' פרק אלו דברים לא ילין מן הבשר וגו' למד בכל חגיגת ארבעה עשר שנאכלת לשני ימים ולילה אחד אתה אומר לשני הימים או אינו אלא ליום ולילה אחד כשהוא אומ' ביום הראשון לבקר הרי בקר שני אמור וקאמ' התם מתני' דלא כבן תימא דתניא בן תימא אומר חגיגה הבאה עם הפסח אינה נאכלת אלא ליום ולילה אחד מאי טעמא דכן תימא מתניתי כדמתני' רב לחייא בריה לא ילין לבקר זבח חג הפסח זבח זה זבחי חג זה חגיגת הפסח כמשמעו ואמר רחמנא לא ילין הילכך פי' ר"א בפרש' צו אליבא דבן תימ' ולהלן בפרש' ראה הוא פי' אליבא דרבנן דפליגי עליה כפ"ח:

פסוק כ

וטומאתו עליו. פרש"י בטומאת הגוף הכתו' מדבר וכו' ואזהרת טמא שאכל הטהור אינה מפורשת מן התורה אבל חכמים למדוה מגזירה שוה. שלש כריתות אמורות באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחד לכלל ואחד לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שאינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו עכ"ל כדתניא פרק קמא דשבועות אמ' ר' אבהו ג' כריתות בשלמים למה. פרש"י ג' כריתות באדם טמא האוכל קדשים למה אחת בפרש' אמור אצל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וגו' וטומאתו עליו ונכרתה וגו' ואמרי' במסכ' פסחים פרק ד' דהאי יקרב אכילה הוא והא דנקט לשון קריבה במי' הראוי ליקרב כגון שטמא זה אכל קדשים שקדשן בכלי שרת. ושתים מן הכריתות בפרשת צו. והנפש אשר תאכל בשר השלמים וטומאתו עליו ונכרתה וגו' וסמיך ונפש כי תגע בכל דבר טמא וגו' ואכל מבשר זבח שלמים וגו' ונכרתת אחת לכלל ההיא דאל הקדשים דפרש' אמור לפי שכלל כל הקדשים ואחת לפרט וכו' אחת משתים האחרות שבצו. ומדה זו נדרשת בתחלת הספר בדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו' כיצד בפרשת אמור כתוב כל איש אשר יקרב אל הקדשים מכל זרעכם וכו' והלא מהאי קרא שלמים בכלל כל הקדשים היו יצאו בקרא דפרש' צו. מן הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים להקיש שאר קדשים אליהם לומר מה שלמים מיוחדים שהם קדשי מזבח וחייבין עליו כרת משום טומאה אף כל קדשי מזבח יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבין עליהם כרת משום טומאה. וא"ת ולמה אין (לו) הפסוקין נדונין בכלל ופרט ולומר שאין בכלל אלא מה שבפרט ותשמע מה שלמים אין

שאר קדשים לא ואע"פ שהן קדשי מזבח. וי"ל משום שהפסוקים מרוחקים זה מזה והם כשני ענינים וכן מפורש במנחות פרק כל המנחות באות מצה. דהיכא שהפרט מרוחק מן הכלל נדון במדת דבר שהיה בכלל וכו'. ואחת פי' השלישי מן הכריתות האלו שהיא יתרה נכתבה לדברים שאינם נאכלים כגון עצים של מערכה ולבונה וקטורת אם אכלו טמא הטמא בכרת. הכי מתני' והכי מיתפ' והכי פירש"י בפ"ק דשבועות:

פרק ט

פסוק א

ויהי ביום השמיני ועגל. פירש"י כל מקום שנאמר עגל ר"ל בן שנה. וקשי' דאמרי' כל מקום שנא' עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד הכא נמי נימא הכא כל מקום שנא' עגל בן ב' שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד כי הכא. וי"ל דהכא ליכא למימר דהא עגל לא משמע יותר מב' שנים מן שנה אבל עד משמע שנים בכל מקום עד שיפרוט לך הכתוב אחד לפי שאין עדות פחות משנים:

פסוק יא

שרף באש. פירש"י לא מצינו חטאת חצונה נשרפת חוץ מזו ושל מילואים עכ"ל. ר"ל חוץ מזו שהיא של מלואים וכל היוצא בה. כבר פרשתי הענין בפ' תצוה:

פסוק טז

ויעשה כמשפט. פירש"י המשפט המפורש בעולת נדבה בויקרא. תימא אמאי לא קאמר כמשפט העולה האמורה למעלה בפרש' וישחט את העולה ותירץ ר"ת מאורי' שעולה זו לא היתה אלא קדשי שעה. אבל עולה האמורה בויקרא לדורות:

פסוק כב

וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. תימ' אמאי לא קאמר המנחה שעשה עמהם. וי"ל דלא חשיב אלא אותם שבאים לכפרה והמנחה לא באה אלא להכשיר:

פסוק כד

ותצא אש. פירש"י ר' אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא שהורו הלכה בפני משה רבן. כלו' שדרשו אע"פ שיורד אש מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. כדכתוב ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. ולא שאלו את פי משה רבן כדכתוב אשר לא צוה אותם. והיה להם להמלך במשה כמו שמצינו במס' תענית שיאשיה נהרג על שהיה לו להמלך בירמיה כשהעביר פרעה נכה חרב בארצו ולא נמלך. כך פי' חזקו'. ואם תאמר למה נענשו והלא איפרושי מאסורא הוא ואין חכמה ואין תבונה לנגד השם. וי"ל דהא דדרשי' להביא מן ההדיוט מצוה היינו דוקא מן האש של מערכה של מזבח החצון והם הביאו מבתיהם על המזבח ולא נתנוהו על המערכה. עוד י"ל שאני התם שהיה ראוי לבא כל

האש מן השמים בשמיני למלואים כדכתיב וירא אליהם כבוד ה'. כך פי' התוספות בערובין פ' הדר. עוד פי' רש"י ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש. וקשי' שהרי לא ענש אלא א"כ הזהיר ועדיין לא הוזהרו על זה עד לאחר מיתת בני אהרן. וי"ל שעקר השרפה לא היתה משום שתויי יין שבעון העגל נתחייבו כליה ובעלילה קטנה שנמצאת בהם נשרפו וגם רש"י פי' כן גבי הנותרים וז"ל הנותרים מן המיתה שאף עליהם נקנסה מיתה ועל עון מעשה העגל הוא שנא' ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנא' ואשמיד פריו ממעל ותפלת משה בטלה מחצה שנא' ואתפלל גם בעד אהרן עכ"ל:

פרק י

פסוק ו

ובגדיכם לא תפרומו. תימ' אמאי מפקי קריעה למת מויקרע את בגדיו שהוא דברי קבלה תיפוק לי' מהכא מדהזהיר קריעה לכהנים מכלל דישראל יש להם לקרוע על מת שמאותו טעם מפיק רש"י שאבל אסור בתספורת מן ראשיכם אל תפרעו. ותירץ הרב ר' אליקים דניחא ליה להוכיח קריעה מן ויקרע את בגדיו משום דנפקא לן מהתם דקריעה מעומד ושעורה טפח קריעה מעומד דכתי' ויקם המלך ויקרע את בגדיו ושיעורה טפח דכתו' ויאחז המלך את בגדיו ויקרעם ואחיזה הוי טפח:

פסוק יט

הן היום הקריבו. פרש"י מה הוא אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות והלא אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן עכ"ל. הפי' שפי' רש"י קצר הוא. וה"ק מה הוא אומר כלומ' מה תשובה היא זאת שהשיב אהרן הן הקריבו על מה ששאל לו משה מדוע לא אכלתם וגו' וכי בשביל שלא הקריבו החטאת ולא היה לאכלה והלא כל עבודות היום היו על ידי אהרן ואע"פ שכתו' נאמ' ואכלוה מצות וכתו' ואת שוק התרומ' תאכלו וגו' אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל כלומ' שמא נזרק דמה של חטאת זו של ר"ח על ידי אונן ואתם סבורים שהאונן שעבד היום חלל ולפיכך שרפתם אותה. ומשה היה סבור שאין אנינות אהרן פוסלת באותו היום בשם חטאת ולכך אמר לו משה כן לאהרן וחזר ואמר לו אהרן וכי הם שהם הדיוטות הקריבו את חטאתם כלומר שעיר שמיני ושעיר נחשון אני כהן גדול הקרבתים ויכול אני להקריבם באנינות הואיל והם קדשי שעה ולכך נאכלו. אבל שעיר זה של ר"ח שהוא קדשי דורות אין לי להקריבו באנינות ולכך נשרף. וא"ת מאי קאמר רש"י וכי הם הקריבו שהם הדיוטות הרי קים

לן שכהנים גדולים היו באותו היום. וי"ל שלא נעשו כהנים גדולים אלא להחמיר כגון פריעה ופרימה ויציאת מקדש אבל להקל כגון להקריב באנינות לא היו ככהני' גדולים כפ"ח. וא"ת למאן דאמ' מפני אנינות נשרף למה לא אכלו פנחס שלא היה אונן וי"ל שלא נתכהן פנחס עד מעשה זמרי כמו שפרש"י בפרש' פנחס. הגה"ה. דברי חזקו' לא הבנתי בפתרונו על מה שהוא אומר דוחק כי מה לנו לבדות מלבנו שפתרון המקרא בתמי' קודם שפירש"י כן בהדיא ועוד קשיא דלשון רש"י שפירש וכי הם הקריבו וכו' משמע נפקותא בהכי לענין חטאת ראש חדש שדבר בה משה ולדברי חזקו' ליכא נפקותא כלל דכל אנינות פוסלת בה גבי של כהן גדול לפי שהיא קדשי דורות ועו' לדברי חזקו' צריך להוסיף על דברי רש"י אבל חטאת של ר"ח אין לי להקריבה באנינות כדי לתרץ קשיית מה הוא אומר וזה דוחק א"כ העקר חסר בדברי רש"י דהן היום הקריבו לא קאי אחטאת ר"ח כלל לדברי חזקו' ועו' קשי' דלדבריו משמע שנשרפה בשביל הקרבת אנינות וכדברי רש"י דלעיל ודאלתר משמע שנשרפה בשביל אכילת אנינות. ואולי נכון לפרש כן דברי רש"י מהו אומר כלום' מאי קאמר הן היום הקריבו הא כל עבודות היום ע"י אהרן כדמוכחי קראי ומתרץ רש"י שפתרון המקר' בתמ' שאמר לו משה לאהרן שמא זרקתם דם חטאת של ר"ח אוננים שהאונן שעבד חלל כלו' ואתם סבורים שאונן שעבד ביום זה חלל שהוא שמיני למלואים ואמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות שום קרבן דאלו היה כן היה לנו לשרפה מחמת אותו פסול דכהן שעבד גם ביום זה חלל אני הקרבתי כל הקרבנו' היום שאני כהן גדול ומקריב אותו. ואם מחמת אותו פסול שאמרת לא נשרפה אלא מפני שאונן אסור לאכול בקדשי דורות כדמסיים ואזיל ואכתי וגו' דאכילת אנינות חמירא שהיא בגוף הקרבן אבל אנינות קילא טפי דעקר הקרבה היינו ה' עבודות שחיט"ה קבל"ה הולכ"ה הובא"ה זריק"ה. וג' אחרונות אינן כגוף הקרבן מ"מ קילא דיש בה צד קולא שהיא כשרה בזר הרי לך כהן גדול מקריב אפי' קדשי דורות ג"כ פרש"י בהדיא בפרש' אמור גבי ומן המקדש לא יצא וגו' עכ"ל הגה"ה:

ואכלתי חטאת היום. פרש"י ואם אכלתי חטאת היום הייטב וגו' כלום' ואם אכלתי חטא' זה של ר"ח שהוא קדשי דורות הייטב וגו'. עו' פרש"י אם שמעת בקדשי שעה היה לך להקל בקדשי דורות. פי' קדשי שעה הם שעיר שמיני ושעיר נחשון קדשי דורות זה חטאת של ר"ח:

פסוק כ

וייטב בעיניו פרש"י הודה ולא בוש לומ' לא שמעתי מקשים העולם אי זה שבח הוא זה וכי היה לו להתבייש לומר לא שמעתי כיון שלא שמע הלא שנינו במסכת אבות פרק

ששי ז' מדות בחכם וכו' וזאת אתת מהם על מה שלא שמע אומר לא שמעתי ואמר לי הרר"א שכך פי' הודה ואמר שמעתי ושכחתי ולא בוש לומ' ששכח שאם היה בוש היה אומר לא שמעתי וזהו שפירש רש"י ולא בוש לומר לא שמעתי כלומ' לא היה לו בושת שיביאהו לומר לא שמעתי וזהו שבח גדול כשלא היה מתבייש לומ' שמעתי ושכחתי ולשון רש"י קצר הוא כי כן לשון התלמוד במסכ' זבחים בפרק טבול יום הודה ולא בוש לומר לא שמעתי אלא שמעתי ושכחתי עכ"ל. וצריך לפרש כמו שפרש"י והמפרש בע"א טועה:

פרק יא

פסוק א

אל משה ואל אהרן. פרש"י אל משה שיאמר לאהרן עכ"ל וכו' כדפרי' הענין בפרשת ויקרא:

פסוק יא

ושקץ יהיה לכם. פרש"י לאסור את תערובתו אם יש בו בנותן טעם. וקשי' הא מבכל משרת נפקא ליתן טעם כעקר ושמא י"ל דאצטריר לאסור נותן טעם בכזית דלא תימ' ילפינן אסורו מטומאתו בכעדשה אך קשי' לר' דנימ' דאיצטריך להוא עצמו בלא ערובו לאסרו בכזית ולא בכעדשה צ"ע. מהר"ר אהרן. כך פי' הר"ר ר"מ מקוצי:

פסוק יג

את הנשר. יש קורין לנשר אייגל"א וטעות הוא בידם שהרי שנו חכמים בפרק אלו טרפות שנשר אין לו סימני טהרה ואותו עוף שאנו קורין אותו אייגל"א יש לו אצבע יתירה גם טועון העולם לקרא לעורב קורבו"ל שהרי עורב יש לו סימני טהרה שנים ואחד מהם אינו דורס כמו שפי' שם התוספו' ואותו עוף שאנו קורין קורבול כבר בדקו רבי' יצחק ומצא בו אצבע יתירה וזפק. גם טועי' העולם לקרא לנץ אשפרוי"ר שהרי נץ מכ"ד עופות טמאים שאינם דורסים ואותו עוף שאנו קורין אשפרוי"ר הוא דורס כך מצאתי בסמ"ג. והיינו לדברי ר"ת האומר שנץ אינו דורס הוא אחד מג' סימני טהרה שבכ"ד עופות טמאים ואחד מב' סימנים שבעורב אבל לדברי ר"י ב"ר מאיר האומר שהעורב ועשרים עופות טמאין כלם דורסין אין טעות לקרא לעורב קורבו"ל ולנץ אשפרוי"ר למבין וכל מעשה תקפם וגבורתם מפורש בתנחומ' ואמ' פרש"י אשטו"ר ולדברי האומר אין לקרא לנשר אייגל"א כמו שפי' ואמנם בפר' ג' דחולין שנינו דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס ופרש"י הנץ שפרוי"ר שאינו גדול כל כך בעופות הדק צפורים ויונים. הנץ אושטו"ר שהוא בעוף הגס אווזין ותרנגולים ושמא לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד:

פסוק טז

ואת בת היענה לכך לא הזכיר הכתו' על היענה עצמה אלא על הבת לפי שהבת רכה היא וראויה לאכילה אבל היענה קשה היא ואוכלת ברזל ואינה ראויה לאכילה:

פסוק לג

אל תוכו. פרש"י אין כלי מטמא אלא מאוירו. עכ"ל לפי שכלי חרס אין לו טהרה אלא בשבירה חסה התורה עליו שלא יטמא מגביו שאם היה מטמא מגבו כל היום יהא טעון שבירה ושוב אין לו תקנה:

פסוק מז

בין החיה הנאכלת. פרש"י אין צריך לומ' בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה וכשרה לנולד בה סימני טריפה ופסולה עכ"ל. סימני טרפה וכשרה היינו כגון שנקבה הריאה קודם ששחט הקנה והכי איתא בחולין כפ"ח וי"מ סימני טרפה וכשרה כגון הושיט העובר ידו לחוץ ואח"כ החזירה והיינו סימני טרפה שהושיט ידו לחוץ דמוקמינן הבשר בשדה טרפה וגו' לעובר שהושיט ידו לחוץ וכשרה לפי שכיון שהחזירה מותר מן כל בשר לבהמה תאכלו. וי"מ בין שנולד לה סימני כשרה וכו' כגון שיש לה ג' ידים או שאין לה אלא אחת שהרי חסר ביד כשרה. לנולד בה סימני טרפה וכו' כגון שיש לה שלשה רגלים או שאין לה אלא אחת שהרי חסר ויתר ברגל טרפה:

פרק יב

פסוק ב

אשה כי תזריע. אמר ר' שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית אף תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף עכ"ל. וקשי' דא"כ היה לו לפרש דין איש קודם כגון מצורע קודם דין אשה שהוא נברא תחלה. וי"ל דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם שרוב הנשים יולדות ומיעוט האנשים מצורעים ור"מ מקוצי פי' וז"ל אחר שהזכיר תורת הטמא והטהור מן הנאכלים הזכיר טומאת אדם והתחיל מן היולדת שהיולדת תחלה. עוד פרמ"מ שלכך נסמכה פרש' מצורע לפרש' נדה לומ' לך שכל מי שבא על אשתו נדה יש לו בנים מצורעים:

פסוק ד

עד מלאת ימי טהרה. היינו ביום מ' כדפרש"י וקשי' שהרי ביום מ' אינה נכנסת למקדש עד לאחר שתביא כפרתה עו' טומאתו בו ודרשינ' לרבות מחוסר כפרה. וי"ל דלא קאי ימי טהרה אלא אבכל קדש לא תיגע דמיירי בתרומה כמו שפי' רש"י:

פסוק ח

אחד לעולה ואחד לחטאת. פרש"י לא הקדימה הכתו' אלא למקראה. אבל להקרבה החטאת קודם לעולה כ"ש בזבחים עכ"ל. י"מ למקראה לשון קריאת שם שיקרא שם לעולה קודם לחטאת וריב"א פי' למקראה לשון מקרה כלומ' אם אירע שהקריב עולה קודם החטאת כשר בדיעבד אבל לכתחלה בעינן חטאת קודם כדאי' פרק תמיד נשחט:

פרק יג

פסוק ד

ועמוק אין מראה. פרש"י לא ידעתי פירושו כיון שהיא לבנה על דרך מראה ועמוק שהרי כל מראה לכן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל. וי"מ עמוק' היא מראי' גבי השחין כדאי' בתור' כהני' מנין לרבות השוה לגבוה כלומר שהנגע שוה לשאר בשר ת"ל ושפלה איננה עכ"ל. הכא נמי אצטריך ועמוק אין מראיה מן העור לרבות השוה לגבוה כפ"ח. ולפי הנראה אין הנכון לפרש כן דאם כן היה לו לכתוב ועמוקה איננה כי לשון ועמוק אין מראיה משמ' שמראה הנגע אינה עמוק אף כי הנגע עמוק ואינו שוה לשאר בשר. עד"י ב"א:

פסוק לה

אחרי טהרתו. פרש"י אין לי אלא פושה אחר הפטור מנין אף בסוף השבוע ראשון או בסוף שבוע שני ת"ל פשה יפשה עכ"ל. וקשי' שהרי כתוב בהדיא בפרשה והנה לא פשה הנגע גבי שבוע ראשון וגבי שבוע שני. ופרש"י שם אבל אם פשה יפשה או היה בו שער צהוב טמא עכ"ל וא"כ למה לי פשה יפשה. ושמא י"ל אלו לא נכתב כפילות מן פשה יפשה הייתי מפרש והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהוב וכו' לומ' שאם פשה והיה בו שער צהוב טמא אבל לא כאחד מהם ולא הייתי מפרשו כפרש"י למבין. וחוזרני לומר דאולי זה שבוש דגם כן בלא כפילות צריך לפרש כדפי' הקונטר"ס דאין לפרש הא אם פשה והיה בו שער צהוב טמא דא"כ הוה משמע דוקא בשניהם בפשיון ובשער צהוב טמא הא באחד מהם טהור וא"כ למה כתו' והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהוב וגו' השתא באחד מהם טהור בשאין לא זה ולא זה לא כל שכן. ואם היה לו לכתו' או לא היה שער צהוב אלא על כרחיך צריך לומ' כדפרי' וא"כ למה לי פשה יפשה עד"י ב"א:

פסוק מב

בקרחתו או בגבחתו. פרש"י כתרגו' מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה וכו' מה להלן פרח בכלו טהור אף וכו' תימ' מדמדמי פריחה דאדם לפריחה דבגדים הא דכתו' וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו אגופו של אדם קאי ואע"ג דפשיטא דקרא

משמע דאנגע קאי דאירי לעיל בנגע שנטמא על ידי שיש בו מחית בשר ועלה קאי וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו כלו' מראשו של נגע עד סופו אבל הכא משמע דקאי אאדם דומיא דבגד וכן מוכח בכמה מקומות בתורת כהנים. ובריש איזהו מקומן בפרק ב' דנדה לשון ר' אליעזר מתו"ך. וגם פי' רש"י בראש הסדר דקאי אאדם הג"ה:

פסוק מו

מחוץ למחנה. פרש"י חוץ לג' מחנות. וא"ת היאך אפשר לומר שיהא אדם משולח מג' מחנות והלא אין אדם ליכנס במחנה שכינה. וי"ל דמחנה שכינה זהו העזרה ושם היה יכול אדם ליכנס לשחוט את פסחו. והא דאמרי' אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד היינו לשהות שם. כך פי' ר"מ מקוצי:

פרק יד

פסוק ב

תורת המצורע ביום טהרתו. טהורות. פרש"י פרט לעוף טמא. וקשי' תיפוק לי' מדכתו' צפרים שכל מקום שנ' צפרים אינו אלא עוף טהור. וי"ל דודאי עוף טמא אימעוט מדכתו' צפרים וקרא דטהורות אתא למעוטי צפרי עיר הנדחת. והכי מסקי' פרק שלוח הקן כך פי' ר"ת מאורייי':

פסוק יג

במקום אשר ישחט את העולה. פרש"י על ירך המזבח צפון ומה ת"ל והלא כבר נאמ' בתורת האשם בפרשת צו שהאשם מעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט עכ"ל. כלו' דנין מדה זו בדבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש שאי אתה יכול להחזירו לכללו וכו' וכן לקמן גבי כי כחטאת דנין במדה זו ואין לידון במדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמ' לומד כאן שיהיה כל האשמות טעונין מתן דמים על תנוך אזן ובוהנות שהרי אין דנין בה אלא כשהפרט מעין הכלל כמו הבערה כמו שפי' לעיל בפרש' בא גבי שבעת ימים מצות תאכלו:

פסוק לד

כי תבואו אל הארץ ונתתי נגע צרעת וגו' תלה הכתו' מצוה זו בביאתם לארץ מה שאין כן בנגעי אדם ונגעי בגדים לפי שבמדבר לא היו להם בתים אבל נגעי אדם ונגעי בגדים היו יכולים להיות אף במדבר. כפר"מ מקוצי:

פסוק מג

ואם ישוב הנגע. יכול בו ביום חזר יהא טמא ת"ל ושב הכהן כלומ' יכול חזר בו הנגע בו ביום שחלץ וקצה וטח יהא טמא. עו' פרש"י ז"ל גבי ובא הכהן וראה והנה פשה יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה וגו' כלומ' יכול אם חלץ וקצה וטח וחזר הנגע בעיניו שלא יהא טמא אלא א"כ פשה. עוד פרש"י ז"ל מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן וכו' כלומ' מה להלן בבגדים טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה כדכתו' בפרש' תזריע והנגע לא פשה טמא הוא וגו' אף כאן וכו'. עוד פרש"י א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע כלומ' וראוי לכתו' ובא הכהן וראה והנה פשה אחר והאוכל בבית כמו שפרש"י לקמן ואין לקבעו בין שני שטות שהרי כל הענין מחובר ואין להפסיק בנתים גם אין לקבעו אחר ואם בא יבא הכהן משום דבעי לסמוך ולקח לחטא את הבית אל כי נרפא הנגע דסליק מיניה ואגב גרר' ו' דונתץ נקטיה הכא דזמנין דמקיים בה ונתץ הבית כגון שחזר הנגע שחלץ וקצה וטח כמו שפרש"י וחזר לא נותץ לא חזר טהור וכו' עוד פרש"י יכול יתצנו כמו שסמך ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן. נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה וכו' כלומ' מה שיבה האמורה גבי שבוע ראשון שכ' בו ושב הכהן ביום השביעי וגו' חולץ דכתו' וחלצו האבנים וקוצה דכתוב ואת הבית יקציע וטח דכתו' וטח את הבית ונותן לו שבוע לראות אם יחזור הנגע בעיניו שיהא נות' כדכתו' ואם ישוב הנגע ונתץ הבית כדפרש"י לעיל אף ביאה האמורה כאן ובא הכהן דמייה בעומד בהסגר שבוע ראשון ופשתה בהסגר שבוע שני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישי לראות אם יחזור הנגע בעיניו נותץ הבית. ואם לא יחזור טהור. עוד פרש"י ומנין עמד בזה ובזה כלו' לא פשה בשני הסגרות אלא עמד בשעורו הראשון שהיה תחלה כשבא הכהן לראותו מנין שיהא חולץ וכו' ת"ל ואם בא יבא במה הוא מדבר אם בפושה הראשון כלו' בהסגר שבוע ראשון הרי אמור כלו' מן ושב הכהן ואם בפושה בשני הרי אמור כלו' מן ובא הכהן הא אינו או' ואם בא יבא הכהן אלא את שבא בסוף שבוע א' ובא בסו' שבוע ב' וראה והנה לא פשה כלו' היינו עמד כזה וכזה עו' פרש"י הרי אני דן משתי ביאות כיצד ביאה אמורה למעלה כלו' ובא הכהן וביאה אמורה למטה כלו' ואם בא יבא הכהן מה ביאה האמורה למעלה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע כמו שפרש"י מגזרה שוה דביאה וישיבה אף ביאה האמורה למטה דמיירי שעמד כזה וכזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישי ואחר כך וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע כשלא חזר הנגע אבל אם חזר נותץ כמו שפרש"י גבי כל ימי הסגיר אותו

וז"ל לא ימים שקלף את נגעו כלומר ימים הנוספים אחר ההסגר. עו' פרש"י יכול שאני מוציא מוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי כלו' יכול שאני מוציא את שהוחלט לנתיצה כגון שחזר הנגע אחר חליצה וקיצה וטיחה ונתינת שבוע ולא נתצו אלא קלפו שלא יהא הבא אל הבית טמא ת"ל כל ימי לרבות שהוא טמא הא לך פירוש רש"י באר הטב כפ"ח. וא"ת לדברי רש"י כיון שאין חילוק בהסגר שבוע שני בין פושה לעומד שבכל ענין צריך חליצה וקיצה וטיחה ונתינת שבוע א"כ היה לו לכתוב ובא הכהן וראה והנה פשה או עמד ולא היה צריך לכתוב אם בא יבא הכהן גם לא היה לנו צורך לעשות גזרה שוה מב' ביאות כמו שפרש"י ולפי הנר' הך קושי' ליתה שהרי בכמה מקומות אמרי' כל פרשה שנאמרה ונשנית בשביל דבר שנתחדש בה נשנית ואם כדברי המקשה היה לו לכתוב אותו דבר חדוש באמירה ראשונה. ולא היתה הפרשה צריכה לאמר פעם שניה ולכתוב בה כמה מקראות יתרי' בשביל דבר אח' גם בכמה מקומות במקרא אנו למדין דבר אח' ממקראו' היתרים על יד בנין אב או גזרה שוה ואלו היה כתו' אותו דבר בפי' לא היינו צריכים למקראות היתירי' אלא ע"כ נתנה התורה לידרש ולקבל עליה שכר עד"י ב"א:

פרק טו

פסוק כד

ותהי נדתה עליו. פרש"י יכול יעלה מה היא מטמאה אדם וכלי חרש אף הוא וכו'. בפרק ד' דנדה פרש"י וז"ל מה היא מטמאה אדם לטמא בגדים שעליו דאתי מקל וחומר דמשכיבה אף הוא מטמא אדם לטמא בגדים שעליו דאתי מקל וחומר וכלי חרס בהסטו אע"ג דכלי חרס אינו מטמא אלא מאוירו בהסט זב וזב' ונדה מטמאה כדכתו' וכל כלי חרס אשר יגע בו הזב. ואמרי' איזהו מגעו שהוי כדלוי הוי אומר שהוא הסטו עכ"ל. תימ' משום דפרק השותפין גבי נושא נבלה ומדרס אע"ג דמטמא שאר בגדים שעליו מכל מקום אינו מטמא אדם וכלי חרס לכך מעטינהו קרא שטת רבי' אליעזר מתו"ך:

פרק טז

פסוק א

אחרי מות. פרש"י מה ת"ל וכו' כלומ' מה ת"ל פסוק זה וידבר ה' אל משה אחרי מות הרי כתו' בתריה ויאמר אל משה דבר אל אהרן ר' אליעזר היה מושל וכו' ואל תשכב בטחב וכו' כל מקום שהוא מיקר ומלחלח כגון מלחלוחית שתחת הקרקע וכיוצא בו קרוי תחב וקורין לו רלינ"ט בלע"ז כך שמעתי זה זרזו יותר מן הראשון כלומ' פסוק שני זרוז יותר מן הראשון שהרי נאמ' בו ולא ימות מה שאין כן בפסו' ראשון ולכך חזר וכתב לך פסוק אחר והכי איתא בתורת כהנים ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא

בכל עת אל הקדש ואין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון היה ר' אליעזר מושלו וכו' זה זרזו יותר לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש כפ"ח:

פסוק ג

בזאת יבא אהרן. פרש"י גימטרי' שלו ד' מאות ועשר שנים רמז לשני בית ראשון עכ"ל. וא"ת הרי בבית שני נמי היו כהנים שבאו לפני ולפנים ותירץ ר"ת מאוריי' שאותם כהנים לא היו דומים לאהרן שלא נמשחו בשמן המשחה כאהרן שמימות יאשיהו נגנזה פך של שמן המשחה וכאן לא רמז הכתו' אלא הדומים לאהרן:

פסוק יב

ולקח מלא המחתה גחלי אש. תימ' למה הפסיק הכתוב מעשה הקטורת בין שחיטת הפר להזאתו היה לו לעשות כל מילי דבר דקיימ' לן דאין מעבירין על המצות. וי"ל שאם לא היה עושה הקטרת קודם ההזאה לא היה יכול ליכנס לפני ולפנים להזאה דהא כתו' וכסה ענן הקטרת ולא ימות. הא אם לא כסה ימות ואת השעיר תו לא צריך שהרי מתחלה עשאו והרב ר"מ מפונטייש"א ז"ל תירץ שלכך הפסיק הקטרת בין שחיטת הפר להזאת דמו משום כי בענן אראה וגו' שכל זמן שיש ענן אינו נראה כנהנה מזיו שכינה והר"ר יוסף תירץ שלכך הפסיק הקטר' לפי שאלו התחי' הזאת דם הפר היה צריך לגמור כל הזאותיו וכל עבודו' הדם הזאת דם הפר ושעיר על הכפרת (ועל הכפרת) ותערובת שירי הדם על המזבח החיצון ואח"כ חוזר לפנים לקטרת ונמצא עובר על המצות. הילכך מקטיר קטרת תחלה ועושה כל עבודות פנים כאחד הקטרת והזאת פר ושעור. ואח"ך יצא ובא לו לפרכת ולמזבח החצון ואינו מעביר כלל:

פסוק טו

והזה אותו על הכפורת. מקשי' היאך היו עובדים ביום הכפורים בבית שני שהרי לא היו בו ארון וכפורת ובעבודת יום הכיפורים כתוב חוקה דמשמע עכובא. אלא הכי אית' בתורת כהנים בזאת יבא אהרן אל הקדש מה ת"ל לפי שנ' והזה אותו על הכפרת אין לי אלא במקום שיש כפרת מניין לעשות שלא במקום כפרת כמקום שיש בו כפרת. ת"ל בזאת יבא אהרן אל הקדש. כך פירש רבינו משה מקוצי ז"ל:

פסוק כג

ובא אהרן אל אוהל מועד. פרש"י רבותינו אמרו שאין זה מקום מקרא זה. כלו' בדין היה לנו לומ' שבא מקומו כדי שיהיו כל עבודות פנים בבת אחת בלי שום הפיכה כיצד משהתחיל כל העבודות כגון מעשה פר ושעיר עזאזל היה לו לחזור ולבא אל אהל מועד הוא קודש הקדשים להוציא משם כף ומחתה שהוא גמר עבודות פנימיות אלא גמירי

ה' טבילות באותו היום ואם יהיו העבודות כסדר המקראות לא משכחת להו אלא שלש. כיצד אחת לתמיד השחר ואחת בינו לבין עבודת היום כלה עם הוצאת כף ומחתה ואחת בין עבודה זו ובין אילו ואיל העם והמוספין ותמיד הערב לפיכך צריך להפסיק מעשה אילו ואיל העם ומקצת המוספין בין עבודת היום ובין הוצאת כף ומחתה. והוצאה זו תפסוק בין אילו ואיל העם ומקצת המוספין ותמיד הערב וקטרת ההיכל שעל המזבח הפנימי הרי ה' עבודות ולכולהו ה' טבילות והיינו שפרש"י אין כאן מקומו ואיידי דקאי קרא בעבודת פנים נקט להו כלהו ואזיל וכתב מקרא זה כסדר עבודת פנים אף כי אין שם מקומו כמו שפי' כפ"ח. עו' פרש"י ובא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה וא"ת הא הוי ביאה ריקנית שהיה יכול להניח כף זו לשם עד יום הכיפורים אחר ואז יקח כף חדשה ויביאנה לשם ובחזרתו יביא הכף של אשתקד ויוציאנה משם וכיון שהיה יכול לתקן בענין זה מה לו לעשות ביאה ריקנית והא כתו' ואל יבא בכל עת אל הקדש ותירץ ר"ת מאוריי' שאין זו ביאה ריקנית שגנאי הוא כלפי מעלה להניח דשן לשם שאפי' לפני בשר ודם הדבר מאוס כדאי' במסכת שבת לכן התיר לטלטל מחתה באפרה מהאי טעמא משום דמאוס מידי דהוה אגרף של רעי וכל שכן לגבוה:

פרק יח

פסוק כח

ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותם. כלו' דלא סגי בהקאה אלא כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו כך פי' ר"מ מקוצ"י. וי"מ ולא תקיא פן תקיא ומוסב על המקרא שלפני פניו. ושמרתם את חוקותי וכו' פן תקיא כך מצאתי בפשטי הר"ר אליקים. וי"מ ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי תקיא אתכם ברעה גדולה יותר ממנו ולפי הנראה כך פתרונו ולא תקיא וכו' ולמה לא תקיא לפי שכל אשר יעשה מכל התועבות האלו ונכרתו הנפשות ודין לכם בעונש זה עד"י ב"א:

פרק יט

פסוק ב

קדושים תהיו ואת שבתותי תשמורו. פרש"י סמך וכו' אם אמר חלל שבת אל תשמע לו. ואם תאמר תיפוק לי' דאין עשה דכבוד אב ואם דוחה את לא תעשה ועשה דשבת. וי"ל דאצטריך דס"ד דדחי הואיל והוקש כבודם לכבוד המקום דכתיב כבד את אביך ואת אמך וכתוב כבד את ה' מהונך קמ"ל קרא בפרק אלו מציאות שקיל וטרי התלמוד הכי גבי יכול אם אמר לו אביו אל תחזיר יכול ישמע לו וא"ת מפני שהוקש ואמר שידחה לא תעשה ועשה דשבת הא כל הקישא אינו להחמיר לא לעשות כמוהו וי"ל דהכא סלקא

דעתין דנחמיר דהא חזינן בהך הקש דמחמיר בכבוד אב מכבוד המקום דאמרינן כבד את ה' מהונך אם יש לך וכבד את אביך ואמך אמרי' שהוא חייב לחזר על הפתחים בשביל כבודם. כך פי' התוספות שם. וא"ה אכתי למה לי קרא תיפוק דאינו עושה מעשה עמך שהרי מוזהר אדם שלא יביא חבירו לדבר עבירה דהא גבי נשיא אמרינן הכי דכתוב ונשיא בעמך לא תאור הא אינו עושה מעשה עמך תאור אותו ואל תנהג בו כבוד והכא נימ' הכי גבי אביו ולמה לי קרא ויש לו' דהאי חלול אינו אלא שבות כדאיתא פ"ק דיבמות וסד"א דאתי כבוד אב ואם דאורייתא ודחי שבות מדרבנן קמ"ל דלא:

פסוק ג

איש אמו ואביו תיראו. פרש"י דאשה רשות אחרים עליה. ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמ' מ"מ אינה צריכה ומצויה אצל אביה אלא אצל בעלה. לשון שטת שנ"ץ. עוד פרש"י שהבן ירא מאביו יותר מאמו. והטעם מפרש בפ"ק דקדושין לפי שאביו מלמדו תורה:

איש אמו ואביו תיראו. פרש"י אי זו היא מורא לא ישב במקומו כלו' במקום המיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו בעצה כמ"ש בפ"ק דקדושין:

פסוק ט

לא תכלה פאת שדך. וא"ת אמאי אינו חייב פיאה לכל ד' רוחות שבה כמו שחייב על כל רוחות של פאת זקן דחייב על פאותיו וי"ל דילפי' מהקפת הראש דחייב על צדעא זו ועל צדעא זו דמאי שנא זו מזו ומפאת ראשו ילפינן פאת זקנו דהוי גלוח מגלוח אבל שדה מאדם לא ילפינ' לשון תו"ך במסכת שבועות:

פסוק י

לא תעולל. פרש"י לא תיטול עוללות שבה והם נכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף כבר פירשתי הענין בפרשת תצא:

פסוק טו

לא תעשו עול במידה פי' זו מדת הארץ מפרש באי זהו נשך שלא ירבה לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים ופירשו שם על שני אחים הבאים לחלק הארץ לא ימדוד וכו' באותו חבל מפני שהחבל לח בימות הגשמים ומתפשט כל צרכו ובימות החמה מתוך היובש הוא נגרר וכווץ:

פסוק טז

ולא תעמוד על דם רעך. פרש"י לראות במיתתו ואתה יכול להצילו. י"מ לא תלך רכיל בעמך אע"פ שהזהרתיך על לשון הרע לא תעמוד על דם רעיך שאם אמר לך אדם אחר שיהרגנו אל תעמוד עד שתודיע לו. עוד יש מפרשים לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על

דם רעך כשתאמר לאדם פלוני הוציא עליך שם רע שמא יקום עליו ויהרגנו כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי. לא תקום פרש"י השאילני מגלך וא"ת היה לו להזהיר על הראשון לא על השני שיש לו טענה גדולה שלא רצה חבירו להשאיל לו מגלו. וי"ל כי הראשון לא הניח להשאיל לו מגלו אלא מחמת צרות עין שהיה לו על מגלו לפי שהיה חביב עליו ואין הקב"ה מכריח לאדם להשאיל מגלו בעל כרחו אבל השני שהיה חפץ להשאיל כליו לו אלא שהוא רוצה להנקם מחבירו לפיכך אמ' הקב"ה תנצח האהבה שיש לך עמי את השנאה שיש לך עם חבירך ומתוך כך יבא שלום בעולם כך פי' חזק':

פסוק יח

ואהבת לרעך כמוך. פרש"י אמר רבי עקיבא כלל גדול בתורה כלו' כי ההוא מעשה דפרק ב' דשבת בעכו"ם שבא לפני הלל הזקן ואמ' לו גיירני על מנת שתלמוד לי כל התורה כלה על רגל אחד אמ' לו דעלך סני לחברך לא תעבד ואידך פירושא וכן יתנהג אדם עם חבירו באהבה מה שלא ירצה שיעשו לו אל יעשהו לחבירו וזהו ואהבת לרעך כמוך. כך פי' הרב אליקים:

פסוק כ

ואיש כי ינאף. ושם פי' רש"י ואיש פרט לקטן. כבר פירשתי הענין בפר' משפטי' גבי מכה איש ומת. את אשת איש פרש"י פרט לאשת קטן כלו' אפילו היתה יבמה ובא עליה בן ט' שנים והלאה אעפ"כ הבא עליה פטור כך מצא בסוף רבן גמליאל. ערות אחות אביך ואחות אמך לא תגלה. או' רבי אברהם א"ע שמשה רבינו כשכתב התורה לא רצה לכתוב עונש באחות אביו מפני כבוד עמרם אביו שנשא דודתו דכתיב ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה ואגב שדלג עונש באחות אביו כך דלג באחות אמו. גם לא רצה לכתוב עונש בב' אחיות מפני כבוד ישראל שיצאו מיעקב שנשא שתי אחיות. כן פי' ר"מ מקוצי ז"ל:

פסוק לב

מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה כך פי' הרב היינו כר' יוסי הגלילי כדמוכח בפ"ק דקדושין דר' יוסי בא להוסיף קרא דזקן ממשמעו ולו' שפתרונו יניק וחכים וקרא דשיבה היינו זקן וחכם לאפוקי אשמאי. ותרי מילי ננהו ודריש לקרא הכי מפני שיבה היינו זקן שבעבורו תקום והדרת וכן תקום והדרת פני זקן פי' חכם לחוד דקימה והדור מוסבין לכאן ולכאן הסוגיא מוכח כל זה. ונלאתי לכתוב טעם וראיה למה הוצרך לפרש כן ועוד דורש שם דבעינן לכולי עלמא קימה שיש בה הדור והיינו תוך ד' אמות דדבר הנכר הוא שבשבילו עמד והקשו התוספו' למה לי שיבה כיון דכתו' זקן והיינו חכם לחוד כל שכן שיבה שהוא זקן וחכם וי"ל דאי לאו שיבה הוה

אמינא מאי זקן כמשמעו שהוא זקן וחכם זקן מדכתוב זקן וחכם מתוך דרשה שאין זקן. אבל השתא דכתו' שיבה דמשמע זקן שהוא חכם אם כן זקן היינו לחוד דאי זקן שהוא חכם אם כן שיבה למה לי. עי"ל דאצטריך שיבה לומ' דפעמים צריך לכבדו מפני שיבתו ואפילו יניק וחכים צריך לעמוד מפני שיבה חכם. שאף היו שוין לא היה צריך לעמוד כשלא למד ממנו שום דבר. עי"ל דשיבה היינו זקן שהוא חכם אך אינו צריך שיהא מופלג בחכמה רק שלא יהא זקן אשמאי דהיינו עם הארץ לפי ר"ת אבל קרא דזקן דהיינו יניק וחכים היינו דמופלג בחכמה כדמשמע קרא ה' קנני ראשית דרכו תוספו' שנ"ץ. ובסמ"ק תופס זה התירוץ אחרון עקר. בפ"ק דקדושין פליג איסי בן יהודה לר' יוסי דקרא דריש שיבה ומפרש שיבה אפילו עם הארץ אבל בקרא דזקן סבר כותיה דהיינו יניק וחכים כדפי' התוספות ורבי יוחנן פסק דהלכה כאיסי ופירשו התוספות שכן הלכה וא"כ צריך לעמוד מפני כל שיבה ואפילו עם הארץ ושיבה היינו בן ע' שנה כדאמרינן בן ע' לשיבה וכן צריך לעמוד בפני יניק וחכים דבהא לא פליג איסי כדפרי' ודוקא כשהוא גדול ממנו אבל כשהוא גדול כמותו אינו צריך לעמוד מפניו אם לא למד ממנו שום דבר כדאמרינן בבא מציעא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה לפי ששואלין זה לזה ולומדין זה מזה. ומפרש אביי לא אמרנא דבעי קימה שיש בה הדור אלא ברבו שאינו מובהק. אבל ברבו שהוא מובהק צריך כמלא עיניו. פירשו התוספו' משמע מדאביי דכל הלומד מחבירו דבר אחד חייב לעשות לו קימה שיש בה הדור דהיינו תוך ד' אמות מדאוריית' ואפילו אינו זקן וגם לא מופלג בחכמה והיינו כר' יוסי דדריש זקן זה שקנה חכמה הכי נמי דרשינן זקן זה שקנה ממנו חכמה דהיכא שלמד ממנו דבר אחד צריך לנהוג בו כבוד מן התורה ואפי' היה גדול כמותו:

והדרת פני זקן. פרש"י יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו ת"ל ויראת. פריך תלמודא אטו ברשיעי עסקי' פי' בתמיה למה לי קרא אם ראה ועצם עיניו הרי עבר על תקום והדרת ומשני דהכי קאמר יכול יעצים מקמי דלמטי זמן חיוביה פי' קודם ד' אמות דכי מטא זמן חיוביה הא לא חזי ליה בפ"ק דקדושין. ת"ל ויראת. פי' התם יש לך לירא מן היוצר היודע מחשבותיך שאתה מבקש ליפטר ממצותיו עכ"ל. זקן אשמאי פרש"י דהיינו בור ועם הארץ כדמתרגמינ' והאדמה לא תשם לא תבור:

פסוק לג

לא תונו אותו אונאת דברים לא תאמר אתמול היית עובד ע"ז ועכשו אתה בא ללמוד תורה שנתנ' מפי הגבור':

פסוק לד

כי גרים הייתם מום שבך אל תאמר לחברך כפרש"י ובמצרים עבדו ישראל ע"ז כדכתב בסוף יהושע והסירו את אלהי הנכר אשר עבדו אבותיך בעבר הנהר ובמצרים כך פי' חזק' ואמנם פרש"י בבבא מציעא פרק הזהב וז"ל כיון דגרים הייתם גנאי לכם להזכיר את הגירות:

פסוק לה

במשורה פרש"י זו מדת הלח והיבש מפרש באי זהו נשך שלא ירתיח ופרש"י שם וז"ל אשקומייר"י שממליאה את המדה כשמוציא היין ולאחר זמן נמצאת חסרה עכ"ל:

פסוק לו

אשר הוצאתי אתכם. פרש"י אני הבחנתי וכו' ואני נאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח. פרש"י בפרק אי זהו נשך טומן משקלותיו במלח כדי להכבידו וכשהוא לוקח במשקל שוקל באלו עכ"ל: ור"ת פי' איפכא טומן משקל במלח להקל משקלם כדאי' בירושלמי שהמלח שואב המשקל והמוכר במשקל מוכר באלו:

פרק כא

פסוק א

בני אהרן. פרש"י יכול חללים ת"ל הכהנים בני אהרן אף בעלי מומין במשמע וכו'. אבל בעבודת הקרבנות בפר' ויקרא בעלי מומין פסולין אע"ג דכת' התם בני אהרן הכהנים דהא גלי קרא שנ' כאן כל איש אשר בו מום לא יקרב. ועל הקדשים הכתוב מדבר כמו שפי'. ומ"מ צריך לכתוב שם בני אהרן לדרוש בנים ולא בנות כדדרשינן הכא עד"י אב"א:

פסוק ג

אשר לא היתה לאיש. פרש"י למשכב וכו' וקשי' דממילא אימעיט מבתולה. וי"ל שבא לרבות בוגרת ומוכת עץ אע"פ שאינה בתולה מ"מ כיון שלא היתה לאיש מטמא לה כ"פ ר"מ מקוצי. והר"ר אליקים תירץ שבא למעט נבעלה שלא כדרכה אע"פ שהיא בתולה שאין בתולה אלא במקום בתולים מ"מ כיון שהיתה לאיש אינו מטמא לה:

פסוק ה

ופאת זקנם לא יגלחו. בפ"ק דקדושין תניא לא יגלחו. יכול גלח במספרים יהא חייב ת"ל לא תשחית. אי לא תשחית יכול לקט במלקט וברהיטני יהא חייב ת"ל לא יגלחו הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומ' זה תער. פי' דילפי' מג"ש פאת פאת ליתן את של כהנים בישראל ואת של ישראל בכהנים. והוי כאלו כתו' בתרוייהו גלוח והשחתה לאפוקי מלקט ורהיטני שאין דרך גלוח בכך ולאפוקי מספרים שאין בהם השחתה:

ברייתי' זו ופתרונה מאירת עינים לפרש"י דהכא. מלקט פלנייא"א של מצחצחי חרבות שמחליקין בה תיק של סייף. ורהיטי פלנייא של עושי תריסין כפרש"י התם:

פסוק ז

אשה זונה. פרש"י שנבעלה בעילת ישראל. וא"ת הא לא אשכחן שום תנא דאמ' פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה אלא ר' אליעזר ולית הלכת' כותיה דאין זונה אלא שנבעלה לפסול לה כמו שפרש"י בריש אלו נערות וצ"ע. וי"א שרש"י פי' שנבעלה בעילת ישראל לפסול לה ולאותו פי' ניחא:

פרק כב

פסוק ג

כל איש אשר יקרב. פרש"י אין קרבה זו אלא אכילה וכו' שאם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה עכ"ל. לכאורה הכי קאמ' אי אפשר לאכלו אלא א"כ נוגע בו. הלכך אם על הנגיעה חייב וכו'. וקשי' אימא דחייבו על אכילה בלא נגיעה ועל הנגיעה בלא אכילה כגון שתחב לו חבירו לתוך פיו. אי נמי כגון שאכל פחות מכזית דאינו מקבל טומאה לפר"ת. ואומ' הר"ר אליקים דהכי פירו' אם על הנגיעה וגו' כלו' שאסור שהוא חמור כל כך שיש בו חיוב על הנגיעה כל שכן שיש בו חיוב על האכילה ואי משום דאין עונשין מן הדין לא אמרינן הכי במיתה בידי שמים אלא בחייבי מלקיות ובחייבי מיתות ב"ד:

פסוק ט

ומתו בו כי יחללוהו פרש"י למדנו שהוא במיתה בידי שמים. וק' דאמרי' כל מיתה האמור' בתורה סתם חנק הוא וכי תימ' שיש חילוק בין יומת לומתו הא נביא שקר מיתתו בחנק וכתו' ביה ומת הנביא ומאי שנא מן ומתו. וי"ל דודאי יומת משמע חנק אבל ומת ומתו לא משמע חנק. וגבי נביא היינו טעמא שהוא בחנק משום דגבי עובר על דברי נביא דלעיל מיניה שהוא במיתה בידי שמים כתו' אנכי אדרוש (אדרוש) מעמו ומדשני קרא בדבוריה גבי נביא שקר דבתריה וכתי' ומת הנביא ההוא ש"מ שהוא בחנק. כפר"מ מקוצי:

פסוק יד

ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו מקשי' העולם לאביי דאמ' פר' אלו נערות כרת שלי כמיתה שלכם. כיצד תמצא בתרומה קרן וחומש כיון דאית ביה מיתה בידי שמים אית לן למימר קים ליה בדרב' מניה. ונראה דבמלתא דכפרה לא שייך למימר ק"ל ב"מ. כ"פ ר"מ מקוצי:

פסוק כב

עורת שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בה מום של עורת. יבלת וירוג"ה בלע"ז כ"פ הרב כאן. וק' לי דבפ' בת' דעירובין גבי חותכין יבלת במקדש פי' הרב וירוג"ה בלע"ז והיא מום לתמיד כדכת' או חרוץ דקרא קרינן יבלת שאינו שם דבר אלא כמו חגרת דומיא דשבור ולא כתו' שבר ועורת נמי לא כתו' עורון. אבל יבלת דמתניתי' הוא שם המום. עכ"ל. והתם נמי ק"ל לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. הא לא ק' דנכון להשוות הלשונות כשאפשר אבל קושיא ראשונה עודנה על מכונה. לא יש כמוני חסר בינה:

פסוק כג

ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו וגו'. תימ' לר' שמעון שאסר קלוט במעי פרה מגמל גמל שני פעמים האי קרא למה לי השתא להדיוט אסור לגבוה לא כ"ש. דבשלמא בבקר בבקר דלעיל בפרשת ויקרא דממעט טרפה אצטריך להיכא שהקדיש ולבסוף נטרפה דסד"א כיון שנטרפה בקדושה קדיש קמ"ל אלא הכא ק'. ונראה דאצטריך משום נדבה תעשה אותו דסד"א דאפי' לנדבה לבדק הבית לא תפיס קדושתו קמ"ל כן פי' ר"מ מקוצי:

פסוק כד

ונתוק וכרות בפ"ק דקדושי' פרש"י וז"ל כרות כרותין החוטין שהבצים תלויין בכיס ומעוכין במקצ' ואינם נתוקין לגמרי. נתוק ביה לגמרי ועדין תלוין בכיס נתוק הוי טפי מכרות דאמר במנחות להביא נותק אחר כורת שחייב אלא נתוק הוי טפי מכרות עכ"ל:

פסוק כה

ומיד בן נכר לא תקריבו וגו'. פרש"י עכו"ם שהביא קרבן ליד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום אבל תמימה תקבלו מהם. לכן נאמ' למעלה איש איש לרבות שנודרים נדרים ונדבות כישראל עכ"ל. וא"ת למה לי מאיש איש תיפוק לי' ומיד כל בן נכר וגו' כמו שפרש"י וי"ל אי לא כתוב איש איש ה"א מאומות העולם כלל לא והמקריב מהם תמימים עובר בעשה ובעלי מומין עובר בלאו ועשה. ד"א אי לא כתי' איש איש הוה אמינא עכו"ם מקריבים תמימים אפי' חטאות ואשמות ת"ל איש איש לו' דוקא נדרים ונדבות יכולין להקריב אבל חטאות ואשמות לא שהרי נאמ' שם לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לי כפ"ח:

פסוק כז

שבעת ימים. פרש"י כל מקום שנ' שבעת שם דבר הוא כמו שיטינ"א בלע"ז. כבר פירשתי הענין בפ' בא גבי שבעת ימים מצות תאכלו:

פרק כד

פסוק י

ויצא בן אשה ישראלית. פרש"י אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב ונכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב. וא"ת למה יצא מחויב הלא מקושש היה בשנה ראשונה כמו שפרש"י בפ' שלח וז"ל בגנותן של ישראל דבר הכתו' שלא שמרו ישראל אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה עכ"ל אף מקלל זה באותו פרק היה כמו שפרש"י לאלתר ופר' דגלים לא נאמר' עד שנה שנייה כמו שמוכיח המקרא בפ' במדבר וא"כ למה יצא מחוייב. וי"ל אעפ"י שבא במדבר סיני היו חונים כסדר שמסר להם יעקב אבינו כדפרש"י בפ' במדבר ובפ' ויחי ולפי מנהג הסדר יצא מחוייב כפ"ח. עוד פרש"י מהיכן יצא (יצא) מעולמו יצא. פי' שיצא מן העולם שלא זכה בעולם הזה ולא בעולם הבא משום דכתו' גבי מגדף בפ' שלח לך הכרת תכרת ודרשינן הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא והיינו דקאמ' מעולמו יצא:

והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל. פרש"י מלמד שנתגייר. כבר פי' הענין בפ' שמות גבי וירא כי אין איש:

פסוק יב

ויניחוהו במשמר. פרש"י ולא הניחו המקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד. אין להקשות הרי פרש"י לעי' גבי ויצא בן אשה ישראלית וז"ל מפרשה של מעלה יצא לגלג ואמ' ביום השבת יערכנו וכו' דרך מלך וכו' וקים לן שלחם הפנים לא נעשה עד שנה שנייה כשהוק' המשכן ומקושש חלל שבת שנייה של שנה ראשונה כדפי' לעיל. וא"כ איך היו בפרק אחד שהרי י"ל שמצות לחם נאמרה בשנה ראשונה בפרקו של מקלל אף כי לא נעשתה עד שנה שנייה. עוד פרש"י ויודעים היו שמקושש במיתה שנ' מחלליה מות יומת אבל לא פי' להם באי זו וכו' כבר פי' הענין בפ' שלח:

לפרוש להם על פי ה'. נראה לי שחייב מיתה מק"ו דמקלל אביו ואמו אלא דאין עונשין מן הדין או שמא לא היה לו די במיתת ב"ד של מעלה כדאמרי' המעביר בנו למולך חייב כל זרעו פטור זהו ממיתת ב"ד שאין לו די בכך שיתחייב עונש גדול מזה בידי שמים דבשביל שהוסיף לחטא לא מסתבר דפטור:

פסוק יד

וסמכו כל השומעים וגו' בכל המומתין לא מצינו סמיכה חוץ מזה לפי שהיה כמו קרבן לכלם שגם הם חטאו כמותו שהעדים צריכים לומר ולהעיד כך שמענו וגם השומעים צריכין לקרוע על ששמעו ברכת השם נמצא שכלם חטאו והוא קרבן לכלם לפיכך סומכין על קרבנם:

פסוק טו

איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו תימ' למה נאמ' בקללה נשיאות חטא ובנקיבה מיתה. וי"ל לפי שבמקלל אלהיו שמא לא נתכוין אלא לדיינים שמצינו דיינים שנקראו אלהים ולפי' צריך נשיאות חטא בינו ובין קונו. אבל נוקב את השם פשיטא לנתכון לה א"ע. עוד י"ל איש איש מהאומות אשר יקלל אלהיו ונשא חטאו כלומ' יודע ענשו בממון. אבל נוקב שם ה' מות יומת:

פסוק יז

ואיש כי יכה כל נפש. פרש"י לפי שנ' מכה איש ומת אין לי אלא שהרג איש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם עכ"ל מה שחסר רש"י כאן פירשתי בפ' משפטי':

פרק כה

פסוק ו

לך ולעבדך ולאמתך. פרש"י לפי שנ' ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורי' באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלי עבדים ושפחות אמורי' כאן עכ"ל ברייתא זו שנויה בתורת כהנים ומוסיפין שם לו' א"כ מה ת"ל אביוני עמך ללמדך שעניים אוכלים אחר זמן הביעור ולא עשירים עכ"ל:

פסוק י

ואיש אל משפחתו תשובו פרש"י לרבות את הנרצע עכ"ל ואין לומר שבא לרבות יוצא בשש שיצא ביובל אם בא קודם שש שהרי כבר אומר. כדתניא פרק קמא דקידושין ושבתה וגו' ואיש אל משפחתו תשובו אמר אלעזר בן יעקב במה הכתו' מדבר אי במוכר עצמו הרי כבר אמור פי' דכתו' במוכר עצמו עד שנת היובל עמך. ואי במכרוהו ב"ד הרי כבר אמור פי' דאוקימנא לושב אל משפחתו וגו' במכרוהו ב"ד שתים ושלש שנים לפני היובל הא אין הכתו' מדבר אלא בנרצע ב' או ג' שנים לפני היובל שהיובל מוציאו ואין להקשות הרי בפרש' משפטים כתו' ועבדו לעולם. ודרשי' לעולם עד היובל ואם כן תרי קראי למה לי דהא תרוייהו צריכי דאי כתו' לעול' הו"א אלעול' ממש קמ"ל ושבתם וגו' איש אל משפחתו תשובו. ואי כתוב ושבת' וגו' הו"א היכ' דלא עבד שש אבל היכ' דעבד שש תי' משנרצ' לא יהא סופו חמו' מתחלתו מה תחלתו שש אף סופו שש קמ"ל לעולם עד עולמו של יובל כך הוא מפורש בפ"ק דקדושין. ומ"מ למה לי וקראתם דרור לרבות נרצע ואת שלא כלו לו שש שנים משנמכ' כדפרש"י תיפוק לי' מהני קראי כדדריש ר' אליעזר בן יעקב לעיל צ"ע:

פסוק יא

יובל היא שנת החמשים שנה פרש"י מה ת"ל לפי שנ' וקדשתם וגו' כדאיתא בראש השנ' ובת"כ. עכ"ל. דאית' בר"ה תניא יובל היא שנת החמשים שנה מה ת"ל והלא כבר נאמר וקדשתם את שנת החמשים שנה יכול כשם שמתקדשת והולכת מתחלתה כך מתקדשת והולכת בסופה ואל תתמה שהרי מוסיפין מחול על הקדש ת"ל יובל היא שנת החמשים שנה שנת החמשים אתה מקדש ואין אתה מקדש שנת החמשים ואחד:

פסוק יג

תשובו איש אל אחוזתו וגו' פרש"י והלא כבר נאמ' ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר ובא בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל עכ"ל. וק' הא למה לי קרא תיפוק לי' מק"ו ומה גבי מקדיש שאם גאלה אחר אינה חוזרת לו ביובל גאלה בנו חוזרת ביובל מוכר שאם נמכר לאחד ממשפחתו חוזרת לו ביובל אינו דין שאם גאלה בנו שחוזרת לו ביובל. וי"ל מלתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב ליה קרא:

פסוק יז

ויראת פרש"י לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וכו' או תולה מעותיו ביד עכו"ם כדי להלותם ברבית לישראל וכו'. בפ' איזהו נשך פרש"י וז"ל תולה מעותיו בעכו"ם מלוה ברבית מעותיו ואומ' של עכו"ם הם עכ"ל. משמע דאי הוה דעכו"ם מותר וק' דאמרי' באיזהו נשך הרי שמצאו שהיה מחזיר מעותיו לעכו"ם ואמ' לו תנם לי ואני מעלה לך כדרך שאתה מעלה לעכו"ם אסור לפי שאין שליחות לעכו"ם לכך י"ל תולה מעותיו ביד עכו"ם כגון שא"ל חברו הרי לך משכון זה ולך ולוה מעו' בשבילי מן העכו"ם והוא נושא המשכון ומלוה מעותיו ואו' שלוה מן העכו"ם דבכה"ג אשכחן אם לוה מן העכו"ם מותר שהרי הוא שלוחו של ישראל ואין אחריות עליו דלגבי עכו"ם. ואם באתה לפרש ולישר דברי רש"י כך תפרש כגון שמסר לו עכו"ם מעות בפקדון ואין אחריות עליו כלל. ואותו עכו"ם חפץ לאותם מעות להלותם ברבית והוא מלוה משלו ואו' שהם משל עכו"ם דבכה"ג אם היה מלוה מאותה מעות מותר כיון שאין האחריות עליו ואינו אלא שלוחו של עכו"ם דהכי איתא בירושלמי כל באחריות עכו"ם מותר באחריות ישראל אסור. כך פי' התו' באיזהו נשך:

פסוק כ

וכי תאמר מה נאכל בשנה השביעית. פי' מה נאכל בשנה השמינית הלא בשנה השביעית לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו. דחק לפרש לפי שבשביעית אוכלין תבואת הששית. ולאותו פי' מקרא מסורס הוא וכי תאמרו מה נאכל הן בשנה לא נאסוף ולא נזרע. ואולי יש לישבו כמשמעו כי דרך היה לקצור בניסן ומאז היו מתחילין לאכול

תבואת הקציר כי מעומר ואילך היו אוכלין חדש הרי תבואת קציר של ניסן של ששית כלתה בניסן של שביעית כי היה לתבואה להספיק שנה וא"כ מה נאכל משנת ניסן של שביעית עד סופה הרי לא זרענו במרחשון שנוכל לקצור בניסן שלה את תבואתה ולאוכלה. וגם על השמינית היה יכול לשאול מה נאכל מתשרי שלה עד ניסן שלה אלא השביעית לבדה שואל שגרמה כל זאת ועוד שקדמה לשמינית כדרך אדם ששואל מה נאכל היום ואינו שואל על מחרתו עד"י ב"ו:

פסוק כד

ובכל ארץ אחזתכם גאולה תתנו לארץ. פרש"י לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בפ"ק דקדושי' עכ"ל. ומפר' שם שבא לרבות בתי החצרי' ופריך בהדיא כתו' על שדה הארץ יחשב וגו'. ומשני ההוא לקבעו חובה ואליבא דר' אליעזר דתניא ר' אליעזר אומר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו חובה אתה אומ' חובה או אינו אלא רשות ת"ל ובכל ארץ אחזתכם הכתוב קבעו חובה:

פסוק מו

לעולם בהם תעבודו תימ' כיון דעבד כנעני אתקש לאחוזה נימא כי היכי דאחוזה יוצאה ביובל הכי נמי עבד כנעני. ואי משום לעולם בהם תעבודו אימ' לעולמו של יובל כמו ועבדו לעולם דנרצע. ונראה דאם כן לשתוק מן לעולם בהם תעבודו דמהקישא ידעינן דאינו יוצא עד היובל. ועו' אפי' לעולם דנרצע הוה אמינא לעולם ממש אי לאו ושבתם וגו' כפרמ"מ:

והתנחלתם פרש"י כמו והתחזקתם וכו' ובעכו"ם שהוא תחת ידיך הכתו' מדבר וכו'. וא"ת מנא לן לומר כן. וי"ל דסברא איכא דתני' בפ"ק דקדושין אתה אומ' בעכו"ם שישנו תחת ידיך. או אפי' בעכו"ם שאינו תחת ידיך אמרת וכי מה אפשר לעשות לו הא אין הכתו' מדבר אלא כשהוא תחת ידיך:

פרק כו

פסוק ה

בחקתי והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע. הקשה ה"ג מאור' מאי ברכה היא זו והלא כל השנים עושים כן כדאית' פ' המקבל דבציר בתשרי וזרע במרחשון וכסלו צ"ע שם. הגהה לולי כי הך קושיא תליא באשלי רברבי היה לבי נוטה לתרצה דהתם פ' המקבל הכי קאמ' כל ימי תשרי עת בציר הם שאם לא בצר בזה עדין יכול לבצור בזה אבל מ"מ אין הבציר נמשך כל ימי תשרי וכן בדוגמא זו זורע במרחשון וכסלו וא"כ אין בציר משיג את זרע והכא זה משיג את זה מרוב ברכת זרע ושובע כדפי' הקונ':

פסוק ו

ונתתי שלום בארץ. פרש"י שמא וכו'. מגיד שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא או' עושה שלום ובורא את הכל. תימ' לחזקו' שהרי כתו' יוצר אור ובורא חשך עושה שלו' ובורא רע. ואומ' הר"ר א' שאף מאותו פסוק נלמוד ששלום שקול כנגד הכל כי רע זו מדת הדין שעל ידה בא רע לעולם. וכשהיא פוגעת בעולם השלום מעביר אותה. וכך פתרונו עושה שלום לפי שהוא בורא רע. וצריך מן השלום כדי להעביר הרע נמצא שהשלום שקול כנגד הכל:

פסוק ח

ורדפו מכם חמשה מאה וגו' פרש"י כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר רק ומאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטים העושים למרובים העושים בתורה עכ"ל. אמנם י"מ מכח קושי' הרבבה היינו שני אלפים. ומיהו אין נכון לומ' כן שהרי מצינו בפסוק ולקחנו עשרה למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבב' אלא ע"כ רבבה היינו עשרת אלפים ומ"מ אין לתמוה היה צריך לכתוב לפי החשבון ושתים יניסו שני אלפי' שהרי כשהם שנים כל אחד מתחזק ביותר. והיינו לפי שטת ר"ש דהכא. ואי קשיא הך קשי' דאם כן מצינו מדה טובה ממועטת ממדת פורענות שמצינו כאן במדה טובה כי לכל היותר אחד אינו רודף אלא מאה ולהלן בפ' האזינו מצינו במדת פורענות שאחד רודף אלף לכל הפחו' ותירץ ר"ת דהכא במדה טובה כתו' ונפלו אויביכם לפניכ' לחרב. לכך לא ירדוף אחד אלא לכל היותר מאה. אבל התם במדת פורענות לא נאמר בם הריגה אלא רדיפה והיא קלה יותר מהריגה ולכך אמ' איכה ירדו' אחד אלף ונבי ניסה נאמר שם ושנים יניסו רבב' אף כי אין זה לפי החשבון והטעם לפי שניסה קלה יותר מרדיפה שמצינו ניסה בלא רודף שנ' ונסתם ואין רודף אתכם. ור"מ מקוצי פי' דהתם נמי היא מדה טובה ובה פתרון המקראות לולי כעס אויב כלו' לולי כי יגורתי מכעס אויב תן ינכרו צרימו ויאמרו ידינו רמה אמרתי אפאיהם ומפני מה יאמרו כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה לו חכמו האומות ישכילו זאת שיבינו מה יהיה אחריתם של ישראל לימות המשיח איכה ירדוף אחד מן ישראל אלף מן האומות ושנים מישראל יניסו רבבה מהאומות והיה להם להבין. כי ה' פעל כל זאת ואם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם לא היה אומה ולשון שולטת בהם ולכך היה להם להבין זה לפי שלא כצורנו צורם כי צורנו חי וקיים ושופט כל הארץ וצורם את אעפ"כ אויבינו פלילים אין זה אלא שצורנו מכרנו והסגירנו ביד אויבינו ולא מפני שידם רמה ע"כ דבריו. ורש"י פי' שם המקרא איכה ירדוף אחד אלף וגו'. על פורענות של ישראל ולדבריו יתכנו דברי ר"ת אשר בכם ישרים נחתם ותו לא מידי:

פסוק טז

והפקדתי עליכם בהלה. פרש"י מכה המבהלת את הבריות ואי זו מכת מותן עכ"ל. י"מ מותן לשון המתנה תוחלת ממושכה מצפה לרפואה ואינה באה. וי"מ מותן לשון מתנים. כפ"ח דממתן יאמר מתנים כמו מאזן אזנים. ואל תתמה על אשר לא באו אלה על דרך חדש חדשים. קדש קדשים שהרי כל דבר שהוא כפול ואי אפשר להיות ממנו יחידי דרכו להיות נקוד בהברות אאים כמו עינים ידים רגלים שנים מספרים. וכן הרבה אף כן אזנים מתנים כך מצאתי בספרים:

פסוק מב

וזכרתי את בריתי וגו' נשאל להרגיש מה תועלת יש בזכירה זו הרי כתו' אחריה קללה והארץ תעזב מהם והשיב שיש כאן רמז לשני קרבנות וזכרתי וגו'. זה בנין בית שני שהוא נחמה לבנין בית ראשון שהזכיר כבר והארץ תעזב מהם וגו' הוא חורבן בית שני. כך מצאתי:

פרק כז

פסוק ג

מבן עשרים שנה ומעלה ועד בן ששים שנה וגו' חמשים שקל כסף אומ' רבינו יהודה חסיד שלפי' שקל המן עשרת אלפים ככר כסף לפי שכך היו עולים שקלי ישראל מבן כ' עד בן ס' שנים שהככר ששים מנים והמנה כ"ה סלעים ערכו של אדם מנים הרי שקלים של ס' רבוא עולים לעשרת אלפים ככר כסף למבין ואותם ככרות ששקל אותו הרשע כפולים היו בככר של קדש שהיה מק"כ מנים וזהו שיסד הפייט זכור דבר עתק בערך כלומ' שנדר כנגד ערכו של ישראל כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי. וכבר פירשתי בפר' משפטים כמה עולה השקל:

פסוק י

לא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב פרש"י תם בבעל מום או בעל מום בתם וכ"ש טוב ברע או רע בטוב עכ"ל. וק' בין לאביי בין לרבא דאמ' בפ"ק דתמורה דאין עונשין מן הדין ועוד ק' לכתוב לא ימיר אותו בטוב או ברע והנה משמ' הן רע בטוב הן טוב ברע. וי"ל דלא סגי דלא כתוב רע כד תרי חד למתפיס ללמדנו דבעלי מומין עושין תמורה כגון שקדם הקדשים למומם כדדרשי' מן רע בטוב רע מעקרו אינו עושה תמורה אבל טוב מעקרו עושה תמורה כשהקדיש אותו ואחר נעשה רע. וחד לנתפס להשמיענו דתמורה חלה על בעלי מומין שאין יוצאין לחולין ליגזז וליעבד. וקושיא ראשונה נמי ליתא דמה שפי' הקו' כ"ש וכו' היינו לענין אסור ולא לענין מלקות:

פסוק כא
קדש לה' כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו. פרש"י לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא וכו' אף זו תתחלק וכו' והק' ר"ת מאורלייי' לדברי רש"י למה לי קדש לשם כשדה החרם לשתוק מיניה ולא לימ' כי אם לכהן תהיה אחזתו צ"ע. עכ"ל. חרם אשר יחרם מן האדם וגו' היוצא להרג ואמ' אחד ערכו עלי לא אמ' כלום מות יומת הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך עכ"ל תימ' דאמרי' בפר' נגמר הדין אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידן. משמע שאף לאחר שנגמר דינו חזו ליה זכותא ואם כן האומ' ערך היוצא ליהרג עלי אמאי ל"א כלום ועו' משום חומרא דהקדש היה לנו להחזיק בדמי ערכו כדתנן בפ' כל הגט היוצא ליהרג נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים בת כהן לישראל ובת ישראל לכהן לא תאכל בתרומה. ותירץ ר"ת מאורי' שלפי שיש פתחון פה לבעל דין לחלוק מכח הקושיות הוצרך המקרא למעט האומר ערך פלו' היוצא ליהרג עלי דלא אמ' כלום:
תם ונשלם ספר ויקרא. שבח לאל גדול ונורא. ואתחיל ספר במדבר. בעזרת האל נקי כפים ובר.

במדבר

פרק א

פסוק כ
ויהיו בני ראובן בכור וגו' לגולגלותם וגו' בכל השבטים לא נאמרו לגולגלותם חוץ מאלו לפי שהיו צריכין לכפרה ראובן על שבלבל יצועי אביו ושמעון על שנשא דינה אחותו כמו שפי' בפר' ויגש ולמ"ד בפ' ארבע מיתות גם אחותו מן האם מותרת לבני נח י"ל ששמעון צריך כפרה על מה שעשה עם לוי במעשה יוסף ובשכם וכבר נתכפר אותו עון ללוי במעשה העגל שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי אבל שמעון היה צריך כפרה וכבר מפרש הענין בג"ה הענין בפרש' ברכה:

פסוק מד
אשר פקד משה ואהרן לומ' שלא נמנה עם הלוים. לא הבנתי דכל נקוד מכחיש קצת הכתב כגון נקוד דעל ובקומה דפרש' וירא ודעל וישקהו דפר' וישלח ודעל לבנינו דפר' נצבים וכן הרבה כי טעם מדרש הנקוד לפי שעושה הכתב כאלו הוא דחוק וכאן אינו כן שהרי כתי' אשר פקד משה ואהרן ולא כתוב אשר נפקד ואולי אם נאמר דמה שפירש הקונ' שלא נמנה היינו לשון מנוי נימא דמכחיש קצת הכתב שהרי כתו' אשר פקד משה

ואהרן על פי הש' אך ק' קצת דא"כ היה לו לרש"י לפרש שלא נמנה על מנין הלוי' כי כן הלשון נופל על לשון מנוי מ"ד:

פסוק מט

אך את מטה לוי לא תפקוד פרש"י כדאי הוא לגיון מלך להיו' נמנה לבדו ד"א צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזרה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמ' לא יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל. ד"א את מטה לוי לא תפקוד לפי שפקדת המשכן עליהם לפיכך לא יצאו בצבא ואני אומ' לפי שהיו שומרי הכלים כמו שמפרש ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות ועל כל כליו ועל כל אשר לו כדרך יושבי על הכלים כך פר"מ מקוצי:

פסוק נ

ואתה הפקד את הלוים. פי' הקו' כתרגו' מני לשון מנוי ושררה לא הבנתי איך התרגום מוכיח כן שהרי אינו מחלק בתרג' מלשו' פקידה בין אותו שהוא ל' מנוי וחשבון כי תרגו' של פקוד את בני לוי הוא מני וכן כלם ואם נאמ' דכ"ף בתרגו' טעות סופר הוא וראוי ליכתב תרגומו מני בלא כ"ף ועל לשון התרגו' שיש לו שני פנים בא רש"י לפרש גם פתרונו אולי ניחא והרבה כיוצא בו מצינו בפ' מקץ עד"י:

פרק ג

פסוק א

במדבר סיני ואלה שמות האנשים כאן מנאן בסדר תולדותם ובפר' דגלים ובסדר פקודי מנה גד אחר שמעון יש לתת טעם בדבר שבסדר דגלים מנה ראובן תחלה שהיה בכור ואחריו שמעון שנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה ולא צרף שבט יהודה עם דגל ראובן אלא שבט גד שנחלתו היתה עם נחלת ראובן שנ' כי לקחו בני הראובני והגדי לבית אבותם נחלתם וגו'. וא"ת אם כן היה לו לצרף שבט מנשה עם דגל ראובן. וי"ל בזה אין להקפיד שהרי לא היה אלא חצי נחלת שבט מנשה עם נחלת ראובן. וטוב לנו לצרף שני בני רחל בדגל אחד מלשומם בשני דגלים כך שמעתי בשם ר"ת מאורלי"י:

פסוק ד

וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר וגו'. מלמד שאם היו להם בנים היו קודמים לאחיהם לקח טוב:

פסוק נ

חמשה וששים אלף ושלש. פרש"י כך סכום החשבון וכו' הביא כ"ב אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ורע"ג פתקין כתב עליהם חמשה שקלים בללם ונתנם בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל עכ"ל. את אשר יקשה לך המקשה תתרץ לו על פי התו'

אשר בפ"ק דסנהדרי' גבי נטל ע"ב פתקין על ע' כתב זקן ושנים חלק כבר פירשתי בפ' בהעלותך:

פרק ד

פסוק טז

ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן. פרש"י שהיה ממונה עליהם לשאת אותן שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד מוטל עליו לצות ולזרז להקריב בשעת חנייתן עכ"ל. והק' ר"ת מאורלי' דבמסכ' שבת פ' המצניע פרש"י גופי' שמצא שם בשם ר' אברהם בר' יהודה שאמ' רב האי גאון שאלעזר היה נושא שמן המאור וקטרת הסמים ושמן המשחה וכו'. ואומר הרר"א דרש"י פי' כאן אליבא דמ"ד מנחת התמיד זו מנחת הנסכים לכך לא היו צריכים שאת אותם שבכל מקום היתה נעשית בקל שאין בה תקון גדול. אבל שמן המאור ושמן המשחה וקטרת הסמים היה בהם תקון גדול. שמן למאור שנ' שמן כתית למאור כדפרש"י שם: שמן המשחה כמו שנ' בו לדורותיכם למשוח בו מלכים וכהנים גדולים ולא נעשה אחר זולתו וכן קטרת הסמים כלה היתה נעשית בבת אחת כדאמר בשבועות וצורתה כל כלה ולפי' היו צריכין לשאת אותה ומה שפרש"י בפר' דאלעזר היה נושא גבי מנחת התמיד היינו אליבא דמ"ד מנחת התמיד היינו מנחת העולה והיה צריך בה תקון גדול ולכך היו צריכין לישא אותה:

פרק ה

פסוק ב

וישלחו מן המחנה. פרש"י ג' מחנות היו שם בשעת חנייתם תוך הקלעים היה מחנה שכינה וכו' כבר פירש' הענין בפ' תזריע:

וכל טמא לנפש. לטמא נפשא דאינשא אומר אני שהוא לשון עצמות בלשון ארמי והרבה בב"ר אדריינוס שחיק טימיא שחיק עצמות כפרש"י. ולכך דחק רש"י לפרש כן שהוא לשון עצמות לפי שאם היה לשון טומא' היה לו לתרגם למסאב נפשא דאינשא כדרך כל לשון טומא' שבמקרא. ועוד אם תפרשהו לשו' טומאה יהיה משמע שהכתו' מדבר באדם הנטמא בטמ' מת שהרי תרגומו וכל דמסאב לטמא נפשא דאינשא עד"י ב"א:

פסוק יג

ועד אין בה. הא יש בה עד אפי' עד אחד שאומר שנטמאת אינה שותה. ועד אין בה לטומאה אבל יש עדים לסתירה כך פי'. ועד אין בה שנים. אבל אם יש בה עד אחד מנה אמר הכתוב והיא לא נתפסה כלו' לא נאנסה ואסורה ועל כו הוא דאמר בסוט' כל מקום שנ' ועד אין בה הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד. ומה שפי' הא אם יש בה

פי' אבל והרבה חברים יש לו בתלמוד ומה שכתוב ואפילו טעות סופר הוא למבין והוא כששנינו בסוטה תנא דבי ר' ישמעאל מפני מה אמרה תורה עד אחד בסוטה רגלים לדבר שקנא לה ונסתרה וכן שנינו בכתובות אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד אלא בב' עדים וקנוי וסתירה אפי' בעד אחד. ומה שפרש"י ועד אין בה בטומאה אבל יש עדים לסתירה הכי קאמר דדוקא בטומאה עד אחד נאמן על ידי קנוי כסתירה כמו שפי' אבל בסתירה אין עד אחד נאמן להשקותה והוא ששנינו בסוטה ועד אין בה בה ולא בקנוי בה ולא בסתיר'. ופרש"י שם אטומא' קאי דהא מינה קא סלי' והיא נטמא' ועד אין בה ודרשי' אין בה תרי אלא חד בה עד אחד נאמן ולא בקנוי וסתירה. כפ"ח. ולפי הנר' צריך לומ' לדבריו דלא גרסי' בדברי ר"ש הא אם וכו' משום דמשמע דהכי קאמ' ועד אין בה מזה הכתו' שהיא שות' הא אם וכו' אינה שותה וקאמרי' ועד אין בה דקאי אטומא' כדפרש"י בסוטה. ועוד אם אתה אומר כן יהיה משמ' כי ועד אין בה היינו עד אחד וזה שאמרו דבכל מקום שנא' עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתו' אחד ולא גרסינן הא יש בה וכו' עד"י ב"א. ד"א מה שפרש"י הא יש בה עד אחד וכו' אין פירושו אבל אלא הכי קאמ' ועד אין בה הרי מכאן שאם יש בה אפי' עד אחד שאומר שנטמאת אינה שותה כלו' שכל מקום שנא' עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב וכו' והרי כתוב כאן ועד אין בה וא"כ קאמר הכי ועד אין בה תרי אלא חד מזה אמר הכתוב האסורה ואינה שותה כמו שפי' לעיל ולפי זה הא כמו הרי והרבה חברים יש לו בתלמוד כמו שמצינו הא למדת וכו'. וגם רש"י עצמו הביא חברו גבי ונעלם מעיני אישה ומעתה גרסי' שפיר אפילו וגם גרסינן הא אם יש בה למבין. כך שמעתי. וכן נראה עיקר:

פסוק כב

ואמרה האשה אמן אמן. פרש"י קבלת שבועה אמן מאיש זה אמן מאיש אחר אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה אמן על האלה אמן על השבועה עכ"ל. אין לתמוה היכי נפיק ליה מחד אמן כל הרי אין כי אם האחד מיותר משום דאמן על האלה אמן על השבועה אמן מאיש זה אמן מאיש אחר מחד אמן נפקי בלא יתורא שהרי בכל הני מיירי בהדיא בתוך הפרשה אלה ושבועה כתוב בהדיא ואיש אחר הוי נמי בכלל כי שטית תחת אישך וכי נטמאת והשתא לא מפקי מאמן שני אלא על ארוסה ושומרת יבם ששתיהן הן כאחד. כך פי' התו' מש"ן:

פרק ו

פסוק ב

לנדור נדר נזיר. פרש"י לכך נסמכה פ' סוטה לפר' נזיר לו' לך כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין וק' שהרי הוא מביא קרבן על זה דאמרינן מאשר חטא על הנפש שצער עצמו מן היין. וי"ל הא דקאמר יזיר לאו דוקא אלא שלא ישתה יין כל כך שישתכר שהשכרו' מביא לידי טנוף. ועוד י"ל דהא דנזיר נקרא חוטא היינו נזיר טמא כדאיתא בריש מסכת נזיר משום דכתוב והימים הראשונים יפלו וחיישינן דילמא אתי למעבר על נזירותיה אבל נזיר טהור שהוא לשם שמים לאו חוטא הוא. עוד י"ל נהי נמי דמצוה להיות נזיר מ"מ יש עברה קצת שכן מצינו בתענית חלום שמצוה לעשות בשבת ואעפ"כ יש לו להתענות באחד בשבת כדי שיתכפר לו מה שהתענה בשבת אף זה אע"פ שעושה מצות נזיר מ"מ עושה עברה ודו"ק:

פרק ז

פסוק א

ביום כלות משה להקים את המשכן. פרש"י כלת כתוב תימא דבמסורת כתוב מלא וי"ל דמצינו שהתלמוד חלוק על המסורת כמו שפי' בסוף פר' חיי:

פסוק ב

הם העומדים על הפקודים שעמדו על משה ועל אהרן כשמנו את ישראל שנא' ואתכם יהיו וגו' כך פי' וגו' ואע"ג דהך ענין דהכא היה באחד בניסן בשנה ראשונה שהוקם המשכן ולא נתבררו עדין העומד על הפקודים עד באחד באייר בשנה שנייה מ"מ כשכתב משה את התורה כבר נתבררו וכתב מקרא זה דומיא דההולך קדמת אשור כדפרכי' עלה אשור מי הוה. כפר"ת דאורלייי':

פסוק פד

זאת חנוכת המזבח. לפיכך אנו קורין בחנוכה פ' נשיאים לפי שאמרו רבותינו ז"ל בכ"ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן ועמד מקופל עד א' בניסן שהקימו משה והיו ישראל מחשבין ומגמגין שמא אירע בו דופי והקב"ה חשב לעכב שמחת המשכן עד חדש שנולד בו יצחק או עד חדש שנעקד וכשבא ניסן והוקם המשכן לא גמגם עוד אדם מיד צוח כסלו לפני הקב"ה ואמר חי העולמים מה פסול מצאת בי שלא צוית להקים המשכן ביום שנגמרה מלאכתו ולעשות חנוכתו ביומו א"ל הקב"ה אתה הקדמת עלי לשלם לך ומה שלם לו לעשות בו חנוכת בית חשמונאי. ותניא בכ"ה בכסלו יומי חנוכה אנון הדא הוא דכתיב מי הקדימני ואשלם ולכך קורין בחנוכת הנשיאים לפי שבאותו זמן היה להם להקריב שכבר נגמרה מלאכתו והיה זמן הקמתו:

פרק ח

פסוק ב

בהעלתך אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שעל ששת הקנים וכו' הכי גרסינן בפירש"י למבין אלא שהסופרים גרעו בו תיבה אחת כפ"ח. מקשים העולם לדברי רש"י שפי' אל מול פני המנורה היינו נר האמצעי היה לו לומר יאירו ששת הנרות ולפי הנראה י"ל שכך פי' אל מול וכו' יאירו שבעת הנרות כלו' ששת הנרות שעל ששת הקנים מאירות מול נר האמצעי שבגוף המנורה שכלם היו פונים כנגדו כמו שפירש"י ואף הנר האמצעי היה מאיר כנגד עצמו שלא היה פונה לכאן ולכאן כמו האחרים נמצא שכל שבעת הנרות היו מאירים אל מול פני המנורה והיינו כמ"ד מזרח ומערב היו מונחים סבר כי הנר האמצעי היה פונה כנגד המערב כמו שפירש"י בפ"ק דשבת ונמצא שגם הוא היה מאיר אל מול פני המנורה עד"י ב"א. ורשב"ם פי' אל מול פני המנורה היינו אל פני הפרוכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים והיינו למ"ד צפון ודרום היו מונחים ולמ"ד מזרח ומערב היו מונחים אל מול פני המנורה היינו השולחן:

פסוק ד

וזה מעשה המנורה. פירש"י שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה ולכך נאמר וזה עכ"ל כבר פירשתי הענין בפ' תרומה:

פסוק ח

ופר שני. פירש"י מה ת"ל שני אלא לומר לך מה עולה אינה נאכלת אף חטאת אינו נאכל לפי שבא מלוי ידי הלוים ליכנס לעבודה והיתה מלואים כמו שפירש"י בפ' שמיני. כפ"ח. וכבר פירשנו הענין בפ' תצוה. עוד פירש"י כאן ואומר אני שהוראת שעה היתה ששעיר היה להם לחטאת ע"ז עם פר העולה עכ"ל. וקשה שעיר למזיד מי איכא הלא היו כלם מזידים כדאמר נתכוון לבדקם כסוטות עד וז"ל מסברא לא היה להם להביא שום קרבן שלא מצינו קרבן למזיד. ומאחר שהיו מביאין קרבן כדין שוגגים היה להם להביא שעיר לחטאת שהוא קרבן לע"ז. ור"ת תירץ מכח קושי' אחרת שהקשה כתוב אלה אלהיך ישראל אשר העלוך ואמרינן אלמלא וא"ו שבהעלוך לא נשתייר משונאיהם של ישראל פליט ושריד ובדברי הימים כתוב ותרגנו באהליכם ותאמרו אלה אלהיך אשר העלך. ותירצו שהמקולקלים אמרו אשר העלך בלא וא"ו אך היו בהם אנשים שלא היו מאמינים בו כלל רק היו מאמינים שהיה בו ממשות והם היו שוגגים ואם כן היה להם ללוים להביא שעיר לחטאת. כפר"ת:

פסוק כה

ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד. פירש"י עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו כתרגום עם אחוהי עכ"ל. מה שפירש"י קאי אבני קהת דאי אבני גרשון ובני מררי מאי קאמר אבל חוזר הוא ולטעון עגלות הרי תחלת עבודתם בכך כמו שפירש"י בסמוך וכל לוי הנפסל בשנים פסול לעבוד עבודה שהיה רגיל בה תחלה אלא אבני קהת קאי הלכך בני קהת שהיתה עבודתם עבודת משא בכתף מתחלה היו פסולים בה כשנפסלים בשנים אבל היו חוזרים לטעון עגלות כיון שלא היתה עבודתם מתחלה בכך אבל בני גרשון ובני מררי שהיתה עבודתם פריקת המשכן וטעונתו בעגלות עליהם מתחלה היו נפסלים בה כשנפסלו בשנים אבל היו חוזרים לשיר ולשמור שלא יכנס זר במשכן. ומה שפירש"י אבל חוזר הוא לנעילת שערים היינו בשילה ובית עולמים אבל טעינת עגלות היתה במדבר. כך פי' הרב:

פרק ט

פסוק א

בחדש הראשון. פירש"י ופרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר וכו' ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן שלישראל וכו'. כב פי' הענין בפ' בא:

פרק י

פסוק ב

חצוצרות כסף ולא חצוצרות זהב לפי שחסה תורה על ממונם של ישראל. ד"א לפי שכתוב והיו לכם לזכרון אמר הכתוב חצוצרות כסף ולא חצוצרות של זהב שלא יזכר על ידו עון העגל שהיה של זהב:

פסוק כא

ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו המשכן עד בואם. פירש"י והקימו את המשכן בני גרשון ומררי שהיו קודמין להם מסע דגלים וכו' לשון רש"י קצרה היא והקימו את המשכן בני גרשון ובני מררי דאי אפשר לפרש כן והקימו את המשכן בני קהת הנזכר באותו פסוק שהרי היו קודמים להם מסע ב' דגלים זה אחר זה היו נוסעים קודם בני קהת כמפורש בענין אבל בני גרשון ובני מררי היו נוסעים אחר דגל ראשון שהוא דגל יהודה והם היו קודמים את המשכן כשהיה הענן שוכן וכו' כמו שפי' רש"י כאן:

פסוק כה

מאסף לכל המחנות. פירש"י לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכו' אתיא כמ"ד כתיבה היו מהלכין וכו' כלו' שבט דן היה הולך לרוח צפוני

הקבוע לו מתוך שהיה מרובה באוכלוסין היו האוכלוסין מפוזרין אף על כל פני אחורי המערב ומתוך כך היה מאסף לכל המחנות:

פסוק כט

ויאמר משה לחובב פירש"י זה יתרו ושני שמות היו לו וכו'. כבר פי' הענין בפ' יתרו: **נוסעים אנחנו אל המקום. פירש"י מיד עד ג' ימים אנו נכנסין לארץ כי במסע זה הראשונים נסעו על מנת ליכנס לארץ מיד אלא שחטאו במתאוננים וכו'** כבר פירשתי הענין בפרשת בא. עוד פירש"י מפני מה שתף משה עצמו עמהם עדיין לא נגזרה גזרה עליו כסבור הוא ליכנס לארץ עכשיו וכו'. כבר פירשתי הענין בפ' שמות ופ' בשלח:

פסוק לד

וענן ה' עליהם. פירש"י ז' עננים כתובים במסעיהם וכו' לאו בפרשת אחת כתובים כדאיתא בספרי מכאן אמרו ז' עננים הם וענן ה' עליהם יומם דהכא ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך בפ' שלח ובהעלות הענן ואם לא יעלה הענן כי ענן ה' על המשכן בפרשת פקודי רבי יהודא אומר י"ב היו ב' מכל רוח ב' למעלה וב' למטה ואחד לפניהם הגבוה מנמיכו והנמוך מגביהו רבי יאשיה אומר ארבעה ר' אומר שתים עכ"ל. כך פי' תוס':

פסוק לה

ויהי בנסוע הארון ויאמר משה וגו'. פירש"י עשה לה סמניות לפניו ולאחריו לומר שאין זה מקומו. פי' שהיה לו לכתוב פרשה זו בפ' דגלים כדקתני התם במס' שבת פ' כל כתבי הקדש. ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות פורענות וכו' פי' האחד שסרו מה' כתינוק הבורח מבית הספר. והאחד ממתאוננים שנתלוננו על הבשר. ואי אמרת מאי טעמא עשה סימן מן נו"ן ולא מאות אחרת. י"ל דלהכי נקט אות נו"ן שהיא חמשים מפני שהם חמשים פרשיות למפרע מכאן ועד אותו מקום שהיתה ראויה ליכתב אותה פרשה דויהי בנסוע דהיינו בפ' במדבר סיני דה"ל למכתב אצל ונסע אהל מחנה הלוים וגו' שהרי הארון נוסע תחלה ואח"כ אהל מועד ודוק בקראי ותמצא כמנין ולהכי הויין הפוכות להורות כמנין נ' פרשיות למפרע ואם תרצה לבקש תמנה למפרע ותמצאם:

פרק יא

פסוק י

בוכה למשפחותיו. פירש"י על עסק משפחותיו על העריות שנאסרו להם. וקשה שהיה להם לבכות במתן תורה כשנצטוו על העריות. וי"ל שלא רצו לערבב את השמחה:

פסוק טו

ואם ככה את עושה לי. פירש"י תשש כחו של משה כנקבה שהראהו וכו' כלומר משה היה שרוי בכעס ולא היה יכול לגמור דבריו לומר אתה ולא אמר אלא את כאדם המתאנח שבתחלת אנחותיו אינו יכול לגמור נשימתו כפ"ח. ולפי הנראה דוחק גדול למבין ועוד אין אנו צריכין לפי' זה שהרי בכמה מקומות דחז"ל חסר ויתיר אע"פ שאין עיקר הדרשה ידועה מהם כמו שפירש"י בפרשת בראשית וז"ל יום הששי הוסיף ה' בששי לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו ישראל ה' חומשי תורה עכ"ל. וכן בכמה מקומות עד"י ב"א:

פסוק כב

הצאן ובקר ישחט להם. פי' הקו' כאן לפי שמשה לא אמר ברבים חסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וכו' בפ"ק דיבמות גבי ענין אחר וז"ל אלא שחסך הכתוב חסך מעונותיהם ולא דקדק אחריהם לפי שחס על ממונם וחבירו במס' מנחות מפני החסנון התורה חסה על ממונם של ישראל. עוד פי' הקו' וז"ל של מי מריבה בגלוי היתה לכך לא חסך לו הכתו' והטעם לפי שיש בו חלול השם. גם פי' הקו' כן בפרשת חקת. והא דאמרי' העובר עברה בסתר נפרעים ממנו בגלוי וכו'. משמע שיש ענשו גדול יותר מעושה בגלוי היינו היכ' דליכא חלול השם:

פסוק כו

והמה בכתובים. פרש"י במבוררין לסנהדרין וכו' מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על ע' זקן ועל ב' חלק וכו' מי שעלה בידו זקן נתקדש ומי שעלה בידו חלק א"ל הקב"ה אינו חפץ בך. וא"ת א"כ קנאה גדולה מוטלת בדבר שיוכלו האחרונים לומר שאותם שנטלו תחלה מסברא ביד כל אחד פתק זקן מתוך שהיו יתרים על פתקין של חלק. וי"ל כמו כן מסברא אלו השבעים הראשונים יכולים לומר שאין השנים של חלק יעלה לימינו. ומתוך שאין הראשונים מגיע ליד שנים האחרונים על ידי שהם מועטין כפתקין של זקן ואם כן אין יתרון לזה מזה. וי"מ שלאחר שעלו הנ"ג פתקין של זקן היו חוזרין וזורקים בתוך הקלפי וא"כ לא היה עוד קנאה בדבר שהיה יכול לעלות זקן ביד כל אחד מהע"ב ואמנם נס היה בדבר שעלו ביד שנים חלק כדאיתא כמ"ש בסוף פ"ק דסנהדרין פירשו התו' וז"ל כך פי' הריב"ן חתנו של רש"י כתב על ע"ב זקן וב' חלק וע"ד פתקי' היו והשתא ניחא הא דקא אמרינן הקב"ה אין חפץ בך כי למה לא עלה בידך זקן והל' ע"ב פתקין היו כתובי' זקן והיינו דקאמר ביהושע הגע בעצמך שעלה ביד כלם זקן ומשני מעשה נסים היו ומסורגין עלו וי"מ שהיו ע"ב זקן וע"ב חלק כדי שלא יהא משוא פנים בדבר למי שנטל תחלה עכ"ל:

פסוק כח

אדני משה כלאם פירש"י הטל עליהם צרכי ציבור והם כלים מאליהם תימא וכי בשביל זה יהיו כלים שלא יתנבאו. וי"ל שמתוך שיתעסקו בצרכי צבור יהיו עצבים מרוב טורח ושכינה אינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה לכך לא יתנבאו ולשון כלים לשון מניעה כמו לא תכלה רחמיך ממני:

פרק יב

פסוק יב

אשר בצאתו מרחם אמו. פרש"י אמנו היה לו לו' וכו' מצאתי כתוב בשם רבי טוביה מבישנ"א שמצא בספרי אשר בצאתו מרחם אמו כי הנגע היוצא מן הבטן אין לו טהרה עולמית וזאת אחותינו דומה לו לפי שאין כהן בעולם שיוכל להסגירה ולטהרה כי כלם קרוביה ומוכח התם בסנהדרין גבי על פיה' יהיה כל ריב וכל נגע דאין כהן יכול לטמא ולטהר נגע קרוביו על כן לזאת אין רפואה אלא בתפלה שתתפלל למקום אשר טמאה שיטהרה כדקתני התם במסכת זבחים אמר הקב"ה אני מסגירה אני חולטה אני פוטרה וזהו דאמרינן התם כבוד גדול קבלה מרים באותה שעה וזהו אשר בצאתו מרחם אמו שהרי היא כמת ואין לה תקנה אלא בתפלה:

פסוק יד

הלא תכלם שבעת ימים וגו' פרש"י דיו לבא מן הדין להיות כנדון כלו' דיו לשכינה דקא בעי למוכח מדין ק"ו מאביה שתהיה נזיפתה י"ד יום להיות כנדון דהיינו אביה וכי היכי דנזיפת אביה הויא ז' ימים הכי נמי נזיפת שכינה שבעה ימים:

פרק יג

פסוק ד

למטה ראובן וגו' תימא שמצינו בחנוכת המזבח נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור ובן שמוע בן זכור. ולמה נשתנו כל שמותם עתה ואין לומר דאותם נשיאים שבחנוכת המזבח מתו וקמו אלה תחתיה' שאין המקראות מוכיחים כן אלא כל נשיא כמו כל שנשאו לבו. כפר"מ מקוצי:

פסוק ח

למטה אפרים תימא כיון שהתחיל למנות השבטי' בני לאה יחד למה מנה אפרים אחרי ישששכר במקום זבולון וגם מנה זבולון אחר בנימין במקום אפרים אדרבה איפכא מסתברא. וי"ל כל מקום שמנה אותם בערבוביא בזה הראה להם משה חכמה גדולה שיהיו הולכים יחד בצירוף ובחיבור אלא יתפרדו כדי שיראו האומות מהם כפר"מ מקוצי:

פסוק טז

אלה שמות האנשים. למה נאמר פעם שנייה הלא נאמר אלה שמותם אלא כך פירושו אלה שמות האנשים ולא שנה משה שמותם אך ויקרא משה להושע בן נון יהושע. כפר"מ מקוצי:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע אע"פ שמצא בכמה מקומות למעלה שנקרא יהושע קודם שנשתנה שמו. מ"מ כשכתב משה את התורה כבר נשתנה שמו. ולכך כתב יהושע בכל מקום חוץ במנין מרגלים שנא' בו למטה אפרים הושע בן נון להודיענו שכך היה שמו מתחלה כפר"מ מקוצ"י וכיוצא בזה פרשתי לעיל בסוף פ' נשא:

פסוק כב

שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. **פרש"י אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן וכיון** כבר פי' הענין בפ' לך לך. עוד פי' הרב כאן שהיתה מבונה מכל טוב בסוף מס' כתובות פי' הרב וז"ל מבונה בנוייה מכל טוב מבונה לשון פרי כדכתיב ואבנה גם אנכי ממנה עכ"ל:

פסוק כג

וישאוהו במוט בשנים. **פרש"י ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול וכו'** כלו' דסתם מוט דקרא היינו שני בדים אחד מימין ואחד משמאל מדכתיב ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וגו' ושמו את בדיו וכתוב בתריה ולקחו את כל כלי השרת ונתנו על המוט וגו' ומסתברא דעל המוט דכתיב בכלי מזבח הזהב היינו ב' בדים ומאחר שכל מוט משמע שנים מה ת"ל בשנים לו' לך שכל מוט היו שני מוטות קטנים לשני ראשים והם שמונ' בני אדם והר"ר יוסף בכור שור תי' דנפק' לן ח' בני אדם לאשכול שהרי כתוב וכרתו משם זמורה שבה היה אשכול תלוי ואותה זמורה אי אפשר לישאנה כי אם ראשה אחד על מוט אחד לימין וראשה השני על מוט אחד לשמאל והאשכול תלויה למטה באמצע בין שני המוטו' ומה ת"ל בשנים לו' לך שלכל מוט היו ב' מוטות קטנים שהמוטות הגדולים מושכבים עליהם כך פירשו התו' ושם פרש"י שהמוטות היו מושכבים באלכסון. והטעם אומר הר"ר אליקים לפי שהיו האנשי' הנושאים את האשכול בריוח בין המוטות למבין: **וישאוהו במוט בשנים פי' רש"י טורטני וטורטני דטורטני** פי' משאוי תחת משאוי שהתחתונים מסייעים את העליונים כפרש"י בפ' אלו נאמרין:

פסוק כה

מקץ ארבעים יום. **פרש"י והלא וכו' אלא לפי שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם הדרך עכ"ל**. והא דאמרינן שלשה קפצה להם הארץ יעקב אליעזר

אבישי והללו אינו מונה עמהם היינו משום רשעם. מקץ ארבעים יום פ' בתר' דתענית פריך ארבעין נכי חד הויין פי' שהרי כתוב ויבכו העם בלילה ההוא ודרשינן אותה הלילה ט' באב היה אמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם אני אקבע להם בכיה לדורות חשוב שני ימים מסיון שבכ"ט בו שלחו המרגלים וכ"ט מתמוז וי"ח מאב הרי ט"ל ומשני תמוז דההיא שתא מלויי מלייא:

פרק יד

פסוק טז

מבלתי יכלת ה'. פרש"י שם דבר הוא עכ"ל. לכך פי' רש"י כן לפי שמקשה התלמוד פ' אין עומדין יכולת יכול מבעי ליה משמע שהיה המקשה סבור כי יכולת לשון נקבה הוא כמו יכולה ולא שם דבר וכדי להוציא דבר זה מלבנו פרש"י שהוא שם דבר כמו נחשת קטרת ודומיהם כ"פ הר"ר אליקים:

פסוק כ

ויאמר ה' סלחתי כדבריך תי' לפירו' שפרש"י בפ' יתרו שביום כפור של שנה ראשונה נאמר לו סלחתי כדבריך שהרי נודר כאן על ענין המרגלים שהיו בשנה שניה ועוד וכי זו סליחה שאמר לאלתר ואולם חי אני וגו' אם יראו העם הזה וגו' וי"ל שכך אמר משה להקב"ה סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך כאשר נשאת' אשתקד ויאמר ה' סלחתי כדבריך כלו' אמרת ביום כפור לאחר מעשה העגל סלחתי כדבריך וכל זה מדברי משה והשיב לו הקב"ה לא אסלח להם עתה ואולם חי אני וגו' ג"ן:

פסוק כד

ועבדי כלב עקב היתה וגו' תימא למה לא נזכר יהושע כמו כלב וי"ל לפי שהיה רוצה לומר וזרעו יורישנה ואינו יכול לו' כן גבי יהושע שהרי לא היו לו בנים:

פרק טו

פסוק טו

ככם כגר. פרש"י כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברי' כגון כגן ה' כארץ מצרים כעמי כעמך עכ"ל כבר פי' הענין בסוף פר' לך לך:

פסוק כא

מראשית עריסותיכם. פרש"י לפי שנא' ראשית שומע אני ראשונה שבעיסות ת"ל מראשית מקצתה ולא כלה עכ"ל ק' והלא גבי תרומה פרש"י ראשית ששיריה נכרין אע"ג דלא כתיב מראשית ושמא מהכא יליף כפר"מ מקוצי:

תתנו לשם תרומה. פרש"י לפי (שלא) שמיעט שיעור חלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה. וא"ת גבי תרומה אמאי חטה אחת פוטרת הכרי הא כתוב ונתן את תרומ' הקדש

דמשמע שיהא בה כדי נתינה וי"ל דנתינה משמע אפילו כל שהוא כדאמר גבי גט כתבו על איסורי הנאה כשר והתם נמי כתוב וכתב ונתן והא דאמרינן הכא גבי תרומ' דבעינן ניתנה מעלי' היינו משום דאותה נתינה יתירה דמכדי חלה מיקרי תרומה למה כתוב נתינה בחל' הא כתוב נתינה בתרומ' אלא לתת שיעור בחלה כך תי' ר"ת מאורי' הג"ה:

פסוק לב

וימצאו איש מקושש. פי' הרב בגנותן של ישראל דבר הכתו' שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה מקשי' מניין לנו שהיה בשבת שנייה ואומר הר"ר אהרן בשם אביו מדכתיב ויהיו וימצאו משמ' תכף להווייתם במדבר דאל"כ מה לי להזכיר שהיו במדבר אם לא ללמדנו זה וגו':

פסוק לג

וימצאו אותו מקושש עצים. **פרש"י בגנותן וכו' נמצאת למד שהמקושש היה בשנה ראשונה עכ"ל**. וא"ת הרי בפ' אמור פירש"י שהמקושש היה בשנה א' [עם המקלל] וגבי מקלל משמע שהוא היה בשנה שנייה כשהדגלי' הוקבעו כבר פירשתי הענין בפרשת אמור:

פסוק לד

כי לא פורש מה יעשה לו. פרש"י באיזו מיתה ימות. וא"ת לידייניה בחנק דכל מיתה האמורה בתורה סתם חנק הוא. וי"ל מסופק היה משה רבינו אי ילפי' חלול מחלול מע"ז ויהא נדון בסייף ולכך מניחו אותו במשמר כפ"ח. ולפי הנראה י"ל דהך קושיא ליתא שהרי בכלל זה אינו אלא לדורות אחרונים שלא שמעו מפי הגבורה והרב ר"ל כל מיתה האמורה בתורה סתם בידוע שנתפרשה מפי הגבורה לדונה בחנק אבל משה ששמע מפי הגבורה מסברא שמע מפיו איזו מיתה בסקילה ואיזו בשריפה ואיזו בסייף ואיזו בחנק ולכך לא ידע איזו מיתה ימות המקושש עד שנתפרשה ותדע דקאמר כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה וכו' עד"י ב"א:

פסוק לו

ויוציאו אותו וגו' ויראו אותו וגו'. תימה לר' יהודה דאמר אינו חייב עד שיודיעוהו באיזו מיתה הוא נהרג היאך נהרג זה והיאך דנוהו למיתה. וי"ל דשמא התרו בו ארבע מיתות והתיר' עצמו בכלם כפ"ח. והר"ר אפרים אומר דהך קושיא ותירוצא ליתנהו שהרי אמרינן בהדיא פ' אלו הן הנשרפין ור' יהודה אמר לך מקושש הוראת שעה היתה עכ"ל:

פסוק לט

וזכרתם את כל מצות ה'. יש תמהים למה יזכירו בעבור הציצית כל מצות ה'. וי"ל לפי' רש"י ניחא. עוד י"ל שנשאו ק"ו בעצמם ומה ציצית שאדם דש בעקביו הזכירה תורה

שאר מצות לא כ"ש. עי"ל למה הדבר דומה לאדם ששולח לחבירו דברים ואומר לשליח שיקשור עליו קשר לסי' שלא תשכח הדברים כשתראה הקשר כך הקב"ה צוה לעשות ציצית לסימן זכירה לכל מצותיו ולזה אמר וראיתם וזכרתם אותו וגו'. בסוף הסדר פרש"י מיסודו של ר' משה הדרשן וז"ל על כנפי בגדיהם לדורותם כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים על ארבע כנפות ולא בעלת ה' ולא בעלת ג' וכו' והא קאמרו ולא בעלת ג' שאין טוענין בה ציצית כלל ולא בעלת ה' שאין נותנין בה ציצית אלא בד' וראיה מדתניא ד' כנפות ולא ה' ותניא אידך אשר תכסה בה לרבות בעלת ה' וא"כ קשיין הברייתות אהדדי אלא לאו ש"מ הא דתניא לרבות בעלת ה' היינו לענין שנותנין בה ציצית בד' כנפותיה והא דתניא ולא בעלת ה' היינו לענין שאין נותנין בה ציצית בכנף החמישית כך פי' רבינו פרץ והר"ס מרוטנבורק נותן טעם לפי שבכלל חמש ארבע ואין בכלל שלש ארבע כך מצאתי בספר תשב"ץ. עוד פרש"י ח' חוטין שבה כנגד ח' ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים עכ"ל כבר פירש הענין בפרשת בשלח:

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח. פרש"י מה ראה וכו' נתקנא על נשיאותו וכו' הלבישן טליתות שכלן תכלת וכו'. לפי שצוה הכתו' למעל' מצות ציצית בא לו קרח על משה במצו' זו כפ"ח ולפיכך נסמכה פ' זו למצות ציצית. ובילמדנו מפר' כי מחלוקת היה על אשר נשאו עבודתם בכתף ולבני מררי נתן ד' עגלות:

בני ראובן ואבירם ואון בן פלת כפרש"י. ואו' הר"ר אפרים שלפי שיש לטעות ולפרש כי בני ראובן אינו מוסב אלא על און בן פלת שלפניו ולא אדתן ואבירם שלפני פניו והוא על דרך ובני דן חושים בא רש"י ללמדנו האמת ולומ' שכלם היו משבט ראובן כמו שמצינו בפרשת משפחות שבפ' פינחס:

פסוק ב

ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. בירר קרח מכל שבט ושבט כ"ג אנשי' שהם סנהדרי קטנה לבד משבטו של לוי לפי שעליהם תרעמתו ומחלוקו וי"א פעמי' כ"ג הם רנ"ג והג' היתרים על החמשים ומאתים איש הם דתן ואבירם ואון בן פלת שהשלימו לקשר רשעים כך פ"ר משה מקוצי. ואמנם פי' דרובם משבט ראובן:

פסוק ו

קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו. מה ראה משה לומ' להם כך אמ' להם בדרכי העכו"ם יש כומרים הרבה וכלם מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד וכהן גדול אחד ומזבח אחד ואתם רנ"ג איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש

חביב מכל הקרבנות היינו הקטרת וסם המות נתון לתוכ' שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם. והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו. וכי אין אנו יודעין שמי שיברור ה' הוא הקדוש אלא כך אמר להם הריני מודיע שמי שיבחר בכם יצא חי והשאר אובדין. פשטי רבינו משה מקוצי ז"ל. וזהו שנאמר את מחתות האנשים האלה בנפשותם שפשעו בנפשותם שהזהירם בנפשותם ולא שמעו. כך מצאתי:

פסוק ט

והשבותי מעלי את כל תלונות בני ישראל וא"ת הלא מצינו שנתלוננו עוד ואמרו הן גוענו וגו'. וי"ל דה"ק והשכותי מעלי את תלונות בני ישראל שהתלוננו כבר על אלה שנשרפו. כ"פ ר"ת מאורלייי:

פסוק טו

לא חמור אחד מהם נשאתי. פרש"י כתרגום שחרית כך נקראת אנגריא של מלך שחוור כלומר שחרית לשון שררה לא נטלתי מהם שום דבר בשרר' וגאות:

פסוק טז

ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו' אתה והם ואהרן מחר. תימ' למה אתה והם אלא מכפל הלשון למדנו תשובתו של קרח כשא"ל משה אתה וכל עדתך היו וגו'. השיב לו קרח מדוע אלך לשם אני וכל עדתי הלא אינני מעורר אלא על אהרן אך אם יבא אהרן לבית הועד אלך לשם ואשר יבחר השם הוא הקדוש עד שא"ל משה שגם אהרן יהיה שם וזהו ואתה והם ואהרן מחר. כפר"מ מקוצי בשם רבו:

פסוק כא

הבדלו מתוך העדה. ובסמוך אומר הרומו וי"ל קודם פורענות היו מעורבין יחד על המחנות והיו צריכין הבדלה אבל בסמוך לאחר מעשה קרח לא נאמ' הבדלו שכבר נבדלו במעשה קרח אלא הרומו כלומ' הרמה יותר יותר ממה שהבדלתם במעשה קרח. כפר"מ מקוצי בשם רבו:

פסוק ל

ואם בריאה יברא וגו'. פרש"י אם בריאה חדשה יברא הש' להמיתם מיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה הארץ את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם ואני מפי הגבורה אמרתי. ורבו' פירשו אם בראת פה לארץ ששת ימי בראשית טוב ואם לאו יברא הש' עכ"ל. ור"ש פי' בריאה לשון נקב כמו וברא אותם בחרבותם כלומר אם ינקוב השם נקב בארץ ופצתה הארץ את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו ואין לפרש ואם בריאה יברא ה' כמשמעו שהרי פי הארץ אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות כמו שמפור' במס' אבות ובמס' פסחים:

פסוק לב

ותבלע אותם וגו' ואת כל האדם אשר לקרח. ולהלן הוא אומ' ואת קרח במות העדה משמע שהיה מן הנשרפי'. וי"ל שהוא נשרף ונבלע כדאי' בחלק והטעם שאם לא היה נשרף השרופים היו מתרעמים ואומרים הוא הביא עלינו הפורענות ונצול. ואם לא היה נבלע היו הבלועים מתרעמים לכך נשרף ונבלע. כפר"מ מקוצי:

פסוק לה

ואש יצאה מאת ה' ותאכל וגו'. הקשה הרב יוסף קרא מה ראה הכתו' בחמשים ומאתים איש מקריבים הקטרת שנדונו באש. ומה ראה בדתן ואבירם שנדונו במיתה חמורה שירדו חיים שאולה. י"ל שמשל הוא לשני בני אדם ואחד אומ' אעשה ככל אשר יגזור עלי השופט והאחר אומ' לא אשמע את מי ילקה יותר הוי אומר זה שאומ' לא אשמע אליו כך אמרו מאתים וחמשים נעשה כאשר צוה משה שנ' ויקחו איש מחתתו וגו' ודתן ואבירם אמרו לא נעשה שנ' העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה. כפר"מ מקוצי:

פרק יז

פסוק כה

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. פי' רש"י למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישר' שלא יכנסו למקדש עכ"ל. כבר פירשתי הענין בפרש' ויקרא:

פרק יח

פסוק יח

כחזה התנופה וכשוק הימין של שלמים שנאכלים לשני ימים ולילה אחד אף בכור כן. כן פרש"י עכ"ל. תימא למה לי הך היקשא תיפוק לי' מגופיה דקרא שנא' בפרשת ראה גבי בכור שנה ושנה. ופרש"י יום אחד משנה זו ויום אחד משנה זו וכו'. וי"ל דהיקשא דשלמים אצטריך לפוסלו ביותר מן ב' ימים:

פסוק כ

וחלק לא יהיה לך בתוכם. פרש"י אף בבזה שהרי כתי' בפ' מטות ויתן משה את מכס תרומת ה' לאלעזר הכהן משמע שהיה לו חלק בבזה. ולפי הנר' שמה שנא' אף בבזה היינו בזת הארץ וראש המקרא מוכח שהרי כתו' ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק וגו' משמע וחלק לא יהיה לך בתוכם מוסב על בארצם לו' שלא יהיה לו חלק אף בביזת הארץ עד"י ב"א:

פרק יט

פסוק ב

זאת חקת. אדומה תמימה. פרש"י שתהא אדומה בתמימות שאם היו בה ב' שערות שחורות פסולה עכ"ל. הקשה ר"ת מאורליי' הא למה לי קרא הלא ב' שערות פוסלו' ולא שער אחד הלכה למשה מסיני ומאחר דהלכתא קרא למה לי דבכמה מקומות בתלמוד קאמר הכי צ"ע:

פסוק ז

ואחר יבא אל המחנה. פרש"י למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ למחנה שני אלא זב ובעל קרי ומצורע עכ"ל. כבר פירשתי בפרשת נשא ענין ג' מחנות גם פי' שם שמצורע משולח חוץ לכלם. ומ"מ לא ק' מה שפרש"י הכא שהרי בכלל ג' שתים והא דנקט דאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות ולא נקט ג' משום זב ובעל קרי נקט ליה שלא היו משולחים רק משתים. וגבי דידהו לא שייך למימר חוץ מג' מחנות שאין בכלל שתים שלש עד"י ב"א:

פסוק יג

במת בנפש. פרש"י להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה. תימ' למה פי' כן והא בשאר טומאות לא צריכי הזאה. ונראה דהיינו אדם במעי בהמה שהוא טמא טומאת ז' ואינו צריך הזאה לשון פשטי הר"ם:

פסוק טו

וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה אלא מתוכו וכו' כבר פי' הענין בפ' שמיני:

פסוק כא

והנוגע במי נדה יטמא עד הערב. נוגע ונושא דטמא היינו בחנם אבל כדי להזות על הטמא לא לר"א מתו"ך בפ"ק דנדה. ואם ישאל השואל כיצד מעשה פרס שמטמאה טהורי' ומטהר טמאים. תשובה כי כמה מעשים כאלו שהרי אנו רואין בכל יום כי האש מקשה החלב ומתכת הבדיל והמים מלחלחים עצי ארזים ומיבשים עצי תאנים. גם יש אוכלים שמשביעין הרעב ומרעיבין השבע. גם יש סמנים שמרפאין החולה ומחלין הבריא. מרב סעדיה גאון:

ומזה מי נדה יכבס בגדיו. פרש"י רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמדנו שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה וגו' מה שאין כן במגע. וזה שהוציאו בלשון מזה לומ' לך שאינו מטמא עד שיהא בהם כשעור הזאה. וא"ת מנא ליה להוציא קרא ממשמעות וי"ל מדכתוב והזה הטהור על הטמא הטהור משמ' שהוא טהור לעולם ואע"ג דדרשי'

ביומא הטהור מכלל שהיה טמא למד על טבול יום שהוא כשר בפרה תרתי ש"מ. אי נמי כיון דמשום מצוה הוא נוגע סברא הוא דטהור כמו מזין עליו ודוחק לשר"א מתו"ך בפ"ק דנדה מפרש התם מזה ומזין עליו טהור ונוגע טמא. וא"ת והא מזין עליו נמי בעי טבילה והערב שמש כמו נוגע. וי"ל דמ"מ הוי חדוש שזה בא לו טומאה ע"י הזאה וזה בא לו טהרה ע"י הזאה. אי נמי שהטהור שמזין עליו בחנם קאמר הכא כרבנן דבפ"ק דיומא קאמר טהור שנפלה עליו הזאה טמאתו דברי ר' עקיבא ורבנן ק"ו על הטמא טהור על הטהור לא כ"ש לשר"א:

פסוק כב

וכל אשר יגע בו הטמא יטמ' והנפש הנוגעת תטמא עד הערב. פרש"י וכל אשר יגע בו הטמא הזה שנטמא במת יטמא בו עכ"ל. יש להקשות המקר' הזה מה בא ללמד אם לתת טומאה שבעה לנוגע בטמא מת הרי כתו' מיד והנפש הנוגעת תטמא עד הערב ואם לית לו טומאת ערב הלא יש ללמד כמו והנפש וגו'. א"כ וכל אשר יגע וגו' למה לי. וי"ל שבא לתת טומאת שבע' לנוגע בטמא מת בחבורין כלומ' בשעה שהיה זה נוגע במת בא חברו ונגע בו. ומה שכתו' והנפש הנוגעת בא ליתן לו טומאת ערב שלא בחבורין כלומ' לאחר שפי' מן המת בא חברו ונגע בו כך מסיק התלמוד פ"ק דע"ז. ופרש"י וכל אשר יגע בו הטמא יטמא משמע ז' ימי' דסתם טמא מת:

פרק כ

פסוק יא

ויך את הסלע. פרש"י לפי שבראשונה לא הוציאה אלא טיפין טיפין לפי שלא צוה הקב"ה להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו אל סלע אחר ולא הוציאו אמרו צריך להכותו כבראשונה שנ' והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכוהו עכ"ל. ורש"י קצרה והכי קאמ' לפי שבמכה ראשונה לא הוציא אלא טיפין טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע כשראו שלא הוציא אלא טיפין כסבורין שלא היה אותו סלע שנצטוה עליו והרגישו בעצמם שלא צום להכות אלא לדבר והלכו ודברו אל סלע אחר והיו סבורים על אותו סלע שהוא הסלע שנצטוו עליו להוציא מים. אמרו שמא צריך להכותו כבראשונה כשיצאו ישראל ממצרים שנ' והכית בצור ונזדמן אותו סלע שנצטוו עליו והכוהו פעם כפ"ח. וכבר פרש"י בפ' מטות גבי ויאמר אלעזר הכהן לפי שכעס משה בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע במטהו פעמים ע"י כעס טעה עכ"ל. על מה שפי' הרב והם דברו לסלע אחר ולא הוציא מה היה דעתם של ישראל אם אחר שטעו בהכאה נודע להם האמת שלא הוציא אלא טיפין טיפין לפי שלא

נצטוו להכותו אלא לדבר לו א"כ למה דברו לסלע אחר היה להם לדבר לאותו סלע. ואם טעו לומ' שלא מחמת הכאה הוציא טיפין טיפין אלא כיון שלא נצטוו על אותו סלע א"כ היה להם להכות סלע האחר שטפות ההכאה היה עדי' בידם. לכן פי' חזקו' שטעו לומ' שלא הוציא אלא טפין טפין לפי שלא נצטוו על אותו סלע ולכך הלכו אל סלע אחר. ואז הרגישו שנצטוו לדבר ולא להכות ולכך דברו לו אלא הוציא וכו' כמבואר בפנים:

פסוק יב

יען לא האמנתם בי. פרש"י גלה הקב"ה שאלמלא מפני חטא זה היו נכנסין לארץ וכו' כבר פירשתי הענין בפ' שמות:

פסוק יח

לא תעבור. ולמעלה הוא אומר לא תעבור בי ויש ליתן טעם בדבר. בתחלה שאלו לילך בעיירות ובמסלות אשר בין עיירות וכרמים שנ' שם לא תעבור בי ואח"ך נלך חוץ לעיירות שלא נאמ' שם אלא במסלה נעלה ולכך לא כתוב לא תעבור בי:

פסוק כא

וימאן אדום נתון את ישראל עבור וגו'. וק' שהרי כתוב אוכל בכסף תשבירני וגו' רק אעברה ברגלי וגו'. כאשר עשו לי בני עשו וגו'. משמע שעברו בארצם. וי"ל דודאי לא עברו דרך ארצם כי אם בגבולם בספר כדכתו' לסבוב את ארץ אדום וחנו בארנון וארנון הוא הגבול ומה שנא' כאשר עשו לי בני עשו וגו' קאי ארנון ולא קאי אדרך כמו שפרש"י בפרשת דברים כפר"מ מקוצי:

פרק כא

פסוק ט

ויעש משה נחש נחשת. תימ' שהרי צוהו המקום לעשות שרף שנא' עשה לך שרף. וי"ל לפי שדברו בהקב"ה ובמשה שלח הקב"ה בהם נחשים לכבודו ושרפים לכבוד משה ולכך צעקו בני ישראל ואמרו התפלל וגו' ויסר מעלינו את הנחש אבל על השרף שהיה לכבוד משה לא היה צריך להתפלל מיד ויאמר עשה לך שרף כלומ' בשבילך ונחש לכבודי אמר לא אעשה שרף כי מחלתי להם על כבודי אבל אעשה נחש לכבוד הקב"ה ולכך נא' ויעש משה נחש נחשת וגו' ולא כתו' שרף. כך שמעתי:

פסוק כב

אעברה בארצך. פרש"י אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם לשלו' בקשו שלו' עכ"ל. והטעם פרש"י בפ' דברים גבי ואשלח אותם ממדבר קדמות וז"ל אע"פ שלא צונו המקום לקרוא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה לתת אותה חזר אותה לעשו ולישמעאל וגלוי היה לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם לשלו' אף

עתה אני הקדמתי לסיחון בדברי שלו' עכ"ל: כי בידך נתתי אותו. אתן היה לו לומ' ומהו נתתי נתתי כבר מימי אברהם כמו שפרש"י בפ' לך לך גבי ויבא הפליט:

פרק כב

פסוק ב

וירא בלק ויגר מואב מפני העם. תימ' למה היה ירא והלא לא עליהם היו הולכים כמו שפרש"י בפ' בשלח גבי אילי מואב יאחזימו רעד. וי"ל שלא היו יראים אלא מבלק מלכם שהיה ממדין. ד"א לא היו מתיראים אלא מסביבותם כמו שנ' עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו. אמרו מסביבותינו אנו מתיראים ולא ממנו שכבר אמ' אל תצר את מואב ואל תתגר בם וכו' כפר"מ מקוצי. ורש"י פי' בפ' דברים גבי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. וז"ל לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים אותם ונראין להם כשהן מזויינין לפי' ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזין אותם. עכ"ל ולאותו פי' ניחא הקושי' משמע בין למורי ובין למורי שהצווי מאל תצר היה קודם מעשה דמדין דהכא וזה אינו דאמרי' בשעה שאמ' הקב"ה אל תצר את מואב ונשא משה ק"ו בעצמו ומה מדין שלא בא אלא לעזור את מואב צוה הקב"ה להורגו מואב עצמו לא כ"ש וא"ל הקב"ה אל תצר משמע שלאחר מעשה מדין היה. ותירץ ר"מ מקוצי דודאי הצווי דאל תצר היה קודם מעשה דמדין אלא משה רבינו היה סבור דהיכא שיתחיל מואב במלחמ' כגון הכא ששכר בלעם לקלל ישראל מותר להתגרות בו מק"ו דמדין עד שא"ל הקב"ה אל תצר משום ב' פרידות:

פסוק כ

אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם. תימה הרי כבר א"ל לא תלך עמהם וגו'. וי"ל דהכי קאמר אם לקרא לך וגו' כלומ' אם ליטול עצה ממך באו קום לך אתם ותייעצם דקריאה לשון עצה. ואו' יועצין בשדה שנ' ויקרא יעקב לרחל וללאה השדה אל צאנו וגו'. כפר"מ מקוצי. עו' י"ל במס' מכות פ' אלו הן הגולין מוכח מכאן בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ועתה ניחא:

פסוק כב

ויחר אף ה' כי הולך הוא תימ' הרי כבר אמ' לו לך אתם. וי"ל שלא אמ' לו המקום שילך יחידי פן יעשה מכשפות אלא קום לך אתם כלו' בחבורתם ולכך ויחר אף ה' כי הולך לבדו. עי"ל לדברי התנחומא ניחא דקאמ' קום לך אתם כיון שהעיז פניו שנ' ויחר אף ה' כי הולך הוא א"ל הקב"ה רשע איני חפץ במיתתן של רשעי' אבל הואיל ואתה רוצה לאבד עצמך מן העולם קום לך אתם עכ"ל:

פסוק לב

כי ירט הדרך לנגדי. פרש"י כמשמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רתת כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי. ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד. עכ"ל. ואו' הר"ר אליקים בהא מקרא קצר הוא כלומ' שהיה לו לכתוב כי ירט בעל הדרך לנגדי (למבי) כמו ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום וגו'. ופרש"י ותכל דוד ותכל נפש דוד לשו' תאוה הוא כמו נכספה וגם כלתה נפשי:

פסוק מ

ויזבח בקר וצאן. פרש"י דבר מועט וכו' שנ' במקו' אחר ויזבח בקר וצאן לרוב מדלא כתי' כאן לרוב הוצרך לפר' דבר מועט:

פרק כג

פסוק ה

וכה תדבר. כלומ' אמור לו קרא דוכה יהיה זרעך שנא' בו שישראל אין להם מספר והיינו דקאמ' מי מנה עפר יעקב וכו' כך שמעתי בשם הר"ר עזריאל מרוטנבורק. ולפי פשוטו יש לישבו שהוא הדבור מה אקוב וגו' עד תמות נפשי מות ישרים ומה שכתו' כאן וכה תדבר ולא הזכיר הדיבור לפי שאין כבוד לכתוב שהאריך המקום לדבר עם בלעם הרשע דברי נבואה כמו לנביאי ישראל וכמו כן גבי כמה מקומו' בפרשה אצל נבואת בלעם כתו' שוב אל בלק וכה תדבר ולא הזכיר אורך הדבור שלאחריו שכתו' בדברי בלעם לבלק. עד"י ב"א:

פסוק י

תמות נפשי מות ישרים. בלעם מבקש על עצמו שימות מיתת גויעה כמותם. כפרש"י בפ' ב' ממס' ע"ז:

פסוק יט

לא איש אל ויכזב. ובן אדם ויתנחם הוא לשון חרפה בלע"ז אישיר"יפונטא וכבר פירשתי זה בפרשת בראשית:

פסוק כה

גם קוב לא תקבנו. פרש"י גם ראשון מוסב על גם שני וגם שני מוסב על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה גזורו עכ"ל. וה"ק לפי שכל גם רבוי הוא רש"י למדנו שכל שני גמין בפסוק אחד ואין ידוע מה באו לרבות הם רבויין זה לזה והראשון מרבה הכתו' על השני וכן השני לראשון וחברו גם אותכה הרגתי שהוא מרבה העכבה הכתובה בהדיא ואותה החייתי כמו שפרש"י עד"י ב"א:

פרק כד

פסוק ג

בנו בעור. פרש"י מנה בן פרס הוו ר"ל שהמנה אחד משש מפרס שהוא מטבע. ר"ל שאבותיהם היו במעלה אחת משש חלקים שהיו בניהם וד"ל:

פרק כה

פסוק ד

נגד השמש. פרש"י לעין כל ומדרש השמש מודיע החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו עכ"ל. וקשי' לחזקו' שהרי משמת אהרן נסתלקו העננים. ותירץ הר"ר אליקים שחזרו בזכות משה כדאי' בפ"ק דתענית:

פסוק יא

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. פירש"י לפי שהיו שבטים מבזין אותו ואומרים הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן עכ"ל. ודבר תימא הוא דפשיטא דמייחסין אותו אחר האב. ונראה לי שלכך יחסו אחר האב שלא תאמר אמו גיורת היתה שהיתה מבנות פוטיאל וגיורת אסורה לכהן וא"כ היה חלל לפיכך הוצרך ליחסו. כפר"מ מקוצ"י:

פסוק יב

הנני נותן לו את בריתי שלום. לפי שכפיו נגואלו בדם וכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו והיה מתירא שמא יפסיד כהונתו לכך נתן לו הקב"ה את בריתו שלם. כפר"מ מקוצ"י:

פרק כו

פסוק א

ויהי אחרי המגפה. מפני מה נפרד פסוק זה להודיעך כי פרש' צרור לא היתה אלא לאחר זמן בפ' ראשי המטות גבי נקום נקמת בני ישראל ולמה נאמרה כאן לפי שהיתה המגפה ונפלו כ"ד אלף מישראל אמר להם הקב"ה בני נפלו והמחטיאים לא נפלו. וכבר כתבתי בתורתי ואת הבהמה תהרוגו ומה בהמה שאין בה דעת הואיל ובאה תקלה על ידה תהרג אלו המדיינים שהכשילו את בני עאכו"כ. לכך נאמר צרור אחר ויהי המגפה זה בשביל זה. לקח טוב:

פסוק לו

ואלה בני שותלח. פירש"י צא וחשוב ותמצא בפ' זו נ"ו משפחות וכו' מבני לוי וכו'. וקשה לחזקוני שהרי אין בפרשה זו מבני לוי אלא משפחות ושליש משפחה כמו שפירש"י לעיל צ"ע לא הבנתי קושיא זו שהרי יש עוד כאן משפחות גרשוני קהת ומררי

הרי ח'. וא"ת הרי כבר נמנו משפחות בניהם לבני חברוני ומחלי ומושי ועמרמי. ואם כן הם בכללם ולמה נחלקה משפחה אחת לשנים. וי"ל דגרשוני וקהתי ומררי היו להם בנים אחרים ועל שמם נקראו משפחת. ואם כן אין בכלל אלו ה' משפחות בניהם לבני חברוני מחלי ומושי ועמרמי. ותדע דאי לאו בכלל אלו אם כן אין בשבט לוי רק ג' משפחות עמרם וקהת ומררי כי טוב יותר לקרא למשפחות על שם האבות מלקרותם על שם הבנים. וכן בכל מקום בפ' זו שאתה מוצא משפחות אבות ומשפחות בנים אין לו בכלל אלו דאם לא כן לא תמצא בשאר שבטים רק מ"ח משפחות. ורש"י פי' שהם נ"ו אלא ע"כ כדפרישית והעד לדברי מה שפירש"י גבי לישוב. עד"י ב"א: אלה בני דן בכל השבטים לא נאמר אלה חוץ מזה ומאפרים לפי שפסלו של מיכה היה בחלקם ועליהם מצינו לשון זה שנא' אלה אלהיך ישראל כך שמעתי בשם ר"ת מאורליינא"ש:

פסוק מד

בני אשר. חסר כאן ישוה וכבר פי' הענין לעיל לאלה תחלק הארץ. פירש"י ולא לפחותים מבן עשרים וכו'. ואם היו לאחד מהם ו' בנים לא נטלי אלא חלק אחד לבדו עכ"ל. והיינו למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ. ומה שפירש"י בסמוך גבי לשמות מטות אבותם ב' אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נוטל חלק אחד והשלשה נוטלים שלשה חלקים וכו' היינו כמ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ כאשר אפרש בסמוך בע"ה:

פסוק נד

לרב תרבה נחלתו. **פירש"י לשבט וכו'** והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בפרק יש נוחלין אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו וה' שבטים כתובים בי"ב פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין וכו' קלפי תחומים וקלפי שבטים מונחים לפניו טרף בקלפי שבטים עולה בידו נפתלי טרף בקלפי תחומים עולה בידו גינוסר וכן לכל שבט ושבט ופי' שם רשב"ם ז"ל וז"ל שני קלפים היו צריכים א' לשבטים וא' לתחומים ולא סגי בחד מתחומים. ולימא עכשיו אני נוטל מה שיעלה בידי לצורך ראובן ואם אין כל החלוקה עשויה בגורל וקרא דקאמר אך בגורל בלא הוצאת דבור מפיו עכ"ל:

פסוק נה

לשמות מטות אבותם. **פירש"י אלו יוצאי מצרים וכו'**. שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל אחד והשלשה נטלו שלשה חלקים שנא' לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתם אצל אבי אביהם וחלקו הכל בשוה וכו' עכ"ל. ג"כ פי' רשב"ם בפרק יש נוחלין ופי' שם התוספות וז"ל לכך דחק לפרש שחזרה

נחלתם אצל אבי אביהם דאל"כ איך ירשו הבנים בשוה מכח אביהם והלא אין הדין כן שירשו זה את זה ובחנם שהם עד כאן אע"פ שאין הדין כן שהרי אין אחין יורשין זה את זה ובדין הוא שהיה להם לעמוד כל אחד בחלקו שנטל מכל מקום גזרת הכתוב הוא שהאחין שיצאו ממצרים יחלקו בשוה. ואף לרשב"ם צריך לומר כן שגזרת הכתוב הוא לקיים לשמות מטות אבותם שמן הדין אין להם להחזיר לאבי אביהם במקום אביהם אלא ע"כ גזרת הכתוב הוא. ומעתה נראה יותר כפי' רבינו יצחק בר מרדכי שמחזירין לאביהם וחולקין בשוה מגזרת הכתוב ולא לאבי אביהם דהא כתיב לשמות מטות אבותם. ואין בכל מקום קודם לאבות אחים ולבניהם בנים כדדרשינן גבי לא יומתו אבות על בנים דהיינו אחים בעדות בניהם. והילכך הכי נמי לשמות מטות אבותם ינחלו דהיינו שמחזירין לאבות שהם אחים ולא לאבי אביהם עכ"ל התוס'. וחלוקת הארץ הואיל ואתא לידו נימא ביה מילתא הכי מסקינן פרק יש נוחלין לשבטים נתפלגה ארעא כלו' נתחלקה הארץ לי"ב חלקים [לי"ב] שבטים שוים במנין כפי מנין השבטים. ובאותה חלוקה כתיב על פי הגורל תחלק הארץ ואח"כ כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו שהיו יוצאי מצרים או לפי אנשיו שהיו באי הארץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה שנחלקו תנאים בדבר זה. יש אומרים ליוצאי מצרים נחלקה שנאמר לשמות מטות אבותם ואין כאן חזרה כלל. ומה שכתוב לאלה תחלק הארץ בא להוציא הטפלים פי' הפחותים מבן עשרים. וי"א לבאי הארץ נתחלקה כלו' למנין שהיו בביאתן לארץ שנא' לאלה תחלק הארץ ומה שכתוב לשמות מטות אבותם זהו שמחזירין לאביהם או לאבי אביהם למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וחוזרין וחולקין בשוה. ובאותה חלוקה אחרונה כתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו ורש"י פי' שמוסב גם לחלוקה ראשונה. וזה לך פי' יוצאי מצרים ובאי הארץ ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לפי מנין הראשון שנמנו בשנה ראשונה לצאתם ממצרים כאלו ירשוה הם עצמם כיצד ראובן ושמעון יצאו ממצרים בני עשרים ונולדו להם בנים במדבר לזה עשרה ולזה אחד. יטול האחד כנגד העשרה שהרי לראובן ושמעון נתחלקה הארץ וזכה כל אחד בחלק אביהם ואם היו ראובן ושמעון טפלים כשיצאו ממצרים כלו' שלא היו בני עשרים ואז לא יטלו חלק בארץ לא הם ולא בניהם אלא בזכות מורישם והרשעים לא נטלו חלקם בארץ ואפי' בניהם אינם בה בשביל אביהם אלא בשביל זקניהם אם היו במצרים כדאמרי' בני מרגלים ובני מתאוננים נטלו בזכות אבי אביהם ובזכות אמותיהם. וי"א לבאי הארץ נתחלקה כלו' לפי השכונה שהיו בכניסתם לארץ כדכתוב אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים וכתוב מיד לאלה תחלק הארץ. כיצד ראובן ושמעון יצאו ממצרי' והולידו בנים

במדבר זה אחד וזה עשרה ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ יטול האחד כנגד כלם אבל עכשיו שלבאי הארץ נתחלקה היו נוטלים י' י' חלקים והאחד נוטל חלק אחד ואח"כ היו מחזירים לאביהם או לאבי אביהם למר כדאית ליה ולמר כדאי' ליה וחוזרין בני ראובן ושמעון וחולקים אותם י"א חלקים בשוה ויטול האחד כנגד העשרה והיינו דוקא כשהיו בני ראובן ושמעון נופלים בכניסתם לארץ כלומר שלא היו בני עשרים אבל אם היו בני עשרים בכניסתם לארץ היו נוטלין חלק בלא חזרה. נשלם פי' יוצאי מצרים ובאי הארץ על פי מסקנת פי' רשב"ם שבפר' יש נוחלין. ופי' שם התו' דלמ"ד לבאי הארץ נתחלקה אע"ג דסוף סוף אצל אביהם או אבי אביהם וחולקין לפי יוצאי מצרים מ"מ איכא נפקותא גדולה כמה שנטלו תחלה לפי באי הארץ היכא דאיכא ב' אחים אחרים משבט זה עצמו שאלו אחין שיש להם י"א בנים בבאי הארץ נוטלים י"א חלקים וב' אחים אחרים מאותו שבט שיש להם ק' בנים באי הארץ נוטלים ק' חלקים כיון דלבאי הארץ נתחלקה אבל אי ליוצאי מצרים נתחלקה אז נטלו אלו שני אחים שיש להם י"א בנים בשני אחים אחרים שיש להם ק' בנים כדפי' ר"י בר' מרדכי עכ"ל התו':

פסוק סד

ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן. תימא שהיה שם מכיר ויאיר שהיו מבני מנשה שנולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנסו לארץ שלא נגזרה גזרה על יותר מבן ס' ואין לומר שלא נמנו בערבות מואב יתרים מבן ס' שהרי יהושע בן נון היה בן ס' ויותר בבואו לארץ שכל ימיו היו צ"ו שנים והוא לא פרנס ישראל רק כ"ח שנים ותני בתוספתא יהושע וכלב נטלו ג' חלקים בנחלה שהיו ביוצאי מצרים ומן העומדים בערבות מואב משמע שיהושע נמנה בערבות מואב דא"כ למה נטל חלק בארץ הרי כתוב באלה פקודי בני ישראל וגו' וכתוב מיד לאלה תחלק הארץ וגו' צ"ע. כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי:

פרק כז

פסוק יז

אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם. תימה למה כפול הכתוב לשונו וי"ל אשר יצא ואשר יבא זה המלך שנא' עליו היוצא לפניהם במלחמה אשר יוציאם ואשר יביאם אלו אורים ותומים שנא' עליהם על פיו יצאו ועל פיו יבאו. כ"פ ר"ת מאורל' ורש"פ בע"א:

פרק כח

פסוק ג

שנים ליום עולה תמיד. מלה זו באה על דרך זה שהיה לו לכתוב עולת תמיד שהרי הוא דבוק כי בהרבה מקומות תי"ו בא במקום ה"א בדבקות ואין לומר שאינו דבוק ופתרונו עולה שהיא תמיד בכל יום דאם כן היה לו לכתוב עולה תמידה שהרי עולה לשון נקבה וראיה לדבר עולת תמיד העשויה בהר סיני עד"י ב"א:

פסוק יט

והקרבתם וכן בכלם חוץ מקרבן ר"ה שנא' בו ועשיתם לפי שכשישראל יוצאים ובאים הרי הם לפני הקב"ה כאלו עשו קרבן. כפר"ת:

פרק כט

פסוק ו

מלבד עולת החדש. תימה למה לא אמר מלבד חטאת החדש. וי"ל לפי שכל העולות כפרתן שוות על עשה ועל לא תעשה הנתק לעשה הזכירו זו על זו אבל חטאת ר"ח וחטאת ר"ה אין כפרתן שוה דשל ר"ח מכפרת על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ושל ר"ה מכפרת על שאין בה ידיעה בתחלה ויש בה ידיעה בסוף. ומ"מ אמת שיש בר"ה שני שעירי מוספין של ר"ה ושל ר"ח ולפי שלא נזכרה בפסוק בפי' של ר"ח וקרא התלמוד ר"ה חג שהחדש מתכסה בו לפי שמקריבין בו שני שעירים תקן ר"ת לומר בתפילה שני שעירין לכפר ושני תמידין כהלכתן. מלבד עולת החדש. תימה למה לא אמר מלבד שתי הלחם ופר אחד ושני אלים ושני כבשי' הבאים עמהם כמו שאמר מלבד חטאת הכפורים. מלבד עולת התמיד. וי"ל מדכתוב בהקריבכם מנחה חדשה הרי כבר הזכיר כלם דעל המנחה הם באים ותו לא צריך:

פרק ל

פסוק ב

ראשי המטות. פי' רש"י חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל ישראל ומנין שאר הדברות כן ת"ל וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וגו' ואותו קרא משתעי ברדת משה מן ההר ביום הכפורים ובידו כל המצות שנצטוו בסיני כפ"ח. עוד פרש"י מה ראה לאמרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה או ג' הדיוטות עכ"ל. וה"ק ומה ראה לומר פרשה זו אצל פר' קרבנות למד וכו' כלומר מה קרבן שהוא ביחיד מומחה או בשלשה הדיוטות לידע בין מום קבוע למום עובר אף נדרים כן כך מצאתי בליקוטים בשם הר"ר יוסף ממרצילי"א בשם הנביא ולא פי' מה שמו. ולשון לאמרה משמע דקאי אפרשה שהיא לשון נקבה אבל לפי חזקו' היה לו לכתוב לומר דקאי אפרשה שהיא

לשון זכר. ועוד דלדבריו העקר חסר בדברי רש"י שלא הזכיר בגזרה שוה כלל אחר כן גבי ענין אחר. ולפירוש קמא ניחא ואע"ג דתלמודא ג"ש דריש כדפי' חזקוני מ"מ שמא רש"י הניח שיטת התלמוד ולקח לו שטת ספרים קדמונים וספרי וספרא וספרים וכיוצא בהם מצינו בפ' תצא גבי לא תחסום שור בדישו כדפי' התם בספר זה. וחזקו' פי' מה ראה לומר ראשי המטות מבני ישראל כאן בפרש' נדרים וללמוד ממנה שאר דברות היה לו לומר לשון זה גבי מצוה אחת וללמוד ממנה שאר דברות וגם פרשה ממנה אלא ללמד שהפרת נדרים ביחיד מומחה מראשי המטות וג' מבני ישראל כדתניא בפ' יש נוחלין נאמר כאן זה הדבר ונאמ' להלן בפ' שחוטי חוץ זה הדבר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל אף כאן אהרן ובניו וכל ישראל וקאמר התם אהרן ובניו וכל ישראל בפ' נדרים למאי הלכתא א"ר אחא בר יעקב להכשיר ג' הדיוטות והא ראשי המטות כתוב אמר רב חסדא ואי תימא ר' יוחנן ביחיד מומחה הך סוגי' פרש"בם בפ' יש נוחלין וז"ל להכשיר ג' הדיוטות לומר שהפרת נדרים בג' הדיוטות דכת' לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין ומתירין לו דהיינו ב"ד שהם ג' כדאמרינן בסנהדרין ואפילו לישראל דאמר התם שנים שדנו דיניהם דין אלא שנקראו ב"ד חצוף ה"מ בדיני ממונות אבל למשרי אסור נדר לא סגי בפחות מג' ולהכי אהני ג"ש כאלו נכתב בנדרים אהרן ובניו וכל ישראל לומר שישראל שקולין להתיר ד' נדרים ואפילו הדיוטות באהרן ובניו והא ראשי המטות כתוב דמשמע מומחין אמר רב חסדא ביחיד מומחה בקי בתלמוד כלו' מובהק והאי דכת' ראשי המטות לשון רבים מומחין בעלמ' קאמר עכ"ל רשב"ם וי"מ להכשיר ג' הדיוטות הכי כיון דנפקא לן חד מומחה מראשי המטות א"כ ג"ש דשחוטי חוץ לא אתיא לרבויי חד הדיוט דהא ראשי המטות כתוב ומניה נפקא לן דכל הפחות חד מומחה ואם עד כאן אתי' ג"ש לכל הדיוטות ואין ב"ד שקול מוסיפין עוד אחד. כך פי' התו' בפ' יש נוחלין. וא"ת היכן מצינו פרשה בתורה שמתחלת כן שלא נאמר בה וידבר ה' אל משה לאמר. וי"ל לפי שכתוב לעיל בפ' מועדות אלה תעשו לה' במועדיכ' לבד מנדריכם ונדבותיכם שאתם צריכים להביא באחד מג' רגלים משום בל תאחר הלך משה ודבר אל ראשי המטות שהם שופטים להורות בני ישראל הלכות נדרים ואמר להם הקב"ה צוה לו שיקריבו בני ישראל נדרים ונדבו' ברגל פן יאחרו את נדריהם לפיכך כתוב איש אשר ידור נדר וגו'. כך פר"מ מקוצי:

זה הדבר אשר צוה ה'. תימא היכן צוה דכך הקשה רש"י בפ' שמיני גבי בקרובי אקדש. וי"ל דלפי רש"י ניחא דפירש משה וכל הנביאים נבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנבא בזה הדבר ועל כן נבואה זהו שאמר ברוח הקדש שלא אמר השם בהדיא דאי

ס"ד דקרי נבואה גבי זה שאמר לו השם בהדיא א"כ מאי קאמר רש"י מוסף עליהם משה שנבא בזה הדבר היה לו לומר שנבא בכמה לשונות הכתובים בתורה אלא ע"כ כדפרישית:

פרק לא

פסוק ב

נקום נקמת בני ישראל וגו'. לכך נסמכה פר' זו לפר' זו לומ' כיון ששמע משה לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מתירין אותו אמר בלבו שמא נשאל הקב"ה על נדרו בפמליא של מעלה ואכנס לארץ סיחון ועוג שהוא ארץ ישראל א"ל הקב"ה לא כשאתה סבור אלא נקום נקמתי במדין ואח"ך תאסף אל עמך ומארץ סיחון ועוג לא נשבעתי אלא שלא תעבור הירדן. כ"פ ר"מ מקוצי:

נקום נקמת נקום אתה בעצמך והוא לא עשה כן אלא וישלח אותם משה וגו'. לפי שנתגדל במדין והיינו דאמרי אנשי בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא. כפר"מ מקוצי:

פסוק יז

ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וגו' פרש"י וכל אשה יודעת איש ראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה הכתו' מדבר ולא בראויה ליבעל. וי"ל סברא איכא להעמיד המקרא בראויה ליבעל כדאיתא בפ' הבא על יבמתו. רב הונא רמי כתו' וכל אשה יודעת איש קיימו מכלל דהטף בין ידעו בין לא ידעו קימו וכתו' וכל הטף בנשים אשר לא ידעו וגו' החיו הא ידעו הרוגו הוי בראויה ליבעל הכתוב מדבר פי' דכל אשה הראויה לידע הרוגו השתא משמע אשה אפי' טף בת ג' שנים ויום אחד הראויה לידע. ולא תדוק הא טף בין ידעו החיו דהא בראויה קא מיירי קרא כפרש"י שם. עוד פרש"י כאן וז"ל הרוגו למה חזר ואמ' להפסיק הענין דברי ר' ישמעאל שאם אני קורא בהם הרוגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע וכל אשה יודעת איש אם להרוג עם הזכרים אם להחיות עם הנקבות לכך נאמ' הרוגו עכ"ל. וק' בלא הרוגו נמי ידעינן שנצטוו להרוג כל אשה יודעת איש דאי ס"ד שנתן להם רשות להחיותם אם כן למה לי וכל הטף בנשים וגו' החיו. השתא אשה יודעת איש נתן להם רשות להחיות טף בנשים מבעיא. וי"ל דאי לאו וכל הטף בנשים ה"א נילוף טף בנשים מטף בזכר מה להלן להרוג אף כאן להרוג כפ"ח וא"ת היכי קאמר דאי לא וכל הטף בנשים דנילוף טף בנשים מטף בזכר להרוג אם כן לא לכתוב אלא ועתה הרגו כל הטף דמשמע בין זכר בין נקבה. ואם כן הדרא קושיית חזקו' לדוכתה. ואולי י"ל [דאי] הוה כתוב ה'. ה"א קרא הרגו כל הטף

דמשמע נמי נקבה מיירי כי ידעו דוקא דאע"ג דלא כתוב בהוא ידעו נמי באשה מ"ה מסתבר דמיירי בהכי כיון שהם טף אבל השתא דכתוב הרגו כל זכר בטף אי לאו וכל הטף בנשים הוה אמינא דיליף נשים מטף בזכר להרוג אפי' לא ידעו דומיא דטף בזכר לכך אצטריך וכל הטף בנשים. והקשה ר"ת מאורליי"נאס למה לי הרגו קמא לישתוק מיניה ולכתוב ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ודעת איש הרוגו. וי"ל דא"כ כל זכר בטף בראוי למשכב דומיא לאשה יודעת איש אבל השתא דכתיב נמי הרגו קמא וכל אחד אהרוגו דידיה קאי שמעינן שאין שניהם שוים. מורי הרר"א שמע כן. עוד הקשה ר"ת מאורליי' למה לי וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם. מדכתוב רחמנא וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו מכלל הא לא ידעו החיו. וא"כ החיו לכם למה לי. ותירץ הרר"א דאצטריך קרא לכדתניא פר' הבא על יבמתו דתניא ר' שמעון בן יוחי אמר גיורת מבת ג' ויום אחד כשרה לכהונה כדכתוב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם. והרי פנחס היה עמהם. ורבנן החיו לכם לעבדים ולשפחות הלכך אצטריך החיו לכם למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ולהכי נקט פחותה מבת ג' שנים ויום אחד דאי בת ג' ויום אחד ראויה לידע ועליה קאמר קרא וכל אשה יודעת וגו' הרגו כמו שפרש"י לעיל. ואולם י"ל דאצטריך דאי לאו וכל הטף בנשים וכו' ה"א אשה יודעת איש הרוגו הא לא יודעת החיו מכלל דטף אפי' יודעת החיו אבל השתא דכתוב וכל הטף קשו קראי אהדדי כדפרישי' לעיל. וצריך לפרש הענין בראויה לידע:

פסוק כג

תעבירו באש. תימ' למה לא נצטוו בהגעלה בכלי ראשון במלחמת סיחון ועוג (וי"ל דסיחון ועוג) היתה מארץ ישראל דאפי' כתלי דחזירי הותר להם כדאיתא בחולין. ומ"מ ק' למה לא נצטוו על ההזאה במלחמת סיחון ועוג כדין טמאי מתים כמו במלחמת מדין. וי"ל דהתם כל ישראל היו שם וטומאה הותרה בצבור. אבל הכא לא היו רק י"ב אלף כך מצאתי:

פסוק נ

עגיל וכומז לכפר. תימא היאך קבל משה כומז שהיה לאותו מקום לקרבן. והלא לא קבל מראות הצובאות שנעשה מהם הכיור כי אם על פי הדבר. ואומר ר"מ מקוצי עגיל וכומז אינו ממש אצל הרחם. עוד י"ל כי מן המראות לבדן נעשה הכיור אבל כאן הכומז מעורב עם כלים אחרים שנ' ונקרב את קרבן ה' וגו' אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז. עוד י"ל כי המראות עצמן היו קבועות בכיור וזהו שנאמר ויעש הכיור נחשת במראות הצובאות ולא אמר ממראות משמע שהמראות עצמן קבועות בו ולפי' היה מואס בהם עד שנצטוה על פי הדבר. אבל הכומז היה נסך ולא היה בעין לא היה מקפיד בו. הך קושיא ותרוצ'

שייכי נמי בפ' ויקהל גבי ויבואו האנשים וגו' כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב וגו':

פרק לב

פסוק מב

ויקרא לה נבח בשמו. פרש"י לה בלא מפיק ה"א. וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפי' הוא רפוי שמשמע מדרשו כמו לא ותמיהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומין לה ויאמר לה בעז לבנות לה בית עכ"ל. ויש נותנין בה טעם ויאמר לה בעז מוסב על מה שאמר אהיה כאחת שפחותיך אמר לה בעז לא תהיה כאחת מן השפחות אלא כאחת מן האמהות וזהו שאמרו הזקנים לבעז יתן ה' האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה שהם גבירות לבנות לה בית דרשו שבקש לבנות ולא בנה זו עניות תורה שירדה לבבל ואשתרבובי אשתרבוב לעילם שזה ללמוד ולא ללמד והוא שאמרו רבו' בקש לבנות ולא בנה כפ"ח:

פרק לג

פסוק א

אלה מסעי למטה זבולון נשיא וגו'. בכלן נכתב נשיא חוץ מכלב נשיא יהודה ונשיא שמעון ונשיא בנימין שלא נזכר בהם נשיא. והטעם מכלב נשיא יהודה לפי שכבר נקרא נשיא בשלוח מרגלים שמעון לפי שחטא נשיא שבטו במדינית. בנימין לפי שחטא בפלגש בגבעה. כפר"ת מאורלייי':

פרק לו

פסוק יא

מחלה ותרצה. פרש"י כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן כסדר חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו עכ"ל. וק' למבין שלפי הנראה דברי רש"י סותרין זה את זה שפי' תחילה בכל המקרא מנאן דרך חכמתו משמע שהיו חכמ' זו מזו יותר ושוב פי' ומגיד ששקולות זו כזו משמע שהיו שוות בחכמה. ותירץ הר"ר אליקים דרשי' תנא דבי ר' ישמעאל שבנות צלפחד שקולות היו וה"ק בכל המקרא מנאן כסדר חכמתן כלומר בכל מקום שמונה בנות צלפחד פעמים שמקדים זו לזו ופעמים איפכא לפי שהיו שוות בחכמה. ומה שפי' אח"ך ומגיד ששקולות היו היינו הפי' דבכל מקום שמונה אותן דרך חכמתן. ולפי הנראה י"ל דרש"י פי' כסתם התלמוד שבפ' יש נוחלין שחולק על תנא דבי ר' ישמעאל ואומר שמנאן דרך גדולתן ולהלן כשעמדו לפני משה מנאן דרך חכמתן כלומר כסדר שהיו חכמות זו מזו הקדימן הכתוב ומגיד

ששקולות זו כזו כלומר האחת גדולה בחכמה והאחת גדולה ממנה בשנים הרי ששקולות היו ולשון ומגיד משמע כן עד"י ב"א. מה שפי' רש"י כאן מנאן דרך גדולתן וכו' ובכל המקרא כדרך גדולתן כבר פי' רשב"ם פ' יש נוחלין וז"ל כשנשאו בנות צלפחד מנאן הכתוב דרך גדולתן דכתיב ותהיינה מחלה תרצה חגלה ומלכה ונועה וגו' לבני דודיהן. ומסברא כך נולדו דכתוב לא יעשה כן במקומינו לתת הצעירה לפני הבכירה וכשעמדו לפני משה מנאן הכתוב דרך חכמתן שהיו חכמות זו מזו הקדימן הכתוב מחלה נועה ומלכה ותרצה ומסברא אמרי' הכי דלא ליקשו קראי אהדדי. עכ"ל רשב"ם. ואת ההגהה שלפניך שייכא אצל פרש"י בסתם התלמוד זה דוחק דבכל מקום זולתי כאן אין בנות צלפחד רק סדר אחד מחלה נועה חגלה ומלכה ותרצה. ועוד דמוכיח ששקולות הן מתוך שנוי הדרך ותנא דבי רבי ישמעאל מוכיח כן מדכתוב ותהיינה הויה אחת לכלן וא"כ פרש"י דלא כותיה לכך י"ל דרש"י פי' כסתם התלמוד כמבואר בפנים. ומה שפי' הקו' בפרשת פנחס ששקולות הן מתוך שנוי סדרן הפתרון רש"י דהכא ואתיא כסתם התלמוד דפליג אתנא דבי ר' ישמעאל דאין לפרש פי' דשקולי' דהתם שהיו שוות בחכמה דא"כ היינו כתנא דבי ר' ישמעאל וא"כ קושיא דלעיל הדרא לדוכתה לדברי רש"י דהתם הוי דלא כמאן. אם לא שתדחוק לפרש דרש"י מצא בשום מקום תנא שחולק עליו ופי' כדבריו עכ"ל הגהה:

תם ונשלם ספר במדבר. שבח לאל אשר לא נעלם ממנו דבר. ואתחיל ספר דברים. בעזרו אשר הוא משבר סלעים ומפרק הרים.

דברים

פרק א

פסוק ב

אחד עשר יום מחורב. פרש"י אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א ימים ואתם הלכתם אותה בג' ימים

שהרי בכ' באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני באחד לחדש ובכ"ט שלחו המרגלים מקדש ברנע צא מהם ל' יום שעשו בקברות התאוה אוכלים הבשר חדש ימים וז' ימים שעשו בחצרות השלש חניות על פי הימים שהרי אין מעשרים באייר עד כ"ט בסיון וכו' חניה ראשונה היא קברות התאוה שעשו בו ל' יום שלמים ט' מאייר וכ"א בסיון צא מהם עוד ועוד צא מהם חנייה שנייה היא חצרות שעשו בו ד'

ימים מקצת כ"ב בסיון וששה ימים שלמים שכלו בכ"ח בסיון ובחנייה שלישית שהיא בקדש ברנע שהיתה מכ"ט בסיון ששלחו המרגלים:

פסוק ג

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש. פרש"י מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה וכו'. ומפני ד' דברים אין מוכיחין לאדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו. ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו וכו' כדאיתא בספרי עכ"ל. ומפרש שם וכדי שלא יהא בלבו עליו וכדי שיפרוש ממנו בשלום שהתוכחה מביאה לידי שלום שנאמר והוכיח את אבימלך ויכרתו שניהם ברית הרי לך הד' דברים. ומה שפרש"י שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ה"ק אם יוכיח אדם את חברו שאינו סמוך למיתה כשיראה וישנה באולתו הוא יחזור ויוכיחנו פעם שנייה ונמצא שהוא מביישו על חנם שלא לדבר מצוה כי מה שאחז"ל הוכח תוכח את עמיתך אפי' מאה פעמים זהו להוכיחו על דבר עברה הבאה על ידו שלא יעשנה אבל להוכיחו על העבירות שכבר עשה אין להוכיחו אלא סמוך למיתה. וכן משה לא הוכיח את ישראל על עבירות שכבר עשו אלא סמוך למיתה עד"י ב"א. וי"מ שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו אם יוכיח ראובן את שמעון שלא סמוך למיתה ואחרי כן הוא נכשל בתוכחתו יחזור שמעון ויוכיח את ראובן ויאמר לו הלא הזהרתני על כן ואתה נכשל בדבר קשט את עצמך תחלה ואח"ך קשט אחרים ונמצא ששמעון ימאס בתוכחתו של ראובן לכך אין מוכיחין אלא סמוך למיתה. ואמנם אין לשון מוכיחו וחוזר ומוכיחו משמע כן למבין:

פסוק ד

אשר יושב בעשתרות באדרעי. פרש"י לשון צוקין וקושי כמו בעשתרות קרנים עכ"ל. ור"מ מקוצי פי' לפי הפשט לקרא עשתרות לפי שהוא מקום מרעה כמו שמצינו עשתרות צאנך ות"א עדרי ענך ודרז"ל למה נקרא עשתרות שמעשרות בעליהן. ולפי שהיה המקום מקום מרעה שאלו אותו בני גד ובני ראובן:

פסוק ט

לא אוכל לבדי. פרש"י אי אפשר שלא היה משה יכול לכוין את ישראל וכו' אלא כך אמר להם וכו' וכן שלמה אמר כי מי יוכל לשפוט אפשר מי שנאמר בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו וכו'. וק' כי בשעה שאמר מי יוכל לשפוט עדין לא היה כתוב בו ויחכם מכל האדם שלכך שאל מאת הקב"ה כדי לשפוט את העם. ותירץ ר"ת מאורייי' מסתמא שנתן לו הקב"ה חכמה יתירה כל כך אם כן חכם גדול היה קודם כדדרשי' בעלמ' כדכתוב תן לחכם ויחכם עוד. וכתיב יהב חכמתא לחכימין ומנדעה ליודעי בינה:

פסוק יז

לא תגורו מפני איש. פרש"י לא תיראו. ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך לשון אוגר בקיץ עכ"ל רש"י. והוא קצר ופתרון הדבר בפ"ק דסנהדרין דאיתא התם ר' יהושע בן קרחה מניין לתלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק. ת"ל לא תגורו מפני איש:

פסוק כג

ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. פרש"י מגיד שלא היה שבט לוי עמם. עכ"ל לפי שלא היה לו חלק בארץ כפ"ח. משמע לפי טעם זה שבא רש"י ללמוד שלא שלח משה לרגל משבט לוי. ופליאה היא זו דאין לשון רש"י משמע כן. ועוד י"ל קרי ביה רב הוא בפרשת שלח. ואולי הכי פירושו מגיד שלא היה שבט לוי עם ישר' בתוכחה זו דלשון ואקח מכם י"ב אנשים איש אחד לשבט מכל העומדים לפניו בתוכחה זו א"כ ע"כ לא היה שם שבט לוי שהרי ממנו לא שלח מרגל. והדין נותן כן שלא היה שבט לוי בתוכחה זו שלא חטא במרגלים כדכתוב בפ' שלח במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי. ופרש"י להוציא שבטו של לוי לפי שאין פקודיהם בני עשרים עכ"ל:

פסוק מד

כאשר תעשנה הדבורים. פי' ר"מ מקוצי כאשר תעשנה הדבורים מה דבורה כשאחת יוצאה כלן יוצאות אחריה כך הם כמו שנאמר בפרשת שלח וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה:

פרק ב

פסוק טז

ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי וגו'. פרש"י אבל משלוח המרגלים ועד כאן לא נאמר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל עכ"ל. והכי קאמר דבור משמע רבוי דברים והוא ענין חבה כמו שני אוהבים שמדברים זה עם זה בדברים מתוך חבה אבל אמירה משמע מיעוט דברים אמירה גרידה בעלמא. כפ"ח. עוד יש הפרש בין דבור לאמירה כמו שכתב ר' יוסף חזן מטרווי"יש בספרו ספר ידידות בשער שמוש היוצאים והעומדים וז"ל מצינו שרש אמר ושרש דבר שענין שניהם שוה ואעפ"כ יש חלוק ביניהם כי לעולם אצלי אמר צריך שתהא האמירה מפורשת לפניו או לאחריו כמו ויאמר אלהים יהי אור הרי הפסוק מפר' מה אמר ה' אחר מלת ויאמר ובפסוק הלהרגני אתה אומר האמירה מפורשת קודם השרש וכן לעולם יתנהג כך אבל

שרש דבר אין צריך להתברר הדבר לא לפניו ולא לאחריו כמו שמצינו ובבא משה לדבר אתו וגו' וידבר אליו שבסוף אותו פסוק וכן ושפלת מארץ תדברי אמרתי ימים ידברו ועו' אחרים עכ"ל:

פסוק כח

אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו וגו' והמואבים היושבים בער וגו' משמע שהשבירו להם אוכל ומים. וק' שהרי כתוב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו' על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו'. וי"ל דקאי אסיפיה דקרא לא יבא עמוני על דבר אשר לא קדמו וגו' ומואבי על דבר אשר שכר עליך את בלעם. והקשה ר"מ מקוצי על זה דאמ' פ' הערל גבי רות המואביה שבא דוד ממנה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. ופריך אלא מעתה ממזר ולא ממזרת ומשני על אשר לא קדמו כתוב איש דרכו לקדם ואין אשה דרכה לקדם משמע דאשר לא קדמו קאי נמי אמואב וא"כ הדרה קושי' לדוכתה. לכך נראה לפרש דוקא מואבים היושבים בער בלבד קדמו ולא מואבים היושבים במדינה אחרת ומ"מ נגזר על כלם שלא יבאו בקהל לפי שאין אנו יכולים להבחין בין מדינה למדינה. ולפי הנראה אין לתרץ שסוף המקרא כאשר עשו לי וגו' מוסב לענין סוף המקרא דלעיל הימנו ותחלתו מוסב לתחלת המקרא שלמעלה הימנו וה"ק אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשו אשר מכרו לי אוכל ומים רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי המואבים היושבים בער אשר הניחוני לעבור דרך ארצם שהרי פירש"י בפ' חקת שלא באו לגבול מואב כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור דרך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן. עכ"ד. אלא ע"כ צריך לומר כמו שפיר"י. עד"י ב"א. ואמנם מצאתי בסמ"ג בשם הר"ר יוסף מקרפנטרא"ס כי הטעם דעל דבר אשר לא קדמו הוא בעמון שהרי המואבים קדמו כמו שנא' אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי וגו' והטעם השני דאשר שכר עליך בלעם לקללך הוא במואב וכמו שזה השני במואב לבד כך הטעם הראשון בעמון לבדו. ובשני הטעמים יש ללמוד שהנשים מותרות שאין דרכה לא לקדם ולא לשכור כדאיתא בירושלמי עכ"ד. הילכך הא דקאמר התם פ' הערל איש דרכו לקדם ואין אשה דרכה לקדם ה"ק איש דרכו לקדם וכמו שאין דרכה של אשה לקדם כך אין דרכה של אשה לשכור הילכך מואבי ולא מואבית ולכך היה דוד כשר לבא בקהל ה' אבל ודאי על דבר אשר קדמו לא קאי אמואב כלל אלא אעמון:

פרק ג

פסוק יא

כי רק עוג מלך הבשן וגו' הנה ערשו ערש ברזל. מרוב עוצם גבורתו ולמה הכתוב מספר שבחו כדי להודיע גבורתו של משה וכן הכתוב מגיד שבחו וכח גבורתו של גלית להודיע גבורתו של דוד. וכדי להודיע כי חצי גבורתו לא ספר הכתוב שאין מספרין בכבוד הרשע וכן הוא ועץ חניתו וחץ חניתו קרי וארז"ל חצי שבחו אין כתוב כאן. כך מצא' בלקח טוב:

הלה היא ברבת בני עמון. כת' ר"מ מקוצי שלפי שהיה ירא עוג מפני ישראל נתן ערשו ברבת בני עמון שנא' אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה:

תשע אמות ארכה וד' אמות רחבה באמת איש. אין לתמוה איך היה שלא היה ערשו כי אם ט' אמות אורך וד' רוחב הלא היה עוג יותר ויותר כדמשמע במס' ברכות פ' הרואה שהרי פירש"י באמת איש באמת עוג עד"י ב"א. וי"מ ערשו שנברי"ש בלע"ז לשון המוטל בעריסה:

פסוק כז

ואתחנן ושא עיניך ימה וצפונה וגו'. תימא מאי רבותא היא זו. וי"ל כדי שלא יהא נראה שמשה יהא מן המנאצים דכתיב וכל מנאצי לא יראוה. לכך אמר לו המקום ושא עיניך ורש"פ בע"א:

פרק ד

פסוק כח

אשר לא יאכלון ולא יריחון. וכי דרך אלוה לאכול ולהריח אלא מהו יאכלון ימחון אכילה וריח של קרבנות כדאמר ותצא אש ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וגו' ואכילת מזבח הוא אכילת גבוה וכד"א ריח ניחוח לה'. כך שמעתי:

פרק ה

פסוק ו

מבית עבדים. יש פירושים שכתו' בהם מבית עבדים ממקום שהייתם שם עבדים עכ"ל. ויש להקשות בפ' יתרו פרש"י מבית עבדים ולא עבדים לעבדים וי"ל דה"ק רש"י התם מבית עבדים מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אלא עבדים שהייתם עובדים לעבדיו כלומ' לא הייתם עבדים לו אלא לעבדיו בלבד. ת"ל ויפדך מבית עבדים ומבית פרעה. אמור מעתה עבדים לפרעה היו ולא עבדים לעבדים. כלומ' אף עבדי' למלך היו ולא עבדים לעבדיו בלבד ואעפ"כ הוציאם הקב"ה מתתת ידו כפ"ח. ואמנם יש פי' שכת' בהם מבית עבדים ממקום שהייתם שם עבדים ולהך לישנא לא ק' מידי למבין. ואולי לשון זה נכון וישר שהרי מתיישב עליו מה שכתוב בכל הפי' מבית עבדים כתרגומו

מעבדותא למבין. אבל אינו מתישב כלל לאותו לשון אשר נוסדו עליו דעת חזקו' עד"י ב"א:

פסוק טז

למען יאריכון ימיך. ולהלן בשלוח הקן אמר והארכת ימים לו' לך אם תקיים מצות כבוד אב ואם הם יתפללו עליך שיאריכון ימיך כי יאריכון ימיך בא מבנין הפעיל היוצא באחרים בלע"ז פרונ"ט אלונגי"ר:

פסוק יט

קול גדול ולא יסף. **פרש"י ללשון שני לא הוסיף להראות באותו פומבי**. הקשה הרב רבי' אליקי' מהא דאמר בפ"ק דסנהדרין כל הנביאים נתנבאו ופסקו והם פי' אלדד ומידד נתנבאו ולא פסקו מנא לו אילימא מדכתוב ויתנבאו ולא יספו אלא מעתה קול גדול ולא יסף הכי נמי דלא אוסיף אלא דלא פסק הכי נמי דלא פסק. ולדברי רש"י מאי פריך אלא מעתה לימא אהכא נמי ותירץ דהכי פי' מנ"ל דכל הנביאים נתנבאו ופסקו מכל וכל אילימא מדכתב ויתנבאו ולא יספו דמשמע ולא יספו כלל אלא מעתה קול גדול ולא יסף הכי נמי דלא אוסיף כלל והלא קולו קיים לעולם אלא דלא פסק. כלו' לא יסף ר"ל לא הוסיף עוד להראות בפומבי אבל לא פסק מכל וכל הכא נמי ויתנבאו ולא יספו דלא פסק כלו' לא הוסיפו עוד בפומבי להתנבאות אבל לא מכל וכל. ומתרץ שם אלא מדכתב ויתנבאו ולא יספו כתוב אלדד ומידד מתנבאים במחנה כלו' מדשני קרא בדבוריה וכתב ויתנבאו ולא יספו ולא כתוב מתנבאים כמו באלדד ומידד דמשמע עדין הם מתנבאים ש"מ דלא יספו היינו דלא יספו להתנבאות כלל שפסקו מכל וכל עכ"ד:

פסוק כז

לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד כבר פי' הענין בפ' יתרו:

פרק ו

פסוק ט

מזוזת ביתך. **פרש"י מזוזת כתו' שאין צריך אלא על האחת**. תימ' דבמסורת הוא מלא בויו בין ז' לתי"ו. וי"ל דמצינו שהתלמוד חלוק על המסורת כמו שפרש"י בפ' חיי:

פרק ז

פסוק יב

והיה עקב. **כי תאמר פרש"י לשון דלמ' הוא וכו' ולא יתכן לפרשו באחת מן שאר הלשונות של כי שלא יפול עליו שוב לא תירא מהם עכ"ל**. כבר כתבתי בפרשת וירא שמושי ד' לשונות של כי. הרף ממני ואשמידם כבר פירש"י פתרונו בפרשת תשא גבי

ועתה הניחה לי וז"ל כבר פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם עכ"ל:

פרק ח

פסוק ח

ארץ חטה ושעירה וגפן וגו'. תימא היה לנו לברך על הפת בשבת וי"ט קודם ליין דמוקדם בפסוק מוקדם לברכה צ"ע ג"ן. ואולי י"ל דגם בכלל כן מכסין את הפת במפה ועתה היא כמי שאינה לפני המברך עד"י ב"א:

פרק ט

פסוק כב

ובתבערה ובמסה. י"ג תימה למה הפסיק הענין לכתוב ובתבערה י"ג כדפי' רש"י. ותירץ הר"ר אליקים וז"ל אמר רבו' ראויין היו ללקות בכלייה בתבערה ובמסה ובקברות התאוה כמו בחטאת העגל וכן מוכח בגופיה דקרא דכתיב ואתנפל וגו' ארבעים יום וגו' על כל חטאתם וגו'. מכלל דארבעים יום היו גם על שאר חטאות לכך הפסיק הענין והזכיר בתבערה ובמסה וגו' עכ"ל:

פרק י

פסוק כ

את ה' אלהיך תירא. פרש"י ותעבוד ותדבק בו ולאחר שיהיו כך כל המדות הללו אז בשמו תשבע עכ"ל כלומר מאחר שאתה ירא את שמו תהא זריז בשבועות כך פרש"י בפרשת ואתחנן:

פרק יא

פסוק כו

ראה אנכי. מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי. פרש"י הא למדת וכו' מכאן אמרו המודה בע"ז ככופר בכל התורה כלה עכ"ל. וק' שכבר למדנו כן בפ' שלח מכל אשר צוה וגו'. כמו שפי' שם. עד"י ב"א:

פסוק ל

דרך מבא השמש. פרש"י מה להלן מן הירדן לצד מערב וכו' הק' ר"ת מאורליי' מה שפרש"י דלא כמ"ד בסוטה דל"ג ע"ב פ' ואלו נאמרים מבא השמש היינו מערב סבר דהר עיבל היינו סמוך לירדן ודריש לקרא דאחרי דרך מבא השמש רחוק מן המערב ואיכא מ"ד מבא השמש היינו מזרח וסבר דהר עיבל רחוק מן הירדן צ"ע:

פרק יד

פסוק כג

ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהריך ובכורות בקרך וגו'. מקשי' העולם הלא הבכורות לכהנים. וי"ל שאז היו מפרישין ב' בכורות האחד ראשון לפטר רחם והוא אסור לזרים והשני ראשון לנולדים מן העדר והוא מותר לזרים. ובזה הכתוב אמר בשני ואכלת וזהו שיסד הפייט פטר חמור ושור בכורי רעתיך. והך קושיא תמצא דשייכא נמי בסמוך גבי כל הבכור דכתוב תאכל ומיהו לפרש"י דהתם משמע דהכא והתם איירי בבכור פטר רחם. ואכהן קאי תאכלנו דהתם ואכלת דהכא והא דכתוב בקרך וצאנך דמשמע דכהן אוכל בכור שנולד בעדרו ולא בכור שנולד בעדרו של ישראל ואולי י"ל דנקטיה משום לפני ה' לומר דאין כהן חייב לאכול בכורות לפני ה' אלא מאותם שנולדו בעדרו ואין להקשות קראי למה לי די"ל דהא אצטריך להקישא כדפי' התם והא דהתם אצטריך לגופיה:

פרק טו

פסוק ד

אפס כי לא יהיה בך אביון פרש"י ולהלן הוא אומ' לא יחדל אביון מקרב הארץ בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים. אבל כשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם עכ"ל. ד"א שלא תאמר היאך אשמט את חובתי ונמצא שאני קרוב לבא לידי עניות לכך נאמר אפס כי לא יהיה בך אביון הבטיחך הכתו' שלא תביאך השמטת מלוה לידי עניות כך מצאתיו ומ"מ לא יחדל אביון מקרב הארץ כדי להרבות שכרינו בצדקה שאנו עושים לעניים כדי לפרנסם. וראיה לדברי בפ"ק דב"ב דתניא היה ר' מאיר אומר אם יש פתחון פה לבעל דין לחלוק ולהשיבך אם השם ית' אוהב עניים למה אינו מפרנסם אמור לו כדי להציל אותנו מדינה של גהינם. עד"י ב"א:

פסוק יז

ואף לאמתך תעשה כן. פרש"י תעניק לה. יכול אף לרציעה וכו'. ת"ל אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת וא"ת ת"ל דאין אמה נרצעת מדכתוב ונתת באזנו ובדלת ודרשי' בפ"ק דקדושין אזנו של זה ולא אזנו של מוכר עצמו וממילא אמעוט אמה שאין ב"ד מוכרין אותה. וי"ל דרש"י פי' אליבא דמ"ד התם מוכר עצמו נרצע מג"ש דשכיר שכיר ולא דריש אזנו של זה עי"ל אפי' למאן דדריש התם אזנו של זה וגו' אצטריך העבד משום דאמה הוקשה למכרוהו ב"ד דכי ימכור במכרוהו ב"ד כת' הלכך הוה אמינא דנרצעת אי לאו מיעוטא דהעבד תירוץ זה אחרון מפו' בפ"ק דקדושין. ותירוץ ראשון

ליתיה דהתם משמע דהך דרשא דהעבד הויא כמ"ד מוכר עצמו אינו נרצע מדרשא דאזנו של זה ולא של מוכר עצמו כי ימכר לך:

פסוק יח

משנה שכר שכיר וגו'. פרש"י מכאן אמרו עבד עברי עובד בין יום ובין לילה וזהו כפלים שבעבודות שכירי יום ומה היא עבודת לילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון עכ"ל. וק' תיפוק לי מאם אדוניו יתן לו אשה וגו' כמו שפרש"י שם וי"ל דבפ"ק דקדושין מצריך תרי קראי להך דרשא חד אדעתו ולחד בעל כרחו. ומשמע התם דצריכי הני תרי קראי למ"ד מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית ורש"י פי' אליבא דההוא תנא שהרי דרשא דהעבד שהביא רש"י הכא אתיא כההוא תנא כדמשמע התם ועוד מפרש התם דלמ"ד מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית מג"ש דשכיר שכיר ולא דרש ואם אדניו יתן לו אלא למוכר עצמו דריש מדעתו מגופיה דקרא ואם אדניו ובעל כרחו מייתורא דלו ומוקים קרא דכי משני לדרשא אחריתי ור"מ מקוצי פי' כי משנה שכר שכיר שהרי ג' שנים שני שכיר כדכתוב בישעיה שלש שנים כשני שכיר וזה עבדך שש שנים:

פרק טז

פסוק ד

ולא ילין פרש"י אזהר' למותי' פסח דורוח לפי שלא נאמר אלא פסח מצרים. וק' לחזקו' שהרי כתוב בפ' תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. וי"ל שלא ילין שבפר' תשא בא ללמד על אמורי פסח שנפסלין בלינה כמו שפרש"י שם. אבל ולא ילין האמור כאן בא ללמד על בשר הפסח שהוא בבל תותירו מעלות השחר ואילך עד"י ב"א. עוד פרש"י בחגיגת י"ד הכתוב מדבר למד עליה שנאכלת לב' ימים ולילה אחת וכו' כבר פרשתי הענין בפ' צו:

פסוק ז

ופנית בבקר והלכת לאהליך. תימא למה כתב בפסח ופנית יותר משאר רגלים ותירץ ר"ת מאוריי' לפי שאין בין פסח לשבועות רק שש שבועות בלבד הוצרך לומר בפסח ופנית בבקר לומר שתחזור מיד אחר הרגל לביתך ואח"כ תחזור מיד לירושלים להיות שם בעצרת וקשה שהרי ירושלים באמצע ארץ ישראל וארץ ישראל ת' פרסה על ת' פרסה הרי מירושלים עד קצה הארץ מאתים פרסאות ומהלך אדם בינוניי' פרסאות ביום הרי שצריך מהלך מ' יום ללכת מירושלים עד קצה הארץ ולחזור לירושלים ואם כן העומדים בחוצה לארץ היאך היו מגיעים לירושלים בחג שבועות. וי"ל שהיו הולכים מסלות ישרות למבין. כ"פ התוס' בפ"ב דב"מ גבי קושיא אחרת כדומה להאי:

פסוק ח

ששת ימים תאכל מצות. פרש"י ובמקום אחר הוא אומר שבעה ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש עכ"ל. וק' תיפוק לי' מלחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה משמע שאסור לאכול חדש רק ששה ימים ותירץ רבינו יוסף מני"קולא דאי לאו ששת ימים וגו' ה"א דאתי קרא דבערב תאכלו מצות ודחי לא תעשה דחדש ונפקא מינה היכא דלא מצי כלל ט"ו בניסן אלא החדש שיטול ממנו אפי' קודם הקרבתו קמ"ל ששת ימים וכו' דמשמע ששת ולא שבעת ימים ולאו הבא מכלל עשה עשה והשתא איכא לאו ועשה ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה. עוד פרש"י כאן למד על אכילת מצה שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי עצמו יצא מן הכלל ולא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא וכו' כבר פירשתי הענין בפרשת בא:

פסוק יב

וזכרת כי עבד היית במצרים. תימ' מה ענין יציאת מצרים אצל שבועות. וי"ל שלא תאמר היאך אעלה ואתבטל מן הקציר לכך נאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים לא היה לך כלום עד שחננך הבורא יתב' כפר"מ מקוצי:

פרק יז

פסוק יא

ולא תסור ימין ושמאל. פירש"י אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהיא ימין וכ"ש כשאומרים על ימין ימין ועל שמאל שמאל עכ"ל. תימא וכי שומעין לחכם שאומר על טמא טהור ועל אסור מותר אלא ע"כ פתרונו על גזרות חכמים ותקנותם על ימין שהוא שמאל כגון תקיעת שופר שאינה דוחה שבת וכן הרבה ועל שמאל שהוא ימין כגון שניות לעריות וכן הרבה עד"י ב"א:

פסוק יג

וכל ישראל ישמעו ויראו. פירש"י מכאן שממתינין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל עכ"ל. וקשה שהרי בפ' תצא פירש"י גבי בן סורר ומורה שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה ומ"ש מהא. ותירץ ר"מ מקוצי דשאני זקן ממרא שלא היה נהרג אלא בב"ד הגדול שבירושלים ששם היו הולכים לרגל. ומ"מ קשה שהרי בפ' אלו הן הנחנקים אמרינן גבי זקן ממרא שכותבים ושולחים בכל המקומות. וי"ל דהיי' אליבא דר' יהודה שדורש כן מדכתו' וכל ישראל ישמעו ויראו ולא כתוב יראו וייראו. אבל רש"י פי' כאן אליבא דר' עקיבא דפליג התם על ר' יהודה:

פסוק טז

ולא ישיב את העם מצרימה וגו'. לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. גרסי' בירושלמי לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לפרקמטי' ולסתור' ולכבוש הארץ ויש תימ' על כמה קהלות השוכנים שם גם הרמב"ם הלך ולמד שם. ושמא טעמו מפני שהלך סנחריב ובלבל כל העולם וגם מצרים נתבלבלה כדאית' בקדושין א"ל ר' עקיבא למנימין המצרי כבר עלה סנחריב ובלבל וכו'. אמנם מצינו ר"ג ור' יהושע שנחלקו עליו במס' ידים בתוספות אומ' שם למצרים נתן הקב"ה קצבה שנ' מקץ ארבעים שנה אקבוץ מצרים מן העמים אשר נפוצו שם וישבו על אדמתם. גם בסוכה פ' החליל אומ' ואלכסנדריא של מצרים מאי טעמ' איענוש משום דעברו אהאי קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. ואותו מעשה היה אחר בלבול סנחריב ואין לו טעם להתיר. א"ל נפרש כפי' הר"ר אליעזר ממיץ לא תוסיפון וגו' לא אסרה תורה אלא בדרך כלומ' מארץ ישראל לארץ מצרים אבל משאר ארצות מותר כך מצאתי בסמ"ג אשר יסד ר"מ מקוצי:

פרק יח

פסוק ד

ראשית דגנך תירושך. פירש"י עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים. במס' תרומות בירושלמי מוכיח הכל מקראי דאיתא התם וזאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחומר החטים וששיתם האיפה מחומר השעורים. אמר שמואל תן ששית על וששיתם פי' ששית האיפה הוא חצי סאה דאיפה ג' סאין והחומר ל' סאין הרי לך עין רעה אחת מס'. וכשתתן ששית על וששיתם הרי ג' שתותין הם סאה וחצי סאה לס' הרי לך עין יפה אחת מארבעים. וקאמר התם בינונית מניין א"ר לוי כתוב וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים כל מה שאתה אוחז ממקום אחר הרי הוא כזה מה זה אחד מחמשים אף כל מה שתאחז אחד מחמשים. וכל זה אינו אלא אסמכתא דהיינו שמואל דהתם דאלו שמואל סובר כתלמוד שלנו דחטה פוטרת הכרי לשון שטת שנ"ץ בפרק שני דקדושין הוזקקתי לכתוב כל זה לפי שלא סמך רש"י על המקרא רק מעין רעה שהוא אחד מס':

פסוק יא

ודורש אל המתים. פרש"י כגון המעלה בזכורו והנשאל בגולגולת המת עכ"ל. בפ' ד' מיתות פרש"י וז"ל בזכורו מעלה ומושיב המת על זכרותו. בגלגלת המוטלת מן המת לארץ ועונה מה ששואלין אותו על הן הן ועל לאו לאו:

פרק יט

פסוק יט

כאשר זמם. פרש"י ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין. קתני התם במס' מכות פ' אין העדים זוממין נהרגים עד שיגמר הדין שהרי הצדוקים אומ' עד שיהרג שנ' נפש תחת נפש אמרו להם חכמי' כתו' ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו והרי אחיו קיים אח"כ למה נאמ' נפש תחת נפש יכול משקבלו עדותן הרגו ת"ל נפש וגו' הא אין נהרגין עד שיגמור הדין והיינו טעמ' דלא הרגו נהרגין משום דרצה ה' שתהיה להם כפרה על עברה גדולה שהעידו עדות שקר והמיתה היא מכפרת עליהם. אבל הרגו אין נהרגין כי מאחר שעשו עבירה גדולה כל כך שנהרג ע"י עדותן לא רצה ה' שתהיה להם כפרה:

פרק כ

פסוק ה

מי האיש אשר בנה וגו'. תימ' למה הקפיד הכתוב על אלו יותר ממי שנולד בכור ולא פדאו או קנה לו טלית ולא תלה בו ציצית וכן הרבה. וי"ל ראה משה רבי' שהיה עתיד להוכיח ישראל בתוכחות בג' דברים הללו כדכת' אשה תארש ואיש אחר ישגלה בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו. לפי' היה מזהיר ישרא' ואומר מי שיש לו אחת משלש' דברים הללו אל ילך במלחמה שאם ח"ו ינגף יאמרו ישראל כבר התחיל בנו קללת משה ומעתה אין לנו תקומה לפניהם. כ"פ ר"מ מקוצי:

פסוק יא

והיה כל העם הנמצא בה. פירש"י אפי' אתה מוצא בה מז' אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם עכ"ל. הקשה ר"ת מאורלייי' הרי למדנו כן בפ' תצא מן ושבית שביו כמו שפירש"י ואם כן תרי קראי למה לי צ"ע:

פרק כא

פסוק ד

וערפו פירש"י בקופיץ קופץ את ערפה בקופיץ וכו' שלא הניחוהו לעשות פירות עכ"ל. וה"ק שלא הניחוהו לקיים מצות. והמפרשו שלא הניחוהו להוליד בנים טועה. דאיתא פ' בתרא דסוטה על זה מאי היא אילימא פרייה ורבייה אזקן ואסריס הכי נמי דלא ערפינן אלא מצות. כ"פ רבי' אליקים:

פסוק ח

כפר לעמך ישראל. תימא כיון שאמרו ידינו לא שפכה מאי כפרה שייכא. וי"ל משום דכל ישראל ערבים זה לזה. ולפי פשוטו כפר כמו גלה כלו' גלה לעמך מי הרוצח שכל זמן שלא נודע מי הרגו גואל הדם ימית את מי שאין דינו למות. וכן מצינו בישעיה

וכפר בריתכם את מות שהוא כמו וגלה כמו שת"י ב"ע. כפר"מ מקוצי. לכך צוה המקום לקחת עגלת בקר אשר לא עבד בה ולא משכה בעול ולערפה בנחל שלא יעבד להראות לעולם סימן ואות שכשם שהעגלה תמה והקרקע תמה כן אנו תמימים ונקיים מן החלל הזה. ולכך היו זקני העיר רוחצין את ידיהם להראות שכשם שידינו נקיות מכל סחי ומאוס כך אנו נקיים מן החלל הזה. ומכאן רמז לרחוץ ידים כשמת מת אחד בעיר כי לא מטהרה הוא שהרי אויר חוצה לארץ מטמא אלא רמז לידינו לא שפכו את הדם הזה. כפר"ת מאורליי':

פסוק ט

ואתה תבער הדם הנקי. תימא היה לו לומר את דם הרוצח. י"ל דקאי אנרצח והכי פי' כשתמצא ההורג אז ישקוט הדם שלא יבצבץ. ד"א ואתה תבער כלומר כאשר תעשה הטוב והישר כהלכה יתבער הדם שתכיר הרוצח מתוך העדות וכו'. וצוה הקב"ה להביא עגלה ערופה כדי שיהיה קול לנרצח שמתוך כך יבאו מכיריו ולא תהיה אשתו עגונה:

פסוק י

כי תצא למלחמה. פירש"י לרבות כנענים שבתוכה אע"פ שהם משבעה עממים ועל זה אמר ולקחת לך לאשה. ואצטריך קרא דלעיל והיה כל העם הנמצא בה וגו'. שאם לא היה זה הכתוב הייתי אומר מה שהתיר כאן משום יצר הרע אבל בעלמא לא. ואם לא היה קורא ושבית שביו מכח והיה כל העם הנמצא בה וגו'. לא הייתי יודע התר ביפת תאר כי נראה כאלו היה עושה בעל כרחו ועוד דאותו פסוק אינו משתדל כלל באישות כי אם בעבדות להכי כתב שניהם:

על אויביך. אבל שאינו אויביך לא דהעכו"ם לא מעלין ולא מורידין והא דאמר טוב שבעכו"ם הרוג היינו דוקא במלחמה. וא"ת למה נסמכה פ' כי תצא לפ' עגלה ערופה. וי"ל שבעכו"ם אין דין עגלה ערופה ולא כמו שדרש שאול המלך ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה ובזה טעה והחייה אגג מלך עמלק. וכתוב וירב בנחל על עסק נחל:

ושבית שביו. פירש"י לרבות כנענים אע"פ שהם מז' אומות. ותימא והא בז' אומות נאמר לא תחיה כל נשמה. וי"ל לרבות כנענים שנשאו נשים מאומה אחרת ומהם הולידו בנות והם מתיחסות אחר אמן ולא אחר אביהם דאמרינן ולדה כמוה ועליהם נאמר לא תחיה כל נשמה ומותרות לקיים ביפת תואר אבל כנעני הבא על הכנענית וילדו בת ונתיישב שם אסור ביפת תאר דכתיב לא תחיה כל נשמה:

פסוק יא

ולקחת לך. פי' וחשבתה בלבך לקחתה לך לאשה כמו ואקח אותה לי לאשה. ויגיד זה דכתו' ובעלתה והיתה לך לאשה מכלל דעד השתא לאו אשתו היא. י"מ שביאה ראשונה מותרת מיד. וא"ת ולר' שמעון בר' אליעזר דאמר כופה ומטבילה לשם עבדות וחוזר ומטבילה לשם בת חורין אם כן יעשה זה ולא יבא עליה באסור. וי"ל לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אינו יכול להמתין יבא עליה מיד ולמ"ד שאינו יכול לבא עליה עד לאחר כל המעשה א"כ לית ליה לר' יכפונה ויטבילנה ולדידיה הא לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע דאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. בקדושי' בעי כהן מהו ביפת תאר משום דרבי בהו מצות יתירות להכי בעי ואיכא תרי לשני התם איכא דאמרי בביאה ראשונה וכולי עלמא לא פליגי דאסור כי פליגי בביאה שנייה. ואיכא דאמרי בביאה שנייה כולי עלמא לא פליגי דשרי כי פליגי בביאה ראשונה. והקשה הר"ר יהודה מאי בעי פשיטא דשרי דהא פינחס היה עמהם והוא היה משוח מלחמה דכתוב וישלח אותם ואת פינחס ועל כלם נאמר ושבית שביו הרי הותרה יפת תאר לכהן ובענין זה אמרינן ביבמות פ' הבא על יבמתו דגיורת פחותה מבת ג' מותרת לכהונה דכתי' החיו לכם ופינחס היה עמהם אלא עמד על הספר. ואני שמעתי דבירושלמי אמר דלא הותרה יפת תאר עד לאחר שבע שכבשו ושבע שחלקו:

פסוק יב

והבאתה אל תוך ביתך. פירש"י שלא ילחצנה במלחמה לבא עליה כיון שהותרה לו. פ"א שלא יטול חליצתה בגדים נאים שעליה וה"ק קרא והבאתה אל תוך ביתך ואח"כ והסירה אבל הפשט כך הוא והבאתה אל תוך ביתך מאחר שהיא אשתך לא תבזנה להניחה בבית אח':

וגלחה את ראשה. כמין מצורע ואף הזאה ג' וז' טעונה כדין לוקחה בשבי כדמפרש במכות:

פסוק יג

והסירה את שמלת שביה. לפי ששמשה בהם ע"ז ואינו נכון שתשמש בהם לפני המקום לכך אמר יעקב הסירו וגו' והחליפו שמלותיכם. ואלו היה יכול לימול לדבה ולדבות שרירות לבם הרע היה דין אך ישנה במה שיוכל לשנות. תימא לר' שמעון דאמר כופה ומטבילה בשם עבדות א"כ היאך תמצא ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים כל שעה תעשה כן. ותירץ ר"י מה שצריך להמתין ירח ימים כגון שלא החזיק בה מתחלה לשם עבדות דר' אליעזר קאמר שהחזיק בה מתחלה לשם עבדות:

ואחר כן תבא אליה ובעלתה וגו'. אפי' מאן דשרי ביאה ראשונה לאלתר ביאה לשם אישות לא שרי אלא לאחר כל המעשים האלו. והקשה ר"ת תמר בת יפת תאר היתה והיאך אמרה לאמנון דבר אל המלך כי לא ימנעני ממך ואם דוד לא בא עליה אלא לאחר כל המעשים הנה נאמר כי אז היתה גיורת גמורה אם כן היתה אחות אמנון מן האב ואיך היתה מותרת לו. עוד מפרש ר"ת דביאה ראשונה מותרת במלחמה וביאה שנייה אחר כל המעשים. והא דאמ' שלא ילחצנה במלחמה פי' אם ישהא במלחמה ג' חדשים לא יכופנה לעשות כל המעשים כדי לבא עליה שנייה. ולפיכך יש ליישב שמא אם תאמר נתעברה מעכו"ם (ממנה) קודם (שיבם ביאה עליה) דוד להכי שריא לאמנון ומה שקרא אותה בת מלך לפי שדוד גדלה וא"ת שביאה ראשונה אסורה עד לאחר כל המעשים מהו לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע והלא אסורה היא עד לאחר כל המעשים. וי"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו לכוף את [יצה"ר] למי שאין לו. וא"ת אם ביאה ראשונה לא שריא עד לאחר כל המעשים א"כ הויא בת חורין גמורה מה הוצרכה אז תורה להתיר כנגד יצר הרע. והר"ר אליקים תירץ לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אינו יכול לכוף את יצרו. וראיה מספרי דפי' כי תראה חמור שונאך וכתוב כי תראה שור אחיך ומשני לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שלבו נוקפו נגדו לעזור לו אבל מצוה משונאו כדי לכוף את יצרו. כפ"ח:

פרק כג

פסוק א

אשת אפי' אשת איש. תימא האי מקרא דואשר ינאף את אשת רעהו נפקא פרט לאשת עכו"ם. ותי' הר"ר אליקים כדאמרינן בסנהדרין גזל דמאי אילימא גזל דיפת תאר וקרוי גזל שגזל את אשתו והא אמרי דאסור להכי אצטריך קרא להתיר. ועוד י"ל דהאי קרא סמיך דדרשי' אשת אפי' אשת איש משום דכת' אשת רעהו. וי"מ דמאשת ממעט רק מיתה אבל לאו מיהא איכא קמ"ל אשת דאפי' לאו ליתא. והא ליתא דבמס' ע"ז מחייב הבא על העכו"ם משום נשג"ז דמשמע דמדאורייתא אין בה אסור א"כ מאי צריך קרא כיון דליכא אסור אלא דרבנן. ור"ת תירץ דאי לאו קרא דאשת הו"א דאשת איש עכו"ם קאי עלה בעשה ודבק באשתו ולא באשת חבירו קמ"ל דאפי' עשה ליכא:

פסוק כה

רעך משמע שאסר בכאן דוקא דבר שגדולו מן הארץ אבל לא חולב ומגבן שאין גדולו מן הארץ שהרי י"ל דכוליה קרא דבדינין לאו להכי הוא דאתא דהא איכא לש ומקטף ובודל בתמרים ובגרוגרות דמפקי מניה. ומה שהקשה שם התלמוד היינו לפי לשון הברייתא

דמוקים כל קרא לחולב ולמגבן והכי מתרץ התם על זה. סד"א הואיל וכתו' קמה קמה ג' פעמים לרבי נמי מידי דלאו גדולי קרקע קמ"ל. אבל רש"י פי' שיטתו על פי הספרי. וגם מה שפירש"י שור להוציא את האדם פי' כן על פי הספרי וז"ל שור אי אתה חוסם אבל אתה חוסם אדם עכ"ל. והניח שטת התלמוד דמפיק ליה להאי דרשא מן כנפשך דכתו' גבי כרם דקאמר מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור עד"י ב"א:

פרק כה

פסוק ו

והיה הבכור אשר תלד. פירש"י גדול האחין הוא וכו' אשר תלד פרט לאילונית עכ"ל והכי דריש ולקחה לו לאשה ויבמה והיה הבכור האי יבם יהיה הבכור אשר תלד. האי יבמה תהא ראוי' לילד פרט לאילונית כפירש"י בפ' ב' דיבמות:

פסוק ז

לא אבה יבמי. י"מ יבמי כמו יבמני. ואינו נכון כי כן כתוב בספר ידידות בשער תהלוכות הבנונים הבנוים במלת המקור שהוא במלת כל כינוי אותו המחובר במלת המקור יבא לעולם בנו"ן וביו"ד. ואל תשיבני ביום פקדי לבלתי הפכי ועוד רבים כי כלל הדבר כן הוא לעולם כשהכנוי סימן הפעול אז תבא שם הנו"ן עם היו"ד וכשהכנוי סימן הפעיל אז תסור הנו"ן ותשאר היו"ד לבדה עכ"ד. ועל פי דבריו כרתו ברי' במלת ולא אבה יבמי להיות היו"ד שניה יתירה ופתרונו יבמו ליבם שאלו היה יבמי כמו ליבם אותי היה לו לכתוב יבמני כי הכינוי שלו הוא סימן הפעול. עד"י ב"א:

פרק כו

פסוק א

והיה כי תבא ולקחת מראשית. פירש"י ולא כל ראשי' ואין כל פירות חייבות בבכורים אלא שבעה מינים בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש מה להלן ז' מינין אף כאן ז' מינין. הא למה לי מראשית הא מגז"ש דארץ ארץ נפקא לן שאין כל הפירות שוות בבכורים ותירץ ר"ת מאורלייאנ"ס דאי לאו קרא ה"א דצריך להביא בכורים מכל מינים קמ"ל מראשית ולא כל ראשית לומר שאינו צריך להביא אלא ממין אחד מז' מינים איזה מהם יבכר תחלה. ולכך תירץ הר"ר אהרן מקוטבוייר"א מה שתמהים העולם על דברי רש"י אם מי שיש לו מכל ז' מינים לא יהיה כל הקיץ בביתו אלא בירושלים אלא ודאי אין צריך להביא מכלם אלא מאחד מהם וזה שפירש"י וז"ל הגדתי היום פעם אחת בשנה ולא שתים. ופי' חזקוני מפרש מראשית ולא כל ראשית כלומר אינך צריך להביא של כל אילן אלא מקצתו עכ"ד. ואולי יש סעד

לדברי מתוך סמ"ג וז"ל מראשית עריסותיכם וגו' ולא כל ראשית מכאן העושה כל עסתו חלה וכל גרנו תרומה אין בדבריו כלו' עכ"ל אף זה פתרונו כן עד"י ב"א:

פסוק י

והנחתו פיר"י מכאן שנוטלו בידו אחר הנחת כהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף עכ"ל. וקשה דר' אליעזר דריש תנופה מן ולקח הכהן הטנא מידך והנחתו דהכ' להנחה וסובר דהנחה מעכבת מדשנ' עליו הכתוב לעכב והניחו והנחתו. ור' יהודה תנופה מן והנחתו והניחו לפני להנחה וסובר דלא מעכבא וא"כ מה שפירש"י וחוזר ומניף לא כר' אליעזר ולא כר' יהודה קושי' בפשטי ר"מ מקוצי. ואולי מה שפירש"י על פי הספרי וז"ל והנחתו לפני ה' אלהיך והשתחוית לפני ה' אלהיך מלמד שטעון ב' הנחות אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחויה עכ"ל עד"י ב"א:

פסוק יד

ולא נתתי ממנו למת. פירש"י לעשות לו ארון ותכריכין עכ"ל. והק' ר"ת מאורלייי' דאמרינן בש"ס מניין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנא' לא נתתי ממנו למת למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי ואיזה הוי אומר זה סיכה ששוה בחיים ובמתים ופריך ואימא ליקח ממנו ארון ותכריכין ומשני ממנו מגופו משמע דקרא לא אתא לרבות לעשות ממנו ארון ותכריכין. ואומר הר"ר אליקים דהכי פריך התם ואימא ליקח ממנו ארון ותכריכין אימא דקרא להכי דוקא אתא ולא תיתי מניה סיכה ומשני ממנו ומגופו כלומר ואית לרבות נמי סיכה מיתורא דממנו דלשון ממנו משמע מגופו של מעשר שני. ושוב מצאתי כתו' בתו' משיטת שנ"ץ וז"ל ואימא להכי דוקא הוא דאתא אבל סיכה אסור שמבערו בטומאה ומשני ממנו מגופו ומשמע נמי סיכה עכ"ל:

פרק כז

פסוק ב

והקמות לך אבנים. פירש"י בירדן ואח"כ תוציא אחרות וכו'. נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים הם י"ב בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל וכו' כדאיתא בסוטה עכ"ל. וקשה לחזקוני דמשמע בסוטה לאידך גיסא דקאמר ר' נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים הם אחד שהקים משה בארץ מואב וכו' וצ"ע:

פסוק יב

אלה יעמדו לברך את העם וגו'. פירש"י ששה שבטים וכו' והכהנים והלוים והארון למטה. וא"ת והרי הלוים היו עומדים למעלה על הר גרזים שנא' אלה יעמדו על הר גריזים וגו' שמעון לוי ויהודה. וי"ל כבר הרגיש התלמוד בזה בסוטה דתניא התם ר' אליעזר אומר אי אפשר לומר לוי למטה שכבר נאמר למעלה ואי אפשר לומר למעלה

שכבר נאמר למטה הא כיצד זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה. ר' יאשיה אומר כל הראוי לשרת למטה והשאר למעלה עכ"ל:

פסוק יג

ואלה יעמדו על הקללה ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי אמר הר"ר ברכיה נקדן ז"ל כי על הברכה יהיו בני הגברות מלבד ראובן וזבולון שהיו על הקללה עם ד' בני השפחות זבולון לפי שהיה הצעיר מבני אמו. וראובן לפי שבלבל יצועי אביו היה על הקללה כדי שיאמר אמן כשיאמרו ארור שוכב עם אשת אביו כפר"מ מקוצי. והי"א ארורים שיש כאן הם בעבירות שבסתר לבד שפעמים בסתר ופעמים בגלוי וזהו ע"ז ומכה רעהו והטעם מפני שהעבירות שבגלוי לא היה צריך לקלל שהרי ב"ד מענישים עליהם ותדע שהרי לא נאמר כאן ארור שוכב עם אשת רעהו לפי שעתיד להגלות דמה היה לו ליכנס בבית אחרים כפר"מ מקוצי:

פרק כט

פסוק ט

אתם נצבים הנסתרות לה' אלהינו. פירש"י וא"ת מה בידינו לעשות וכו'. אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהם לה' אלהינו והוא יפרע אותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש הרבים עד שעברו הירדן וקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ונעשו ערבים זה לזה עכ"ל. היינו כר' נחמיה דאמר כשם שלא ענש על הנסתרות לעולם כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן כך לשון הברייתא בפ' נגמר הדין ופירש"י שם וז"ל כשם שלא ענש על הנסתרות לעולם שהרי כבר נאמר עד עולם ואי לאו אפטורא דנסתרות קאי לאשמועינן דעד עולם תנהוג מדה זו דלא תימא משעברו את הירדן וקבלו עליהם ערבות יענשו זה על זה למה לי דכתביה אי משום חיובא דנגלות פשיטא דעונש של עכשיו ינהוג לעולם דמה לו' לפסוק כך לא ענש את האחרים על עונשין שבגלוי עד שעברו את הירדן אלא הנקודה למדתך דהא כתוב והנגלות לנו ולבנינו לא עד הנה נהגה מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה למעט עכ"ל. והנקודה של עד מלמדת שאין כאן מקומו של עד עולם דקאי אנסתרות לומר דמדה זו נוהגת לעולם ועד עולם ואע"ג דבלא נקודת העין ידעתי דקאי אנסתרות דאי אנגלות פשיטא כדפירש"י מ"מ משמע לשון טעות לכתוב עד עולם גבי דנגלות ולכך נקוד לומר שאין זה מקומו וכך פי' רבי' הושעיא הלוי. ולדבריו יתיישבו דברי חזקוני אשר בפ' וירא גבי ויאמרו אליו איה שרה אשתך למבין שם בדבריו הרי לך דברי רש"י

אליבא דר' נחמיה אבל ר' יהודה חולק עליו ואומר שענש גם על הנסתרות משעברו את הירדן ולכך נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד כמו שפי' שם רש"י ור"ת אך אין צריך להאריך כאן בזה. ובשם הר"מ רוטנבור"ק שמעתי דלכך נקיד על ע' שבעד לומר לך דהנגלות אין לנו ולבנינו עד סוף ע' והם ע' יום מיום שנא' משנה תורה עד שכרתו ברית בהר גריזים ובהר עיבל דכתיב ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש וגו' ובעשר לחדש ניסן של אחריו עלו ישראל מן הירדן כדאיתא בס' יהושע ולמחרתו כרתו הברית בהר גריזים ובהר עיבל הרי ל' יום משבט המלא וכ"ט מאדר החסר וי"א ימים מניסן הרי ע' יום כך שמעתי. וכך ניחא מה שמקשים איך למד נקוד שעל לנו ולבנינו דלא יענשו על הנגלות עד שכרתו ברית כדפי' הרב כאן נהי דכל נקודה למעט כדפי' בפ' נגמר הדין מ"מ מנא לן דבאותו יום בצמצום התחיל העונש אימא דקודם לכן התחילה או אחר כן אבל למאי דפרישית לעיל ניחא:

פרק לא

פסוק טז

אלהי נכר הארץ. פירש"י גויי הארץ עכ"ל. בא ללמדנו שאין לפרש אלהי שהוא נכר שאם כן היה לו לכתוב אלהים נכרים שהרי אלהים לשון רבים. כ"פ הר"ר אליקים. ועוד דא"כ הוה לו לכתוב אלוה נכר הארץ כי אין לך אלוה שאינו דבוק כמו האלהי העמים שהוא כמו מאלהים של העמים אף זה כיוצא בו אלהים של נכר הארץ עד"י ב"א:

פסוק יז

והיה לאכול. פירש"י ת"א ויהא למנבז ולפי דבריו לשון כליון הוא כמו כי תאכלנו האש הגדולה שבפ' ואתחנן ומ"מ ק' לי הלשון קצר דהיה לו לכתוב והיה לאכול כי לשון לאכול משמע שיאכל העם דבר אחר ופתרונו שיהא העם נאכל ואין לומר שהוא על דרך מעות לא יוכל לתקון שהוא כמו להתקן שהרי יש לפרש שם שהמקר' קצר הוא מעות לא יוכל המתקן לתקון כמו שפירש"י בפ' בא גבי ולא יוכל לראות את הארץ. אבל הכא אין לומר דהעקרא חסר הוא ופתרונו והיה האוכל לאכול דאם כן לא יתכן לומר אחריו ומצאוהו רעות רבות וגם אין הלשון משמע כן עד"י ב"א:

פרק לב

פסוק א

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. הקשה ר' ברוך בר' יצחק מה נשתנית שירה זו מכל השירות שבתורה שאין לך שירה שאין שם האומרה נזכר בה כמו אז ישיר ישראל ותשר דבורה וידבר דוד וכאן מי נזכר. ותירץ כי גם בזה נראה משה בראשי

פסוקים [ה'] של האזינו. (של יערוף כמטר). כי של כי שם ה' אקרא. ה' של הצור אלו האותיות עולות כמנין מ'. שי"ן של שחת לו. ה' של הלה' תגמלו זאת הרי משה. ולפי שיש בשירה זו קשות לא נאמר בו שמו אלא ברמז:

פסוק יח

צור ילדך תשי. היו"ד זעירא תש ידי הצייר לפי שצורת הולד נכר למ' יום והנואף בא על אותה אשה ומטריח הצייר שצר בתחלה כדמותו לצייר כדמות הנואף. כפר"מ מקוצי:

פסוק לט

ראו עתה כי אני אני הוא. אני הראשון מוסב על ענין אני אמית והשני מוסב על ואני ארפא כפר"מ מקוצי:

ואין אלהים עמדי. אומר הר"ר ברכיה הנקדן לפי שאמרו האויבים יקומו ויעזרוכם לשון רבים ישיב הקב"ה אין אלהים עמדי ולפי שאמר האויבים ישתו יין נסיכם אמר הקב"ה אשכיר חצי מדם כלומר איני שותה כאשר אמרתם אבל אשכיר חצי מדם שישתו דמכם עד שישתכרו ולפי שאמרו אשר חלב זבחימו יאכלו אמר הקב"ה איני אוכל אבל חרבי תאכל בשר. כפר"מ מקוצי:

פסוק מג

ונקם ישיב לצריו. פירש"י על הגזל ועל החמס כענין מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה וגו' למען לא יפליא בעיני רואי דברי רש"י הרי סוף אותו פסוק מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם א"כ אין זה החמס אלא שפיכות דמים בעבור כן הוצרכתי לכתוב שבסוף מס' ב"ק דורש ר' יוחנן מאותו פסוק כל הגוזל את חבירו אפילו שוה פרוטה מעלה עליו הכתוב כאלו נוטל נשמתו הרי לך שהכתוב מדבר בחמס אעפ"כ שכתוב בו שפיכות דמים. כ"פ ר"ת מאורליינא"ס:

וכפר אדמתו עמו. כלומר כאשר נקם ישיב לצריו אז וכפר אדמתו עמו כמו שנא' ולארץ לא יכופר לדם וכו' כי אם בדם שופכו אך כאשר ישופך בה דם הרוצח אז לארץ יכופר ורש"י פי' בע"א:

פסוק מד

הוא והושע בן נון. פירש"י שבת של דיוזגי היתה וכו' פי' דיו שנים כמו דו פרצופין זגי לשון זוגות כלומר שתי זוגות של מלוכה באותה שבת של משה ושל יהושע:

פרק לג

פסוק א

וזאת הברכה וזרח משעיר זה עשו שנאמר ואתן לעשו את הר שעיר:

פסוק ב

הופיע מהר פארן זה ישמעאל שנא' וישב במדבר פארן. ואע"ג שחזר הקב"ה על כל אומה ולשון שיקבלו את התורה כדאיתא בריש מס' ע"ז מכל מקום לא הזכיר הכתוב אלא אלו שתי אומות ולפי שבאו מאברהם ויצחק ואעפ"כ לא בחר אלא בשבטי יעקב:

פסוק ו

יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר. פירש"י יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא ויהי מתיו מספר במנין שאר אחיו וכו' ורבינו אבי העזרי פי' שמקרא זה על דרך אל באפך תוכיחני ובחמתך תיסרני מה להלן וא"ו בא במקום אל ופתרונו אל בחמתך אף כאן וא"ו במקום אל ופתרונו ואל יהי מתיו מספר כלומר ירבה מאד שלא יוכל להמנות. ור"מ מקוצי פי' יחי ראובן ואל ימות במלחמה ויהי מתיו מספר באותו מספר שיצאו למלחמה כלומר אל ימות מהם אפילו אחד:

פסוק ז

וזאת ליהודה כבר פי' הענין בפ' ויחי. ד"א לכך כתב וזאת ליהודה מה שאין כן באחרים לפי שנאמר יחי ראובן ואל ימות במלחמה לו' זאת הברכה יהיה ליהודה וזהו שנא' שמע ה' קול יהודה כשילך למלחמה ואל עמו תביאנו שלא ימות במלחמה כפר"מ בשם אבי העזרי:

פסוק ח

וללוי אמר. תימא למה לא הזכיר שמעון ואם כי אחים הם וחברים וכשברך זה ברך זה והלא הזכירם לענין פורענות כמו שנא' שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם. וי"ל כי כבר שמעון ולוי הפסידו ברכת' במעשה יוסף כדכתיב ארור אפם כי עז וכל לוי קמים במעשה העגל שנא' ויאספו אליו כל בני לוי. וזהו שנא' לתת עליכם היום ברכה כלו' הברכה שהפסדתם במעשה יוסף על כן ברך לוי אבל שמעון לא נמצא בכל מקום ברכתו ועוד שיצא משמעון זמרי ולכך לא היה ראוי לברכה כפר"מ מקוצי בשם אבי העזרי. ואני מצאתי כדבריו בספרי וז"ל וללוי אמר למה נאמר לפי ששמעון ולוי שניהם שתו בכוס אחד שנא' ארור אפם כי עז משל לשניהם שלוו מן המלך אחד פרע את המלך וחזר ולוה ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם כענין שנא' ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו לוי פרע מה שלוה במדבר שנא' ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. וחזר והלוה בשטים שנא' פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנא' ושם איש ישראל המוכה אשר הוכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני. ורש"י פי' גבי שמע ה' קול יהודה בזה הלשון כאן רמז ברכה לשמעון מתוך

ברכותיו של יהודה ומפני מה לא יחד לו ברכה לעצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים. כך כתוב באגדת תלים:
תריבהו על מי מריבה. פירש"י נסתקפת לבא עליו בעלילה וכו' נסתקפת לשון עלילה עלילות דברים מתרגמינן תסקופי מלין כך שמעתי:

פסוק יב
ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן. אומר ר"ת מאוריי"נא"ס לכך השרה הקב"ה שכינתו בחלקו של בנימין לפי שכל השבטים השתחוו לעשו חוץ מבנימין שבאותו זמן לא נולד עדיין:

פסוק יג
וליוסף אמר מבורכת ה'. אומר ר"ת מאוריי"נא"ס לכך ברך משה ארצו של יוסף לפי שלא שמע לאשת פוטיפר אבל אדם הראשון שמע לקול אשתו לכך נתקללה אדמתו:

פסוק יד
וממגד גרש ירחים. פי' רש"י שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש עכ"ל. ורבי' יוסף בכור שור פי' גרש כמו שגר בהמה ומלה הפוכה היא כמו כבש כשב שמלה שלמה ופתרונו שהארץ משגרת פירותיה מחדש לחדש. ואולי דחק לפרש כן לפי שלשון גרש אינו נופל יפה על הפירות. אבל לשון שגר מצינו על פירות בתלמוד. שוכני סנה כמו שוכן סנה והיו"ד יתרה כמו המגביהי לשבת מקימי מעפר דל בכל אלה י' יתרה וכן הרבה:

פסוק יח
ולזבולון אמר. פירש"י אלו ה' שברך באחרונה זבולון דן וגד ונפתלי אשר כפל שמותם להחזיקם ולהגבירם לפי שהם חלשים שבכל השבטים הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנא' ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים שנראים חלשים ולא ישימם לו שרי מלחמות עכ"ל. וכבר פירש"י כן בפ' ויגש. עוד מוסיף שם לפר' וז"ל ויהודה שהוכפל שמו לא משום חלשות הוכפל אלא טעם יש בדבר כדאיתא בפ"ק עכ"ל וצ"ע שם:

פסוק כד
ברוך מבנים אשר. פירש"י ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד עכ"ל. וה"ק אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים שהגדיל חשבונו האחרון שבפ' פינחס כל כך מן הראשון שבפ' במדבר כמו אשר ואע"ג שגם מנשה נתברך כל כך ההוא בבניו של יעקב קאמר כלו' שבכל מקום מונה יוסף עם אפרים כמו שנא' בפ' במדבר לבני יוסף לאפרים. וכן בכמה מקומות והיינו דקאמר בספרי אין לך בכל וכו' כפ"ח. ד"א ברוך מבנים אשר כתוב במדרש שמפני שהוא גלה מראובן שבלבל יצועי

אביו עמדו אחיו ונדוהו בא אשר והתירו ברוך לפי שמנודה בארור מבנים לפי שמנודה אסור בתשמיש המטה:

יהי רצוי אחיו לפי שמנודה מובדל. וטובל בשמן רגלו לפי שהמנודה אסור בשמן וסיכה. ברזל ונחשת מנעליך לפי שהמנודה אסור בנעילת הסנדל. וכימיך דבאך. לפי שהמנודה אינו מאריך ימים כך שמעתי בשם הר"ר ברכיה מנקול"א. דבר אחר ברוך מבנים אשר ברוך מפי אשר בנים יהיה אשר וזהו שאמר יהי רצוי אחיו:

פרק לד

פסוק יב

לעיני כל ישראל. פירש"י שנשאו לבו לשבר את הלוחות וכו' משמע ששברם מדעתו. וכן משמע במס' שבת פ' ר' עקיבא. ולא משמע כן בירושל' דקאמר הא בכין נחת משה מן טורא ותרין לוחי אבנין בידוהי ובגין חוב בית ישראל אתייקרו ידוהי ואתברו משמע ששבר הלוחות שלא מדעתו:

תם ונשלם אלה הדברים. בעזרת האל יוצר הרים.